

วารสาร มจร

พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

JMBR : Journal of MCU Buddhist Review

ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 พฤษภาคม - สิงหาคม 2566

Vol. 7 No.2 May - August 2023

คณะพุทธศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อาคารเรียนรวม โซน D

79 หมู่ 1 กม. 55 ถ.พหลโยธิน

ต.ลำไทร อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา 13170

Print ISSN: 2586-8144

Online ISSN: 2730-339X

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

Journal of MCU Buddhist Review

ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2566)

Vol. 7 No. 2 (May – August 2023)

Print ISSN: 2586-8144 E-ISSN: 2730-339X

วัตถุประสงค์ของวารสาร

1. เพื่อเผยแพร่ผลงานบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความทั่วไป และวิจารณ์หนังสือที่เกี่ยวข้องกับหลักการ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับทางพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนา ปรัชญา และวัฒนธรรมความเชื่อที่เกิดจากการบูรณาการ เพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิต ชุมชน และสังคม
2. เพื่อเป็นสื่อกลางในการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้ นวัตกรรมทางการวิจัยและวิชาการ ในสาขาที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา เพื่อเป็นต้นแบบ เป็นแนวทางในการเรียนรู้และการแก้ไขปัญหาหรือหาทางออกของสังคมร่วมกัน
3. เพื่อส่งเสริมสนับสนุนผลงานวิชาการด้านพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญาให้แพร่หลายทั้งในและต่างประเทศ

บทความที่พิมพ์ในวารสารนี้ เป็นบทความด้านพระพุทธศาสนา บาลีสันสกฤต ศาสนาและปรัชญา พร้อมทั้งวัฒนธรรมความเชื่อที่เกิดจากการบูรณาการเพื่อการประยุกต์ใช้ในชีวิต ชุมชน และสังคม ซึ่งวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์จัดอยู่ในกลุ่มของศาสตร์ในด้านสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ได้เปิดรับบทความทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้อง โดยบทความที่ดีพิมพ์เผยแพร่ลงวารสารได้ผ่านการพิจารณาและประเมินคุณภาพโดยผู้ทรงคุณวุฒิ (Peer review) จากภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยอย่างน้อย 2 ท่าน วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ (Journal of MCU Buddhist Review) ได้ผ่านการประเมินคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) ได้รับการจัดให้อยู่ใน **วารสารกลุ่มที่ 2 : วารสารที่ผ่านการรับรองคุณภาพของ TCI (จนถึง 31 ธันวาคม 2567)** ทั้งนี้ทางวารสารได้ยกเลิกการเผยแพร่ในลักษณะรูปเล่มเอกสารโดยจะเน้นการเผยแพร่ในระบบออนไลน์ ซึ่งท่านสามารถดาวน์โหลดบทความฉบับสมบูรณ์ได้ที่ <https://so06.tci-thaijo.org/index.php/jmb>

ในการเผยแพร่แบบออนไลน์ในวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ ผู้เขียนบทความจะต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ รูปแบบการเสนอบทความวิชาการ หรือ บทความวิจัยตามหลักเกณฑ์ของวารสารอย่างเคร่งครัด และต้องยึดหลักเกณฑ์จรรยาบรรณหรือจริยธรรมของนักวิชาการ ผลงานที่ส่งมาจะต้องไม่เคยนำเสนอเผยแพร่ซ้ำซ้อนหรือกำลังอยู่ในระหว่างเสนอตีพิมพ์ในวารสารอื่นใดมาก่อน ผลการศึกษาที่ค้นพบหรือข้อความที่ปรากฏในบทความผู้เขียน ถือเป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนบทความ และไม่ถือว่าเป็นความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์แต่อย่างใด

สังกัดวารสาร

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 เลขที่ 79 หมู่ 1 ถนนพหลโยธิน ตำบลลำไทร อำเภอมโนรมย์
 จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13170
 โทรศัพท์ 035-248-000, 035-354-711 โทรสาร 035-248-006
 092-556-4635

คณะกรรมการที่ปรึกษาวารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

พระธรรมวัชรบัณฑิต (สมจินต์ สมมาปญฺโ, ศ.ดร.	ประธานที่ปรึกษา
พระเทพปวรเมธี (ประสิทธิ์ พรหมรังสี), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระเทพวิสุทธิมุนี วิ. (บุญชิตานสวโร) รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระเทพเวที (พล อากาศโร), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระเทพวิฑูรยาจารย์ (เทียบ สีราโณ), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระสุธีรัตนบัณฑิต (สุทิตย์ อากาศโร), รศ.ดร.	ที่ปรึกษา
พระสุวรรณเมธธารณ, ผศ.	ที่ปรึกษา
ศ.ดร. จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์	ที่ปรึกษา
ศ.ดร. วัชรระ งามจิตรเจริญ	ที่ปรึกษา
ผศ.ดร. สุรสิทธิ์ ไทยรัตน์	ที่ปรึกษา
รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส	ที่ปรึกษา
ดร. พิพัฒน์ ยอดพฤติการ	ที่ปรึกษา

บรรณาธิการ

รศ.ดร. ญัตติร์ ศรีดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

โทรศัพท์: 084-451-9351

Assoc. Prof. Dr. Naddhira Sridee

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

อีเมล: Kratai_im@yahoo.com

กองบรรณาธิการ

พระเมธีวราญาณ, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาสุขสันต์ สุขวฑฺฒโน, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาบุญเกิด ปญาปทุม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาอุทธาน นรเชฏโ, ผศ. ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหามงคลกานต์ ตธมโม, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระมหาหมื่นวินทร์ ปุริสุตโต, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระศรีวินยาภรณ์, ผศ.ดร.	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

(ค)

พระมหาดิเดช สติวโร, ผศ.ดร.
พระมหาวัณชัย กิตติเมธี, ดร.
ศ.ดร. วังระ งามจิตรเจริญ
รศ.ดร. ประเวศ อินทองปาน
รศ.ดร. สำเนียง เลื่อมใส
รศ.ดร. ชีรโชติ เกิดแก้ว
รศ.ดร. กฤต ศรียะอาจ
รศ.ดร. สุวิญ รักสัตย์
รศ.ดร. ศุภกาญจน์ วิชานาติ
ผศ.ดร. มนตรี สิริโรจนานันท์
ผศ.ดร. วุฒินันท์ กันทะเตียน
ผศ.ดร. หอมหวล บัวระภา
ผศ.ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ
ดร. ภัทรชัย อุทาพันธ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยหัวเฉียวเฉลิมพระเกียรติ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ฝ่ายประสานงานและจัดการ

- พระมหาวัณชัย กิตติเมธี, ผศ.ดร. ผู้ช่วยบรรณาธิการ
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์: 087-829-6423 อีเมล: khwanchai.hem@mcu.ac.th
- พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโน, ผศ.ดร. ผู้ช่วยบรรณาธิการ
คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
โทรศัพท์/Line: 092-556-4635 อีเมล: Duangden.tun@mcu.ac.th

ออกแบบปก (Cover designed)

พระจาดุรงค์ อาจารย์สุโก, ดร.
โทรศัพท์: 082-707-0588 อีเมล: Rong2553@yahoo.com

จัดรูปเล่ม (Content designed)

พระมหาดวงเด่น ฐิตญาโน, ผศ.ดร. ผู้ช่วยบรรณาธิการ
โทรศัพท์/Line: 092-556-4635 อีเมล: Duangden.tun@mcu.ac.th

กำหนดออกเผยแพร่ 3 ฉบับทุก 4 เดือน

ฉบับที่ 1 มกราคม-เมษายน
ฉบับที่ 2 พฤษภาคม-สิงหาคม
ฉบับที่ 3 กันยายน-ธันวาคม

บทบรรณาธิการ

วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์ (Journal of MCU Buddhist Review) ย่างเข้าสู่ปีที่ 7 และฉบับนี้เป็นฉบับที่ 2 (พฤษภาคม – สิงหาคม 2566) ซึ่งทางคณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ดำเนินการจัดพิมพ์วารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนาออกเผยแพร่สู่สาธารณชน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญ คือ เพื่อเผยแพร่ผลงานทางวิชาการของผู้บริหาร คณาจารย์ และนิสิตระดับบัณฑิตศึกษาของคณะพุทธศาสตร์ และนิสิตของคณะอื่นๆ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนนักวิชาการด้านพระพุทธศาสนาภายนอกของมหาวิทยาลัย ในวารสารฉบับนี้ประกอบด้วย บทความวิจัย และบทความวิชาการ เช่น

บทความวิจัย เรื่อง “สถานะและบทบาทของอารักข์หลวงนครน่าน” โดยคณะวิจัย พระมหาวิมล วีรพล (สังสาร), คุณชำนาญ เกิดช่อ, คุณจิตติพร สะสม และ คุณกชพรรณ จันทรา บทความนี้ชี้ให้เห็นถึงความเชื่อเรื่องผีของคนน่านมีมาก่อนจะนับถือพระพุทธศาสนา โดยผีนั่นมีทั้งผีดีและผีร้าย แต่ผีสำคัญที่ถูกยกย่องให้เป็นอารักข์หลวง คือ ผีเจ้าที่และผีบรรพบุรุษ โดยเชื่อว่าผีเหล่านี้มีความศักดิ์สิทธิ์และคอยคุ้มครองปกป้องรักษาให้เกิดสันติสุข อารักข์หลวงเมืองน่านมีจำนวน 14 องค์กระจายอยู่ในแต่ละท้องที่ ในด้านประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักข์หลวงนครน่าน พบว่า มีประเพณี 2 อย่าง คือ (1) ประเพณีถวายเครื่องแก้มเลี้ยงอารักข์หลวงนครน่านซึ่งจัดให้มีในช่วงเหตุการณ์สำคัญ เช่น เวลามีภัยพิบัติหรืออาเพศ (2) ประเพณีบวงสรวงอารักข์หลวงนครน่าน ซึ่งมีการจัดขึ้นทุกปีอย่างยิ่งใหญ่ ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักข์หลวงนครน่าน มี 2 พิธีกรรม คือ (1) พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาบวงสรวงดวงวิญญาณอารักข์หลวง (2) พิธีสงฆ์ที่มีพิธีเจริญพระพุทธมนต์และทำบุญอุทิศส่วนกุศลแด่ดวงวิญญาณของอารักข์หลวง และสถานะอารักข์หลวงคือการยกจากสถานะเดิมที่เป็นผีเจ้าที่ เช่น อารักข์หลวงบ่อเหล็กจากเดิมที่เป็นบ่อที่มีแร่เหล็กและได้รับการนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์จนได้ยกฐานะเป็นอารักข์หลวง และส่วนที่ผีบรรพบุรุษและได้รับยกฐานะขึ้นเป็นอารักข์หลวง ส่วนบทบาทของอารักข์หลวงนครน่านที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่าน คือ (1) บทบาทเป็นที่พึ่งทางใจ คือช่วยให้ผู้นับถือรู้สึกมีที่พึ่งและปลอดภัย (2) บทบาททางด้านสังคม ความเชื่อและพิธีกรรมเป็นจุดเด่นของแต่ละท้องที่ในจังหวัดน่าน มีบทบาทด้านการจัดระเบียบทางสังคมโดยเชื่อว่าการทำผิดก็จะถูกอารักข์ลงโทษ และ (3) บทบาทในการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี ทำให้ความเชื่อและประเพณีของชาวน่านที่มีต่ออารักข์หลวงเป็นเอกลักษณ์และมีการสืบสานอย่างต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

บทความวิชาการเรื่อง “การประเมินผลลัพธ์ทางสังคมและพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ค่าทางการเงินเบื้องต้นผ่านโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบนหลักพุทธธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์” นำเสนอโดย คุณสุพัตรา ตันตจิรียาพันธ์ ซึ่งได้เสนอฐานคิดของการประเมินผลลัพธ์บูรณาการกับหลักพุทธธรรม เป็นแนวคิดและกระบวนการก่อนและหลังการดำเนินโครงการเพื่อวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการโครงการ ซึ่งคำนึงถึงความยั่งยืนของการพัฒนาและความเป็นธรรมแก่กลุ่มเป้าหมายของโครงการบนหลักพุทธธรรม คือ หลักพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา

มุฑิตา และอุเบกขา ผลการพัฒนาตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจของโครงการที่เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ 1) ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจ 11) ระดับบุคคล ประกอบด้วย รายได้ต่อคน (ครัวเรือน)/เดือน และ 1.2) ระดับชุมชน ประกอบด้วย รายได้ต่อคน (ครัวเรือน)/เดือน และรายได้ต่อชุมชนที่ดำเนินในรูปแบบของกลุ่มร่วมกับประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ/เดือน และ 2) ตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม 2.1) ระดับบุคคล ประกอบด้วย ต้นทุนที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ต้องลงทุนกับการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อกำจัดขยะ จำนวน 1 กิโลกรัม ต่อคน/ครัวเรือน และ 2.2) ระดับชุมชน ประกอบด้วย ต้นทุนที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องลงทุนกับการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อกำจัดขยะ จำนวน 1 กิโลกรัม ต่อคน /ครัวเรือน และผลลัพธ์ทางสังคม พบว่า สามารถบรรลุผลลัพธ์หลักด้านขจัดเหตุปัจจัยของปัญหาที่เกิดขึ้นด้านสังคมมากที่สุด การดำเนินโครงการนี้จึงทำให้ชุมชนได้รับผลลัพธ์ทางบวก และนักศึกษาได้ประยุกต์ใช้องค์ความรู้การแก้ไขปัญหาพร้อมกับชุมชนในรูปแบบอาสาประชารัฐ จึงเกิดการพัฒนาบัณฑิตที่มีจิตสาธารณะต่อส่วนรวม

โดยรวมทั้งหมดจัดว่าเป็นผลงานที่ผ่านการพัฒนาองค์ความรู้อย่างต่อเนื่องในเชิงวิชาการ ซึ่งสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ที่มุ่งพัฒนามหาวิทยาลัย เป็นศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนาในระดับชาตินานาชาติ โดยจัดการศึกษาและพัฒนาองค์ความรู้บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ให้นำไปสู่การพัฒนาจิตใจและสังคมอย่างยั่งยืน ในฐานะบรรณาธิการของวารสารมีความเชื่อมั่นว่า บทความที่พิมพ์เผยแพร่ในวารสารฉบับนี้ จะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั้งหลายตามสมควร และจะได้รับความไว้วางใจ และความเชื่อถือของนักวิชาการ ดังจะเห็นได้จากบทความที่นำมาเผยแพร่เป็นบทความที่มาจากหลากหลายสถาบันหรือหน่วยงาน มีทั้งบทความทางวิชาการที่เป็นภาคภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ซึ่งกองบรรณาธิการได้รับเกียรติจากผู้ทรงคุณวุฒิทางวิชาการจำนวนมากได้ร่วมส่งบทความทางวิชาการ เพื่อเข้าร่วมตีพิมพ์เพื่อเผยแพร่ในวารสาร

กองบรรณาธิการ **วารสาร มจร พุทธศาสตร์ปริทรรศน์** ขอขอบคุณเจ้าของบทความทุกท่าน ไม่ว่าจะเป็นผู้บริหาร คณาจารย์ นักวิชาการ ตลอดจนนิสิต นักศึกษาจากมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่ได้ส่งบทความวิชาการเข้าร่วมตีพิมพ์เผยแพร่ และกองบรรณาธิการหวังอย่างยิ่งว่าเนื้อหาในวารสารฉบับนี้จะเป็นประโยชน์ต่อผู้อ่านทุกท่าน หากผู้อ่านจะมีข้อเสนอแนะในการปรับปรุงวารสารนี้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นกองบรรณาธิการขออ้อมรับไว้ด้วยความยินดี

รศ.ดร.ณัฏฐ์ ศรีดี

(บรรณาธิการ)

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
วัตถุประสงค์วารสาร	ก
บทบรรณาธิการ	ง
สารบัญ	ฉ

บทความวิจัย : Research Articles

สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่าน : Status and Roles of the Royal Guardian Spirits of Nakhon Nan <i>พระมหาวีรพล วีรพล (สิงสาร), ชำนาญ เกิดช่อ, ฐิติพร สะสม และ กชพรรณ จันทรา :</i> <i>Phramaha Weeraphon Weerapalo (singsan), Chamnarn Kerdchor, Thitiporn Sasom and Kochchapun Chantra</i>	1-15
การกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร : Observation of Rūpa and Nāma in Ānāpānasati Sutta <i>วนิดา เรือเรียบ, พระมหาอดิเดช สติวโร, พระเจริญ วฑฒโน และ พระมหานพดล บุญชูสวัสดิโก : Wanida Reawreab, Phramaha Adidej Sativaro, Phra Charoen Vaddhano and Phramaha Noppadol Punnasuvaddhako</i>	16-31
วิเคราะห์อัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาจากผลกระทบด้านการท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย : Analyzing Buddhist Cultural Identity from the Impact of Cultural Tourism in Tibetan Refugee Community at Dharamshala City, Himachal Pradesh State, Republic of India <i>พระมหาสัญญา อีรสบุญโม (ศีลศาลา) : Phramaha Sanya Dheerasanyamo (Sansala)</i>	32-45
การสำรวจแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี : Survey of Buddhist Archaeological Sites in the Dvaravati Period in Nakhon Sawan-Uthai Thani Province <i>พระเทพวัชรจารย์, อธิเทพ ผาทา, กังวล คัชขิมา, คงสฤษดิ์ แพงทรัพย์, วิสารินท์ ชามพูนท และไกรวุฒิ ชูวิลัย : Phrathepvajarachan, Athithep Phatha, Kangvol Khatshima Kongsarit Peangsub, Wisarin Champunot and Kraiwut Chuwilai</i>	46-61

- กฤตในคัมภีร์ลขุสัทธานตคามุทีและกิตกัณคัมภีร์ปทรูปลัทธิ: การศึกษาเปรียบเทียบ : The Krit in the Laghusiddhantakamudi and the Kit in the Padarupasiddhi: A Comparative Study 62-73
พระมหากิตติ มลคล้า, ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย และ จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา : Pramaha Kitti Mongam, Chainarong Klinnoi and Chirapat Prapandvidya
- ศึกษาวิเคราะห์ข้อปฏิบัติของพระเสขะในเสขปฏิบัติปาฐสูตร : An Analytical Study of Phrasekha Praictices in the Sekhapatipada Sutta 74-88
พระใบฎีกาวิวัฒน์ โชติปัญญา, พระครูสิริรัตนบัณฑิต และพระมหาจีรวัฒน์ กนตวณโณ : Prabaidekaniwat Chotipanyo, Phrakhru Sirirattanabandit and Phramaha Chiravat Kantawanno
- ทุตกาวยะ: ลำนำรักสันสกฤต : Dūtakāvya: Sanskrit Lyric Poetry 89-105
พิสิษฐ อัยปะโค และ สมบัติ มั่งมีสุขศิริ : Pisit Auipako and Sombat Mangmeesuksiri
- การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัด นครสวรรค์-อุทัยธานี : Organizing Activities to Promote Learning of Buddhist Archaeological Sites in the Dvaravati Period in Nakhon Sawan-Uthai Thani Province 106-119
แสวง นิลนามะ, อธิเทพ ผาธา, วรกฤต เกื้อนช้าง, อุเทน วงศ์สถิต, สุภาพรรณ เพิ่มพูน, จุฑามาศ วารีแสงทิพย์ และทิพาภาณุจน์ ประภารัตน์ : Sweang Nillanama, Athithep Phatha, Worakrit Tuenchang, U-tain Wongsathit, Supapan Permpool, Juthamas Wareesangthip and Thipakarn Preparat
- ศึกษาวิเคราะห์การบรรลุธรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร : An Analytical Study of the Enlightenment in the Dhammacakkappavattana Sutta 120-133
พระครูคัมภีร์ธรรมภาณวิรักษ์ คัมภีร์ธัมโม, พระมหาอุทธาน นรเชฏโฐ, สุเทพ พรหมเลิศ และ ประเวศ อินทองปาน : Phrakhru Khamphithammaphirak Khamphirathammo, Phramaha Yuthana Norachetto, Suthep Promlert and Prawet Inthongpan
- ศึกษาวิเคราะห์การสำรวมอายตนะในฉจักกสูตร : An Analytical Study on Faculties Restraint of the Āyatana in Chachakka Sutta 134-146
พระสันติ ธมมปาโล, พระมหาอุทธาน นรเชฏโฐ และพระครูปลัดเจริญ วฑฒโน : PhraSanti Dhammapalo, Phra Mahayuthana Norachetto and Phrapalad Charoen Vaddhano

ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร : An Analytical Study of the 147-160
Process to Build up Sammāditthi in Brahmajāla Sutta

พระธนายุงศ์ อาสนธิ์, พระมหาอุทธนา นรเชฏโฐ, สุเทพ พรหมเลิศ, พระครูสิริรัตน
บัณฑิต และ ประเวศน์ อินทองปาน : Phra Dhanāyupong Āsondhi, Phra
Mahayuthanā Norachetto, Suthep Phromlert PhraKhru Sirirattanabanthitta
and Praves Intongpan

บทความวิชาการ : Academic Articles

Acupuncture Treatment/Dry Needling Technique Through Mindfulness 1-12
Meditation with Dhamma Music

Parameth Ladpli and Supaporn Tongsupachok

Health Issues of Home-treatment Patients and Solutions 13-24

Phra Sukheesom Jiramahasuwan

Music Intervention Therapy to Improve Healthy Mind 25-35

Phra Woraponte Tanpoonkiat and Supaporn Tongsupachok

การประเมินผลลัพธ์ทางสังคมและพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ค่าทางการเงินเบื้องต้น 35-45
ผ่านโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบนหลักพุทธ
ธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์ : Social Impact Assessment and Indicators
Development lead to preliminary Financial Proxy Assessment through the
Graduate's Quality Development Project with Volunteer Participation according
to the Identity of Uttaradit Rajabhat University on the Buddhism principle

สุพัตตรา ตันติจิรียาพันธ์ : Supattra Tantijariyapan

แรงจูงใจกับมนุษย์สัมพันธ์ในการจัดการองค์กรเชิงพุทธ : Motivation and Human 50-62
Relations in Buddhist Organizational Management

พระมหาสำราญ ฐานุตโตโม : Phramaha Samran Thanuttamo

สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่าน

Status and Roles of the Royal Guardian Spirits of Nakhon Nan

¹พระมหาวิรพล วีรพล (สิงสาร), ²ชำนาญ เกิดช่อ, ³ฐิติพร สะสม
และ⁴กชพรรณ จันทรา

¹Phramaha Weeraphon Weerapalo (singsan), ²Chamnarn Kerdchor,

³Thitiporn Sasom and ⁴Kochchapun Chantra

^{1,2,3}วิทยาลัยสงฆ์นครน่าน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Nakhon Nan Buddhist College, Mahachulalongkornrajavidyalaya, University.

⁴นักวิชาการอิสระ

⁴Independent Scholar.

¹Corresponding Author's Email: weeraphon.ws2540@gmail.com

Received: July 18, 2023; **Revised:** August 25, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของอารักษ์หลวงนครน่าน 2) เพื่อศึกษาประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่าน 3) เพื่อศึกษาสถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่านที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่าน เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา นำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์

ผลการศึกษาพบว่า 1) ความเชื่อเรื่องผีของคนน่านมีมาก่อนจะนับถือพระพุทธศาสนา โดยคนนั้นมีทั้งผีดีและผีร้าย แต่ผีสำคัญที่ถูกยกย่องให้เป็นอารักษ์หลวง คือ ผีเจ้าที่และผีบรรพบุรุษ โดยเชื่อว่าผีเหล่านี้มีความศักดิ์สิทธิ์และคอยคุ้มครองปกป้องรักษาให้เกิดสันติสุข อารักษ์หลวงเมืองน่านมีจำนวน 14 องค์กระจายอยู่ในแต่ละท้องที่ 2) ด้านประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่าน พบว่า มีประเพณี 2 อย่าง คือ (1) ประเพณีถวายเครื่องแก้มเลี้ยงอารักษ์หลวงนครน่านซึ่งจัดให้มีในช่วงเหตุการณ์สำคัญ เช่น เวลาภัยพิบัติหรืออาเพศ (2) ประเพณีบวงสรวงอารักษ์หลวงนครน่าน ซึ่งมีการจัดขึ้นทุกปีอย่างยิ่งใหญ่ ส่วนพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่านมี 2 พิธีกรรม คือ (1) พิธีกรรมเกี่ยวกับการบูชาบวงสรวงดวงวิญญาณอารักษ์หลวง (2) พิธีสงฆ์ที่มีพิธีเจริญพระพุทธมนต์และทำบุญอุทิศส่วนกุศลแด่ดวงวิญญาณของอารักษ์หลวง 3) สถานะอารักษ์หลวงคือการยกจากสถานะเดิมที่เป็นผีเจ้าที่ เช่น อารักษ์หลวงบ่อเหล็กจากเดิมที่เป็นบ่อที่มีแร่เหล็กและได้รับการนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์จนได้ยกฐานะเป็นอารักษ์หลวง และส่วนที่ผีบรรพบุรุษและได้รับยกฐานะขึ้นเป็นอารักษ์หลวง ส่วนบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่านที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่าน คือ (1) บทบาทเป็นที่พึ่งทางใจ คือช่วยให้ผู้นับถือรู้สึกมีที่พึ่งและปลอดภัย (2) บทบาททางด้านสังคม ความเชื่อ

และพิธีกรรมเป็นจุดเด่นของแต่ละท้องถิ่นในจังหวัดน่าน มีบทบาทด้านการจัดระเบียบทางสังคมโดยเชื่อว่าการหากใครทำผิดก็จะถูกอารักษ์ลงโทษ และ (3) บทบาทในการสืบสานวัฒนธรรมประเพณี ทำให้ความเชื่อและประเพณีของชาวน่านที่มีต่ออารักษ์หลวงเป็นเอกลักษณ์และมีการสืบสานอย่างต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

คำสำคัญ: สถานะและบทบาท; อารักษ์หลวงนครน่าน

Abstract

This thesis aims 1) to study the history and importance of the Royal Guardian Spirits of Nakhon Nan, 2) to study the traditions and rituals related to the Royal Guardian Spirits of Nakhon Nan, and 3) to study the status and roles of the Royal Guardian Spirits of Nakhon Nan on the way of life of the people of Nan Province. This is a documentary research Content analysis present descriptive analytical data

The study revealed that 1) primitively Nan people believed in ‘Phi’ or animism before embracing Buddhism. The so called Phi both the good and bad ones reside everywhere. However, the most important Phis who have been highly regarded as the royal guardian spirits, are those kinds of local guardians and ancestors. They have been regarded in highly sacredness and leading to peaceful livelihood of people. There are 14 royal guardian spirits residing over each places. 2) Regarding the traditions and rituals related to the royal guardian spirits in Nakhon Nan, there are two traditions: (1) the tradition of offering the sacrifices to the royal guardian spirits which were held in a specific cases such as in the time of diaster or turmoils in the city, and (2) the ritual of worshiping the spirits of royal guardians which were annually held. For the rituals related, they are divided into 2 rituals: (1) rituals of worshiping the spirits of those royal guardians. (2) rituals relating to Buddhist chantings performed by monks and dedicating fruits of making merits to the those spirits. 3) The status of the royal guardian spirits is uplifting from the local spirits such as the guardian spirit at Bolek, in the past was an iron lake where there were irons and later were regarded the royal guardian. For the ancestors who were regarded the royal guardian, The roles of those guardian spirits on the way of life of the people in Nan province can be divided into 3 aspects: (1) role of being mental refuge, they are respected and held in mental refuge and safety (2) role of socialization, the beliefs and rituals relating to them become the remarkable points in each locals and they are believed to maintain the social order, and (3) role of preserving tradition, the beliefs and traditions in them create identity and sustain the tradition until the present

Keywords: Status and Roles; Royal Guardian Spirit of Nakhon Nan

บทนำ

การดำรงอยู่ของสังคมหรือชุมชนหนึ่งๆ นอกเหนือจากองค์ประกอบหลัก คือ มนุษย์แล้วยังคงมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อที่ถูกกำหนดขึ้นมาด้วยเหตุปัจจัยบางประการร่วมอยู่ด้วยบางอย่าง เป็นไปเพื่อการสร้างบุญกุศลทางศาสนา บางอย่างเพื่อแสดงความเป็นชาติพันธุ์หรือความเป็นพวกพ้องเดียวกัน และบางอย่างก็เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม วิธีต่างๆ เหล่านี้ถูก กำหนดขึ้นเพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติและมีความสุขในอดีตมนุษย์มีความเชื่อว่า ความสุขหรือความทุกข์ที่ได้รับเกิดจากการกระทำของวิญญูณ วิญญูณหรือผีที่นับถือของคนในแต่ละท้องถิ่นนั้นอาจแตกต่างกันออกไปตามชาติพันธุ์และความเชื่อ เช่นการนับถือผีเจ้านาย ผีป่า ผีบ้าน หรือผีบรรพบุรุษ ซึ่งผู้ที่นับถือผีเชื่อว่า ดวงวิญญูณบรรพบุรุษสามารถให้คุณหรือให้โทษแก่ลูกหลานได้ จึงก่อให้เกิดธรรมเนียมในการแสดงออกต่อผีหรือ วิธีการบวงสรวง เช่นไหว้เพื่อให้ผีพอใจและช่วยปกป้องรักษาลูกหลานให้มีความสุข เช่น พิธีเลี้ยงผีเมืองของชาวไต หมู่บ้านไม้สูง จังหวัดแม่ฮ่องสอนที่อำเภอเชียงคำ จังหวัดพะเยาก็จะมีการเลี้ยงผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษของชาวไทลื้อพอหลังจากนี้อีกไม่นานก็จะมีพิธีเลี้ยงผีลัวะ หรือประเพณีบูชาเสาอินทขิล ซึ่งเป็นประเพณีเก่าแก่ของคนเมือง และยังไม่แนับรวมถึงการเลี้ยงผีผด ผีเม้ง และการเลี้ยงผีปู่แสะย่าแสะของ ชาวลัวะ (ศิริพร ณ ถลาง, 2555)

คนล้านนามีความผูกพันเกี่ยวเนื่องอยู่กับการนับถือผี สามารถพบเห็นได้จากการดำเนินชีวิตประจำวันของคนเมืองเอง เช่น เมื่อเวลาที่ต้องเข้าป่าไปหาอาหารหรือต้องค้างพักแรมอยู่ในป่า มักจะต้องบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางเสมอ และเมื่อเวลาที่กินข้าวในป่าก็มักจะแบ่งอาหารให้เจ้าที่ด้วยเช่นกัน นอกจากนั้นเมื่อเวลาจะอยู่ที่ไหนก็ตาม ไม่ว่าจะอยู่ในเมืองหรือในป่า เมื่อเวลาที่ต้องถ่ายปัสสาวะก็มักจะต้องขออนุญาตจากเจ้าที่ก่อนอยู่เสมอ สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่า วิถีชีวิตของคนเมืองผูกพันอยู่กับการนับถือผี ความเชื่อในการเลี้ยงผี ถือได้ว่าเป็นพิธีกรรมที่สำคัญของชาวล้านนา แม้ว่าการดำเนินชีวิตของพวกเขาจะราบรื่นไม่ประสบปัญหาใด แต่ภายใต้จิตสำนึกที่แท้จริงแล้ว คนล้านนาเหล่านี้ไม่อาจลืมเลือนวิญญูณของผีบรรพบุรุษที่เคยช่วยเหลือให้พวกเขามีชีวิตที่ปกติสุขมาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า แม้อกาลเวลาจะแปร เปลี่ยนไปอย่างไร ภาพที่เรายังคงพบเห็นได้เสมอเมื่อเวลาเดินทางไปยังหมู่บ้านต่างๆ ในชนบท ก็คือ เรือนเล็กๆ หลังเก่าตั้งอยู่กลางหมู่บ้าน นั่นก็คือ “หอเจ้าที่ประจำหมู่บ้าน” ที่ยังย้าเตือนให้พวกเขาไม่ให้หลงใหลไปกับกระแสสังคมนั่นเอง วิถีชีวิตและความเชื่อของคนน่านจะยึดโยงกับหลักทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับผีอย่างแยกกันไม่ออก ประเพณีเลี้ยงผีพ่อเจ้าหลวง เป็นประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาหลายร้อยปี นับตั้งแต่การสถาปนาเมืองน่าน ซึ่งมีหลักฐานปรากฏเด่นชัดในยุคเจ้าหลวงเมืองน่านที่ได้ระบุถึงการประกอบพิธีกรรมการบูชาพ่อเจ้าหลวง โดยมีนัยที่สื่อถึงการแสดงความเคารพต่อผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีตและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองรักษาเมืองน่าน ซึ่งถือเป็นสิ่งที่คนน่านเคารพและยำเกรงบวงสรวงสังเวทวดาเมืองอันมีที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาว่าชนชั้นปกครองระดับผู้นำชุมชน หรือกษัตริย์เมื่อสิ้นพระชนม์ หรือสวรรคตแล้วจะได้จุติเป็นอารักษ์หลวงคือเทวดารักษาเมือง การถวายเครื่องแก้มเลี้ยงอารักษ์หลวงดำเนินการโดยกษัตริย์หรือเจ้าเมืองน่านเป็นผู้ที่รับเป็นงานราชพิธีอารักษ์หลวงเมืองนครน่านมี 2 กลุ่มใหญ่ คือ อารักษ์หลวงที่เป็นผีที่สถาปนาขึ้นจาก

ธรรมชาติ กับอารัก্ষที่เป็นผิสถาปนาขึ้นจากกษัตริย์หรือเจ้าเมืองผู้ปกครองเมืองนครน่าน (รวมถึงเมืองที่สร้างขึ้นก่อนเมืองน่านคือเมืองบัวและเมืองย่าง) เมื่อสิ้นชีวิตไป (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธน คำแปง (ปวีรรต), 2528) และผิอารัก্ষหลวงเมืองน่านจะแบ่งเป็นอารัก্ষหลวงพระองค์ คือผิปูย่าประจำราชตระกูลของเจ้านายในราชวงศ์ที่เรียกว่า “ผิหอหลวง” (ภูเดช แสนสา, 2556) กับอารัก্ষหลวงของคนทั้งเมือง จากที่ปรากฏในตำนานพื้นเมืองต่างๆ ของเมืองน่าน ได้กล่าวถึงการแก้มเลียงผิอารัก্ষหลวงเมืองน่านที่ถือว่าเป็น “มิ่งเมือง” ไว้อย่างละเอียด แสดงถึงความสำคัญของพิธีกรรมนี้ที่มีต่อกษัตริย์หรือเจ้าเมืองน่านตลอดจนถึงขุนนางไพร่บ้านพลเมือง รวมถึงเมื่อกษัตริย์หรือเจ้าเมืองทุกพระองค์เมื่อขึ้นเสวยเมืองน่านจะต้องทำพิธีแก้มเลียงอารัก্ষหลวงเมืองน่านก่อนเข้าภายในเวียง (กำแพงล้อม) มีการกลัมนา “ข้าผี” ให้กับ “โรงไชย” ไว้เหมือน “ข้าวัด” ที่ให้ไว้กับวัดหลวงของเมือง โรงไชย (ศาล) เหล่านี้จะมีตั้งอยู่ตั้งเดิมตามหัวเมืองต่างๆ และที่สร้างขึ้นไว้ภายในเวียงหรือบริเวณรายรอบเวียงน่าน (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธน คำแปง (ปวีรรต), 2528) อารัก্ষหลวงแต่ละแห่งก็มีวันทีแก้มเลียงต่างกันไป แต่ด้วยในเอกสารตำนานพื้นเมืองน่านไม่ได้ระบุวันเดือนทีแก้มเลียง จึงต้องเก็บข้อมูลจากบางแห่งที่ยังคงปฏิบัติสืบมาจนถึงปัจจุบัน อารัก্ষหลวงเมืองน่านที่ปรากฏหลักฐานในตำนานพื้นเมืองน่าน และมีการแก้มเลียงมาแต่โบราณกาลมีจำนวน 14 โรงไชยดังนี้ คือ 1) อารัก্ষหลวงเจ้าพญาบัว 2) อารัก্ষหลวงเจ้าพญาแพน 3) อารัก্ষหลวงหอหลวง 4) อารัก্ষพระญาครานเมือง 5) อารัก্ষหลวงเจ้าพญาแก้ว 6) อารัก্ষหลวงช้างเผือก 7) อารัก্ষหลวงมิ่งเมือง 8) อารัก্ষหลวงท้าวขาก่าน 9) อารัก্ষหลวงแสนหาญ 10) อารัก্ষหลวงป่าเหมี้ยง 11) อารัก্ষหลวงบ่อมาง 12) อารัก্ষหลวงบ่อเหล็ก 13) อารัก্ষหลวงแก่งสะม้าเก่า บั้ง 14) อารัก্ষหลวงหลักพะโคน (กลุ่มคนฮักตัวเมือง, 2545) กษัตริย์หรือเจ้าหลวงองค์ใหม่จะเข้าเสวยเมืองน่าน มีจาริตต้องให้แก้มเลียงอารัก্ষหลวงเจ้าพญาบัวก่อนจะเข้าเวียงไปประทับในคุ้มหลวงหอคำ (สรสวดี อ่องสกุล (ปวีรรต), 2539) และยึดถือตามแบบแผนที่บันทึกไว้ในเอกสารโบราณและลำดับพิธีตามจาริตประเพณีของนครน่าน

ตั้งแต่ พ.ศ.2542 เป็นต้นมานครน่านกลายเป็นหัวเมือง(จังหวัด) ส่วนหัวเมืองขึ้นทั้งหลายที่เคยขึ้นตรงต่อเจ้าผู้ครองนครได้ถูกยุบรวมหรือแบ่งแยกกลายเป็นแขวง(อำเภอ) หรือแคว้น(ตำบล) กลายเป็นเพียงส่วนหนึ่งของสยามไม่มีอำนาจปกครองตนเองอีกต่อไป แต่ตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครเนื่องจากยังมีอิทธิพลสูงภายในบ้านเมืองรัฐบาลจึงไม่สามารถปลดออกได้อย่างทันที จึงรับรองแต่งตั้งไว้ในฐานะเป็น “สัญลักษณ์” ของบ้านเมือง ส่วนเจ้านายชั้นสัญญาบัตรก็ยังคงแต่งตั้งในบางตำแหน่ง มีการสถาปนาระบบข้าราชการอันเป็นกลไกของรัฐสยามสมัยใหม่ ที่มีศูนย์กลางอำนาจรวมไว้ที่พระมหากษัตริย์สยาม มีข้าราชการหน่วยต่างๆ มีสายบังคับบัญชามาจากส่วนกลาง มีการวางกฎเกณฑ์เกี่ยวกับระบบราชการไว้มากมาย เช่น สถานที่ทำราชการ แบบแผนการรายงานข้อราชการ รูปแบบการเขียนหนังสือราชการ การตั้งตำแหน่ง และกำหนดวันเวลาทำราชการ ซึ่งข้าราชการเหล่านี้โดยเฉพาะนายแขวงมีการกำหนดคุณสมบัติว่าต้องเป็นข้าราชการ “คนไทย” ที่ส่งมาจากสยามถึงแม้ว่าไม่มียศตำแหน่งหรือไม่เคยปฏิบัติหน้าที่ทางด้านการปกครองมาก่อน ส่วนข้าราชการชั้นผู้น้อยระดับนายแคว้น(กำนัน) และแก้บ้าน(ผู้ใหญ่บ้าน) หลัง พ.ศ.2442 มีการปฏิรูปการปกครองขึ้นใหม่ เจ้าหลวงน่านปกครองร่วมกับข้าหลวง (ผู้ว่าราชการ) ประจำเมืองนครน่าน จนกระทั่งเจ้าหลวงมหาพรหมสุรธาตา (เจ้าน้อยมหาพรหม ณ น่าน) เจ้าหลวงน่านองค์สุดท้ายถึงแก่พิราลัยเมื่อ พ.ศ.2476 จึงเหลือเพียงผู้ว่า

ราชการจังหวัดน่านมาจนถึงปัจจุบัน เมื่อสถาปนาเมืองที่มีลักษณะสภาพทางสังคมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้พลวัตทางความเชื่อและพิธีกรรม และประเพณีเกี่ยวกับพิธีถวายเลี้ยงแก้มอราช์หลวงนครน่าน มีทั้งการปรับเปลี่ยนอิทธิพลจากโลกภายนอกที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอย่างรวดเร็ว อีกทั้งลักษณะทางกายภาพพื้นที่ในจังหวัดน่านอยู่ในพื้นที่ของเมืองที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจแบบก้าวกระโดด ทำให้บทบาทของผีอารักษ์น้อยลงจึงทำให้พิธีกรรมดังกล่าวลดบทบาทน้อยลงและทำให้พิธีการบางอย่างสูญหายไป ในขณะที่เดียวกันในปัจจุบันมีกลุ่มอนุรักษ์และผู้มีความรู้หลายๆ ท่าน ได้เล็งเห็นความสำคัญในพิธีถวายเลี้ยงแก้มอราช์หลวงนครน่าน ซึ่งเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่มีบทบาทสร้างความมั่นคงทางจิตใจและสังคมซึ่งเป็นพระเพณีที่ปฏิบัติกันมาอย่างยาวนานเพื่อสร้างขวัญและกำลังใจและมีให้พิธีกรรมนี้สูญหายไปจากเมืองน่าน (กลุ่มคนฮักตัวเมือง, 2554)

ดังนั้น ด้วยเหตุผลความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยจึงเลือกตัดสินใจศึกษา สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่านเพื่อที่จะนำเอาองค์ความรู้เหล่านั้นไปปรับใช้ในการอนุรักษ์ฟื้นฟูคุณค่าบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่านและอัตลักษณ์ของประเพณีถวายเครื่องแก้มเลี้ยงอารักษ์หลวงนครน่าน จังหวัดน่านให้กลับมามีบทบาทในวิถีชีวิตของชาวน่านในปัจจุบันสืบไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของอารักษ์หลวงนครน่าน
2. เพื่อศึกษาประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่าน
3. เพื่อศึกษาสถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่านที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่าน

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่าน เป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา นำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนาวิเคราะห์ มีวิธีการวิจัยดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช 2539 และข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary source) ได้แก่ งานวิจัย วิทยานิพนธ์ หนังสือ ตำรา บทความ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์ เพื่อค้นหาข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในเรื่องผีในล้านนา และมูลเกี่ยวกับความเป็นมาและความสำคัญของอารักษ์หลวงนครน่าน

ขั้นตอนที่ 2 วิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่านแล้วนำมาวิเคราะห์ข้อมูลโดยวิธีการพรรณนาเนื้อหา แยกประเด็นศึกษาตามวัตถุประสงค์ในการวิจัย 3 ข้อ คือ

1. ศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของอารักษ์หลวงนครน่าน
2. ศึกษาประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่าน

3. ศึกษาสถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่านที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่าน

ขั้นตอนที่ 3 นำข้อมูลที่ได้มาสรุปผลการวิจัยโดยวิธีการพรรณนาเนื้อหาและเสนอแนะเพื่อการทบทวนในครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเรื่อง สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่าน เป็นการศึกษาความเป็นมาและความสำคัญของอารักษ์หลวงนครน่าน ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่านว่าเป็นอย่างไร และมีสถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่านที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่านอย่างไร ได้วิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหาได้ดังนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า ความเชื่อเรื่องผีของคนน่านมีมาก่อนจะนับถือพระพุทธศาสนา โดยผีนั้นทั้งผีดีและผีร้าย แต่ผีสำคัญที่ถูกยกย่องให้เป็นอารักษ์หลวง คือ ผีเจ้าที่และผีบรรพบุรุษ โดยเชื่อว่าผีเหล่านี้มีความศักดิ์สิทธิ์และคอยคุ้มครองปกป้องรักษาให้เกิดสันติสุข อารักษ์หลวงเมืองน่านมีจำนวน 14 องค์ กระจายอยู่ในแต่ละท้องที่ พบว่า

1. ความเชื่อเกี่ยวกับผีของชาวล้านนา ความเชื่อเรื่องผีของชาวล้านนาเป็นสิ่งที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องผีที่ฝังรากลึกอยู่ในจิตใจมาช้านาน ผีสำหรับชาวล้านนานั้นจะดำรงอยู่ในทุกสภาวะของการมีชีวิต บางครั้งก็กระตุ้นให้เกิดความสนใจในฐานะผู้พิทักษ์ หรือผู้ช่วยเหลือ บางครั้งก็มุ่งร้ายหมายขวัญ ชาวล้านนาเชื่อว่าเป็นสิ่งที่มีพลังอำนาจ มีฤทธิ์สามารถบันดาลทั้งความทุกข์ความสุข ความสมหวังและความสิ้นหวังให้แก่มนุษย์ได้ การบวงสรวงและการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อจึงเป็นรูปแบบของการสร้างสรรค์โดยผ่านกระบวนการปลูกฝัง การบอกต่อ การขัดเกลาทางสังคมและผ่านการเรียนรู้ด้วยตนเอง ผนวกเข้ากับความเชื่อดั้งเดิมที่ติดแน่นอยู่กับวิถีชีวิตของชาวล้านนา พิธีกรรมเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีจึงได้รับการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง ด้วยความเชื่อว่าเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องส่งต่อแก่บุตรหลาน เพื่อจะได้ใช้เป็นแนวปฏิบัติที่ถูกต้องตามประเพณีและความเชื่อ

การสืบทอดความเชื่อดั้งเดิมเรื่องผีที่ปรากฏในล้านนาอีกทั้งยังเป็นที่ยึดถือของชาวบ้านในจังหวัดน่านมีดังนี้ 1. ประเภทผีร้าย คือวิญญาณที่ทำให้คนตกใจหวาดกลัวทำร้ายผู้คน 2. ประเภทผีดี คือ ผีเจ้าที่ที่คอยคุ้มครองและดักเตือนคน ได้อธิบายถึงประเด็นลักษณะ ของผีผู้วิจัยพบตัวตนของผี เช่น ผีเจ้าที่ หรือ ผีบรรพบุรุษ ยังคงความหมายดั้งเดิม เหมือนในอดีตที่ปรากฏในสังคมไทย บอกถึงการสืบทอดคุณลักษณะบทบาทของผีทางสังคมในการให้ความคุ้มครองและดูแลคน และ 3. ความเชื่อเรื่องผีเปรียบเหมือนเทวดาคอยคุ้มครองปกป้องรักษา

2. ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่าน พบว่า สาเหตุที่อารักษ์หลวงนครน่านยังคงดำรงอยู่ในสังคม โดยกล่าวถึงความเชื่อที่สืบเนื่องมาจากความเชื่อทางศาสนารูปแบบ พุทธ-ผี และชาวบ้านมีความเห็นพ้องต้องกันถึงหน้าที่อย่างหนึ่งของศาสนาในการให้การสนับสนุนสถาบันพื้นฐานต่างๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันเศรษฐกิจ ดังความเชื่อที่ว่าคนเกิดมามีงานต่างกันเนื่องจากทำบุญมาไม่เท่ากัน หรือสถาบัน

การเมืองซึ่งเห็นได้จากความเชื่อเรื่องความแตกต่างของชนชั้นทางสังคมที่มีสาเหตุมาจากบุญทำกรรมแต่ง เมื่อศาสนาได้ทำหน้าที่สนับสนุนโครงสร้างสถาบันทางสังคมแล้ว สถาบันเองก็ย่อมต้องค้ำจุนและทำนุบำรุง ศาสนาด้วยเช่นกัน ดังเช่นในกรณีของประเพณีเลี้ยงกลั่มอาร์กซ์หลวงนครน่านและพิธีบวงสรวงซึ่งเป็นการ แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าผู้ครองนครกับเทพดาอารักซ์และผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นเทวดาอารักซ์ สำคัญประจำเมือง พิธีเหล่านี้จึงถือว่าเป็นหน้าที่ของเจ้าผู้ครองนคร หากเจ้าผู้ครองนครละเลยพิธีเหล่านี้ หรือ หากเกิดเหตุวิกฤตขึ้นมาในสังคม เจ้าผู้ครองนครจะถูกมองว่าต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อการเกิดวิกฤตนั้น ด้วยสาเหตุหนึ่งคือการละเลยขนบประเพณีที่เกี่ยวข้องกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เป็นผลให้การปกครองของผู้ครอง นครตกต่ำหรือเกิดการสั่นคลอนได้

3. ความเป็นมาและความสำคัญของอารักซ์อารักซ์หลวงนครน่าน 14 องค์ พบว่า นครน่านเป็น เมืองที่มีพัฒนาการมายาวนาน ตั้งแต่สร้างเริ่มก่อเกิดบ้านแปลงเมืองในลุ่มน้ำย่างและลุ่มน้ำบัว พัฒนาขึ้นเป็น แคว้นน่านในฐานะรัฐอิสระ ต่อมาถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา จนกระทั่งกลายเป็นนครรัฐ ในฐานะประเทศราชของสยาม และผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยที่เรียกว่า “จังหวัดน่าน” สืบมาถึง ปัจจุบัน การดำรงอยู่ของสังคมหรือชุมชนหนึ่งๆ นอกเหนือจากองค์ประกอบหลัก คือ มนุษย์แล้ว ยังคงมีวิถี ชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อที่ถูกกำหนดขึ้นมาจากเหตุปัจจัยบางประการร่วมอยู่ด้วย บางอย่าง เป็นไปเพื่อการสร้างบุญกุศล ทางศาสนา บางอย่างเพื่อแสดงความเป็นชาติพันธุ์หรือความเป็นพวกพ้องเดียวกัน และบางอย่างก็เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคม วิถีต่างๆ เหล่านี้ถูก กำหนดขึ้นเพื่อให้คนในสังคมอยู่ ร่วมกันได้อย่างสันติและมีความสุข ในอดีตมนุษย์มีความเชื่อว่า ความสุขหรือความทุกข์ที่ได้รับเกิดจากการ กระทำของวิญญาณ วิญญาณหรือผีที่นับถือของคนในแต่ละท้องถิ่นนั้น อาจแตกต่างกันออกไปตามชาติพันธุ์และ ความเชื่อ

วิถีชีวิตและความเชื่อของคนน่านจะยึดโยงกับหลักทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับผีอย่าง แยกกันไม่ออก ประเพณีเลี้ยงกลั่มอาร์กซ์หลวง เป็นประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาหลายร้อยปี นับตั้งแต่การ สถาปนาเมืองน่าน ซึ่งมีหลักฐานปรากฏเด่นชัดในยุคเจ้าหลวงเมืองน่านที่ได้ระบุถึงการประกอบพิธีกรรมการ บูชาบวงสรวงอารักซ์หลวง โดยมีนัยที่สื่อถึงการแสดงความเคารพต่อผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีตและสิ่ง ศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองรักษาเมืองน่าน ซึ่งถือเป็นสิ่งที่คนน่านเคารพและยำเกรงบวงสรวงสังเวยเทวดาเมืองอันมี ที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวจังหวัดน่านว่าชนชั้นปกครองระดับผู้นำชุมชน หรือกษัตริย์เมื่อสิ้นพระชนม์ หรือสวรรคตแล้วจะได้จุติเป็นอารักซ์หลวง คือเทวดารักษาเมือง การถวายเครื่องกลั่มเลี้ยงอารักซ์หลวง ดำเนินการโดยกษัตริย์หรือเจ้าเมืองน่านเป็นผู้ที่รับเป็นงานราชพิธี ดังปรากฏหลักฐานกล่าวว่า “สักกราชได้ 984 (พ.ศ.2167) ฟ้าเมืองฟองแห่งเมืองน่านถามแสนกลางเมือง แสนวัดปุลณะ ว่าบ้านเมืองที่นี้เป็นที่ผีที่ซิด เสมอนัก สูเจ้าเอาสิ่งมาแก้มมาเลี้ยงซา แสนกลางเมือง แสนวัดปุลณะ ไหว้สาเจ้าฟ้าเมืองฟองว่า ตามบุราณ เมืองน่านที่นี้เลี้ยงอารักซ์แลบูชาเคราะห์เมือง เลี้ยงสนามกว้านจำนน เอาเงินเล่มเลี้ยงเลี้ยงทั้งมวลแล แสน กลางเมือง แสนวัดปุลณะ ไหว้เจ้าฟ้า เมืองฟองวมีฉนน เจ้าฟ้าเมืองฟองจึงปลงอาชญาว่า แต่นี้ไพบายหน้าหื้อ เอาเงินเล่มเลี้ยงอารักซ์บูชา เคราะห์เมืองเลี้ยงสนาม กว้านจำตามบุราณแต่ก่อนทอจะ กรุณาฉนนี แดนแต่นั้น

มาค้เอาเงินเลี่ยมเลียงอารักขะบูชาเคราะห์เมืองเลียงสนามกว่านจำสืบสืบมาตามโบราณแต่ก่อนมีฉันทันแล” และเป็นสิ่งที่กษัตริย์หรือเจ้าเมืองน่านต้องปฏิบัติ ดังปรากฏบันทึกไว้ในตำนานพื้นเมืองน่าน ว่าเป็น 1 ใน อปทานิยธรรม 7 ประการ “อนตรพหิรายเจตียนัน อปริยเปตติ สันฐานที่ใดมีต้นว่าเปนที่พลีกรรมบูชาเลียงดู สืบๆ มาแต่ก่อนแต่โบราณ เปนต้นว่า ไม่เสียเมืองนั้นก็ดี มีที่เวียงก็ดี ที่เขตแดนเมืองก็ดี เปนผู้ใหญ่ควรไปเลียง ดูบูชาสักการะตามรืตตามโบราณ หื้ออุตติจำเรือบ้านเมือง อันนี้ก็เป็นอปทานิยธรรมอันถ้วนแล” อารักข์ หลวงเมืองน่านที่ปรากฏหลักฐานบันทึกในตำนานพื้นเมืองน่าน และมีการแก้เลี่ยมเลียงมาแต่โบราณกาลมีจำนวน 14 โรงไชยดังนี้ คือ 1) อารักข์หลวงเจ้าพญาบัว 2) อารักข์หลวงเจ้าพญาแพน 3) อารักข์หลวงหอหลวง 4) อารักข์พระญาครานเมือง 5) อารักข์หลวงเจ้าพญาแก้ว 6) อารักข์หลวงช้างเผือก 7) อารักข์หลวงมิ่งเมือง 8) อารักข์หลวงท้าวขาก่าน 9) อารักข์หลวงแสนหาญ 10) อารักข์หลวงป่าเหมี้ยง 11) อารักข์หลวงบ่อมาง 12) อารักข์หลวงบ่อเหล็ก 13) อารักข์หลวงแก่งสะม้าเก่าบั้ง 14) อารักข์หลวงหลักพะโคน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักข์หลวงนครน่าน พบว่า

1. ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักข์หลวงนครน่าน ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักข์หลวงนครน่านมีอยู่ 2 ประเพณี คือ 1) ประเพณีถวายเครื่องแก้เลี่ยมเลียงหลวงอารักข์หลวงนครน่านในอดีตเป็นประเพณีสำคัญที่ปฏิบัติสืบทอดกันมายาวนานตั้งแต่อดีต ประเพณีนี้มีความเกี่ยวข้องกับระบบการผลิตและการควบคุมกำลังคนเพราะเป็นประเพณีที่ผู้ปกครองมีบทบาทสำคัญในการติดต่อกับผีอารักข์ของเมืองซึ่งเป็นผีที่อำนวยความสะดวกสมบูรณ์ให้การผลิต เพราะผีอารักข์ของเมืองมักเป็นบรรพบุรุษของเจ้าเมืองหรือผู้ปกครองเมือง นอกจากนี้ยังเป็นพิธีกรรมที่ทุกครัวเรือนจะมีส่วนร่วมในการประกอบพิธีกรรม เป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์เพราะเกี่ยวข้องกับโดยตรงกับปากท้องของชาวบ้านชาวเมือง ขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมต้องถูกต้องตามจารีตที่เคยปฏิบัติกันมาสัตว์ที่ฆ่าสังเวย อาหารที่ปรุงเพื่อเลี้ยงผีอารักข์ บทบาทหน้าที่ของผู้ประกอบพิธีกรรม สีเสื้อผ้าที่ผู้ประกอบพิธีกรรมสวมใส่เครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ และข้อห้ามต่างๆ ในระหว่างการประกอบพิธีจะต้องถูกต้องและปฏิบัติตามอย่างเข้มงวดการแก้เลี่ยมเลียงอารักข์หลวง คือ กษัตริย์หรือเจ้าเมืองน่านเป็นผู้ที่รับเป็นงานราชพิธี ในปัจจุบันกระบวนการพิธีเลี่ยมถวายเครื่องแก้เลี่ยมเลียงหลวงอารักข์หลวงนครน่านยังดำเนินไปอย่างเรียบง่ายเครื่องขั้มและศักดิ์สิทธิ์ไม่ได้ถูกปรับเปลี่ยนให้ต่างไปจากเดิมมากนัก ผู้ประกอบพิธีและผู้ร่วมพิธีทำหน้าที่ของตนเองอย่างเคร่งขั้มจริงจัง มีเครื่องดนตรีพื้นเมืองบรรเลงประกอบ แต่ไม่ได้มีการแสดงความครึกครื้นเฮฮาเหมือนพิธีเลี้ยงผีของเมืองอื่นๆ ที่กลายเป็นการละเล่นพื้นเมืองอดนันทกึ่งท่องเที่ยว มีพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อยู่ภายใต้การจัดการของผู้เชี่ยวชาญการประกอบพิธีและทายาทของผีเมืองทั้งหลาย มีการล้อมรั้วและปักตาแหลวคนภายนอกห้ามเข้าออกอย่างชัดเจน 2) ประเพณีบวงสรวงอารักข์หลวงนครน่าน เป็นพิธีบวงสรวงเทพยดาอารักข์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และอดีตเจ้าผู้ครองนครน่านทุกพระองค์ จัดให้มีขึ้นทุกปีในเดือนเมษายน วันที่ 5 ตรงกับวันพืระลัยของพระเจ้าสุริยพงษ์ผริตเดชฯ เจ้าผู้ครองนครน่าน โดยมีข้าราชการทั้งภาครัฐและภาคเอกชน พ่อค้า ประชาชนชาวจังหวัดน่าน ได้มาแสดงความกตัญญูทเวที ถวายราชสักการะ เพื่อน้อมรำลึกถึง พระเจ้าสุริยพงษ์ ผริตเดช เจ้าผู้ครองนครน่านและเทพยดาอารักข์ สิ่งศักดิ์สิทธิ์และอดีตเจ้าผู้ครองนครน่านทุกพระองค์ ณ หอค้า

2. พิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่าน มีดังนี้ 1) พิธีกรรมการบวงสรวงและถวายเครื่องแก้มเลี้ยง การอารักษ์เจ้าจะมีตัวแทนในการทำพิธีกรรมต่างๆ เรียกว่า “บวงตออารักษ์” ผู้คนเหล่านี้เป็นตัวแทนให้พิธีการดำเนินไปให้ถูกต้องและเรียบร้อย ประกอบด้วย จ้าข้าว ตังข้าว ล่ามแก้ม ช่างสับ ตักแกง ปิ้งขี้น กวานเหล่าน้ำ กวานเหล้าสา พันโรง โยงผ้า พันน้ำ พันผึ้ง พันเหล้าปอน พันแต่งแก้วควาย ถวายของป่า ช่างฆ้อง ช่างกลอง ช่างปี่ช่าย ช่างปี่ชวา ช่างยี่ง ช่างแพน และช่างเสพ ซึ่งในอดีตผู้คนเหล่านี้ไม่ต้องเสียภาษี 2) เครื่องแก้มพระยาอารักษ์เจ้า เครื่องแก้มเลี้ยงพระยาอารักษ์เจ้า เมื่อจะมาปกครองเมืองให้นำเครื่องแก้มมาถวายหอศาลหลวงเมืองก่อน จึงจะเข้าปกครองเมือง เมื่อปกครองเมืองแล้วให้มีเครื่องแก้มเลี้ยงตามประเพณีที่สืบกันมา หากคนพื้นถิ่นอื่นจะมาอยู่อาศัยให้เข้าหาผู้เฒ่าผู้แก่ เพื่อปิดเป่าสิ่งไม่ดีต่างๆ ที่ติดตัวมา ปิดเป่าแล้วเมื่ออยู่เมืองก็ให้ช่วยเหลือแบ่งเบางาน ให้เป็นที่รักแก่ผู้เฒ่าผู้แก่จะได้รับการดูแลให้ปลอดภัยจากอันตราย 3) การแก้มเลี้ยงอารักษ์หลวงก่อนเข้าสวดยเมืองน่านของกษัตริย์หรือเจ้าเมืองน่าน กษัตริย์หรือเจ้าหลวงองค์ใหม่ที่เข้ามาครองเมืองน่าน จะต้องปฏิบัติตามจารีตคือให้มีการเลี้ยงแก้มอารักษ์หลวงพญาปู่ก่อนขึ้นประทับที่คุ้มหลวง เริ่มต้นโดยการให้ประทับชั่วคราวนอกเมืองก่อนแล้วจัดแต่งรูปเทียนดอกไม้ หมาก มะพร้าว เหล้าขาว ผ้าขาวไปเลี้ยงแก้มที่หอหลวงเมืองปู่แล้วจึงเสร็จเข้าเมืองได้ เมื่อประทับอยู่ในคุ้มเวียง(ในเมือง)ให้จัดแต่งรูปเทียนดอกไม้ หมาก มะพร้าว เหล้าขาวหอศาลแล้วจึงขึ้นประทับอยู่คุ้มหลวงหอคำ เมื่อขึ้นครองเมืองครบ 3 ปีให้ “แก้มประตุมิ่งเมือง” และจัดแต่งแก้มเลี้ยงอารักษ์หลวงทุกปี 4) พิธีกรรมการถวายเครื่องแก้มเลี้ยงหลวงอารักษ์หลวงนครน่าน อารักษ์หลวงแต่ละแห่งจะมีวันที่แก้มเลี้ยงต่างกันไป และเครื่องเลี้ยงจะขึ้นอยู่กับยศและตำแหน่งของผิอารักษ์นั้นๆดังที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นไปแล้ว อารักษ์หลวงเมืองน่านที่ปรากฏหลักฐานพื้นเมืองน่านและมีการแก้มเลี้ยงมาแต่โบราณกาลมีจำนวน 14 โรงไชย(ศาล) 5) การสร้างโรงไชย(ศาล) การสร้างโรงไชย(ศาล) มาจากพระญาครานเมืองได้สร้างโรงไชยถวายให้พระญาไสยก ผู้เป็นราชบิดาที่เมืองบัวตั่งแต่นั้นมาผู้ใดได้สวดยเมืองน่านก็เป็นธรรมเนียมต้องมาสร้างหรือบูรณะโรงไชยอารักษ์หลวงเจ้าพระญาปู่ อันเป็นที่สถิตของดวงพระวิญญาณกษัตริย์ตั้งแต่พระญาไสยกมาจนถึงพระญาผาแสง กษัตริย์แคว้นน่านในราชวงศ์ภูคา (ปู่) พระองค์สุดท้าย โดยดวงพระวิญญาณกษัตริย์ทุกพระองค์เป็นอารักษ์หลวงบริวารของพระญาไสยก ส่วนประกอบต่างๆ ที่ใช้สร้างโรงไชยอารักษ์หลวงเจ้าพระญาปู่ มาจากการร่วมกันจัดหามาสร้าง อันแสดงถึงการมีส่วนร่วมของคนทั้งในแคว้นนครน่าน ได้แก่ เมืองบัว เมืองควาง เมืองจิมเมืองโพง เมืองอวน เมืองย่าง เมืองยม เมืองบ่อเกลือ (บ่อมาง) บ้านแซม เมืองยอด เมืองยาว เมืองควน เมืองเชียงม่วน เมืองลี เมืองแงง บ้านชะกิน บ้านชะเกิน บ้านชะพราง เมืองปอน เมืองอบ บ้านชะม้า เมืองเชียงกลาง เมืองปง เมืองเปือ เมืองสะเอียบ แต่ละเมืองก็จะมีวัสดุอุปกรณ์ที่แตกต่างกันไป 6) พิธีสงฆ์ที่เกี่ยวข้อง ในประเพณีการบวงสรวงและถวายเครื่องแก้มเลี้ยงอารักษ์หลวงนครน่าน นอกจากจะมีพิธีเกี่ยวกับการบูชาบวงสรวงดวงวิญญาณของอารักษ์หลวงแล้ว ยังมีประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาไปด้วย คือการเจริญพระพุทธมนต์ อาราธนาพระสงฆ์ 9 รูป เวลาที่จะทำพิธีทางศาสนา โดยผู้ที่เป็นประธานฝ่ายฆราวาสจัดรูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย กล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย อาราธนาศีล สมาทานศีล และอาราธนาพระปริตร เมื่อพระสงฆ์

เริ่มเจริญพระพุทธมนต์ ทุกคนฟังนั่งประนมมือฟังด้วยความเคารพ เมื่อเสร็จพิธีเจริญพระพุทธมนต์พระสงฆ์ 5 รูปประกอบพิธีกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลให้แก่อารักษ์หลวงทุกองค์

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า สถานะอารักษ์หลวงคือ การยกจากสถานะเดิมที่เป็นผีเจ้าที่ เช่น อารักษ์หลวงบ่อเหล็กจากเดิมที่เป็นบ่อที่มีแร่เหล็กและได้รับการนับถือว่าศักดิ์สิทธิ์จนได้ยกฐานะเป็นอารักษ์หลวง และส่วนที่ผีบรรพบุรุษและได้รับยกฐานะขึ้นเป็นอารักษ์หลวง ส่วนบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่านที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่าน พบว่า

1. สถานะของอารักษ์หลวงนครน่านที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่าน พบว่า 1) สถานะในอดีตจะนับถืออารักษ์หลวงแบบผี ผีในความหมายดั้งเดิมของคนล้านนา เป็นคำที่ใช้เรียกสิ่งที่มีสภาวะทางวิญญาณ ไม่ได้บ่งบอกถึงลักษณะของความดีความชั่ว เหมือนอย่างการรับรู้ โดยผีอารักษ์หลวงเป็นผีใหญ่สำคัญที่สุดรองลงมาเป็นผีบ้าน ผีเรือน ผีบรรพบุรุษ ตลอดจนผีที่สถิตในธรรมชาติทั้งหลาย อารักษ์ที่สถาปนาจากธรรมชาติ ได้แก่ 1. อารักษ์หลวงบ่อเหล็ก 2. อารักษ์หลวงหลักพระโคน และอารักษ์หลวงที่มาจากการสถาปนาเจ้าเมืองหรือบุคคลสำคัญ ดังนี้ 1. อารักษ์หลวงเจ้าพญาบัว 2. อารักษ์หลวงเจ้าพญาแพน 3. อารักษ์หลวงหอหลวง 4. อารักษ์พระญาณครานเมือง 5. อารักษ์หลวงเจ้าพญา 6. อารักษ์หลวงช้างเผือก 7. อารักษ์หลวงมิ่งเมือง 8. อารักษ์หลวงท้าวขาก่าน 9. อารักษ์หลวงแสน 10. อารักษ์หลวงป่าเหมี้ยง 11. อารักษ์หลวงบ่อมาง 12. อารักษ์หลวงแก่งสะมำเก๊าบั้ง 2) สถานะในปัจจุบัน สถานะของอารักษ์หลวงนครน่านที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่านในปัจจุบัน เป็นความเชื่อของคนในชุมชนว่าเป็นอารักษ์หลวง เป็นเทพอารักษ์คุ้มครองปกป้องรักษาบ้านเมืองให้อยู่ร่มเย็นเป็นสุข ความเชื่อเหล่านี้ถูกทำให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ทั้งในฐานะพื้นที่ทางกายภาพ และพื้นที่ทางสังคม ความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของอารักษ์หลวงนครน่านทั้งที่เป็นรูปปั้น อนุสาวรีย์ หรือหอผีอารักษ์นี้ได้ถูกสร้างขึ้นให้มีความหมายต่อความศรัทธาและใช้สื่อสารติดต่อกับองค์เทพอารักษ์ผ่านตัวรูปเคารพทั้งทางตรงหรือทางอ้อม หรือมีหน้าที่ใช้ตอบสนองกิจกรรมในกิจกรรมพิธีกรรมต่างๆ แล้วก็ยังถูกทำให้มีความหมายที่เชื่อมโยงและระลึกถึงอดีต

2. บทบาทของอารักษ์หลวงนครน่านที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวจังหวัดน่าน พบว่า 1) บทบาทในอดีตเมื่อกล่าวถึงเรื่องราวของ“ผีอารักษ์หลวงนครน่าน” ก็มักจะพบว่าเป็นเรื่องเล่าศักดิ์สิทธิ์ที่มีการเล่าขานอย่างกว้างขวางในหลายชุมชน ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ผีอารักษ์หลวงเปรียบเสมือนผีที่คอยเฝ้าคุ้มครองปกป้องรักษาผู้คนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุขมาช้านานความหลากหลายของผีอารักษ์หลวงนครน่าน อาจพบเห็นได้จากระดับจังหวัดในรูปแบบเจ้าเมือง พระญา บุคคลสำคัญที่ผู้คนให้ความเคารพนับถือ ศาลหลักเมือง ส่วนในระดับหมู่บ้านก็จะพบในรูปแบบปู่ตา หรือ ผีบ้าน ผีเรือน หลักบ้าน ใจบ้าน ใจเมือง โดยมีเสาไม้หรือเสาหิน หรือไม้หมายเมืองบางครั้งก็เป็นหอโองที่ปลูกสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ให้เห็นอย่างชัดเจน ผ่านกระบวนการทัศน์ในการศึกษาความเชื่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ดังนี้ 1. กระบวนทัศน์หน้าที่นิยม 2. กระบวนทัศน์จิตวิเคราะห์ 3. กระบวนทัศน์โครงสร้างนิยม 4. กระบวนทัศน์สัญลักษณ์นิยม 5. กระบวนทัศน์นิเวศน์วัฒนธรรม 6. กระบวนทัศน์อำนาจ/ความรู้ 2) บทบาทในปัจจุบัน ได้แก่ 1. บทบาททางด้านจิตใจ คือช่วยให้มนุษย์มีความรู้สึกมั่นคงทางใจ ช่วยให้ผู้มีความสบายใจขึ้นต่อสถานการณ์ที่อยู่เหนือการควบคุมพิธีกรรม

จึงมักเกี่ยวข้องกับการติดต่อสื่อสารอำนาจเหนือธรรมชาติซึ่งมีกำลังเหนือกว่าให้เข้าช่วยเหลือ หากมาด้วยความเชื่อ ความศรัทธาในสิ่งศักดิ์สิทธิ์และพิธีกรรมนั้นๆ ก็จะมีผลตอบสนองความต้องการทางใจในระดับปัจเจกได้ทันที ซึ่งผลในระดับนี้ถือเป็นบทบาทของพิธีกรรมในเชิงจิตวิทยา 2. บทบาททางด้านสังคม ความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่านมีส่วนช่วยสังคมทั้งในแง่การสร้างความปลอดภัยให้คนในสังคม จุดประสงค์ของการจัดพิธีในข้อนี้ถือว่าการตอบสนองความต้องการของสังคมในแง่ความปลอดภัย ประการต่อมา ความเชื่อว่าอารักษ์หลวงมีอำนาจในการลงโทษ หากประชาชนกระทำความผิด 3. บทบาทในการตอบสนองนโยบายของรัฐด้านการสืบสานประเพณีของจังหวัด เพื่อเป็นการให้องค์ความรู้แก่คนในชุมชนและเผยแพร่พิธีกรรมให้เป็นที่รับรู้ต่อคนในวงกว้างขึ้นทั้งในระดับตำบลและบริบท รัฐจึงจัดวิธีการประชาสัมพันธ์และดึงคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับพิธีกรรมให้ได้มากที่สุดรวมไปถึงการให้การศึกษาแก่นักเรียน ทั้งนี้เพื่อจะได้เก็บความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่านนี้ให้อยู่ในทั้งความทรงจำของบุคคลและในสื่อต่างๆ อันเป็นวิธีการสืบสานและแสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดที่ดีอีกทางหนึ่ง

อภิปรายผล

1. พบว่า สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่าน อารักษ์หลวงนครน่านเปรียบเสมือนผีที่คอยเฝ้าคุ้มครองปกป้องรักษาผู้คนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุขมาช้านาน โดยยึดโยงกับหลักทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับผีอย่างแยกกันไม่ออก ประเพณีเลี้ยงผีพ่อเจ้าหลวง เป็นประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาหลายร้อยปี นับตั้งแต่การสถาปนาเมืองน่าน ซึ่งมีหลักฐานปรากฏเด่นชัดในยุคเจ้าหลวงเมืองน่านที่ได้ระบุถึงการประกอบพิธีกรรมการบูชาพ่อเจ้าหลวง โดยมีนัยที่สื่อถึงการแสดงความเคารพต่อผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีต และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองรักษาเมืองน่าน ซึ่งถือเป็นสิ่งที่คนน่านเคารพและยำเกรงบวงสรวงสังเวยเทวดาเมืองอันมีที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาว่าชนชั้นปกครองระดับผู้นำชุมชน หรือกษัตริย์เมื่อสิ้นพระชนม์หรือสวรรคตแล้ว จะได้จุติเป็นอารักษ์หลวง คือเทวดารักษาเมือง การถวายเครื่องแก้มเลี้ยงอารักษ์หลวงดำเนินการโดยกษัตริย์หรือเจ้าเมืองน่านเป็นผู้ที่รับเป็นงานราชพิธีซึ่งมีความสอดคล้องกับ มานิตยไศกค้อและปฐม หงส์สุวรรณ กล่าวว่าผีอารักษ์หรือผีมหัศจรรย์เปรียบเสมือนผีที่คอยเฝ้าคุ้มครองปกป้องรักษาผู้คนในชุมชนให้อยู่เย็นเป็นสุขมาช้านานความหลากหลายของผีมหัศจรรย์อาจพบเห็นได้จากมหัศจรรย์หลักเมืองที่อยู่กลางเมืองต่างๆทั้งที่เป็นตัวเมืองระดับอำเภอ หรือตัวเมืองระดับจังหวัดในรูปแบบศาลหลักเมือง ส่วนในระดับหมู่บ้านก็จะพบในรูปแบบปู่ตา หรือ ผีบ้าน ผีเรือน หลักบ้าน ใจบ้าน ใจเมือง โดยมีเสาไม้หรือเสาหิน หรือไม้หมายเมือง บางครั้งก็เป็นหอโองที่ปลูกสร้างขึ้นเป็นสัญลักษณ์แสดงความเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ให้เห็นอย่างชัดเจน (มานิตยไศกค้อ และปฐม หงส์สุวรรณ, 2560)

2. พบว่า อารักษ์หลวงยังมีความสัมพันธ์กับความเชื่อและพิธีกรรมสอดคล้องกับอำนาจ กายจนพันธ์กล่าวว่า “ความเชื่อนั้นเป็นภาษาของอำนาจทางอุดมการณ์แสดงออกในรูปของพิธีกรรม เป็นกิจกรรม ที่เป็นรูปธรรม โดยสะท้อนการต่อสู้ทางความคิดกับภาวะที่เกิดขึ้นจริงในสังคม ด้วยการเปลี่ยนภาษาของสังคมที่เป็นจริงไปสู่ภาษาของพิธีกรรมที่สืบทอดกันมาอย่างยาวนานเพื่อสื่อสารความหมาย และสามารถแสดงอารมณ์ส่วนลึกของผู้คนในสังคมที่เกิดขึ้นเมื่อต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงและความไม่ชัดเจน” ด้วยภาษาที่แฝงฝังไป

ด้วยความเชื่อและอำนาจที่จะนำไปสู่การประกอบพิธีกรรมที่ได้รับการสืบทอดอย่างยาวนาน ตัวภาษาดังกล่าวจึงอยู่ในรูปของตำนานปรัมปราเช่นกัน (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2525) อย่างไรก็ตาม ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม ยังได้นำเสนอว่า “ภูมิวัฒนธรรมจากตำนานจึงไม่ใช่เรื่องหยุดนิ่งแต่จะมีการทบทวน บอกเล่าซ้ำไปซ้ำมาและสร้างความหมายขึ้นใหม่ตลอดเวลาซึ่งมีความหมายต่อผู้คนภายในที่เห็นความสัมพันธ์ในสามรูปแบบคือในระหว่างผู้คน ผู้คนกับธรรมชาติและผู้คนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติส่วนภายนอก ที่ไม่เข้าใจนั้นก็ต้องเรียนรู้ผ่านระบบสัญลักษณ์ที่ปรากฏจึงจะเข้าใจและรับรู้ความสัมพันธ์ดังกล่าว” (ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม, 2525)

3. พบว่า เรื่องราวของผิอารักษ์หลวงนครน่าน เป็นเรื่องราวที่เล่าขานเป็นตำนานปรัมปราที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นวัฒนธรรมท้องถิ่น สอดคล้องกับศิริพร ณ ถลาง ที่กล่าวว่าตำนานปรัมปรา เป็นข้อมูลทางคติชนวิทยาและมานุษยวิทยาที่น่าสนใจในการนำมาศึกษา ความเชื่อ โลกทัศน์วิถีคิด และแบบแผนในการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนในสังคมต่างๆ ในโลกนี้ชาติพันธุ์ต่างๆ ได้ใช้ตำนานอันถือเป็นเรื่องเล่าที่ศักดิ์สิทธิ์ (sacred narrative) เพื่อเป็นกลไกทางวัฒนธรรมอันหนึ่งในการอธิบายอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตน เมื่อต้องสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับคนต่างกลุ่มหรือต่างชาติพันธุ์” (ศิริพร ณ ถลาง, 2549) อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่า ตำนานผิอารักษ์มักเป็นเรื่องเล่าเกี่ยวกับโลกศักดิ์สิทธิ์ที่มีความสัมพันธ์ต่อระบบความคิดความเชื่อของผู้คนเป็นอย่างยิ่ง ดังที่ปริตา เถลิ้มเผ่า กอนันตกุล (ปริตตา เถลิ้มเผ่า, 2546) ได้กล่าวถึงโลกศักดิ์สิทธิ์อันเป็นคุณลักษณะสำคัญที่ทำให้ตำนานปรัมปรามีความแตกต่างจากเรื่องเล่าธรรมดาโดยทั่วไป และทำให้ตำนานปรัมปายังมีความหมายต่อมนุษย์ในยุคปัจจุบัน โดยปริตตาได้อธิบายถึงความเชื่อมโยงระหว่างโลกมนุษย์กับโลกศักดิ์สิทธิ์ (thesacred) ว่าในทางมานุษยวิทยาหมายถึง เหตุการณ์ปริณิชนพลพื้นที่และเวลาที่แตกต่างจากโลกของชีวิตประจำวันที่เราใช้ชีวิตอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน นอกจาก แตกต่างแล้วยังมีความพิเศษบางอย่างตรงที่มณฑลศักดิ์สิทธิ์นี้สามารถเผยให้มนุษย์ประจักษ์ถึงสิ่งที่สูงส่งกว้างไกลไปกว่าเรื่องของรูป รส กลิ่น เสียงที่จับต้องมองเห็นได้หรือสามารถรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์ในแต่ละวัฒนธรรม สิ่งสูงส่งอาจจะหมายถึงการสามารถติดต่อกับโลกหน้า โลกของเทพ ฝัวิญญูณ พระเป็นเจ้า หรือสัจธรรม

องค์ความรู้ใหม่

จากผลการวิจัยเรื่อง สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่าน ผู้วิจัยได้องค์ความรู้ใหม่ แบ่งเป็น 3 ด้าน คือ

1. ด้านสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประเพณีที่เกี่ยวข้องกับอารักษ์หลวงนครน่าน มีปัจจัยภายในและภายนอกที่เกี่ยวข้อง โดยปัจจัยภายในมีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับอารักษ์หลวงนครน่านให้กับผู้ที่มีความสนใจมารับการสืบทอดมีการปรับตัวตามสภาพของสังคมที่ได้รับการเปลี่ยนแปลงจากอดีตและเห็นความสำคัญในการอนุรักษ์เพื่อการอนุรักษ์ ในเรื่องของประเพณีพิธีกรรมการถวายเครื่องแก้ลมเลียงหลวงอารักษ์หลวงนครน่านไม่ให้อายุหาย และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับอารักษ์หลวงนครน่านเป็นศูนย์รวมจิตใจให้ชาวจังหวัดน่าน เพราะเป็นพิธีกรรมที่สร้างความเป็นสิริมงคลเพื่อบูชาเจ้าเมืองและบรรพบุรุษที่สร้างคุณงามความดีมาตั้งแต่ครั้งเก่าก่อนให้มาปกป้องคุ้มครองชาวเมืองน่าน จึงกล่าวได้ว่า พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ

รักษณ์หลวงนครน่านจึงมีบทบาทในการสร้างความรู้สึกร่วมกัน ปลอดภัย และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้กับคนน่าน

2. ด้านหลักการ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งเหตุผลมีระบบความเชื่อความศรัทธา ที่ตั้งอยู่บนรากฐานแห่งปัญญา วิเคราะห์จากรูปแบบการสร้างจริยธรรมทางสังคมผ่านความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนาในจังหวัดน่าน การนับถือผีนั้นสืบเนื่องมาจากลัทธิบูชาบรรพบุรุษ ซึ่งความเชื่อนี้เจริญเติบโตมาจากลัทธิที่เชื่อถืออำนาจเหนือธรรมชาติ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่านมีบทบาทในการสร้างขวัญและกำลังใจให้ปัจเจกบุคคล ต้องการที่พึ่งทางใจและความมั่นคงในชีวิตและทรัพย์สินให้คุ้มครองและดลบันดาลให้ในสิ่งที่ปรารถนา

3. ด้านการใช้ชีวิต ความเชื่อของผู้เข้าร่วมพิธีกรรม สืบเนื่องจากลักษณะของผู้นำพิธีกรรมที่มีความเป็นอาวุโส มีการปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี เป็นแบบอย่างที่ดี และมีความชำนาญในการประกอบพิธีกรรมจึงทำให้ประชาชนเกิดความเชื่อถือและเชื่อมั่นว่าพิธีกรรมและความเชื่อที่มีอยู่ส่งผลที่ดีต่อสุขภาพจิต ด้านวัตถุที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม เช่น รูป เทียน หมาก พลุ ฯลฯ ใช้เป็นสัญลักษณ์ เพื่อส่งผ่านคุณค่าให้แก่จิตใจ และองค์ประกอบของพิธีกรรมด้านการปฏิบัติหรือการกระทำที่มีวัตถุประสงค์ของการปฏิบัติที่มุ่งเน้นให้เกิดการทำความดี เนื่องจากพิธีกรรมลดเคราะห์และเสริมดวงชะตา มีแนวคิดในการส่งเสริมความเชื่อที่เชื่อมโยงส่งผลให้เกิดสุขภาพที่ดีผลทางด้านสุขภาพจิตของผู้ที่ได้เข้าร่วมพิธีกรรมลดเคราะห์และเสริมดวงชะตาที่เกิดขึ้น ล้วนส่งผลต่อสุขภาพที่ดีเป็นองค์รวมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและจิตวิญญาณ

สรุป

สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่าน คือ การดำรงอยู่ของสังคมหรือชุมชนหนึ่งๆ นอกเหนือจากองค์ประกอบหลัก คือ มนุษย์แล้ว ยังคงมีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณีและความเชื่อที่ถูกกำหนดขึ้นมาด้วยเหตุปัจจัยบางประการร่วมอยู่ด้วย บางอย่างเป็นไปเพื่อการสร้างบุญกุศล ทางศาสนา บางอย่างเพื่อแสดงความเป็นชาติพันธุ์หรือความเป็นพวกพ้องเดียวกัน และบางอย่างก็เพื่อควบคุมพฤติกรรมของคนในสังคมวิถีต่างๆ เหล่านี้ถูก กำหนดขึ้นเพื่อให้คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติและมีความสุข ในอดีตมนุษยามีความเชื่อว่า ความสุขหรือความทุกข์ที่ได้รับเกิดจากการกระทำของวิญญาณ วิญญาณหรือผีที่นับถือของคนในแต่ละท้องถิ่นนั้น อาจแตกต่างกันออกไปตามชาติพันธุ์และความเชื่อ วิถีชีวิตและความเชื่อของคนน่านจะยึดโยงกับหลักทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อเกี่ยวกับผิอย่างแยกกันไม่ออก ประเพณีเลี้ยงแก่ลัทธิอารักษ์หลวงเป็นประเพณีเก่าแก่ที่สืบทอดกันมาหลายร้อยปี นับตั้งแต่การสถาปนาเมืองน่าน ซึ่งมีหลักฐานปรากฏเด่นชัดในยุคเจ้าหลวงเมืองน่านที่ได้รับบุถึงการประกอบพิธีกรรมการบูชาบวงสรวงอารักษ์หลวง โดยมีนัยที่สื่อถึงการแสดงความเคารพต่อผู้ปกครองบ้านเมืองในอดีตและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่คุ้มครองรักษาเมืองน่าน ซึ่งถือเป็นสิ่งที่คนน่านเคารพและยำเกรงบวงสรวงสังเวยเทวดาเมืองอันมีที่มาจากความเชื่อดั้งเดิมของชาวจังหวัดน่านว่าชนชั้นปกครองระดับผู้นำชุมชน หรือกษัตริย์เมื่อสิ้นพระชนม์ หรือสวรรคตแล้ว จะได้จุติเป็นอารักษ์หลวง คือเทวดารักษาเมือง สาเหตุที่อารักษ์หลวงนครน่านยังคงดำรงอยู่ได้ในสังคม โดยกล่าวถึงความเชื่อที่สืบเนื่องมาจาก

ความเชื่อทางศาสนารูปแบบ พุทธ-ผี และชาวบ้านมีความเห็นพ้องต้องกันถึงหน้าที่อย่างหนึ่งของศาสนาในการให้การสนับสนุนสถาบันพื้นฐานต่างๆ ของสังคม ไม่ว่าจะเป็นสถาบันเศรษฐกิจ ดังความเชื่อที่ว่าคนเกิดมามีกรรม มีเงินต่างกันเนื่องจากทำบุญมาไม่เท่ากัน หรือสถาบันการเมืองซึ่งเห็นได้จากความเชื่อเรื่องความแตกต่างของชนชั้นทางสังคมที่มีสาเหตุมาจากบุญทำกรรมแต่ง เมื่อศาสนาได้ทำหน้าที่สนับสนุนโครงสร้างสถาบันทางสังคมแล้ว สถาบันเองก็ย่อมต้องค้ำจุนและทำนุบำรุงศาสนาด้วยเช่นกัน ดังเช่นในกรณีของประเพณีเลี้ยงแก้ม อารักษ์หลวงนครน่านและพิธีบวงสรวงซึ่งเป็นการแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าผู้ครองนครกับเทพดาอารักษ์และผีบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นเทวดาอารักษ์สำคัญประจำเมือง พิธีเหล่านี้จึงถือว่าเป็นหน้าที่ของเจ้าผู้ครองนคร หากเจ้าผู้ครองนครละเลยพิธีเหล่านี้ หรือหากเกิดเหตุวิกฤตขึ้นมาในสังคม เจ้าผู้ครองนครจะถูกมองว่าต้องเป็นผู้รับผิดชอบต่อการเกิดวิกฤตนั้น ด้วยสาเหตุหนึ่งคือการละเลยขนบประเพณีที่เกี่ยวข้องกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เป็นผลให้การปกครองของเจ้าผู้ครองนครตกต่ำหรือเกิดการสั่นคลอนได้

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ส่วนราชการควรส่งเสริมให้มีการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับประเพณีพิธีกรรมและบทบาทที่เกี่ยวข้องกับอารักษ์หลวงนครน่านเพื่อถ่ายทอดและส่งเสริมให้เป็นศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่นให้องค์ความรู้แก่คนในชุมชนและเผยแพร่พิธีกรรมให้เป็นที่รับรู้ต่อคนในวงกว้างขึ้นทั้งในระดับบริบทมีการประชาสัมพันธ์และดึงคนในชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมกับพิธีกรรมให้ได้มากที่สุดรวมไปถึงการให้การศึกษแก่นักเรียน ทั้งนี้เพื่อจะได้เก็บความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์หลวงนครน่านนี้ให้อยู่ในทั้งความทรงจำของบุคคลและในสื่อต่างๆ อันเป็นวิธีการสืบสานและแสดงอัตลักษณ์ของจังหวัดที่ดีอีกทางหนึ่ง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สถานะและบทบาทของอารักษ์หลวงนครน่าน มีหลายประเด็นที่เป็นประโยชน์ที่น่าสนใจแต่ผู้วิจัยยังไม่ได้ศึกษา ดังนั้นเพื่อให้มีการดำเนินการทำวิจัยให้เกิดองค์ความรู้อย่างสมบูรณ์ผู้ที่สนใจสามารถที่จะนำเอาข้อมูลพื้นฐานในการดำเนินการวิจัยของผู้วิจัยไปทำการวิจัยในประเด็นต่างๆ ที่ยังเหลืออยู่ได้อีกในหลากหลายมุมมอง ดังต่อไปนี้

2.1 ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง“ศึกษาเปรียบเทียบความเชื่อ สถานะ และบทบาทในพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์หลวง อารักษ์บ้าน ของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดน่าน” เพื่อให้เห็นระบบของความเชื่อและพิธีกรรม สถานะ และบทบาทในพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์หลวงว่ามีลักษณะร่วมหรือลักษณะต่าง อันทำให้เกิดองค์ความรู้ที่ลึกซึ้งและกว้างขวางยิ่งขึ้นในอนาคตที่เกี่ยวกับการดำรงอยู่และบทบาทความเชื่อ พิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์หลวงในสังคมปัจจุบันและเปรียบเทียบความเชื่อ สถานะ และบทบาทในพิธีกรรมเกี่ยวกับอารักษ์หลวง อารักษ์บ้าน ของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดน่านในการศึกษาครั้งต่อไป

บรรณานุกรม

- กลุ่มคนอีกตัวเมือง. (2554). *พื้นเมืองน่าน พงศาวดารเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด*. พิมพ์ครั้งที่ 2. น่าน: ร้านแจ๊คซ็อบเอ็กเพรส.
- นิยม สองสีโย (ปริวรรต). (2552). *พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด เจ้าหนานจันต๊ะวงศ์ ใน พระพนัส ทิพพะเมธี และพระอุดร ชินวังโส. พิศาลนันทเวชสุนทรณ์*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- ปรีตตา เกลิมเผ่า. (2546). *ความรุนแรงในมิติวัฒนธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมมจิตโต). (2533). *พุทธศาสนากับปรัชญา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้น-ติ้งกรุ๊ป จำกัด.
- ภูเดช แสนสา (ปริวรรต). (2556). *คร่าว กฎหมาย จารัต ตำนาน หลักฐานทางประวัติศาสตร์ล้านนา*. เชียงใหม่: แม็กซ์พริ้นติ้ง.
- มานิตย์ ไศกค้อ และปฐม หงส์สุวรรณ. บทบาทของตำนานและพิธีกรรมเกี่ยวกับผีมหีเหาะในอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี. *วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี*, 8(1), 405.
- ศรีศักดิ์ วัลลิโภดม. (2525). *เจ้าที่และผีปู่ย่า: พลวัตของความรู้ชาวบ้านอำนาจและตัวตนของคนท้องถิ่น*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2549). ตำนานตัวอักษร: กลไกทางวัฒนธรรมของชาติพันธุ์ที่ไม่มีตัวอักษร. *วารสารอักษรศาสตร์*, 35(2), 195.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2558). *อารักษ์บ้าน-อารักษ์เมืองในวัฒนธรรมชนชาติไท: พลัง และ พลวัต*. รายงานการวิจัย สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ลำปาง. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- สร้อยดี อ่องสกุล (ปริวรรต). (2539). *พื้นเมืองน่าน ฉบับวัดพระเกิด*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธน คำแปง (ปริวรรต). (2528). *พื้นนาเมืองน่านและควาทงเมืองน่าน ต้นฉบับวัดหัวข่วง ตำบลในเวียง อำเภอเมือง จังหวัดน่าน*. เอกสารอัดสำเนา. ม.ป.ท.: ม.ป.พ.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2525). *เจ้าที่และผีปู่ย่า: พลวัตของความรู้ชาวบ้านอำนาจและตัวตนของคนท้องถิ่น*. เชียงใหม่: คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

การกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร Observation of Rūpa and Nāma in Ānāpānasati Sutta

¹วนิดา เรือเรียบ, ²พระมหาอดิเดช สติวโร, ³พระเจริญ วฑฒโน

และ⁴พระมหานพดล ปุณฺณชสุวฑฒโก

¹Wanida Reawreab ²Phramaha Adidej Sativaro ³Phra Charoen Vaddhano
and⁴Phramaha Noppadol Punnasuvaddhako

^{1,2,3,4}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3,4}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding Author's Email: 6401201068@mcu.ac.th

Received: May 15, 2023; **Revised:** August 22, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร 2) เพื่อศึกษาการกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร และ 3) เพื่อวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติกำหนดรูปนามในอานาปานสติสูตร เป็นการวิจัยเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) อานาปานสติสูตร ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 14 มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ อนุปทวรรค เป็นการเจริญอานาปานสติ 16 ขั้น อานาปานสติบริบูรณ์ทำให้สติปัฏฐาน 4 โพลฌงค์ 7 วิชชาและวิมุตติ บริบูรณ์ เราเป็นประธาน ทำหน้าที่กำหนดกาย เวทนา จิต ธรรม เราจึงมีปัญญารู้หน้าที่กาย เวทนา จิต ธรรม อาศัยกันเกิดขึ้น ไม่เป็นตัวตน 2) การกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร และอานาปานสติภา ในทุกชั้นจิตทำหน้าที่กำหนดรู้รูป คือลมหายใจเข้าออก และจิตกำหนดรู้นาม ธรรมทั้งหลายที่เกิดจากจิต เนื่องด้วยจิต จิตมีปัญญารู้หน้าที่รูปนาม อาศัยกันเกิดขึ้นไม่เป็นตัวตน 3) แนวทางการปฏิบัติกำหนดรูปนามในอานาปานสติสูตร อธิบายฝึกให้เข้าถึงปรมาตม์ เริ่มต้นกำหนด จิตเป็นประธาน คมลม รู้ตามลม สร้างปัญญา จิตคุมลม จิตไม่ใช่ลม จิตรู้ตามลม ลมสร้างจิต เจริญจนไปตามลำดับ จิตมีปัญญาเห็นจิตไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา สำเร็จตามเป้าหมาย นำอูบายมาใช้ในชีวิตประจำวัน ดำเนินชีวิตเป็นกุศล พัฒนาดน เป็นประโยชน์ พันอูบายภูมิ

คำสำคัญ: รูปนาม; การกำหนดรูปนาม; อานาปานสติสูตร

Abstract

This research containing objectives; 1) to study the structure and the essence in Ānāpānasati Sutta, 2) to study the observation of Rūpa and Nāma in Ānāpānasati Sutta, and 3) to analyze the practical way to observe Rūpa and Nāma in Ānāpānasati Sutta. This was documentary research. Descriptive data analysis.

The finding revealed that 1) Ānāpānasati Sutta: Mindfulness of Breathing appeared in Volume 14 of Tipitaka, Majjhima-Nikāya Upari-panṇāsaka Anupadavagga. There were sixteen stages which fulfill the four foundations of mindfulness, the seven enlightenment factors, True Knowledge and Liberation. I act as subject to observe body, feeling, mind, mind-objects. The clever having known the function of the body, feeling, mind, and mind-objects which depended on each other arise, it is no self. 2) The observation of Rūpa: matter and Nāma: mind in Ānāpānasati Sutta and Ānāpānasatikathā. Mind acts as subject to observe Rūpa that is the breathing in and breathing out, and observes Nāma all mental formation which these arise from the mind. The mind having wisdom knows the function of Rūpa and Nāma, it depended on each other arising, it is no self. 3) The analysis of the practical way to observe Rūpa and Nāma in Ānāpānasati Sutta to achieve the ultimate reality. The beginning of practice is the mind acts as subject to control the breathing in and out and to know following that breathing in and out. The mind creates wisdom, controlling the breathing, the mind is not the breathing, the mind follows the breath mindfully, the breathing creates the mind. The mind will enter the first, second, third, and fourth jhāna respectively. When the mind having wisdom contemplates the mind as non-self, accomplished the target. The mind follows the breathing, rising and passing away. It is a way of living with wholesome, self-development, doing benefits, and liberating from states of misery.

Keywords: Rūpa and Nāma; observation of Rūpa and Nāma; Ānāpānasati Sutta.

บทนำ

โลกปัจจุบัน เป็นการดำเนินชีวิตท่ามกลางภัยจากธรรมชาติเช่นแผ่นดินไหว (ไทยรัฐออนไลน์, 2566) ภัยจากสงคราม ภัยจากสังคม ภัยจากการเสพข้อมูลออนไลน์ ภัยจากสารเคมี ภัยในครอบครัว ภัยจากยาและอาหาร ภัยจากร่างกาย ภัยจากความคิด ผู้คนอยู่ด้วยความกลัว วิตกกังวล ท้อแท้ เศร้าโศกเสียใจ สูญเสียชีวิต ญาติพี่น้องคนใกล้ตัว สูญเสียทรัพย์สิน ตกงาน ธุรกิจขาดทุนล้มละลาย หนี้สินท่วมตัว เจ็บป่วยทางกายเรื้อรัง ซึมเศร้าป่วยทางใจ เสพข้อมูลทำร้ายตัวเอง บูลลี่ผู้อื่น คิดฆ่าตัวตาย ชีวิตประจำวันเป็นไปด้วยความเศร้าหมอง ทุกข์กาย ทุกข์ใจ ผู้ที่ปรารถนาให้ชีวิตดีขึ้นเจริญขึ้น มีสติปัญญา ดับทุกข์ในใจ จึงคิดพึ่งพระรัตนตรัย เข้าวัด ขอฝึกปฏิบัติธรรม ตามวิธีการที่พระผู้มีพระภาคตรัสรู้ ดับทุกข์ทั้งปวงโดยพระองค์เอง (ไทยพีบีเอส, 2566)

การถือมั่นรูปนามกายจิตเป็นตัวตน เป็นเหตุแห่งทุกข์ การไม่ถือมั่น รู้เหตุเกิดรู้ความดับของรูปนามกายจิต เป็นการดับทุกข์ พระผู้มีพระภาคทรงอาศัยลมหายใจ มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก กระทั่งทรงเห็นแจ้ง กระบวนการทำงานของรูปนามกายจิตที่อาศัยกันเกิดขึ้นขณะทรงหายใจเข้าออก เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ ทรงตรัสรู้ความจริงอันประเสริฐ รู้ชัดในทุกข์ เหตุแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ต่อมาทรงแสดง ทรงบัญญัติ ลำดับขั้นตอนการปฏิบัติ ดังปรากฏในอานาปานสติสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรว่าด้วยการเจริญอานาปานสติ ทรงแสดงไว้ว่าอานาปานสติ เมื่อบุคคลกระทำมาก เจริญมากแล้ว มีผลมาก

มีอานิสงส์มาก บรรลุมรรคผลพระนิพพาน อีกทั้งพระสารีบุตรเถระ ท่านได้แสดงไว้ด้วยว่า “บุคคลใด เจริญ อานาปานสติดีแล้ว บริบูรณ์แล้ว อบรมแล้ว ตามลำดับที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ บุคคลนั้น ทำโลกนี้ให้สว่างไสว เหมือนดวงจันทร์พ้นจากหมอก” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 31/160/249)

แสดงให้เห็นว่า เมื่อบุคคลใดอบรมแล้วตามลำดับ ปฏิบัติตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงไว้ บุคคลนั้นดับทุกข์พ้นทุกข์ได้จริง หากว่าบุคคลไม่อบรมแล้วตามลำดับ ไม่ได้ปฏิบัติตามลำดับที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ จะไม่เข้าถึงปรมาตม ไม่เข้าใจรูปนามตามความเป็นจริง ยังคงทุกข์ใจ สร้างทุกข์ปลอม คิดฆ่าตัวตายด้วยความเห็นผิด ดังตัวอย่างของหมู่ภิกษุ ผู้ปฏิบัติประกอบความเพียรในการเจริญอสุภกัมมัฏฐาน ตามที่พระพุทธเจ้าทรงพร่ำสอนและสรรเสริญ จนกระทั่งภิกษุเหล่านั้นเกิดความรู้สึกรังเกียจ รังเกลียด เคียดแค้น ร่างกายของตน ภิกษุเหล่านั้นจึงฆ่าตัวตายเองบ้าง ใช้กันและกันให้ฆ่าบ้าง ภิกษุบางกลุ่มพากันไปหาตาเถน มิคลันทิกะ บอกให้ตาเถนมิคลันทิกะฆ่าตน แล้วให้อาบาตรและจีวรของตนไป จนภิกษุเหลือน้อย พระผู้มีพระภาคทรงทราบเรื่องราว จึงรับสั่งให้พระอานนท์เรียกประชุมสงฆ์และตรัสสอนอานาปานสติแทนอสุภกัมมัฏฐาน เพื่อให้ภิกษุเหล่านั้นเข้าถึงอรรถัตถผล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/162-167/134-136) ทรงตรัสว่า อานาปานสติเป็นสภาพสงบ ประณีต สดชื่น เป็นธรรมเครื่องอยู่เป็นสุข ทำกุศลธรรมชั่วร้ายที่เกิดขึ้นแล้ว ให้อันตรธานไป สงบไปโดยเร็ว เปรียบเหมือนฝุ่นละอองที่ฟุ้งขึ้นท้ายฤดูร้อน ถูกฝนใหญ่ นอกฤดูกาลให้อันตรธานไป สงบไปโดยเร็ว (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/162-167/136-138)

ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะแก้ปัญหาเรื่องความทุกข์ใจดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งเป็นเรื่องสำคัญที่สุดและเป็นประโยชน์สูงสุดในชีวิตนี้ โดยใช้สมุหทัยใจเข้าออกที่มีอยู่แล้วเป็นเครื่องมือ ด้วยการทำวิจัยเรื่องศึกษาวิเคราะห์การกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตรนี้ เพื่อวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติกำหนดรูปนามในอานาปานสติสูตร สร้างอุบายการฝึกให้เข้าถึงปรมาตม จะได้รู้จักตัวเอง เข้าใจในรูปนามกายจิต เข้าใจชีวิตมนุษย์สามารถดับทุกข์ในใจ ทั้งเรื่องราวอดีตที่ไม่สมหวัง ติดค้าง ผังลัก ความฟุ้งซ่าน ความเพ้อฝัน ความหงุดหงิด ความเป็นผู้มักโกรธ ไม่ได้ตั้งใจ ความคับแค้นใจ ความขุ่นเคืองใจ ความน้อยใจ ความผิดหวัง ความท้อแท้ ความหดหู่ ความซึมเศร้า ความกลัว ความกดดัน ความเครียด ความเสียใจ ความเบื่อความเซ็ง คิดมาก ความพลัดพราก ความกลัวแก่ กลัวเจ็บ และกลัวตาย สามารถนำแนวทางการปฏิบัติไปใช้ในชีวิตประจำวัน ทำชีวิตให้เป็นกุศล เบิกบาน มีสติปัญญา มีสุขภาพดี มีความสุข การงานราบรื่น ประสบความสำเร็จ ปัจจัยสี่ดี พ้นอบายภูมิพ้นจากสังสารวัฏ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร
2. เพื่อศึกษาการกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร
3. เพื่อวิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติกำหนดรูปนามในอานาปานสติสูตร

ระเบียบวิธีวิจัย

บทความวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ศึกษาข้อมูลเชิงเอกสาร (Documentary Study) เป็นการนำเสนองานวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาวิเคราะห์การกำหนดรูปนามที่ปรากฏใน อานาปานสติสูตร โดยสังเขป สำหรับท่านที่สนใจศึกษารายละเอียด สามารถศึกษาข้อมูลที่ละเอียดเพิ่มความ เข้าใจได้จากวิทยานิพนธ์ ซึ่งในการวิจัยมีลำดับการดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 เป็นการศึกษาข้อมูลจากคัมภีร์ต่างๆ ผู้วิจัยได้แบ่งข้อมูลคัมภีร์พระพุทธานุญาตออกเป็น 2 ชั้น คือ

1) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ เป็นข้อมูลจากพระไตรปิฎกบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500 ข้อมูลจาก พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ พุทธศักราช 2539 และข้อมูลจากอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาที่ศึกษา

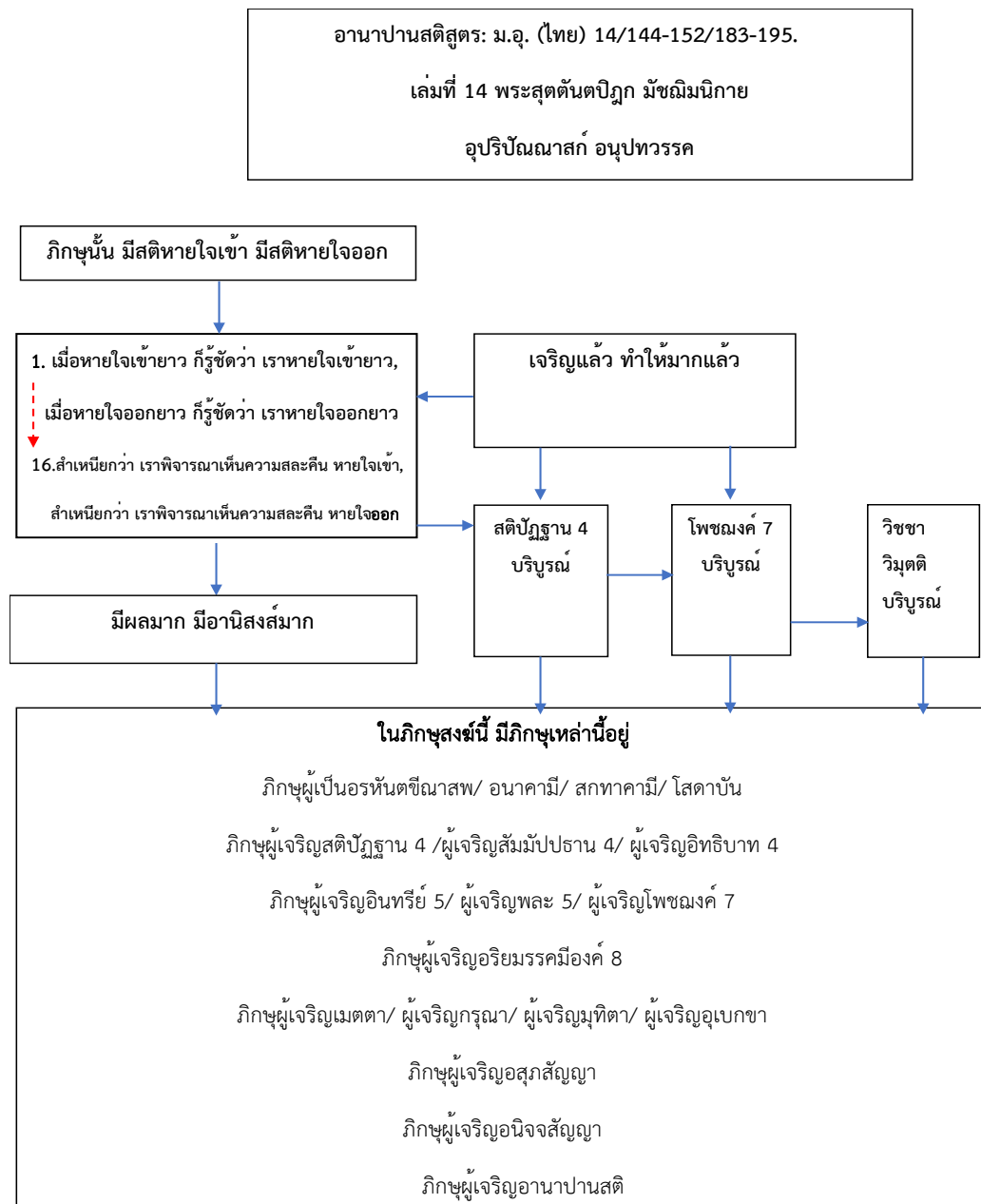
2) ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ เป็นข้อมูลจากหนังสืออานาปานสติภาวนา คู่มือปฏิบัติอานาปานสติ เป็นต้น รวมถึงข้อมูลงานวิทยานิพนธ์ งานวิจัย บทความต่างๆที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 2 รวบรวมข้อมูล ทำระบบการบันทึกจัดเก็บ นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์กรอบแนวคิด วิเคราะห์คำศัพท์ ศึกษาความหมาย จัดหมวดหมู่เนื้อหา แยกกลุ่มแยกประเภท หาความสัมพันธ์ พิจารณา ความเป็นเหตุเป็นผล ประมวลความเข้าใจ คิดรูปแบบการแสดงผลข้อมูลที่ผู้อ่านจะเข้าใจได้ง่าย พิจารณา ประโยชน์การนำไปใช้ ประกอบกับทฤษฎีแนวคิดและความเห็นของผู้วิจัย

ขั้นตอนที่ 3 วิเคราะห์แนวทางการปฏิบัติให้เข้าถึงปรมัตถ์ สามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ทำชีวิตให้เป็นกุศล พัฒนาตน เป็นประโยชน์ พันธปฏิบัติ สรุปลวิจัยและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า อานาปานสติสูตร ว่าด้วยวิธีเจริญอานาปานสติ ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 14 มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก อรูปทวารวค มีสาระสำคัญโดยย่อคือ พระผู้มีพระภาคประทับนั่งที่ กลางแจ้ง ณ ปราสาทของมโหรีมาตา ในบุพผาราม กรุงสาวัตถี ในวันขึ้น 15 ค่ำ ครบ 4 เดือนแห่งฤดูฝน ทรง แสดงอานาปานสติสูตรแก่เหล่าภิกษุผู้บวชใหม่และพระเถระหลายรูป ที่นั่งแวดล้อมพระองค์ โดยมีพระ ประสงค์จะให้เหล่าภิกษุผู้สนใจการเจริญอานาปานสติ สามารถเจริญอานาปานสติได้ถูกต้อง บรรลุผลคือวิชา และวิมุตติได้บริบูรณ์ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงการเจริญอานาปานสติตั้งแต่ข้อปฏิบัติขั้นต้น ปฏิบัติไป ตามลำดับ 16 ขั้น ทรงแสดงให้เห็นว่า การเจริญอานาปานสติทำให้หมู่สงฆ์ มีภิกษุผู้เป็นอรหันต์ เป็นต้น และการเจริญอานาปานสติมีผลมาก มีอานิสงส์มาก เจริญมากแล้ว บริบูรณ์แล้ว จะทำให้สติปัญฐาน 4 บริบูรณ์ เมื่อเจริญสติปัญฐาน 4 มากแล้ว บริบูรณ์แล้ว จะทำให้โพชฌงค์ 7 วิชาและวิมุตติบริบูรณ์ ดังแสดงใน ภาพที่ 1

ภาพที่ 1: แสดงโครงสร้างและสาระสำคัญโดยย่อที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร

เมื่อผู้วิจัยทราบโครงสร้างและสาระสำคัญโดยย่อของพระสูตรแล้ว ผู้วิจัยจึงมุ่งประเด็นหลักของการศึกษาว่า อานาปานสติคืออะไร ในพระสูตรแสดงการเจริญอานาปานสติอย่างไร ผู้วิจัยพบว่า อานาปานสติเป็นชื่อแห่งสติที่กำหนดลมหายใจเข้าและลมหายใจออก (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 2/152/111) สติ คือความตามระลึกถึง ความระลึกได้ ความจำได้ ความไม่หลงลืม สติเป็นเครื่องขวางกั้น รักษา ค้ำครอง จากกระแสตัณหา ทิณฺฐิ กิเลส ทุจฺจิต อวิชชาทั้งหลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 30/4/53-55) สำหรับลมหายใจเข้าลมหายใจออกนั้น มีชื่อเรียกว่า อานาปาน

หรือ อสสาปสสาส ดังนั้น อสสาปสสาสนิมิตตารมมณา สติ อานาปานสติ (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2547) หมายถึง สติมีลมหายใจเข้าออกเป็นอารมณ์ ชื่อว่าอานาปานสติ

เมื่อเข้าใจในความหมายแล้ว ผู้วิจัยจึงศึกษาวิธีการเจริญอานาปานสติว่ามีขั้นตอนอย่างไรพบว่า การเจริญอานาปานสติมี 16 ขั้น จัดเป็น 4 จตุกัฏฐะ ละ 4 ขั้น ดังแสดงในภาพที่ 2

ขั้นที่ 1	ที่ขี วา อสสสนโต ที่ขี อสสสามิติ ปชานาติ,	เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้ายาว
	ที่ขี วา ปสสสนโต ที่ขี ปสสสามิติ ปชานาติ	เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกยาว
ขั้นที่ 2	รตฺถิ วา อสสสนโต รตฺถิ อสสสามิติ ปชานาติ,	เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจเข้าสั้น
	รตฺถิ วา ปสสสนโต รตฺถิ ปสสสามิติ ปชานาติ	เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่า เราหายใจออกสั้น
ขั้นที่ 3	สพพกายปฏิสัเวที อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจเข้า
	สพพกายปฏิสัเวที ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เรากำหนดรู้กองลมทั้งปวง หายใจออก
ขั้นที่ 4	ปสสมณํ กายสงขารํ อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เราระงับกายสังขาร หายใจเข้า
	ปสสมณํ กายสงขารํ ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เราระงับกายสังขาร หายใจออก
ขั้นที่ 5	ปีติปฏิสัเวที อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เรากำหนดรู้ปีติ หายใจเข้า
	ปีติปฏิสัเวที ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เรากำหนดรู้ปีติ หายใจออก
ขั้นที่ 6	สุขปฏิสัเวที อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เรากำหนดรู้สุข หายใจเข้า
	สุขปฏิสัเวที ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เรากำหนดรู้สุข หายใจออก
ขั้นที่ 7	จิตตสงขารปฏิสัเวที อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจเข้า
	จิตตสงขารปฏิสัเวที ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เรากำหนดรู้จิตตสังขาร หายใจออก
ขั้นที่ 8	ปสสมณํ จิตตสงขารํ อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เราระงับจิตตสังขาร หายใจเข้า
	ปสสมณํ จิตตสงขารํ ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เราระงับจิตตสังขาร หายใจออก
ขั้นที่ 9	จิตตปฏิสัเวที อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เรากำหนดรู้จิต หายใจเข้า
	จิตตปฏิสัเวที ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เรากำหนดรู้จิต หายใจออก
ขั้นที่ 10	อภิปโปมหาย จิตตํ อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เราทำจิตให้บันเทิง หายใจเข้า
	อภิปโปมหาย จิตตํ ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เราทำจิตให้บันเทิง หายใจออก
ขั้นที่ 11	สมาทํ จิตตํ อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เราตั้งจิตมั่น หายใจเข้า
	สมาทํ จิตตํ ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เราตั้งจิตมั่น หายใจออก
ขั้นที่ 12	วิโมจยํ จิตตํ อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เราเปลื้องจิต หายใจเข้า
	วิโมจยํ จิตตํ ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เราเปลื้องจิต หายใจออก
ขั้นที่ 13	อนิจจานุปัสสี อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจเข้า
	อนิจจานุปัสสี ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เราพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง หายใจออก
ขั้นที่ 14	วิราคานุปัสสี อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจเข้า
	วิราคานุปัสสี ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เราพิจารณาเห็นความคลายออกได้ หายใจออก
ขั้นที่ 15	นิโรธานุปัสสี อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจเข้า
	นิโรธานุปัสสี ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เราพิจารณาเห็นความดับไป หายใจออก
ขั้นที่ 16	ปฏินิสสัคคานุปัสสี อสสสิสสามิติ ลิกขติ,	สำเนียงว่า เราพิจารณาเห็นความสลัดคืน หายใจเข้า
	ปฏินิสสัคคานุปัสสี ปสสสิสสามิติ ลิกขติ	สำเนียงว่า เราพิจารณาเห็นความสลัดคืน หายใจออก

ภาพที่ 2: แสดงการเจริญอานาปานสติ 16 ขั้น ที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร (บาลี/ไทย)

เมื่อทราบความหมายของอานาปานสติและวิธีการเจริญอานาปานสติ 16 ขั้นที่แสดงไว้ แล้ว ผู้วิจัยจึงศึกษาว่า วิธีการในแต่ละขั้นตอน ทำให้พระโพธิสัตว์ตรัสรู้หรือยัง เข้าใจรูปนาม ขั้น 5 เข้าใจกายจิต ชีวิตมนุษย์ พ้นจากความกลัวแก่ กลัวเจ็บ กลัวตาย ดับทุกข์ทั้งปวงได้อย่างไร

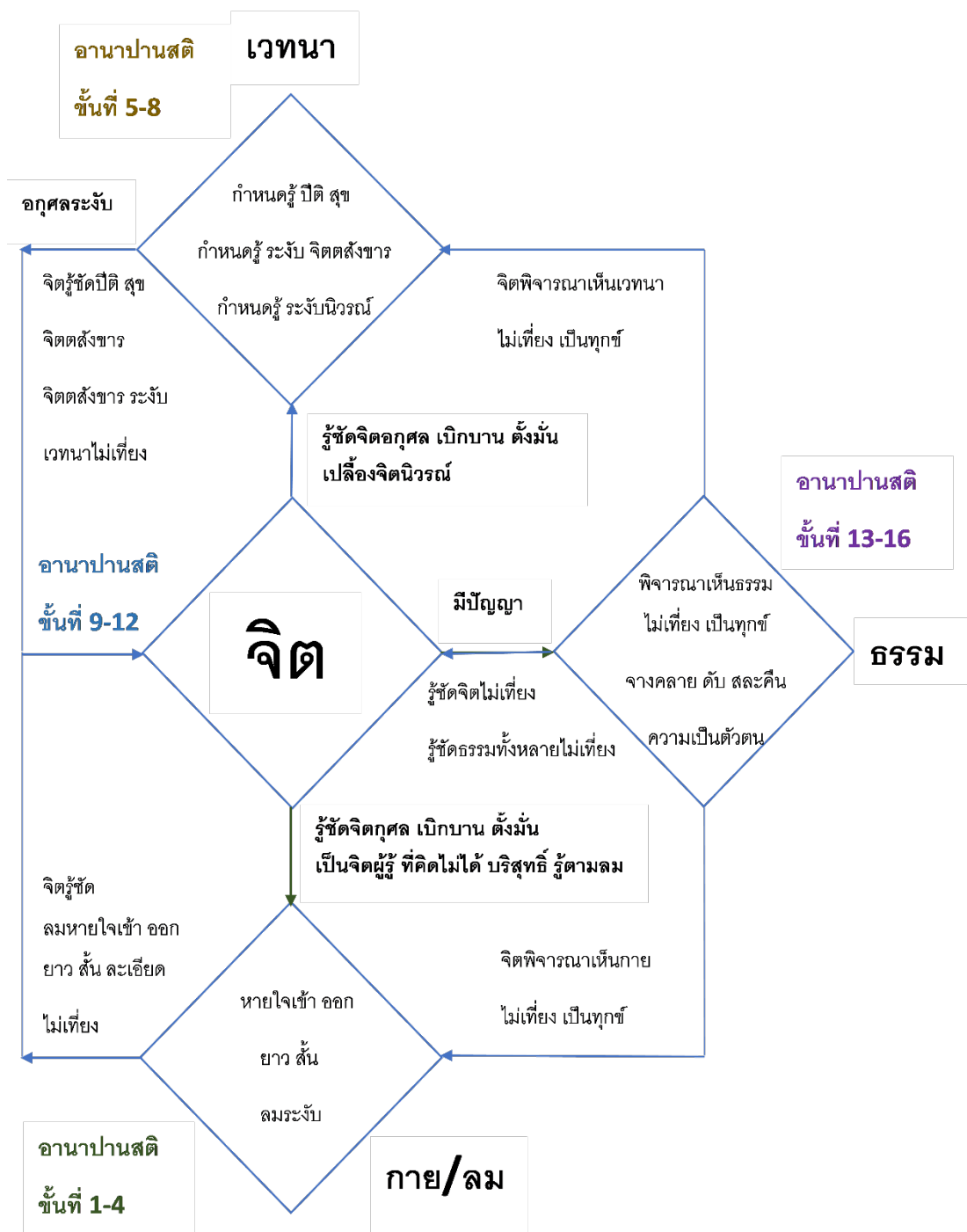
วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า การถือมั่นในรูปนาม เป็นเหตุแห่งทุกข์ การกำหนดรูปนาม ศึกษา รู้จักรูปนามโดยรอบ พิจารณาเห็นรูปนามตามจริง ละ ไม่ถือมั่นในรูปนาม เป็นการดับทุกข์ ในการสร้างปัญญากำหนดรูปนามนั้น อานาปานสติเป็นเครื่องมือที่สมบูรณ์ที่สุด ผู้วิจัยจึงเริ่มศึกษาว่ารูปนามคืออะไร ผู้วิจัยพบว่า ชีวิตมนุษย์ มี 2 ส่วนคือกายและจิต เมื่อจัดกลุ่มตามขั้น ส่วนของกายที่เคลื่อนไหวเป็นรูปขั้น ส่วนจิตที่รู้อารมณ์ควบคุมกายเคลื่อนไหว เป็นวิญญาณขั้น ทำงานร่วมกับเวทนา สัญญาและสังขารขั้น เป็นนามขั้น รวมรูปขั้นและนามขั้น เรียกว่า ขั้น 5 ดังแสดงในทีมนขสูตรว่า รูป ได้แก่ มหาภูตรูป 4 ดินน้ำไฟลม และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4 (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 30/5/58)

รูป เกิดจากการดาบิดา เต็บโตด้วยข้าวสุกและขนมสด ไม่เพียง เสื่อมแตกสลาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 13/205/242) ลมหายใจ เป็นรูปกายอย่างหนึ่งในกายทั้ง 4 (ปปัญจสูทนี อุปริปัญญาสักรรณกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 149/137)

นาม ได้แก่ ขั้นที่ไม่ใช้รูป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 30/5/58) เวทนา สัญญา เจตนา ผัสสะ มนสิการ นาม และสิ่งที่เรียกว่าจิตตสังขาร ชื่อว่านามกาย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 31/170/256) รูปนามโดยชื่อมีสอง แต่โดยความจริงแยกจากกันไม่ได้ เป็นหนึ่งโดยวัตถุ เป็นสองโดยหน้าที่

พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ว่า กายนี้มีไข้ของเธอทั้งหลาย และมีไข้ของคนอื่น กายนี้ขึ้นอยู่กับการมเกาเป็นที่ตั้งแห่งเวทนา มีจิตประมวลไว้ พระอริยสาวกผู้มีกัลยาณมิตร ได้ศึกษา ได้กระทำในใจโดยแยบคาย พิจารณาเห็นว่า เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 29/186/492-499)

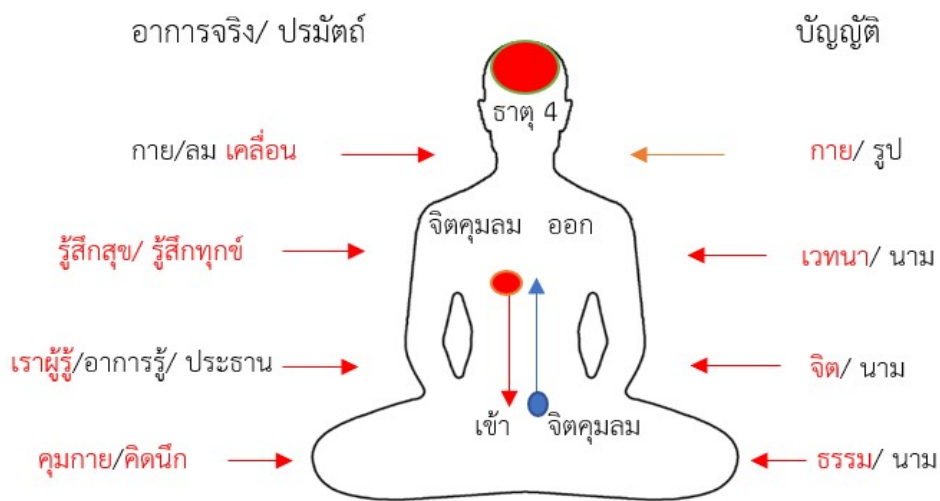
สำหรับการกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร และอานาปานสติกา ซึ่งอธิบายขยายความการเจริญอานาปานสติ 16 ขั้น โดยพระสารีบุตรเถระนั้น แสดงในภาพที่ 3

ภาพที่ 3: แสดงการกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร

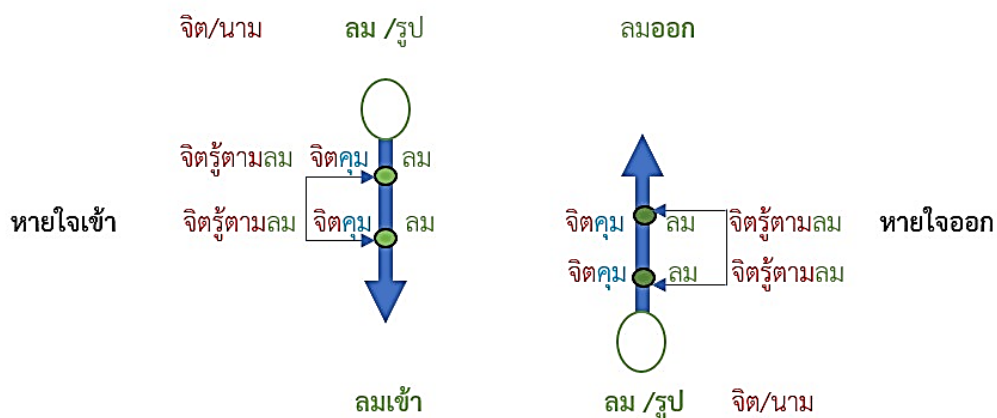
กำหนดจิต เป็นประธาน เป็นผู้ทำสติตามลำดับ 16 ขั้น อานาปานสติ ขั้นที่ 1-4 จิตกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออก ยาว สั้น ลมทั้งปวง ระวังลม จิตพิจารณาลมไม่เที่ยง ลมอาศัยกายและจิตจึงเกิดขึ้น จิตละเอียด คมกายเคลื่อนไหวละเอียด จิตรู้ลมเคลื่อนไหวละเอียด จิตระงับลมโดยการคุมคิด ขั้นที่ 5-8 จิตกำหนดรู้ปิติ สุข จิตตสังขาร จิตกำหนดรู้เวทนาที่เกิดขึ้น จิตรู้ว่าจิตสร้างความคิด จิตระงับความคิดจิตตสังขาร โดยการกำหนดลม ระวังลม ขั้นที่ 9-12 จิตกำหนดรู้จิต จิตรู้จักตัวเอง บริสุทธิ คิดไม่ได้ รู้ตามลม จิตเบิกบาน จิตตั้งมั่น เปลื้องจิตจากราคะ โทสะ โมหะ อกุศล นิรวณ โดยการกำหนดลม ระวังลม ขั้นที่ 13-16 จิตพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จิตเห็นโทษในธรรมทั้งหลายเพราะไม่เที่ยง จิตจางคลาย ดับ สละคืนรูปนามธรรมทั้งหลาย ตั้งมั่นกำหนดลมหายใจเข้าออก รู้ตามลมเข้าออก รู้หน้าที่กาย เวทนา จิต ธรรม หยุดสร้างนิรวณบาปอกุศล จากการศึกษาการกำหนดรูปนามการเจริญอานาปานสติ 16 ขั้น ผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์แนวทางปฏิบัติการกำหนดรูปนามในอานาปานสติสูตร อธิบายให้เข้าถึงปรมัตถ์ เข้าใจรูปนามตามที่เป็นจริง วิเคราะห์คุณค่าของผู้กำหนด และการนำแนวทางการปฏิบัติไปใช้ในชีวิตประจำวัน

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า ในการปฏิบัติการกำหนดรูปนามในอานาปานสติสูตร ให้เข้าถึงอารมณ์ปรมัตถ์นั้น ต้องรู้จักอารมณ์ปรมัตถ์ก่อนว่าคืออะไร จากการศึกษา ผู้วิจัยจึงได้ทราบว่า ปรมัตถ์ หมายถึง สภาพของรูปนามที่เป็นธรรมอันประเสริฐ ไม่ผิดแปลกผันแปร (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2563) อารมณ์ หมายถึง จิตและเจตสิกทั้งหลาย มายินดีพร้อมหน้ากันในธรรมชาตินี้ ฉะนั้น ธรรมชาตินี้ชื่อว่า อารมณ์ (พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ, 2563) อารมณ์ปรมัตถ์ หมายถึง สภาพของรูปนาม เป็นธรรมอันประเสริฐ ไม่ผิดแปลกผันแปร ที่ปรากฏแก่จิต ดังแสดงในภาพที่ 4

ภาพที่ 4: แสดงอารมณ์ปรมัตถ์ในการเจริญอานาปานสติ

ในการเจริญอานาปานสติ อารมณ์ปรมาตม์ คือจิตผู้รู้ เรา เป็นประธาน เป็นผู้ทำสติ กำหนดลมหายใจที่เคลื่อนเข้าออก เป็นกาย เป็นรูป กำหนดรู้สึกสุขทุกข์ที่เกิดขึ้น เป็นเวทนา มีสติ พิจารณา คตินึก เจริญฌาน ข่มนิวรณ์ คมกาย เป็นธรรม เกิดจากจิต เนื่องด้วยจิตเป็นนาม ขณะมีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก อารมณ์ปรมาตม์ คือ จิตคุมลมเข้า จิตรู้ตามลมเข้า จิตคุมลมออก จิตรู้ตามลมออก จิตมีปัญญารู้ว่า จิตผู้รู้ เป็นประธาน เป็นผู้ทำกิจริยาคุมลม ลมเป็นสิ่งที่ถูกจิตคุม เป็นกรรม เมื่อสิ่งหนึ่งคุมสิ่งหนึ่ง แสดงว่ามีสองสิ่ง ไม่เป็นสิ่งเดียว จิตคุมลม จิตกับลมเป็นคนละส่วนกัน เหมือนเราขับรถ จิตเป็นธรรมชาติรู้อารมณ์ เป็นนาม ลมหายใจเข้าออก เนื่องด้วยกาย แดกสลาย เป็นรูป **ดังแสดงในภาพที่ 5**

ภาพที่ 5: แสดงอารมณ์ปรมาตม์ขณะหายใจเข้าออก จิตคุมลมเข้าออก

ขณะจิตคุมลมเข้า จิตรู้ตามลมเข้า จิตคุมลมออก จิตรู้ตามลมออก จิตคุมกายเคลื่อน จิตรู้ตามกายเคลื่อน จิตมีปัญญารู้ว่าจิตถูกกายสร้างมา เป็นธรรมชาติคิดไม่ได้ บริสุทธิ์ รู้ตามกาย เมื่อจิตมีสติคุมลมเข้า จิตรู้ตามอาการเคลื่อนพองขึ้น จิตคิดคำในใจตามอาการว่า “พอง” เมื่อจิตคุมลมออก จิตรู้ตามอาการยุบลง จิตคิดคำในใจตามอาการว่า “ยุบ” จิตคุมลมเข้า จิตรู้ตามอาการเคลื่อนพอง จิตคิดคำในใจตามอาการว่า “breathe in” จิตคุมลมออก จิตรู้ตามอาการเคลื่อนยุบลง จิตคิดคำในใจตามอาการยุบว่า “breathe out” จิตมีปัญญารู้ว่า จิตกับความคิดเป็นคนละส่วนกัน จิตไม่ใช่ความคิด ความคิดเป็นสิ่งที่จิตสร้างขึ้น สร้างได้ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ เมื่อจิตหยุดคิด คำศัพท์ก็หายไป ทั้งลมหายใจเคลื่อนเข้าออก จิตรู้ลมเคลื่อนเข้าออก จิตคิดคำศัพท์ จิตรู้ความคิด ทั้งหมดเกิดขึ้นแล้วหายไปตามกฎไตรลักษณ์ การทำงานของรูปนาม สัมพันธ์กัน อาศัยกันเกิดขึ้น ดังแสดงในภาพที่ 6

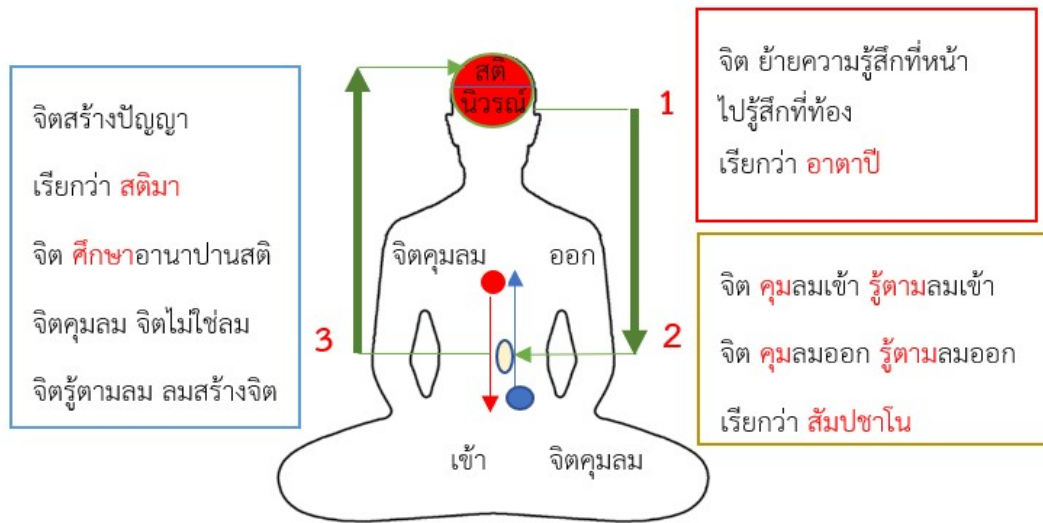
ความเห็นผิด แล้วจึงสร้างฉาน 2 ฉาน 3 ฉาน 4 ให้เกิดขึ้นตามลำดับ โดยตั้งมั่นจิตคลุมเข้าออก จิตรู้ตามลม เข้าออก (คณะวิปัสสนาบาลี วัดพุทธศาสตร์, 2566) ผลการศึกษา ชั้นที่ 16 จิตมีปัญญาเห็นรูปนาม ไม่เที่ยง จิตเป็นอนัตตา จิตรู้ตามลม จิตเกิดแล้วดับไป สลัดคืนความเป็นตัวตน ดับทุกข์ปลอมจากความคิด พ้นทุกข์จริง จากการไม่ถือมั่นในรูปนาม คุณค่าของผู้กำหนดรูปนามในอานาปานสติสูตร ทำให้เป็นผู้มีอริยวิหาร พรหม วิหาร ตถาคตวิหาร เป็นผู้มโหธาปี สัมปชาโน สติมา และทำให้เป็นผู้สิ้นอาสวะ อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ดังนั้นการ นำแนวทางปฏิบัติกำหนดรูปนามในอานาปานสติสูตรไปใช้ในชีวิตประจำวันคือ คุมลม คุมคิด จะทำให้ชีวิต ดำเนินไปด้วยกุศล พัฒนาตน เป็นประโยชน์ พ้นอบายภูมิ

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า อานาปานสติสูตรเป็นพระสูตรที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดง ทรงบัญญัติวิธีการเจริญอานา ปานสติ 16 ขั้นโดยสมบูรณ์ เมื่อเจริญมาก ทำให้มากแล้ว ทำให้สติปัญญาน 4 โพชฌงค์ 7 วิชชาและวิมุตติ บริบูรณ์ สอดคล้องกับงานของท่านพุทธทาส ที่ได้สรุปไว้ในอานาปานสติภาวนาวา การเจริญสติปัญญานและการเจริญโพชฌงค์ที่เป็นไปอย่างสำเร็จประโยชน์ถึงที่สุดนั้น ต้องตั้งรากฐานอยู่บนอานาปานสติ

2. พบว่า การกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตรนั้น เป็นการกำหนดลมหายใจเข้าออก เป็นรูป เป็นกาย การกำหนดความรู้สึกต่างๆที่เกิดขึ้นขณะกำหนดลมหายใจ เป็นเวทนา การกำหนดจิต อาการ รู้ การคุม การคิด พิจารณาเนื่องด้วยจิตเป็นนาม พิจารณาเห็นกาย เวทนา จิต ธรรมไม่เที่ยง จางคลาย ดับ สละคืนธรรมทั้งหลาย ไม่ถือมั่นในรูปนาม สอดคล้องกับงานของท่านพุทธทาส ที่ได้สรุปไว้ในอานาปานสติ ภาวนาวา การกำหนดอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ทุกครั้งที่หายใจเข้าออก จัดว่าเป็นอานาปานสติ การ กำหนดลมหายใจทั้ง 4 ขั้นเป็นการกำหนดกายในกาย การกำหนดความรู้สึกเป็นการกำหนดเวทนา อานาปาน สติเป็นการกำหนดจิต การเห็นความไม่เที่ยงเป็นการกำหนดธรรม

3. พบว่า แนวทางการปฏิบัติ เริ่มต้นกำหนด จิตเป็นประธาน คุมลม รู้ตามลม สร้างปัญญา จิตคุม ลม จิตไม่ไข่ม ลมรู้ตามลม ลมสร้างจิต เจริญฉานไปตามลำดับ จิตมีปัญญาญาณเห็นจิตไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น อนัตตา สำเร็จตามเป้าหมาย สอดคล้องกับงานของท่านพุทธทาส ที่ได้สรุปไว้ในอานาปานสติภาวนาวา ตั้ง ต้นกำหนดอารมณ์ อบรมจิตให้มีความตั้งมั่นเป็นฉาน ทำกำลังแห่งฉานด้วยจตุกกะที่หนึ่ง แล้วกำหนดโดย ลักษณะเห็นความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทำจิตให้รู้แจ้งในสิ่งทั้งปวง อบรมกำลังแห่งญาณให้เกิดขึ้น ผสมกำลังแห่งฉานในจตุกกะที่สอง ที่สาม โดยตัดเทียมกัน และทำกำลังแห่งญาณเดินออกหน้ากำลังแห่งฉาน ทวิยังขึ้นไปจนถึงที่สุดในจตุกกะที่สี่ จนสามารถทำลายอวิชชาได้จริงในลำดับนั้น

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาการกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร ผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้ใหม่ที่จะเป็นอุบาย นำไปใช้ได้จริงในชีวิตประจำวัน ทำชีวิตเป็นกุศล พัฒนาดน เป็นประโยชน์ พ้นอบายภูมิ

ลำดับ 1 เรา จิตผู้รู้ มีอาตปปี สำรวม ละอกุศลนิรณ เพียรย้ายจิต ผู้รู้ที่หน้า ไปรู้สึกที่ท้อง

ลำดับ 2 เรา จิตผู้รู้ มีสัมปชัญญะ คูลมเข้าออก รู้ตามลมเข้าออก

ลำดับ 3 เรา จิตผู้รู้ มีสติปัญญา รู้หน้าที่และเข้าใจกระบวนการทำงานของกาย เวทนา จิต

ธรรม สร้างปัญญาว่า จิตคูลม จิตไม่ใช้ลม จิตรู้ตามลม ลมสร้างจิต จิตบริสุทธิ์คิดไม่ได้ ลมสร้างมา จิตสร้างความคิด จิตสร้างได้ทั้งสติปัญญาและนิรณ จิตจึงเลือกคิดดี พุทธดี ทำดี ศึกษาพระไตรปิฎก ทำชีวิตเป็นกุศล พัฒนาดน เป็นประโยชน์ พ้นอบายภูมิ เรียกสั้นๆว่า “คูลม คูลมคิด”

สรุป

โครงสร้างและสาระสำคัญที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร พบว่าอานาปานสติสูตรว่าด้วยวิธีเจริญอานาปานสติ มีสติกำหนดลมหายใจเข้าออก ปรากฏในพระไตรปิฎกเล่มที่ 14 มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก อนุทวารค พระผู้มีพระภาคทรงแสดงอานาปานสติสูตรแก่เหล่าภิกษุผู้บวชใหม่ และพระเถระหลายรูป โดยมีพระประสงค์จะให้ภิกษุเหล่านั้น สามารถเจริญอานาปานสติได้ถูกต้อง บรรลุผลคือวิชชาและวิมุตติได้บริบูรณ์ ทรงแสดงการเจริญอานาปานสติ ตั้งแต่ข้อปฏิบัติขั้นต้นไปตามลำดับ 16 ขั้น จัดเป็น 4 จตุกกะๆ ละ 4 ขั้น จตุกกะที่ 1: อานาปานสติ ขั้นที่ 1-4 เราเป็นประธาน เป็นผู้ทำสติ กำหนดรู้กาย เป็นกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน จตุกกะที่ 2: อานาปานสติ ขั้นที่ 5-8 เราเป็นประธาน เป็นผู้ทำสติ กำหนดรู้เวทนา เป็นเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน จตุกกะที่ 3: อานาปานสติ ขั้นที่ 9-12 เราเป็นประธาน เป็นผู้ทำสติ กำหนดรู้จิต เป็นจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน จตุกกะที่ 4: อานาปานสติ ขั้นที่ 13-16 เราเป็นประธาน เป็นผู้ทำสติ กำหนดรู้ธรรมทั้งหลาย

เป็นธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน โดยในทุกชั้นมีสติกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออกเป็นหลัก อานาปานสติ 16 ชั้น เมื่อเจริญมากแล้ว บริบูรณ์แล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก ทำให้หมู่สงฆ์มีภิกษุผู้เป็นอรหันต์เป็นต้น การกำหนดรู้กาย เวทนา จิต ธรรม พิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ทำให้สติปัฏฐาน 4 โพชนงค์ 7 วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์ ทำให้เรามีปัญญา รู้หน้าที่กาย เวทนา จิต ธรรม อาศัยกันเกิดขึ้น ไม่เป็นตัวตน

ในการกำหนดรูปนามที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร กำหนดจิต เป็นประธาน เป็นผู้ทำสติตามลำดับ 16 ชั้น อานาปานสติ ชั้นที่ 1-4 จิตกำหนดรู้ลมหายใจเข้าออก ยาว สั้น ลมทั้งปวง ระวังลม จิตพิจารณาลมไม่เที่ยง ลมอาศัยกายและจิตจึงเกิดขึ้น จิตละเอียดคมกายเคลื่อนละเอียด จิตรู้ลมเคลื่อนละเอียด จิตระงับลมโดยการคุมคิด ชั้นที่ 5-8 จิตกำหนดรู้ปิติ สุข จิตตสังขาร จิตกำหนดรู้เวทนาที่เกิดขึ้น จิตรู้ว่าจิตสร้างความคิด จิตระงับจิตตสังขาร โดยการกำหนดลม ระวังลม ชั้นที่ 9-12 จิตกำหนดรู้จิต จิตรู้จักตัวเอง คิดไม่ได้ รู้ตามลม จิตเบิกบาน จิตตั้งมั่น เปลื้องจิตจากราคะ โทสะ โมหะ อุกุศล นิรวณ โดยกำหนดลม ระวังลม ชั้นที่ 13-16 จิตพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จิตเห็นโทษในธรรมทั้งหลายเพราะไม่เที่ยง จิตจางคลาย ดับ สละคืนรูปนาม ธรรมทั้งหลาย ตั้งมั่นกำหนดลมหายใจเข้าออก รู้ตามลมเข้าออก หยุดสร้างนิรวณ รู้หน้าที่กาย เวทนา จิต ธรรม

สำหรับแนวทางการปฏิบัติกำหนดรูปนามในอานาปานสติสูตร พบว่าการปฏิบัติกำหนดรูปนามในอานาปานสติ มีเป้าหมายที่สุดคือ จิตเป็นอนัตตา การปฏิบัติให้เข้าถึงอารมณ์ปรमัตถ์ เริ่มต้นโดยกำหนด “จิต” ให้ทำหน้าที่ “เป็นประธาน” คุมลมหายใจเข้า รู้ตามลมเข้า คุมลมหายใจออก รู้ตามลมออก ขณะคุมลม รู้ตามลม จิตกำหนดรู้บทศึกษาที่ปรากฏในแต่ละชั้นด้วย จิตจะต้องคุมลม รู้ตามลม ทุกลมหายใจเข้าออก จิตมีลมหายใจเข้าออกเป็นเครื่องอยู่ ขึ้นต้น จิตสร้างปัญญา จิตคุมลม จิตไม่ใช่ลม จิตสร้างวิตก จิตรู้ตามลม ลมสร้างจิต จิตสร้างวิจาร์ ในขณะที่คุมลม รู้ตามลม เกิดปิติ สุข เอกกัคคตา จิตสร้างปฐมฌาน กำจัดนิรวณ ความเห็นผิด อุกุศลต่างๆ แล้วจึงสร้างฌาน 2 ฌาน 3 ฌาน 4 ตามลำดับ ให้เกิดขึ้น โดยจิตคุมลมเข้าออก รู้ตามลมเข้าออก ผลการศึกษาชั้นที่ 16 จิตมีปัญญาเห็นรูปนามไม่เที่ยง จิตเป็นอนัตตา จิตรู้ตามลม จิตเกิดแล้วดับไป จิตสลัดคืนความเป็นตัวตน ดับทุกข์ปลอมจากความคิด พ้นทุกข์จริงจากการไม่ถ้อยมั่นในรูปนาม ผู้กำหนดรูปนามในอานาปานสติสูตร เป็นผู้มอริยวิหาร พรหมวิหาร ตถาคตวิหาร มีอาตปปี สัมปชาโน สติมา และเป็นผู้สิ้นอาสวะอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน การนำแนวทางปฏิบัติไปใช้ในชีวิตประจำวันโดยคุมลม คุมคิด เป็นการดำเนินชีวิตด้วยกุศล พัฒนาดน เป็นประโยชน์ พ้นอบายภูมิ

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ลมหายใจเป็นสิ่งที่ทุกคนมีอยู่แล้ว ลมหายใจจะมีคุณภาพสูงสุด มีประโยชน์สูงสุดสำหรับผู้ ที่ตัดสินใจ ให้ “เรา จิตผู้รู้” เป็นประธาน คุมลมหายใจเข้าออก รู้ตามลมหายใจเข้าออก “เรา จิตผู้รู้” สร้าง ปัญญาว่า “เรา จิตผู้รู้” คุมลม “เรา จิตผู้รู้” ไม่ใช่ลม “เรา จิตผู้รู้” รู้ตามลม “เรา จิตผู้รู้” ถูกลมสร้างมา “เรา จิตผู้รู้” เกิดแล้วดับไป “เรา จิตผู้รู้” เป็นผู้สร้างความคิด “เรา จิตผู้รู้” เพียรคิดดี พูดดี ทำดี การ “กุมลม คุม คิด” จึงเป็นอุบายที่เป็นประโยชน์อันใหญ่หลวง สำหรับทุกคนที่ปรารถนา มีศีลดี ปัจจัยสี่ดี สุขภาพกายดี สุขภาพจิตดี มีสุข มีสมาธิดี มีปัญญาดี พันธบายภูมิ ตลอดจนทุกหน่วยงานทั้งสถานศึกษา หน่วยงานรัฐบาล หน่วยงานรัฐวิสาหกิจและเอกชน ก็สามารถนำผลการวิจัยนี้ไปใช้ประโยชน์ พัฒนาศักยภาพของเด็ก เยาวชน ผู้ใหญ่ และประชาชนทั่วไปได้

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการทำวิจัยครั้งต่อไป ควรทำวิจัยในหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 ศึกษาวิเคราะห์โลกุตรธรรมที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร เพราะการกำหนดรูปนามใน อานาปานสติ 16 ขั้น พิจารณาความเป็นไปของธรรมทั้งหลาย เป็นการเจริญญาณ 4 ให้เกิดขึ้น ไปตามลำดับ

2.2 ศึกษาวิเคราะห์โสฬสญาณที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร เพราะการกำหนดรูปนามใน อานาปานสติ 16 ขั้น พิจารณาความเป็นไปของธรรมทั้งหลาย เป็นการเจริญญาณ ให้เกิดขึ้น ไปตามลำดับ

2.3 ศึกษาวิเคราะห์อริยสัจ 4 ที่ปรากฏในอานาปานสติสูตร เพราะการกำหนดรูปนามใน อานาปานสติ 16 ขั้น พิจารณาความเป็นไปของธรรมทั้งหลาย เป็นการศึกษาอริยสัจ 4

บรรณานุกรม

คณะวิปัสสนาบาลี วัดพุทธศาสตร์. (2566). *คณะวิปัสสนาบาลี อัมภอเกาะจันทร์ จังหวัดชลบุรี*. ชลบุรี: ออฟ กราฟฟิก.

ไทยพีบีเอส. (9 พฤษภาคม 2566). *ศาลไม่ให้ประกันตัวดีเจแมน-ไบเตย คดี Forex-3D*. สืบค้น 9 พฤษภาคม 2566 จาก <https://www.thaibps.or.th/news/content/327535>.

ไทยรัฐออนไลน์. (11 พฤษภาคม 2566). *ระทึก แผ่นดินไหวรุนแรงขนาด 5.4 เขย่าญี่ปุ่น สถานทูตแจ้งคนไทย ในพื้นที่ระวังตัว*. สืบค้น 11 พฤษภาคม 2566 จาก <https://www.thairath.co.th/news/foreign/2692970>.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2564). *คู่มือปฏิบัติอานาปานสติ*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

พระพุทธโฆสเถระ. (2562). *คัมภีร์วิสุทธิมรรค*. แปลโดย สมเด็จพระพุทธปาจารย์ (อจ อาสภ มหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 14. จีน: ม.ป.พ.

พระมหาสมปอง มุทิโต. (2547). *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์
พรินต์ติ้งจำกัด.

พระสัทธัมมโชติกะ ธัมมาจริยะ. (2563). *ปรมัตถโชติกะ ปริเฉทที่ 3 และ ปริเฉทที่ 7*. กรุงเทพฯ:
หจก.ทิพย์วิสุทธิ.

พุทธทาส อินทปัญโญ. (2558). *อานาปานสติภาวนา*. พิมพ์ครั้งที่ 14. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2535). *พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2500*.
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
เฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2552). *อรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

วิเคราะห์อัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาจากผลกระทบ

ด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบต

เมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย

Analyzing Buddhist Cultural Identity from the Impact of

Cultural Tourism in Tibetan Refugee Community at

Dharamshala City, Himachal Pradesh State, Republic of India

พระมหาสัญญา ธีรสนัญโม (ศีลศาลา)

Phramaha Sanya Dheerasanyamo (Sansala)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author's Email: iloveyoupms7@gmail.com

Received: July 24, 2023; **Revised:** August 26, 2023; **Accepted:** August 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย 2) เพื่อศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย 3) เพื่อวิเคราะห์อัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ ข้อมูลภาคสนาม กำหนดกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ที่พักอาศัยและท่องเที่ยวในชุมชนอพยพชาวทิเบต เมืองธรรมศาลา จำนวน 45 คน วิเคราะห์ข้อมูลเอกสาร เชื่อมโยงไปสู่แนวคิดและทฤษฎี และนำเสนอผลวิจัยเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ชุมชนอพยพชาวทิเบตมีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณดังกล่าวภายหลังกองทัพปลดแอกประชาชนจีนเข้าไปยึดครองจนเกิดเหตุจลาจลครั้งใหญ่ มีการจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่น มีการสร้างวัดโดยถอดแบบจำลองจากทิเบต และมีองค์ทะไลลามะที่ 14 ทรงพำนักประจำที่นี่ คนทั่วไปจึงรู้จักสถานที่นี้ว่าเป็นลานาน้อย 2) อัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนอพยพชาวทิเบต มี 4 ด้าน คือ ด้านสังคม ได้แก่ ระบบการปกครองที่มีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ มีองค์ทะไลลามะ ซึ่งชาวทิเบตเชื่อว่าเป็นพระอวโลกิเตศวรกลับชาติมาเกิดอยู่สูงสุด ด้านวัฒนธรรม มีลักษณะจำเพาะ เช่น การแต่งกาย การเดินรำ เป็นต้น ด้านวิถีชีวิต เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความสัมพันธ์กันในชุมชนเล็กๆ ไม่มีความสลับซับซ้อน อิงกับพระพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลา และด้านพระพุทธศาสนา มีความเชื่อและข้อปฏิบัติทางศาสนาที่บ่งบอก

อัตลักษณ์ของชุมชน 3) จากผลกระทบด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแนวโน้มอัตลักษณ์วัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบต มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านบวก คือ การสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจในชุมชน และด้านลบ คือส่งผลกระทบทางด้านสิ่งแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตามชาวทิเบตส่วนใหญ่ยังยึดโยงกับพระพุทธศาสนาวัชรยาน ความมีอยู่ขององค์ทะเล ลามะ เป็นหลักยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งวิถีชีวิตแบบนี้มีแนวโน้มอยู่คู่ชาวทิเบตต่อไป อย่างน้อยในช่วงชีวิตของผู้อพยพชาวทิเบตรุ่นแรก

คำสำคัญ: อัตลักษณ์; วัฒนธรรมเชิงพุทธ; การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม; ชุมชนอพยพชาวทิเบต

Abstract

The objectives of this research article are 1) to study the social and cultural context of the Tibetan refugee community in Dharamshala City; Himachal Pradesh Republic of India 2) to study the Buddhist cultural identity of the Tibetan refugee community in Dharamshala Himachal Pradesh Republic of India 3) to analyze the Buddhist cultural identity of the Tibetan refugee community in Dharamshala. Himachal Pradesh republic of India. It is a qualitative research. by studying information from the target group is those who live and travel in Tibetan immigrant communities. Dharamshala Himachal Pradesh republic of India Including key informants, both unstructured and structured interviews, totaling 45 people. Analyze document data, link concepts, theories and presenting descriptive research results

The results showed that 1) Tibetan refugee communities migrated to settle in the area. After the Chinese People's Liberation Army took over until there was a big riot. A government in exile was established. A replica of the temple was built and named after the original temple in Tibet. and the 14th Dalai Lama resided here People know this place as Little Lhasa. 2) The Buddhist cultural identity of the Tibetan refugee community has 4 aspects: social aspects, namely the Tibetan government system that has a unique identity; There is the Dalai Lama which Tibetans believe to be Avalokitesvara Reincarnation is the highest. Cultural aspects are specific. Such as dressing, dancing, lifestyle is a simple way of life. There is Vajrayana Buddhism as the main religion. 3) From the impact of cultural tourism, trends in cultural identity in Tibetan refugee communities there are positive and negative changes. However, most Tibetans are still attached to Vajrayana Buddhism. The existence of the Dalai Lama is the anchor of the mind. This way of life tends to continue with the Tibetan people. At least during the lifetimes of the first Tibetan immigrants.

Keywords: Identity; Buddhist Cultural; Cultural Tourism; Tibetan Refugee Community

บทนำ

‘เมืองธรรมศาลา’ เป็นเมืองศูนย์กลางของผู้อพยพชาวทิเบตทั่วโลก ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของรัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย โดยได้รับความช่วยเหลือจากรัฐบาลอินเดียในขณะนั้น คือ นายกรัฐมนตรี Jawaharlal Nehru ได้ถวายที่ดินบางส่วนในบริเวณปลายเทือกเขาหิมาลัยด้านบนของเมืองธรรมศาลา (Upper Dharamshala) หรือที่คนท้องถิ่นเรียกว่า แมคเลอด กันจ์ (Mceleod Ganj) ให้กับองค์ทะไลลามะที่ 14 เพื่อนำไปสร้างที่พำนักส่วนพระองค์และที่พักของราชบริพาร (ทะไลลามะ, 2537) โดยชุมชนอพยพชาวทิเบตเป็นชุมชนขนาดเล็กที่ซ่อนตัวอยู่ในหุบเขาและรายรอบไปด้วยดงป่าสน มีการสร้างวัดโดยถอดแบบจำลองและตั้งชื่อตามวัดเดิมในทิเบต โรงเรียนหมู่บ้านทิเบต (Tibetan Children’s Villages School: TCV) ศูนย์วัฒนธรรมทิเบต (Norbulinka) วิถีชีวิตแบบทิเบต และแม้กระทั่งองค์ทะไลลามะที่ 14 ก็ทรงพำนักประจำที่นี่ คนทั่วไปจึงรู้จักสถานที่นี้ว่าเป็นลาซาช้อย (Little Lhasa) ในแ่งภูมิประเทศ เมืองธรรมศาลามีใช่เป็นเพียงสถานที่ตั้งศูนย์อพยพชาวทิเบตตามที่คุณคนส่วนใหญ่เข้าใจ หากแต่มีความศักดิ์สิทธิ์เรื่อง “นิรมาณกาย” ขององค์พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรกลับชาติมาเกิดขององค์ทะไลลามะ (Holy human) จึงส่งผลให้พื้นที่มีความศักดิ์สิทธิ์ไปด้วย (Sacred space) ทั้งนี้ ความเป็นทิเบตไม่สามารถแยกขาดจากพระพุทธรูปศานนิกายวัชรยานได้ ด้วยความที่องค์ทะไลลามะเป็นผู้นำสูงสุดของประเทศ มีอำนาจบริหารทั้งฝ่ายอาณาจักรและศาสนจักร และความศักดิ์สิทธิ์นี้เองที่เป็นประเพณีความเชื่อที่ผูกเนื่องอยู่กับองค์พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร เป็นศูนย์กลาง ทั้งทางศาสนา วัฒนธรรมและการเมืองของรัฐบาลพลัดถิ่นทิเบต ผู้อพยพชาวทิเบตทุกคนต่างก็ยึดถือเมืองธรรมศาลาเป็นศูนย์รวมจิตใจและเคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อเรียกร้องอิสรภาพจากจีน ในขณะเดียวกันเมืองธรรมศาลาก็ได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวจากทุกสารทิศที่ไปเยี่ยมเยือน ด้วยความเป็นทิเบตมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมพิเศษไม่สามารถแยกขาดจากความเป็นพระพุทธรูปศานนิกายวัชรยานได้นี้เอง จึงเป็นที่ดึงดูดใจของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติต่างวัฒนธรรมให้ไปเยี่ยมชมชุมชนอพยพทิเบตที่เมืองธรรมศาลาอย่างไม่ขาดสายตลอดเวลา 6 ทศวรรษที่ผ่านมา (Rigzin, 2016)

ในทางพระพุทธศาสนา การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหรือการจาริกแสวงบุญสามารถอ้างอิงได้จากคัมภีร์สุตตันตปิฎก มหาปรินิพพานสูตรที่ว่า “ดูกรอานนท์ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา จักมาด้วยความเชื่อว่าพระตถาคตประสูติในที่นี้ กิติ พระตถาคตตรัสรู้พระอนุตรธรรมสัมมาสัมโพธิญาณในที่นี้ กิติ พระตถาคตทรงยังอนุตรธรรมจักรให้เป็นไปในที่นี้ กิติ พระตถาคตเสด็จปรินิพพานแล้วด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุในที่นี้ กิติ ก็ชนเหล่าใดเหล่าหนึ่ง เที่ยวจาริกไปยังเจตีย์ มีจิตเลื่อมใสแล้ว จักทำกาละลง ชนเหล่านั้นทั้งหมดเบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/202/150)

ในมุมมองของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติโดยส่วนใหญ่จะมองว่าชุมชนอพยพชาวทิเบตเป็นชุมชนมีความแปลกใหม่ทางวัฒนธรรม น่าตื่นเต้น สามารถสัมผัสกลิ่นอายความเป็นพระพุทธรูปศานนิกายวัชรยานและวัฒนธรรมของทิเบตได้อย่างใกล้ชิด และเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มียอดเยี่ยมเป็นธรรมชาติสวยงามตั้งอยู่บนเทือกเขาหิมาลัย นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่ได้ให้ความสนใจไปเที่ยวชมความงดงามของพุทธศิลปกรรมแบบทิเบต

ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ในชุมชนอพยพชาวทิเบต หรือไม่ก็ลองไปศึกษาหลักสูตรพระพุทธศาสนาที่ชาวทิเบตจัดคอร์สในระยะเวลาสั้น ๆ (Collins-Kreiner, 2010)

สำหรับกิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งที่ได้รับความสนใจเป็นพิเศษจากนักท่องเที่ยวที่เมืองธรรมศาลา คือ ช่วงเวลาที่องค์ทะไลลามะที่ 14 ทรงแสดงพระธรรมเทศนา (teaching) ปกติแล้วจะมีกิจกรรมประเภทนี้ประมาณ 12 ครั้งต่อปี แต่ครั้งมีผู้คนเข้าร่วมมากกว่า 2,000 รูป/คน ทำให้คนจำนวนไม่น้อยนั่งฟังพระธรรมเทศนากายนอกอาคารของวัด พื้นที่ของวัดไม่เพียงพอจะรองรับผู้เข้าร่วมกิจกรรมได้ทั้งหมด การปรากฏพระองค์ต่อสาธารณะขององค์ทะไลลามะที่ 14 ผ่านกิจกรรมแสดงพระธรรมเทศนามีเพียงเวลาน้อยนิดในแต่ละปี แต่กลับเป็นแรงดึงดูดสำคัญให้นักท่องเที่ยวจากทั่วโลกเข้าไปเมืองธรรมศาลาตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมา นอกจากนี้ยังมีนักท่องเที่ยวส่วนหนึ่งสนใจและต้องการที่จะศึกษาปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนาวัชรยานก็มีจำนวนเพิ่มมากขึ้นเช่นกัน เป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ธรรมศาลาตลอดจนชุมชนรอบข้างอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ด้วยเหตุที่นักท่องเที่ยวล้นมาจากสถานที่และภูมิวัฒนธรรมที่แตกต่างกันจึงเป็นเหตุให้เกิดการสร้างหรือเปลี่ยนแปลงพื้นที่เดิมผ่านการประกอบพิธีกรรม การดำรงชีพ (แม้เพียงระยะสั้น) รวมถึงการทำให้เป็นเมืองและผลกระทบทางเศรษฐกิจและการเมืองอีกด้วย ตัวอย่างที่ชัดเจนคือการคมนาคม กระเช้าลอยฟ้า การท่องเที่ยว และธุรกิจโรงแรมเป็นต้น ได้เจริญเติบโตขึ้นในเมืองธรรมศาลานี้ตามลำดับ (Gupta, 2017)

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จึงน่าจะเห็นว่า เมื่อจำนวนผู้คนเข้ามาท่องเที่ยวเป็นจำนวนมากส่งผลกระทบด้านต่าง ๆ ต่อชุมชนอพยพชาวทิเบต ความเข้มข้นทางวัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาอันเป็นอัตลักษณ์สำคัญของชุมชนอพยพชาวทิเบตในเมืองธรรมศาลาจะมีแนวโน้มเปลี่ยนแปลงอย่างไรต่อไปในอนาคต

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนอพยพชาวทิเบต เมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย
2. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนอพยพชาวทิเบต เมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย
3. เพื่อวิเคราะห์อัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนอพยพชาวทิเบต เมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้ศึกษา เรื่องวิเคราะห์อัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาจากผลกระทบด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย โดยผู้วิจัยมีการดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนดังนี้

4) เก็บรวบรวมข้อมูล โดยใช้วิธีการวิจัยภาคสนาม ซึ่งมีขั้นตอน ดังต่อไปนี้

- การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

ก) เข้าร่วมฟังการแสดงธรรม (teaching) ของ ท่าน ศ. ชัมดอง รินโปเช (His Eminence Prof. Samdhong Rinpoche) อดีตนายกรัฐมนตรีรัฐบาลทิเบตพลัดถิ่นรูปแรก ระหว่างวันที่ 28 กุมภาพันธ์ - 18 มีนาคม 2562

ข) สังเกตการณ์การประชุมรัฐสภาของทิเบตพลัดถิ่น ในวันที่ 28 มีนาคม 2562

ค) เข้าร่วมฟังการแสดงธรรม (teaching) ขององค์ทะไลลามะ ที่ 14 (His Holiness the 14th Dalai Lama) ในวันที่ 26 พฤศจิกายน 2565

ง) ร่วมพิธีเจริญพระพุทธมนต์ถวายองค์ทะไลลามะ ในวันที่ 30 พฤศจิกายน 2565

จ) เข้าเรียนหลักสูตรปรัชญาพุทธทิเบต ในเดือนพฤศจิกายน 2565 เวลา 1 เดือน

ฉ) สังเกตการณ์การโต้วาที (debate) ของพระภิกษุ ภิกษุณีและสามเณรี รวม 4 วัด

ช) เข้าเฝ้าองค์ทะไลลามะ ที่ 14 ในวันที่ 23 พฤศจิกายน 2565

- การสัมภาษณ์ แบบไม่มีโครงสร้างและมีโครงสร้างกับผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐบาลพลัดถิ่นทิเบต ผู้ประกอบการทางธุรกิจ และนักท่องเที่ยวในชุมชนผู้อพยพชาวทิเบต

ก. การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการกับบุคคลต่างๆ รวม 30 คน เป็นเวลา 1 เดือน ระหว่างวันที่ 1 – 30 มีนาคม 2562 โดยมีบุคคลที่สามารถระบุตัวตนได้ จำนวน 7 ท่าน คือ (1) เลขานุการองค์ทะไลลามะ (2) Geshey Dakpa Jinpa พระภิกษุภิกษุณีภิกษุณีวชิรยานซึ่งเป็นนักศึกษาชาวอินเดีย (3) นักธุรกิจชายตัวแทนทางชาวทิเบต (4) ผู้อำนวยการห้องสมุด (Library of Tibetan Works and Archives) (5) เลขานุการรัฐมนตรีกระทรวงศาสนาและวัฒนธรรม (Department of Religion and Culture) (6) เลขานุการกระทรวงบ้าน (Department of Home) (7) สามเณรีภิกษุณีวชิรยานชาวไทย และสัมภาษณ์ผู้ประกอบการร้านค้าทั้งชาวอินเดียและชาวทิเบต จำนวน 23 คน

ข. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง ผู้วิจัยใช้แบบสัมภาษณ์ซึ่งได้ผ่านการรับรองจากผู้ทรงคุณวุฒิ และได้นำหนังสือขออนุญาตสัมภาษณ์ ไปสัมภาษณ์บุคคลซึ่งได้แบ่งกลุ่มเป็น ผู้นำศาสนา ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐบาลพลัดถิ่นทิเบต ผู้ประกอบการทางธุรกิจ และนักท่องเที่ยวในชุมชนผู้อพยพชาวทิเบต กลุ่มละ 3 คน รวมเป็น 15 คน ระหว่างวันที่ 12 พฤศจิกายน - 12 ธันวาคม 2565

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล ตามขั้นตอนดังนี้

1. นำข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร สังเกตการณ์และสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เพื่อได้ทราบถึงบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนผู้อพยพชาวทิเบต

2. นำข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร สังเกตการณ์และสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เพื่อทราบถึงอัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนผู้อพยพชาวทิเบต

3. นำข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร สังเกตการณ์และสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เพื่อทราบถึงผลกระทบด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ต่ออัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนผู้อพยพชาวทิเบต

4. นำข้อมูลจากการศึกษาเอกสาร สังเกตการณ์และสัมภาษณ์มาวิเคราะห์เพื่อนำเสนอเงื่อนไขความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนอพยพชาวทิเบต

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า เมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดียเป็นสถานที่ตั้งของรัฐบาลทิเบตพลัดถิ่นที่อพยพเข้ามาหลังเกิดเหตุการณ์วิกฤติทางการเมืองภายในประเทศ โดยรัฐบาลอินเดียในฐานะเจ้าบ้านให้ความช่วยเหลือ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างโรงเรียน สร้างอาชีพ สร้างที่อยู่อาศัยเพื่อช่วยบรรเทาความทุกข์ยากชาวทิเบต ศูนย์อพยพเหล่านี้ได้รับความช่วยเหลือด้านมนุษยธรรมทั้งจากรัฐบาลอินเดียและนานาชาติ โดยมีรัฐบาลพลัดถิ่นทิเบตขององค์ทะไลลามะที่ 14 (Central Tibetan Administration: TCA) ในเมืองธรรมศาลา ประเทศอินเดีย เป็นจุดศูนย์กลางประสานงานในการให้ความช่วยเหลือกับผู้ลี้ภัยชาวทิเบต ทั้งยังเป็นศูนย์กลางทั้งทางศาสนา วัฒนธรรมและการเมืองของรัฐบาลพลัดถิ่นผู้อพยพชาวทิเบตทุกคนต่างก็ยึดถือเมืองธรรมศาลาเป็นศูนย์รวมจิตใจเพราะมีความศักดิ์สิทธิ์เรื่องนิรมาณกายขององค์พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรกลับชาติมาเกิดขององค์ทะไลลามะ (Holy human) ความศักดิ์สิทธิ์นี้เองที่เป็นประเพณีความเชื่อที่ผูกเนื่องอยู่กับองค์พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และในขณะเดียวกันเมืองธรรมศาลาก็ได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวจากทุกสารทิศที่ไปเยี่ยมเยือน

เมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดียเป็นสถานที่ตั้งของรัฐบาลทิเบตพลัดถิ่น เป็นศูนย์กลางทั้งทางศาสนา วัฒนธรรมและการเมืองของรัฐบาลพลัดถิ่น ผู้อพยพชาวทิเบตทุกคนต่างก็ยึดถือเมืองธรรมศาลาเป็นศูนย์รวมจิตใจเพราะมีความศักดิ์สิทธิ์เรื่องนิรมาณกายขององค์พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรกลับชาติมาเกิดขององค์ทะไลลามะ (Holy human) ความศักดิ์สิทธิ์นี้เองที่เป็นประเพณีความเชื่อที่ผูกเนื่องอยู่กับองค์พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร และในขณะเดียวกันเมืองธรรมศาลาก็ได้กลายเป็นจุดหมายปลายทางของนักท่องเที่ยวจากทุกสารทิศที่ไปเยี่ยมเยือน

ระบบการปกครองของทิเบตยังคงมีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะบนสุดยอดของระบบการปกครอง มีอยู่เพียงองค์เดียวคือ ทะไล ลามะ คนทิเบตเชื่อว่า พระองค์ทรงเป็นเทพผู้พิทักษ์ ที่เรียกว่า พระอวโลกิเตศวรกลับชาติมาเกิด จากความเชื่อเช่นนี้ เป็นสาเหตุให้องค์ทะไล ลามะเป็นสถาบันที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวทิเบตขณะเดียวกันความเป็นความคงอยู่ของทิเบตโดยเฉพาะในชุมชนอพยพ วัฒนธรรมที่เป็นลักษณะจำเพาะของตนหลายอย่างที่ยังคงอยู่แม้จะเกิดเหตุการณ์วิกฤตและเปลี่ยนผ่านทางสังคมและการเมือง โดยสรุปวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวทิเบตมีอย่างน้อย 2 อย่าง คือ วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย วัฒนธรรมด้านการเดินรำ วิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีพระพุทธศาสนาวัชรยานเป็นศาสนาหลัก ความเป็นอยู่ของชาวชุมชนอพยพชาวทิเบตอิงกับพระพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลา วิถีชีวิตที่แสดงออกมา ไม่ว่าจะเป็นกราบแบบอักษฎางคประดิษฐ์ภายในวัดทิเบต และชาวทิเบตที่ก้าวเดินนับลูกประคำประทักษิณรอบวัด เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีส่วนทำให้เมืองธรรมศาลากลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการแสดงออกถึงตัวตนความเป็นชาวทิเบตในฐานะผู้

อพยพมาอาศัยอยู่ในดินแดนอินเดีย เป็นการสร้างพื้นที่แห่งความเข้าใจ หรือเห็นใจจากผู้ไปเยี่ยมเยือน ทั้งนี้ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา ที่แสดงออกผ่านเชิงสัญลักษณ์

ชุมชนอพยพชาวทิเบตถูกกล่าวขานในบรรดากลุ่มนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมว่า “ลาซาน้อย” เป็นชุมชนที่สร้างความตื่นใจให้แก่นักท่องเที่ยวอย่างน่าอัศจรรย์ นักท่องเที่ยวบางคนถึงขั้นเรียกว่า “อะเมซิ่งทิเบต” เมื่อถามถึงความรู้สึกแรกที่มาถึงชุมชนอพยพชาวทิเบต ที่นี่แม้จะเป็นแผ่นดินอื่น ชาวทิเบตไม่มีกรรมสิทธิ์ใด ๆ ในการครอบครองที่ดินตามกฎหมาย แต่ด้วยความเข้มข้นทางอัตลักษณ์วัฒนธรรมทิเบตทำให้บางครั้งรู้สึกได้ว่าเหมือนกำลังอยู่ในแผ่นดินทิเบต

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า อัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนอพยพชาวทิเบต มี 4 ด้าน คือ ด้านสังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต และพระพุทธศาสนาวัชรยาน

ด้านสังคม นั้นพบว่าระบบการปกครองของทิเบตยังคงมีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ บนส่วยอดของระบบการปกครอง มีอยู่เพียงองค์เดียวคือ ทะไล ลามะ คนทิเบตเชื่อว่า พระองค์ทรงเป็นเทพผู้พิทักษ์ที่เรียกว่า พระอวโลกิเตศวร กลับชาติมาเกิด จากความเชื่อเช่นนี้ เป็นสาเหตุให้องค์ทะไล ลามะ เป็นสถาบันที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวทิเบตขณะเดียวกันความเป็นความคงอยู่ของทิเบตโดยเฉพาะในชุมชนอพยพ

ด้านวัฒนธรรม ชาวทิเบตมีวัฒนธรรมที่เป็นลักษณะจำเพาะของตนหลายอย่างที่ยังคงอยู่แม้จะเกิดเหตุการณ์วิกฤตและเปลี่ยนผ่านทางสังคมและการเมือง โดยสรุปวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวทิเบตมีอย่างน้อย 2 อย่าง คือ วัฒนธรรมด้านการแต่งกาย วัฒนธรรมด้านการเต้นรำ

ด้านวิถีชีวิต เป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีความสัมพันธ์กันในชุมชนเล็กๆ ไม่มีความสลับซับซ้อน มีพระพุทธศาสนาวัชรยานเป็นศาสนาหลัก ความเป็นอยู่ของชาวชุมชนอพยพชาวทิเบตอิงกับพระพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลา

ด้านพระพุทธศาสนา วิถีชีวิตของชาวทิเบตที่แสดงออกมา ไม่ว่าจะเป็นการกราบแบบอัษฎางคประดิษฐ์ คือ เป็นการแสดงความเคารพบูชาสูงสุดด้วยการกราบที่กำหนดให้อวัยวะทั้ง 8 คือ หน้าผาก ฝ่ามือทั้งสอง หน้าอก เข่าทั้งสอง และปลายเท้าทั้งสอง แนบพื้นดิน และชาวทิเบตที่ก้าวเดินนับลูกประคำประทักษิณรอบวัด เป็นต้น ซึ่งกิจกรรมเหล่านี้มีส่วนทำให้เมืองธรรมศาลากลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นการแสดงออกถึงตัวตนความเป็นชาวทิเบตในฐานะผู้อพยพมาอาศัยอยู่ในดินแดนอินเดีย เป็นการสร้างพื้นที่แห่งความเข้าใจ หรือเห็นใจจากผู้ไปเยี่ยมเยือน

ด้วยความสมบูรณ์ ในด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรมนี้เองทำให้ชุมชนอพยพชาวทิเบตเกิดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหลากหลายรูปแบบเพื่อตอบสนองความนิยมหรือรสนิยมของนักท่องเที่ยวที่ไปเยี่ยมเยือน โดยรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแต่ละชนิดได้รับความนิยมแตกต่างกันไป แต่เนื้อหาสาระแทบจะไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะความเป็นทิเบตนั้นล้วนมีพระพุทธศาสนาวัชรยานเป็นรากฐานของอัตลักษณ์วัฒนธรรมทั้งสิ้น เรียกได้ว่าเนื้อแท้ของอัตลักษณ์วัฒนธรรมทิเบตก็คือเนื้อแท้พระพุทธศาสนาวัชรยานอย่างแท้จริง ซึ่งผลกระทบจากการท่องเที่ยวมีทั้งด้านบวกและด้านลบ ทั้งด้านสังคม ด้านเศรษฐกิจและด้าน

สิ่งแวดล้อม แต่ในแง่ของประโยชน์ที่จะพึงมี คือก่อให้เกิดกระบวนการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาแปลงเป็นสินค้าบริการหรือของที่ระลึกเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวมากมาย เช่น ศิลปะภาพวาดทั้งกำแพง ประติมากรรม เครื่องรางของคลั่ง วัตถุมงคล เป็นต้น รวมทั้งวัดใหญ่ๆ ที่มีต้นทุนสูงก็นิยมสร้างที่พักแบบ Temple stay ไว้เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลบวกทางด้านเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า แนวโน้มอัตลักษณ์วัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา หลายฝ่ายมีความกังวลความห่วงใยถึงการเปลี่ยนแปลงที่อาจกำลังเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้นี้ แต่ยังไม่สามารถสรุปได้ว่าอัตลักษณ์วัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบตได้เปลี่ยนแปลงไป

ด้านสังคมปัญหาหลัก คือภัยคุกคามจากข้อได้ การถูกฟ้องไล่ที่ หรือแม้แต่ผลกระทบอย่างมากต่อความรู้สึกกังวลใจของผู้อพยพชาวทิเบตในชุมชน คือการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่กำลังคืบคลานเข้ามาในความรู้สึกของพวกเขา ความชราภาพลงทุกวันขององค์ทะไลลามะที่ 14 ในอนาคต เมื่อไม่มีพระองค์ รัฐบาลอินเดียจะมีนโยบายอย่างไรเกี่ยวกับผู้อพยพชาวทิเบต สาเหตุดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาเรื่องการรับสัญชาติอินเดียของชาวทิเบต การเลือกรับ/ไม่รับสัญชาติอินเดียได้กลายเป็นปัญหาทางสังคมในบรรดาชาวทิเบตด้วยกัน เกิดปัญหาถกเถียงมากมายภายในชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา ฝ่ายหนึ่งเห็นว่าการรับสัญชาติอินเดียอาจทำให้กระบวนการเรียกร้องเอกราชทิเบตอ่อนแอหรืออาจต้องยุติลงในอนาคต ส่วนอีกฝ่ายเห็นว่าการคงสถานะผู้อพยพชาวทิเบตโดยไม่รับสัญชาติอินเดียน่าเป็นผลดีต่อการสนับสนุนบทบาทของรัฐบาลพลัดถิ่นทิเบตมากกว่า

ด้านวัฒนธรรม องค์ทะไลลามะที่ 14 ทรงมีความกังวลเรื่องการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมทิเบต โดยทรงกล่าวไว้ในหนังสือชีวประวัติของพระองค์ คล้ายกับว่าคาดเดาอนาคตภาพของชาวทิเบตล่วงหน้าว่าจะเกิดอะไรขึ้น หากไม่มีวิธีป้องกันตั้งแต่ต้น ส่วนวิธีป้องกันการสูญเสียอัตลักษณ์วัฒนธรรมทิเบตพระองค์ได้สร้างจิตสำนึกในบรรดาผู้อพยพชาวทิเบตตลอดเวลาให้ช่วยกันรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมทิเบต ปัญหาในปัจจุบันคือการที่ชาวทิเบตแต่งงานกับชาวต่างประเทศ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม

ด้านวิถีชีวิต โดยทั่วไปนักมานุษยวิทยาที่เคยไปทำการศึกษาวิถีชีวิตชาวทิเบตในเมืองธรรมศาลาต่างให้ข้อมูลค่อนข้างเป็นไปในแนวทางที่เห็นพ้องต้องกันว่าชาวทิเบตประสบความสำเร็จอย่างมากในการรักษาวิถีชีวิตของบรรพบุรุษเอาไว้ได้ แม้จะต้องเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมใหม่ ๆ ที่หลั่งไหลเข้ามาในชุมชนมากมายเพียงใดก็ตาม ผู้อพยพชาวทิเบตยังมีวิถีชีวิตที่ผูกโยงกับพระพุทธศาสนาวัชรยานตั้งแต่เกิดจนตาย เรียกได้ว่าวิถีชีวิตกับวิถีทางศาสนาแทบจะเป็นเรื่องเดียวกันดังที่ได้อธิบายมาข้างต้น สิ่งที่พวกเขาใฝ่ฝัน คือปรารถนาจะกลับบ้านเกิด เพื่อไปฟื้นฟูอัตลักษณ์ ภาษา พระพุทธศาสนา และวัฒนธรรมของชาติทิเบต

ด้านพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาวัชรยานหรือวัดในชุมชนอพยพชาวทิเบตมิได้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น แต่ทว่ามีบทบาทด้านเศรษฐกิจ การเมืองอย่างสำคัญยิ่ง ไม่ว่าจะเป็นการส่งเสริมเงินทุนให้คนจนได้ประกอบอาชีพ การอนุรักษ์วัฒนธรรม การศึกษา และการเมือง ตลอดจนทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาที่ไม่มีวันจบสิ้น และโยงโยผูกพันอยู่กับวิถีชีวิตชาวทิเบตทุก

คน การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการของยุคสมัยส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวทิเบตเปลี่ยนแปลงไปไม่ต่างกับวิถีชีวิตของคนชาติพันธุ์อื่นๆ ประกอบกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่กำลังขยายตัวมากขึ้นในชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา อัตลักษณ์วัฒนธรรมทางด้านศาสนาก็ปรับเปลี่ยนความหมายไปตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม ตามประเพณีแล้วพระทิเบตนิยมบวชตลอดชีวิต แต่ปัจจุบันพบว่าพระทิเบตนิยมลาสิกขามาก

จากที่อธิบายมาทั้งหมดนี้สรุปได้ว่าอัตลักษณ์วัฒนธรรมทิเบตแม้จะมีการปรับเปลี่ยนไปบ้างตามสภาพการเปลี่ยนแปลงของโลก แต่ในชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา ชาวทิเบตส่วนใหญ่ยังยึดโยงกับพระพุทธศาสนาวัชรยาน พุทธภาษาทิเบต การแต่งกายชุดทิเบต การเดินแบบทิเบต การกินอาหารแบบทิเบต เป็นต้น ซึ่งวิถีชีวิตแบบนี้มีแนวโน้มอยู่คู่ชาวทิเบตต่อไป อย่างน้อยในช่วงชีวิตของผู้อพยพชาวทิเบตรุ่นแรกยังมีชีวิตอยู่ ด้วยความสมบูรณ์ในด้านอัตลักษณ์วัฒนธรรมนี้เองทำให้ชุมชนอพยพชาวทิเบตเกิดรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมหลากหลายรูปแบบเพื่อตอบสนองความนิยมหรือรสนิยมของนักท่องเที่ยวที่ไปเยี่ยมเยือน โดยรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแต่ละชนิดได้รับความนิยมแตกต่างกันไป แต่เนื้อหาสาระแทบจะไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะความเป็นทิเบตนั้นล้วนมีพระพุทธศาสนาวัชรยานเป็นรากฐานของอัตลักษณ์วัฒนธรรมทั้งสิ้น เรียกได้ว่าเนื้อแท้ของอัตลักษณ์วัฒนธรรมทิเบตก็คือเนื้อแท้พระพุทธศาสนาวัชรยานอย่างแท้จริง

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา ก่อให้เกิดผลกระทบทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ ด้านสังคม เกิดปัญหาชุมชนอพยพชาวทิเบตที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในอดีตชุมชนอพยพชาวทิเบตมีวิถีชีวิตแบบเรียบง่าย แต่ในสถานการณ์ปัจจุบันทำให้วิถีชีวิตที่เรียบง่ายกลายเป็นสลับซับซ้อนมากขึ้น ที่เห็นได้ชัดคือ วิถีชีวิตการประกอบอาชีพที่มุ่งเน้นการตอบสนองการท่องเที่ยว ด้านเศรษฐกิจ เกิดปัญหาในด้านค่าครองชีพที่สูงขึ้นและมีการแข่งขันสูง แต่ในด้านดีก็ก่อให้เกิดความสะดวกในการมีทางเลือกในการดำเนินชีวิต หากมองในการพัฒนาเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยว แน่นอนว่าชุมชนอพยพชาวทิเบตมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นในระยะเวลาสิบปีที่ผ่านมา ตัวอย่างที่รูปธรรมคือการคมนาคม กระเช้าลอยฟ้า ร้านค้า และธุรกิจโรงแรมเป็นต้นได้เจริญเติบโตขึ้นในเมืองธรรมศาลานี้ตามลำดับ ทำให้เกิดการจ้างงานในชุมชนอพยพชาวทิเบตเป็นผลดีต่อคุณภาพชีวิตโดยภาพรวม ส่วนผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมก่อให้เกิดปัญหามลภาวะและปัญหาขยะกล่าวได้ว่าสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงสิ่งแวดล้อมเป็นปัญหาสำคัญมากของประชาชนที่อาศัยอยู่ในเมืองท่องเที่ยว จากการเก็บรวบรวมข้อมูลทำให้ทราบว่า ชุมชนอพยพชาวทิเบตได้รับผลกระทบจากปัญหามลพิษจากจำนวนขยะที่มากและการจัดการขยะที่ไม่มีประสิทธิภาพ

โดยสรุป ผลกระทบจากการท่องเที่ยวมีทั้งด้านบวกและด้านลบ แต่ในแง่ของประโยชน์ที่จะพึงมีจากชาวทิเบต คือก่อให้เกิดกระบวนการนำอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมมาแปลงเป็นสินค้าบริการหรือของที่ระลึกเพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวมากมาย เช่น ศิลปะภาพวาดทังก้า สายประคำทิเบต เครื่องรางของคลั่ง วัดดุมงคล เป็นต้น รวมทั้งวัดใหญ่ๆ ที่มีต้นทุนสูงก็นิยมสร้างที่พักแบบ Temple stay ไว้เพื่อให้บริการแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นผลบวกที่เกิดขึ้นจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

อภิปรายผลการวิจัย

จากผลการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์อัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาจากผลกระทบด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบต เมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย” อภิปรายผลการศึกษาดังนี้

1. พบว่า ชุมชนอพยพชาวทิเบต เมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย มีประวัติความเป็นมา มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ในบริเวณดังกล่าว ภายหลังกองทัพปลดแอกประชาชนจีนเข้าไปยึดครองจนเกิดเหตุจลาจลครั้งใหญ่ (Uprising day) ที่เมืองลาซาของวันที่ 10 มีนาคม ปี พ.ศ. 2502 เพื่อต่อต้านกองทัพปลดแอกประชาชนจีน ชาวทิเบตส่วนหนึ่งนำโดยองค์ทะไลลามะที่ 14 ได้อพยพออกจากทิเบต กระนั้น เมื่อผู้อพยพทิเบตได้ก้าวข้ามเส้นเขตแดนของทิเบตไปยังเขตแดนอินเดีย สถานะความเป็นพลเมืองทิเบตเดิมได้ถูกเปลี่ยนออกไป กลายเป็นสถานะผู้ลี้ภัยการเมืองในประเทศอินเดีย มีการจัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่น มีการสร้างวัดโดยถอดแบบจำลองและตั้งชื่อตามวัดเดิมในทิเบต โรงเรียนหมู่บ้านทิเบต (Tibetan Children's Villages School: TCV) ศูนย์วัฒนธรรมทิเบต (Norbulinka) วิถีชีวิตแบบทิเบต และแม้กระทั่งองค์ทะไลลามะที่ 14 ก็ทรงพำนักประจำที่นี่ คนทั่วไปจึงรู้จักสถานที่นี้เป็นลาซาลittle (Little Lhasa) ซึ่งเป็นตั้งเมืองจำลองของลาซาอันเป็นเมืองหลวงของทิเบต ทั้งนี้เนื่องจากแม้จะได้รับความสะดวกสบายในชุมชนที่เขาไปอาศัยอยู่แต่ความรู้สึกถึงความเป็น “คนอื่น” และการคำนึงถึงบ้านเกิดที่จากมานั้นเป็นสิ่งที่เกินจะละวางข้อนี้สอดคล้องกับมโนทัศน์ว่าด้วย “สภาวะยกเว้น” (state of exception) ของนักปรัชญาการเมือง จอร์จโออะกัมเบน ที่นิยามว่าพื้นที่ที่ค่ายอพยพนั้นเหมือนอยู่ในสภาวะยกเว้น ชีวิตทางการเมืองและสิทธิในความเป็นมนุษย์ของคนที่อยู่ในพื้นที่นั้นได้ถูกถูกละทิ้ง และตกอยู่ในสภาวะเปลี่ยนแปลง และแนวคิดของ แนวคิดการอพยพ และศาสนาของ Cadge, Wendy, and Elaine Howard Ecklund ที่เสนอว่าบทบาทของศาสนามีผลต่อการก่อรูปและธำรงรักษาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์แก่ผู้อพยพ เพื่อช่วยในการธำรงรักษาหรือผลิตซ้ำอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์แก่ผู้อพยพ

2. พบว่า ชุมชนอพยพชาวทิเบต เมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย มีอัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนา มี 4 ด้าน คือ ด้านสังคม ได้แก่ระบบการปกครองของทิเบตที่มีความเป็นอัตลักษณ์เฉพาะ มีองค์ทะไลลามะ ซึ่งชาวทิเบตเชื่อว่าเป็นพระอวโลกิเตศวร กลับชาติมาเกิด อยู่สูงสุดเป็นเหตุให้สถาบันทะไลลามะเป็นศูนย์รวมของชาวทิเบต ด้านวัฒนธรรมมีลักษณะจำเพาะ เช่นการแต่งกาย การเต้นรำ ด้านวิถีชีวิตเป็นวิถีชีวิตที่เรียบง่าย มีพระพุทธศาสนาวัชรยานเป็นศาสนาหลัก ความเป็นอยู่ของชาวชุมชนอพยพชาวทิเบตอิงกับพระพุทธศาสนาอยู่ตลอดเวลา และพระพุทธศาสนาวัชรยาน ถ่ายทอดมาเป็นหลักคำสอน ความเชื่อและพิธีกรรม เช่น การกราบอัฐิทางคประดิษฐ์ การเดินนบถูปราคาประทักษิณรอบวัด เป็นต้น สอดคล้องกับที่ เว็นดี้ แคดจ์ และเอลเลน ไฮเวิร์ด เอ็คลันด์ (Wendy Cadge and Elaine Howard Ecklund) เสนอว่า ศาสนาที่ยังมีลักษณะใกล้ชิดกับอัตลักษณ์ความเป็นชาติ (national identity) ของประเทศที่ผู้อพยพจากมากเท่าใด ก็ยิ่งมีส่วนช่วยเสริมสร้างให้อัตลักษณ์ความเป็นพลเมืองในฐานะที่ “เป็นอื่น” (Other) เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน และบทบาทของศาสนาของกลุ่มคนผู้อพยพพลัดถิ่นรุ่นที่สองและสามในแง่ของ

การสืบทอด การรับและปรับตัวทางศาสนามีส่วนในการช่วยสร้างเครือข่ายคุ้มครองทางสังคมผ่านความเป็นกลุ่มก้อนทางชาติพันธุ์ ตลอดจนการใช้ศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างอัตลักษณ์หรือพรมแดนทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ของคนรุ่นที่สองและสาม และสอดคล้องกับ พระมหารุ่งเพชร ดิग्ฆะสิโร ที่ได้เสนอว่า ชาวทิเบตหนึ่งแสนกว่าคนที่อพยพอยู่ทั่วโลกแม้จะกลายเป็นคนพลัดถิ่นแผ่นดินมาตุภูมิมาแล้ว 6 ทศวรรษ แต่ชาวทิเบตทุกคนก็ยังมั่นคงและดำรงวัฒนธรรมของตน ถึงพวกเขาจะพลัดถิ่น แต่ก็ไม่พลัดวัฒนธรรมของชาติ

3. พบว่า จากผลกระทบด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนอพยพชาวทิเบต เมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดียแนวนั้ม มีการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านบวกและด้านลบ แต่อย่างไรก็ตามชาวทิเบตส่วนใหญ่ยังยึดโยงกับพระพุทธศาสนาวัชรยาน พุทธภาษาทิเบต การแต่งกายชุดทิเบต การเต้นแบบทิเบต การกินอาหารแบบทิเบต เป็นต้น ซึ่งวิถีชีวิตแบบนี้มีแนวนั้มอยู่คู่ชาวทิเบตต่อไป อย่างน้อยในช่วงชีวิตของผู้อพยพชาวทิเบตรุ่นแรก สอดคล้องกับงานของ Bradley ที่แสดงให้เห็นว่าพิธีกรรมทางศาสนามีบทบาทสำคัญในฐานะเป็นพื้นที่ของการบ่มเพาะอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม/การกำหนดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มหนึ่งข้ามเส้นแบ่งรัฐชาติ

องค์ความรู้ใหม่

ในการวิจัยเรื่อง “วิเคราะห์อัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาจากผลกระทบด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลา รัฐหิมาจัลประเทศ สาธารณรัฐอินเดีย” ได้รับองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของ การวิจัยดังนี้

1. วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี ของชุมชนมีส่วนสำคัญในกระบวนการก่อกำเนิดแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงควรอนุรักษ์ พื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนไว้เพื่อประโยชน์ของชุมชน และเพื่อลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้สืบทอดต่อไป การมีส่วนร่วมของกลุ่มคนชุมชนจึงสำคัญในการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อจะได้ร่วมการวางแผนทางการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมให้ยั่งยืนและแก้ปัญหาผลกระทบด้านลบ

2. แนวทางใหม่ของการท่องเที่ยว ที่ก่อให้เกิดผลกระทบในทางลบให้น้อยที่สุดแก่ชาวชุมชนอพยพคือ ควร สร้างสำนึกการท่องเที่ยวแบบมีความรับผิดชอบต่อสภาพแวดล้อมวัฒนธรรมประเพณีและตลอดจนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติไปด้วยรวมทั้งการให้ประโยชน์ แก่คนในท้องถิ่นให้มากที่สุด

สรุป

แนวนั้มอัตลักษณ์วัฒนธรรมเชิงพระพุทธศาสนาของชุมชนอพยพชาวทิเบตเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ต้องจำต้องเฝ้าถึงบทบาทพระองค์เช่นกันในฐานะพระองค์มีบทบาทสำคัญในการธำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์วัฒนธรรม น่าสังเกตว่าในทางจารีตประเพณีแล้ว องค์ทะไลลามะ ทิเบต อัตลักษณ์วัฒนธรรมทิเบตพระพุทธศาสนาวัชรยาน แทบจะเป็นเรื่องเดียวกัน ไม่มีส่วนไหนที่ไม่เกี่ยวข้องกัน และด้วยเหตุนี้องค์ทะไลลามะ

มะที่ 14 จึงมีบทบาทสูงมากในการกำหนดให้อัตลักษณ์วัฒนธรรมทิเบตเป็นไปในรูปแบบใดก็ได้ และทุกการกระทำของพระองค์มักได้รับการยอมรับจากทิเบตส่วนใหญ่เสมอ เช่น พระองค์ต้องการให้ผู้อพยพชาวทิเบตช่วยกันรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมผ่านสายเลือดทิเบต พระองค์ได้ขอร้องว่าชาวทิเบตไม่ควรแต่งงานกับชาวต่างชาติ ชาวทิเบตส่วนใหญ่ก็ยินยอมทำตามที่พระองค์ต้องการ ซึ่งกรณีนี้อาจเรื่องแปลกประหลาดในสายตาคนต่างชาติที่คุ้นเคยทางพุทธวัฒนธรรม แต่ตรงกันข้ามชาวทิเบตคิดว่ามันเป็นหน้าที่ที่ชาวทิเบตทุกต้องช่วยกันรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชาติเอาไว้ แม้ชาติคือแผ่นดินทิเบตถูกต่างชาติยึดครองไปแล้วก็ตาม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลาอาจส่งผลกระทบในด้านลบในด้านสังคม เศรษฐกิจและสิ่งแวดล้อม แต่ขณะเดียวกันก็ส่งผลกระทบด้านบวกด้วยอัตลักษณ์วัฒนธรรมทิเบตยังคงทำหน้าที่สร้างสีสันให้ผู้คนเข้าไปเยี่ยมชมตลอดเวลา ขณะเดียวกันการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมยังเป็นผลดี ชาวทิเบตมีโอกาสสร้างรายได้ด้วยการหิยกยกนำอัตลักษณ์วัฒนธรรมบางอย่างไปผลิตสินค้าเป็นของที่ระลึกจำหน่ายให้นักท่องเที่ยว ซึ่งเป็นการสร้างอาชีพอีกทางหนึ่งให้ชาวทิเบตมีคุณภาพชีวิตดีขึ้นโดยภาพรวม

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 ชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลายังต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงทั้งจากภายในและภายนอก ซึ่งปรับเปลี่ยนเร็วและซับซ้อนมากยิ่งขึ้น จึงจำเป็นต้องศึกษาถึงจุดอ่อน จุดแข็ง โอกาสและภัยคุกคาม และเชื่อมโยงให้เห็นผลกระทบที่เกิดขึ้นตลอดจนสะท้อนความเปลี่ยนแปลงของชุมชนที่เกิดจากการท่องเที่ยว เพื่อให้การศึกษาเกิดประโยชน์นำไปใช้ในการวางแผนสร้างภูมิคุ้มกันในการธำรงรักษาอัตลักษณ์วัฒนธรรมไว้

1.2 การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีทั้งผลกระทบทางด้านดีและด้านไม่ดีเป็นเรื่องปกติ ควรสร้างองค์ความรู้เพื่อที่จะส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ชาวชุมชนได้รับประโยชน์มากที่สุด

1.3 นำอัตลักษณ์วัฒนธรรมของชุมชนมาเป็นจุดเด่นเพื่อตอบสนองต่อการท่องเที่ยวมากยิ่งขึ้นเป็นการสร้างรายได้ต่อชุมชนลดปัญหาการอพยพไปอยู่ประเทศที่สาม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรศึกษาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชนอพยพชาวทิเบตเมืองธรรมศาลาในรูปแบบการวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อได้สถิติข้อมูลเกี่ยวกับบริบทในพื้นที่และนักท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2.2 ศึกษาสาเหตุการลดลงและแรงจูงใจของชาวทิเบตในชุมชนอพยพเหตุเพราะส่วนมากเมื่อมีโอกาสก็จะเดินทางไปประเทศที่สาม

บรรณานุกรม

- กฤษดาวรรณ หงส์ดารมภ์. (2546). *ทิเบต ขอบฟ้าที่สูญหายไป*. กรุงเทพฯ: เรือนแก้วการพิมพ์.
- ทะไลลามะ. (2537). *ความสุขในต่างแดน*. แปลโดย ธรรมบุญ ศรีโสภณ. กรุงเทพฯ: คลังปัญญา.
- ทะไลลามะ. (2536). *แผ่นดินและประชากรของข้าพเจ้า*. แปลโดย ส. ศิวรักษ์. กรุงเทพฯ: ส่องสยาม จำกัด.
- ทวีวัฒน์ บุญทริวิวัฒน์. (2545). *ศาสนาและปรัชญาในจีน ทิเบต และญี่ปุ่น*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- ประมวล เพ็งจันทร์. (2558). *ไกรลาส การจาริกบนวิถีแห่งศรัทธา*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ธรรมะ.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*.
กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สัญญา ศัลศาลา. (2562). การเมืองเรื่องสัญชาติของผู้ลี้ภัยทิเบตในประเทศอินเดีย. *วารสารมานุษยวิทยา ศาสนา*. 1(1), 10-29.
- เอ. ทอม กรุนเฟลด์. (2003). *ทิเบตที่เป็นจริง*. แปลโดย ส. สุวรรณ. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.
- Collins-Kreiner, N. (2010). Researching pilgrimage: Continuity and transformations. *Annals of tourism research*. 37(2), 440-456.
- Gupta, E. (2017). Tourism in Himachal Pradesh. *International Journal of Engineering Research & Management Technology*. 2(3), 181-191.
- Audrey, P. (2006). The problem with 'rich refugees' sponsorship, capital, and the informal economy of Tibetan refugees. *Modern Asian Studies*. 40 (1), 233-253.
- Rigzin, T. (2016). *The Exile Tibetan Community: Problems and Prospects*. Dharamshala H.P.: Library of Tibetan Works & Archives.

การสำรวจแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดี

ในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

Survey of Buddhist Archaeological Sites in the Dvaravati Period

in Nakhon Sawan-Uthai Thani Province

¹พระเทพวชิราจารย์, ²อริเทพ ผาธา, ³กังวล คัชชิมา

⁴คงสฤณี แพงทรัพย์, ⁵วิสารินท์ ชามพูนท และ ⁶ไกรวุฒิ ชูวิลัย

¹Phrathepvajarachan, ²Athitthep Phatha, ³Kangvol Khatshima ⁴Kongsarit Peangsub

⁵Wisarin Champunot and ⁶Kraiwit Chuwilai

^{1,2,4,5}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,4,5}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

³คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

³Faculty of Archaeology, Silpakorn University.

⁶คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรธานี

⁶Faculty of Humanities and Social Sciences, UdonThani Rajabhat University.

¹Corresponding Author's Email: mollamp@hotmail.com

Received: July 17, 2023; **Revised:** August 29, 2023; **Accepted:** August 29, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีชุมชน 2) เพื่อศึกษาเชิงสำรวจแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี 3) เพื่อศึกษาคุณค่าของแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี กลุ่มประชากร 45 คน และการปฏิบัติการร่วมกันด้วยกระบวนการตามวงจรเดมมิง วิเคราะห์และนำเสนอเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดเรื่องแหล่งโบราณคดี ถือว่าโบราณสถานหรือโบราณวัตถุเป็นสิ่งที่ได้รับการสร้างสรรค์มาจากผู้คนในยุคโบราณ ซึ่งมีความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับศาสนาหรือสิ่งที่เป็นรูปเคารพของตนจากยุคก่อนประวัติศาสตร์จนถึงยุคประวัติศาสตร์ ผ่านกาลเวลาและยังคงหลงเหลือไว้ให้อนุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษา 2) แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีมีจำนวน 5 เมือง ได้แก่ 1) เมืองจันทเสน อ.ตาคลี 2) เมืองโคกไม้เดน อ.พยุหะคีรี 3) เมืองดงแม่นางเมือง อ.บรรพตพิสัย 4) เมืองบึงคอกช้าง อ.สว่างอารมณ์ และ 5) เมืองท่ากาว อ.บ้านไร่ โดยมีมอญ-เขมรโบราณได้สร้างชุมชนตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-16 โดยมีศาสนาที่นับถือคือศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกาย

สรวาสติวาทีน 3) พื้นที่ของแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีมีคุณค่าในฐานะแหล่งเรียนรู้ของชุมชน เป็นทรัพยากรที่ทรงคุณค่าทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ และด้านการท่องเที่ยว และเป็นส่วนที่จะสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนในท้องถิ่นได้

คำสำคัญ: แหล่งโบราณคดี; สมัยทวารวดี; พระพุทธศาสนา

Abstract

The objectives of this research article are 1) to study the concepts of environment and community archaeological sites, 2) to study exploratory studies of Dvaravati Buddhist archaeological sites in Nakhon Sawan-Uthai Thani Provinces, and 3) to study the value of archaeological sites of Buddhism in the Dvaravati period in Nakhon Sawan-Uthai Thani provinces. It is a qualitative research, study area in Nakhon Sawan-Uthai Thani provinces. Group of population 45 people, Use observation and operation together with Deming cycle process. Descriptive analysis and presentation

The results showed that 1) the concept of archeological site is considered important because it is an ancient site or artifact created by ancient people who have religious beliefs and values. Their idols from prehistoric to historical eras have passed through time and remain for future generations to study. 2) Buddhist archaeological sites in the Dvaravati period in Nakhon Sawan-Uthai Thani provinces, consisting of 5 cities: (1) Chan Sen City, Takli District, Nakhon Sawan Province (2) Khok Maiden City, Payuhakiri District, Nakhon Sawan Province (3) Dong Mae Nang Mueang District, Banphot Phisai District, Nakhon Sawan Province (4) Bueng Khok Chang City Sawang Arom District, Uthai Thani Province and (5) Tha Karung Town, Ban Rai District, Uthai Thani Province, whose population is Ancient Mon-Khmer who have built a community since the 12th-16th Buddhist centuries, whose religion is Brahman-Hinduism. and Theravada Buddhism. 3) The area of Dvaravati period Buddhist archaeological sites in Nakhon Sawan-Uthai Thani provinces is valuable as a community learning center, and is considered “A valuable resource both in terms of history and tourism, which is a part that can generate income for the community and local people.

Keywords: Dvaravati period; archaeological sites; Buddhism

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่มีพัฒนาการในเรื่องของการก่อตั้งอาณาจักรและพัฒนาในเรื่องของการติดต่อค้าขายและเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศ และได้รับเอากระแสของศาสนาจากแหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลก คือ อินเดียมาเป็นศาสนาของตนอาณาจักรแรกเริ่มในประเทศไทยนั้นได้ก่อตัวมาพร้อมๆ กับการเปิดรับอารยธรรมจากภายนอกที่ได้เข้ามามีอิทธิพลและวางรากฐานให้กับตัวเมืองและประชาชนในอาณาจักรนั้นมาโดยตลอด ซึ่งตามหลักฐานที่ได้จากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทยพบว่า อาณาจักรในยุคแรกที่ปรากฏตัวในประวัติศาสตร์สมัยโบราณของไทยก็คือ อาณาจักรสุวรรณภูมิ โดยนักประวัติศาสตร์และโบราณคดีเชื่อว่าดินแดนไทยได้รับกระแสทางด้านศาสนาจากอินเดีย ยุคแรก ก็คือ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ราว พ.ศ.236-360 (พระพุทธรูปสาจารย์, 2556) โดยนำมาทางเรือขึ้นฝั่งที่เมืองนครชัยศรีในปัจจุบัน ก็คือ จังหวัดนครปฐม หรืออีกที่หนึ่งก็คือเมืองอู่ทองจังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งสมัยนั้นมีพ่อค้าวานิชชาวอินเดียได้มาค้าขายกับรัฐต่าง ๆ ในคาบสมุทรอินโดจีนผ่านทางเรือเข้ามาเพื่อการค้ากับชาวเมืองสุวรรณภูมิ โดยคำว่า สุวรรณภูมิ แปลว่า ดินแดนแห่งทองคำ หมายถึงดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งคำนี้มีปรากฏในคัมภีร์ชาดก เช่น มหาชนกชาดก กล่าวถึงพระมหาชนกเดินทางมาค้าขายที่สุวรรณภูมิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/2/98-99) ต่อมาอาณาจักรสุวรรณภูมิก็ได้ล่มสลายไปจากการเกิดขึ้นของเมืองสำคัญอีกหลายเมืองที่มีการติดต่อสัมพันธ์ต่อกันและบางครั้งก็ขยายอาณาเขตเข้าแย่งพื้นที่ซึ่งกันและกัน ทำให้อาณาจักรบางแห่งได้สูญหายจากการล่มสลายที่เกิดจากสงครามและภัยธรรมชาติ พร้อมกับเกิดอาณาจักรขึ้นใหม่หลายแห่ง และต่อมาก็ได้มีอีกรัฐหนึ่งเกิดขึ้นมาภายหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรสุวรรณภูมิ ก็คือรัฐที่มีชื่อว่าทวารวดีที่ได้ก่อตัวเป็นรัฐในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6-12 (กรมศิลปากร, 2531) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครปฐมและเมืองศรีเทพรามาณคร (สุจิตต์ วงศ์เทศ, 2548) โดยเรื่องราวของทวารวดีปรากฏอยู่ในบันทึกการเดินทางของหลวงจีนอี้จิง ที่เรียกชื่อในบันทึกว่า “โถ-โล-โป-ตี้” ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาจมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐม หรือเมืองศรีเทพก็ได้เพราะพบเหรียญที่สุโขทัยมีจารึกภาษาสันสกฤตว่า “ศรีทวารวดีศวรปุณย” แปลว่า “การบุญของผู้ใหญ่ศรีทวารวดี” (จี. เซเดส์, 2521)

ในการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองนครชัยศรี (นครปฐม) ได้พบหลักฐานสมัยทวารวดีจำนวนมาก เช่น ธรรมจักรศิลา พระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ประทับนั่งห้อยพระบาทปางแสดงธรรมรวมถึงโบราณสถานขนาดใหญ่ ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่าสมัยทวารวดีนี้มีศูนย์กลางอยู่ที่ลุ่มปากแม่น้ำ และบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยศูนย์กลางนั้นเชื่อว่าอยู่ที่เมืองนครปฐม ราชบุรี กาญจนบุรี และนครสวรรค์ รวมถึงปราจีนบุรี แต่จากการศึกษาจะพบว่าร่องรอยของทวารวดีนั้นมีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย กล่าวเฉพาะพื้นที่ในภาคกลางจะพบว่ามีพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของเมือง หรือชุมชนสมัยทวารวดีจำนวนมากและกระจายอยู่เกือบทุกพื้นที่ของภาคกลาง ซึ่งจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีถือว่าเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีชุมชนของชาวทวารวดีตั้งอยู่ในหลายพื้นที่ เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำสาขาอีกหลายสายที่เป็นจุดก่อกำเนิดเมืองหรือชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัยในยุคประวัติศาสตร์คือสมัยทวารวดีนี้

โดยในพื้นที่ของจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีมีแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีอยู่หลายแห่งแต่ที่เด่นชัดก็มีอยู่จำนวน 5 แห่งดังต่อไปนี้

1. เมืองจันเสน สำหรับเมืองจันเสน ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 ตำบลจันเสน อำเภอตาคลี ชาวบ้านเรียกว่า "โคกจันเสน" ลักษณะของเมือง เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มุมมนทั้งสี่มุมเกือบกลมคิดเป็นเนื้อที่ 300 ไร่เศษ กรมศิลปากรได้ทำการสำรวจพบว่าเมืองนี้มีคนเข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ (พุทธศตวรรษที่ 4) ติดต่อกันเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยประวัติศาสตร์ยุคทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-14) จึงได้ร้างไปในพุทธศตวรรษที่ 16

2. เมืองบน-โคกไม้เดน เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 ตั้งอยู่ที่ตำบลทำนน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี ด้านตะวันตกติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีการดำเนินการทางโบราณคดี โดยกรมศิลปากร ทำให้ทราบว่า ลักษณะของเมือง มีกำแพงดินหรือคันดิน 2 ชั้น กรมศิลปากรได้ดำเนินการสำรวจและขุดแต่งโบราณสถานวัดโคกไม้เดน เมื่อ พ.ศ. 2507 จำนวน 16 แห่ง ลักษณะเป็นเนินดินที่พบบนพื้นราบและบนภูเขาหลายลูก เช่น เขาไม้เดน เขาหัวพระ เขาลั่นทม ซึ่งอยู่นอกกำแพงดินชั้นนอกของเมืองบนด้านตะวันออก

3. เมืองดงแม่นางเมือง เป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลเจริญผล อำเภอบรรพตพิสัย เป็นเมืองที่มีพัฒนาการต่อเนื่องมาในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-18 โดยลักษณะของเมือง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลมมุม กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นพบผังเมือง 2 ชั้นตลอดจนโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยทวารวดี เป็นจำนวนมาก และพบศิลาจารึกระบุชื่อเมืองนี้ว่า "ธานยปุระ" ระบุว่าตรงกับ พ.ศ. 1710

4. เมืองโบราณบึงคอกช้าง อยู่ในท้องที่ตำบลไผ่เขียว อำเภอสว่างอารมณ์ ตัวเมืองตั้งอยู่ในป่า ซึ่งได้ทำการสำรวจพบว่า มีคูเมืองปละกำแพงดินสูง มีประตูเข้าเมืองทั้ง 4 ทิศ โบราณสถานที่สำรวจพบมีอยู่ 5 แห่ง ส่วนโบราณวัตถุพบจารึกอยู่ 3 หลัก

5. เมืองโบราณเมืองกาฐ อยู่ในตำบลเมืองกาฐ อำเภอบ้านไร่ ลักษณะของตัวเมืองเป็นวงกลมรีภายในบริเวณเมืองมีซากเจดีย์หักพังอยู่ค่อนข้างตรงกลาง โบราณวัตถุที่พบนั้น มีพระพุทธรูปปางเสด็จดาวดึงส์และสิ่งอื่นๆ เช่นเดียวกับเมืองสมัยทวารวดีทั่วไป

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า แม้ว่าแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในประเทศไทยจะกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆจำนวนมาก แต่ก็ปรากฏว่าไม่ได้รับความสนใจและไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเนื่องจาก ขาดการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐที่จะเข้าไปกระตุ้นให้สังคมเห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีในชุมชนได้ทราบ อีกทั้งประชาชนในชุมชนก็ยังขาดความเข้าใจและรู้ถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชนของตน ทำให้แหล่งโบราณคดีหลายแห่งไม่มีใครรู้จักเลย เช่น ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง หรือแม้แต่ในภาคใต้ หลายแห่งถูกทอดทิ้งอย่างไร้ค่า และไม่ได้รับการสืบต่อหรือการพัฒนาเพื่อให้เห็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งแหล่งโบราณคดีชุมชนที่คนรุ่นเก่าจะส่งต่อให้กับคนรุ่นใหม่ได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง โดยปัญหาที่เกิดขึ้นก็มาจากการที่ “ผู้ศึกษาไม่สามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีชุมชนได้” ทั้งในส่วนของคุณข้อมูลของแหล่งโบราณคดีในชุมชน เนื่องจากขาดการศึกษาและวิจัยอย่างเพียงพอ

จากสภาพปัญหาดังกล่าวคณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยในเรื่องนี้และเห็นว่าควรที่จะต้องมีการเร่งการศึกษาและสำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี แต่ละแห่งให้ละเอียดเพื่อจะได้เป็นประโยชน์ต่อการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้ง่ายขึ้น โดยประเด็นปัญหาที่คณะผู้วิจัยได้ตั้งไว้ในเรื่องนี้ก็คือ แนวคิดเรื่องแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีเป็นอย่างไร การลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีจะพบอะไรบ้าง และการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีจะก่อให้เกิดคุณค่าอย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาและการเข้าถึงองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีให้ละเอียดต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี
2. เพื่อศึกษาเชิงสำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี
3. เพื่อศึกษาคุณค่าของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหา/เอกสาร/แนวคิดทฤษฎี ในด้านการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) หรือการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คณะผู้วิจัย ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แนวคิดทฤษฎี การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคาย

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนามหรือพื้นที่กรณีศึกษา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมาจัดกระทำข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้ศึกษามาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยจำแนกตาม

ความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มประเภทประชากร การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้จำแนกประชากร และผู้ให้ข้อมูลดังนี้ ประชากรศึกษาเป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำศาสนา ผู้บริหารภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น และตัวแทนชุมชน ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่แหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีใน 2 จังหวัด ได้แก่ (1) จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งมีอยู่ 3 แห่ง ได้แก่ 1.เมืองโบราณจันเสน ต.จันเสน อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ 2. เมืองโบราณโคกไม้เดน ต.ท่า น้ำอ้อย-ม่วงหัก อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ 3. เมืองโบราณดงแม่นางเมือง ต.ตาสัง อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์ และ (2) จังหวัดอุทัยธานี มีอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ 1. เมืองโบราณบึงคอกช้าง ต.ไผ่เขียว อ.สว่างอารมณ์ จ.อุทัยธานี 2.เมืองโบราณท่าการุ้ง ต.เมืองการุ้ง จ.อุทัยธานี โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีความรู้ที่จะสามารถให้ ข้อมูลที่สำคัญ โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา และเป็นผู้ที่ยินดีจะให้ ข้อมูลเชิงลึกถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้ (1) กลุ่มพระสงฆ์หรือ ผู้นำทางศาสนา จำนวน 10 รูป (2) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 10 คน (3) กลุ่มตัวแทนชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน/ นักวิชาการจำนวน 5 คน (4) กลุ่มเรียนและกลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรม หมู่บ้านรวม 20 คน รวม 45 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1) แบบสำรวจ ใช้ในการสำรวจพื้นที่ในการกำหนดพื้นที่การวิจัย เพื่อกำหนด พื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสำรวจข้อมูลก่อนทำการวิจัย และข้อมูลเบื้องต้นในการเข้าถึงพื้นที่การ วิจัย 2) แบบสังเกต (Observation) ใช้ในการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน พื้นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ชุมชน แวดล้อมและนโยบายของหน่วยงานปกครองของท้องถิ่น ซึ่งการเก็บข้อมูลจะประกอบด้วยการสังเกตแบบมี ส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non- Participant Observation) 3) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน หรือประชาชนชาวชุมชนนั้นๆ ที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ซึ่งการดำเนินการ สัมภาษณ์จะใช้รูปแบบการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มี โครงสร้าง (Non-Structured Interviews) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดและตามความ มุ่งหมายของการวิจัย 4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้กับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีการจัดสนทนา เป็นกลุ่ม ตั้งแต่ 8-10 คน มีการกำหนดเนื้อหาในการสนทนา และสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเพื่อให้ได้ ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี สภาพแวดล้อมของแหล่งโบราณคดีรวมถึงผู้มีส่วนได้เสียหรือผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีเพื่อศึกษา สภาพปัจจุบันและสภาพในอดีตที่ส่งผลกระทบต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีใน จังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล ในการวิจัยเรื่องการศึกษาเชิงสำรวจ สิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้ (1) การสำรวจ เป็นการสำรวจพื้นที่ก่อนการลง

พื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อให้การเก็บข้อมูลในขั้นต่อไปได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง (2) การสังเกต (Observation) ประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Participant And Non Participant Observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมกับสังเกต ซักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึกอย่างเป็นระบบ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนและสิ่งแวดล้อม แหล่งโบราณคดีในชุมชนเพื่อนำไปสู่การสำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีอย่างจริงจัง (3) การสัมภาษณ์ (Interview Guide) ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (No Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที และมีแนวคำถามที่สามารถสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกได้ ไม่ได้เป็นคำถามที่ตายตัว การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การเก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจัดผู้เข้าร่วมสนทนา 8-10 คน เพื่อให้ได้การสนทนาตามแนวของวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ได้ผลคือประเด็นคำตอบเกี่ยวข้องกับสาระสำคัญของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ดำเนินการศึกษาริบทพื้นที่โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย และสรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนามจากการ สัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมาย 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ซึ่งมีพื้นที่ที่เป็นเมืองโบราณอยู่ 5 เมือง สนทนากลุ่มในแต่ละชุมชน จัดเวทีแสดงความคิดเห็นทั้ง 2 จังหวัดในพื้นที่ 5 อำเภอ ชุมชน แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ กล่าวคือ ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรม สภาพปัญหาที่เกิดขึ้น หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องจากนั้นจะนำผลการวิเคราะห์มาเผยแพร่สู่สังคม ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับต่างๆ พร้อมทั้งวิเคราะห์สภาพของพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี สร้างความเข้าใจผ่านข้อเท็จจริงที่ถูกต้องให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคตินั้นจะพบว่าเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับ 1) สิ่งแวดล้อม ซึ่งหมายถึงบริบทของพื้นที่ที่อยู่ภายในของแหล่งโบราณคดี เช่น ชุมชน วัดหรือพื้นที่ใช้สอยภายในวัดหรือแหล่งโบราณคตินั้นๆ โดยที่สิ่งแวดล้อมนั้นจะเป็นสิ่งแวดล้อมที่ก่อให้เกิดผลดี

หรือผลที่ไม่ดีกับแหล่งโบราณคดีนั้นก็ได้ โดยที่สิ่งแวดล้อมนั้นโดยมากก็สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประการหลักก็คือ (1) สิ่งแวดล้อมที่เกิดเองตามธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา หรือดินฟ้าอากาศ เป็นต้น และ (2) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม ฯลฯ เป็นต้น โดยสิ่งแวดล้อมทั้งสองประการนั้นถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งผลกระทบต่อมนุษย์หรือหากพิจารณาจากแหล่งโบราณคดีก็จะพบว่าสิ่งแวดล้อมทั้งสองประการนั้นล้วนมีผลกระทบต่อแหล่งโบราณคดีได้ 2) แหล่งโบราณคดี หมายถึง อสังหาริมทรัพย์ซึ่งโดยอายุหรือโดยลักษณะแห่งการก่อสร้าง หรือโดยหลักฐานเกี่ยวกับประวัติของอสังหาริมทรัพย์นั้น เป็นประโยชน์ในทางศิลปะ ประวัติศาสตร์ หรือโบราณคดี ทั้งนี้ รวมถึงสถานที่ที่เป็นแหล่งโบราณคดี แหล่งประวัติศาสตร์ และอุทยานประวัติศาสตร์ด้วย โดยแหล่งโบราณคดีนั้นถือว่าเป็นเขตพื้นที่ที่เป็นศาสนสถานหรือแหล่งชุมชนโบราณที่เคยมีคนอยู่อาศัยและสร้างความเจริญมาก่อนนับอายุก็ได้หลายร้อยปี ซึ่งแหล่งโบราณคดีนั้นถือว่าเป็นสมบัติของชาติหรือเป็นสมบัติของแผ่นดินที่มีหน่วยงานของรัฐก็คือกรมศิลปากรเป็นผู้ที่มีหน้าที่ในการเข้าไปจัดการในเรื่องของการดูแลรักษาภายใต้กฎหมายของกรมศิลปากรนั้น

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า จากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีพบว่า ประเภทของแหล่งโบราณคดี สามารถจัดเป็นประเภทได้ 1 ประเภทก็คือ ประเภทเมืองโบราณที่มีอายุอยู่ในช่วงสมัยทวารวดี คือมีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 ซึ่งมีอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี จำนวน 5 เมืองดังนี้ 1.เมืองโบราณจันเสน ต.จันเสน อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ 2.เมืองโบราณโคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ 3.เมืองโบราณดงแม่นางเมือง ต.ตาสง อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์ 4. เมืองโบราณบึงคอกช้าง ต.ไผ่เขียว อ.สว่างอารมณ์ จ.อุทัยธานี 5.เมืองโบราณท่าการุ้ง ต.เมืองการุ้ง จ.อุทัยธานี

1. เมืองโบราณจันเสน ต.จันเสน อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ สำหรับเมืองโบราณจันเสนมีรูปร่างของเมืองเป็นทรงสี่เหลี่ยมมีมุมที่มนมีคูน้ำล้อมรอบพื้นที่ตรงกลางเป็นพื้นที่ทำการเกษตรในปัจจุบัน แต่ในอดีตเคยพบโบราณวัตถุจำนวนมาก โดยเมืองจันเสนนี้ถือว่าเป็นเมืองหนึ่งที่อยู่ในช่วงสมัยของความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมแบบทวารวดี โดยเป็นเมืองที่มีความสืบเนื่องกับชุมชนโบราณในบริเวณใกล้เคียงก็คือ ชุมชนยุคก่อนสมัยประวัติศาสตร์บ้านใหม่ชัยมงคล ซึ่งเป็นชุมชนยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ และเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 11-12 ก็ได้มีชาวมอญ-ขอมหรือเขมรโบราณได้อพยพเข้ามาสร้างเมืองที่บริเวณเมืองจันเสนซึ่งเป็นพื้นที่อยู่ใกล้แม่น้ำก็คือแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม ชาวเมืองจันเสนนั้นนับถือศาสนา 2 ศาสนาก็คือ ศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ซึ่งพบหลักฐานในตราดินเผาที่จารึกข้อความถึงพระเจ้าในศาสนาพราหมณ์ก็คือ พระศิวะหรือพระพรหม และนับถือศาสนาพุทธนิกายสรวาสติวาทิน ซึ่งเป็นนิกายเถรวาทสายภาษาสันสกฤต ปรากฏหลักฐานก็คือพระพุทธรูปแสดงวิตรรกะมุทรา ซึ่งเป็นศิลปะคุปตะอันแสดงให้เห็นว่าอยู่ในอิทธิพลของพระพุทธรูปศาสนานิกายสรวาสติวาทินนั้น เมืองจันเสนถึงกาลล่มสลายในราวพุทธศตวรรษที่ 16 เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสายน้ำก็คือแม่น้ำเจ้าพระยาได้เปลี่ยนทิศทางจากเดิมไหลมาที่เมืองจันเสน ก็ได้ไหลไปทางเมืองอู่ตะเภาแทนเป็นเหตุทำให้เมืองประสบปัญหาเรื่องการขาดน้ำและล่มสลายไปในที่สุด

2. เมืองโบราณโคกไม้เดน ปัจจุบันอยู่ที่ ต.ท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ สำหรับเมืองโบราณโคกไม้เดน นั้นมีรูปร่างคล้ายหอยมีคูเมืองสองชั้นก็คือ คูเมืองชั้นนอกกับคูเมืองชั้นใน และเป็นเมืองที่ตั้งอยู่ไม่ไกลจากแม่น้ำเจ้าพระยา เมืองโคกไม้เดนนี้มีพื้นที่อยู่ 2 ส่วนที่มีความสัมพันธ์กับคือ 1) ตัวเมืองซึ่งอยู่ในพื้นที่ราบ และ 2) ภูเขาที่เป็นพื้นที่สูง โดยตัวเมืองกับภูเขานั้นถือว่าเป็นพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กันในทางความเชื่อทางพระพุทธศาสนา ชาวเมืองโคกไม้เดนนี้เป็นชาวมอญเขมร ใช้ภาษาสันสกฤตและใช้อักษรปัลลวะและอักษรขอมหรือเขมรโบราณเป็นอักษรจารึก โดยพบอักษรขอมจารึกไว้ที่ตัวเมืองจากการขุดค้นเป็นศาลาสรรเสริญพระรัตนตรัยและศาลา เย ธัมมา...และนอกจากนั้นยังพบที่วัดทางน้ำสาครเป็นอักษรปัลลวะ ชาวเมืองนี้นับถือพระพุทธศานานิกายสรวาสติวาทินเพียงศาสนาเดียวเท่านั้น และชาวเมืองมีความเชื่อว่าภูเขาไม้เดนก็คือภูเขาที่เป็นที่อยู่ของพระยาช้างฉัททันต์ในฉัททันตชาติ เมืองโคกไม้เดนเจริญรุ่งเรืองมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ 16 ก็ล่มสลายไป

3. เมืองโบราณดงแม่นางเมือง ปัจจุบันอยู่ที่ ต.ตาสัง อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์ สำหรับเมืองโบราณดงแม่นางเมืองนี้ถือว่าเป็นเมืองที่มีรูปร่างกลมมีคูน้ำขุดรอบเมือง ทั้งคูน้ำภายในและคูน้ำภายนอกเมือง จากการขุดค้นของนักโบราณคดีได้พบโบราณสถานหรือ บส.หรือที่ตั้งของสิ่งก่อสร้างและหลุมฝังศพจำนวนมาก โดยเมืองดงแม่นางเมืองนี้มีอายุอยู่ระหว่าง พุทธศตวรรษที่ 12-18 โดยมีชาวมอญเป็นผู้ปกครองในยุคแรก และยุคต่อมาก็เป็นชาวขอมหรือเขมรที่เชื่อกันว่าอพยพมาจากเมืองนครศรีธรรมราช โดยเรื่องราวของชาวขอมหรือเขมรที่มาปกครองเมือง ธารณะบุรี หรือดงแม่นางเมืองนี้ก็ปรากฏในจารึกดงแม่นางเมืองระบุว่าเหตุการณ์ในจารึกตรงกับ พ.ศ.1710 ซึ่งเป็นเมืองที่นักประวัติศาสตร์และโบราณคดีให้ความสนใจมาก ปัจจุบันเมืองนี้มีพิพิธภัณฑจัดแสดงวัตถุโบราณของเมืองภายในวัดดงแม่นางเมือง และมีศาลเจ้าแม่ศรีเมืองอันเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวชุมชนโดยจะจัดงานประเพณีเพื่อบูชาเจ้าแม่เป็นประจำทุกปี

4. เมืองโบราณบึงคอกช้าง ปัจจุบันนั้นเมืองนั้นตั้งอยู่ที่ ต.ไผ่เขียว อ.สว่างอารมณ์ จ.อุทัยธานี เป็นเมืองโบราณแห่งเดียวที่ปัจจุบันเป็นปารกทิบ รูปร่างของเมืองนั้นเป็นรูปทรงกลม มีคูน้ำอยู่ 2 ชั้นรอบเมือง คือ คูน้ำชั้นในและคูน้ำชั้นนอก โดยเมืองนี้ผู้ที่เป็นผู้ปกครองเมืองก็คือชนชาวมอญ-เขมรโบราณมีอายุของเมืองอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-17 โดยใช้ภาษาสันสกฤตและภาษาขอมโบราณเป็นภาษาในการสื่อสารและใช้อักษรจารึกก็คืออักษรปัลลวะ ชาวเมืองบึงคอกช้างนี้นับถือพระพุทธศานานิกายสรวาสติวาทินเพียงศาสนาเดียว โดยมีพระภิกษุชาวอินเดียเป็นผู้นำมาเผยแผ่และมีการยืนยันว่าเมืองนี้เป็นเมืองของนิกายสรวาสติวาทิน เพราะมีคำจารึกว่า “วรปรัชญวาระ” แปลว่า “สมัยที่ปรัชญาเป็นเลิศ” ซึ่งถ้อยคำนี้หมายถึงว่าเมืองนี้เป็นศูนย์กลางของการสอนหลักปรัชญาหรือคำสอนของพระพุทธศานานิกายสรวาสติวาทิน สำหรับเมืองบึงคอกช้างนี้ตั้งอยู่พื้นที่ต่ำดังนั้นจึงถูกน้ำท่วมบ่อยครั้งและที่สุดก็มีกรณีแม่น้ำไหลเปลี่ยนทิศทางทำให้เมืองนี้ได้กลายมาเป็นเมืองร้างในที่สุด

5. เมืองโบราณท่าการุ้ง ปัจจุบันเมืองนี้ตั้งอยู่ที่ ต.เมืองการุ้ง อ.บ้านไร่ จ.อุทัยธานี เมืองเมืองนี้มีรูปร่างเป็นทรงกลมมีคูน้ำล้อมรอบ ซึ่งอดีตเชื่อว่าเมืองนี้เป็นเมืองหน้าด่านของเมืองที่เป็นเมืองสำคัญ เช่น ลพบุรีหรือศรีเทพ เป็นต้น เมืองโบราณท่าการุ้ง ปัจจุบันได้ถูปรับให้เป็นสวนสาธารณะประจำอำเภอบ้านไร่

สำหรับชนเผ่าที่ปกครองเมืองนี้ก็คือกลุ่ม ชาวมอญ-เขมรโบราณ จากการขุดค้นของนักโบราณคดีพบสิ่งของเครื่องใช้ของชาวทวารวดีจำนวนมากและได้พบพระพุทธรูปปางเสด็จลงมาจากเทวโลกด้วย ซึ่งเชื่อว่าชาวเมืองท่าการุญนี้ก็นับถือพระพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทินเช่นเดียวกับเมืองอื่นๆของสมัยทวารวดีนี้เช่นเดียวกัน

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เรื่องของคุณค่าของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ซึ่งก็ได้แก่

1. คุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ การลงพื้นที่สำรวจเราได้ทราบถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาของเมืองหรือชุมชนโบราณสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีทั้ง 5 แห่งนั้นในแง่ของประวัติในเชิงลึกเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะได้ทราบถึงที่มาของชุมชนเมืองโบราณสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีแต่ละแห่งมีหลักฐานปรากฏว่ามีมนุษย์เข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์เรื่อยมาจนถึงสมัยประวัติศาสตร์แต่ละยุคสมัยมาจนถึงสมัยทวารวดี โดยเมืองโบราณทั้ง 5 แห่งนั้นถือว่าเป็นเมืองที่มีความเจริญรุ่งเรืองมากในราวพุทธศตวรรษที่ 12-17 เป็นเมืองหรือชุมชนที่มีหลักฐานในเชิงโบราณคดีและโบราณวัตถุทั้งมรดกของพระพุทธรูป พระพิมพ์หรือจารึก ซึ่งสามารถที่จะนำมาเป็นหลักฐานอนุมาหาอายุหรือยุคสมัยได้ และที่สำคัญเมืองเหล่านี้มีประวัติศาสตร์ที่เป็นมาพร้อมกับการนับถือพระพุทธศาสนาที่เด่นชัดที่สุดก็คือ ประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในสมัยทวารวดีก็คือพระพุทธศาสนาเถรวาทนิกายสรวาสติวาทิน ซึ่งเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทสายสันสกฤต นอกจากนั้นก็ยังได้รับคุณค่าในเชิงการอ่านจารึกที่จะพบหลักฐานการสร้างเมืองและการอพยพเคลื่อนย้ายของผู้คนในยุคนี้ว่ามีการติดต่อและการเคลื่อนย้ายไปมาหาสู่กันอยู่ตลอดเวลา และเพราะเหตุของการเคลื่อนย้ายประชากรนั่นเองที่เป็นผลทำให้มีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมหรือการถ่ายโอนเทคโนโลยีระหว่างกันอยู่ตลอดเวลา จึงจะพบว่า ประวัติศาสตร์สมัยทวารวดีนั้นจึงไม่ได้มาจากแหล่งอื่นแต่ก็จะได้มาจากการศึกษาแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในพื้นที่หรือชุมชนของตนเอง

2. คุณค่าของการมีส่วนร่วม ในพื้นที่ของจังหวัดหนองคายโดยเฉพาะพื้นที่ของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีทั้ง 5 แห่งนั้นจะพบว่าชุมชนรอบแหล่งโบราณคดีนั้นมีความห่วงใยตื่นตัวกับการรักษาโบราณสถานที่อยู่ใกล้บ้านเนื่องจากพวกเขาเห็นว่าเมืองหรือชุมชนโบราณในอดีตนั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ดังนั้น ประชาชนในยุคใหม่จึงให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถาน ให้ความสำคัญปลอดภัยจากการทำลายของผู้ที่ไม่หวังดีมาโดยตลอด

3. คุณค่าเชิงวัฒนธรรม โดยเฉพาะความเชื่อซึ่งจะพบว่าแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีทั้ง 5 แห่งนั้นโดยมากเป็นโบราณสถานที่เกี่ยวกับ 1) ชุมชนของชาวมอญ-เขมรโบราณ 2) ชุมชนที่นับถือพระพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทินแทบทั้งหมด ซึ่งก็แสดงให้เห็นว่าชุมชนหรือชาวเมืองในแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีทั้ง 5 แห่งนั้นล้วนนับถือพระพุทธศาสนาอย่างยาวนานและเหนียวแน่นจึงได้พากันสร้างวัดวาศาสนาและศาสนสถานขึ้นในพื้นที่เมืองโบราณและมีการจารึกอักษรบอกนัยแห่งความเป็นมาเป็นไปของเมืองเอาไว้ ซึ่งหลักฐานดังกล่าวก็แสดงให้เห็นว่าเมืองในยุคทวารวดีนั้นนับถือพระพุทธศาสนามาก่อน และส่งต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่ผู้คนในยุคปัจจุบัน ซึ่ง

กรณีดังกล่าวนี้ถือว่าเป็นการส่งต่อวัฒนธรรมทางศาสนาต่อกันผ่านเรื่องราวและความเชื่อที่ตั้งอยู่บนหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในยุคนั้นนั่นเอง

อภิปรายผลการวิจัย

1. แนวคิดเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี หมายถึง บริบทของพื้นที่ที่อยู่ภายในของแหล่งโบราณคดี เช่น ชุมชน วัดหรือพื้นที่ใช้สอยภายในวัดหรือแหล่งโบราณคดี สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ประการหลักก็คือ สิ่งแวดล้อมที่เกิดเองตามธรรมชาติ ป่าไม้ ภูเขา หรือดินฟ้าอากาศ เป็นต้น และ (2) สิ่งแวดล้อมที่มนุษย์สร้างขึ้น ได้แก่ ชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้าง โบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม สอดคล้องกับสุภาภักดิ์ ทองทิพย์ ที่ได้ศึกษาวิจัยเรื่องมโนทัศน์เรื่องสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนา เปรียบเทียบกับคริสต์ศาสนา โดยพบว่า พระพุทธศาสนามองว่าสิ่งแวดล้อม คือ สิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัวมนุษย์อันได้แก่ ชั้น 5 อันได้แก่สิ่งแวดล้อมที่มีชีวิต และสิ่งแวดล้อมที่ไม่มีชีวิตซึ่งสิ่งแวดล้อมนั้นก็มิอิทธิพลต่อความรู้สึกและการกระทำ กิจกรรมทั้งปวงของมนุษย์ จากความหมายดังกล่าวก็มีลักษณะเช่นกันว่าสิ่งต่างๆ เป็นเพียงส่วนประกอบที่เกิดขึ้นมาเพื่อล้อมรอบตัวมนุษย์เท่านั้น (สุภาภักดิ์ ทองทิพย์, 2554) สอดคล้องกับ สุทธิลักษณ์ นิลเอสงค์ ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการพุทธนิเวศเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม เอาไว้ว่า “สิ่งแวดล้อม” คือ สิ่งที่อยู่รอบๆ ตัวเรา มีทั้งสิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิต รวมทั้งที่เป็นรูปธรรมที่สามารถ จับต้องและมองเห็นได้ และนามธรรม เช่น วัฒนธรรมแบบแผน ประเพณี ความเชื่อ เป็นต้น ซึ่งมี อิทธิพลเกี่ยวโยงถึงกันเป็นปัจจัยในการเกื้อหนุนซึ่งกันและกัน ผลกระทบจากปัจจัยหนึ่งจะมีส่วน เสริมสร้างหรือทำลายอีกส่วนหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เป็นวงจรและวัฏจักรที่เกี่ยวข้องกันไปทั้งระบบ ไม่ว่าส่วนที่เป็นธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ ภูเขา แหล่งน้ำ สัตว์ป่า ฯลฯ รวมทั้งชุมชนเมือง สิ่งก่อสร้างโบราณสถาน ศิลปกรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี และวัฒนธรรม (สุทธิลักษณ์ นิลเอสงค์, 2561) และสอดคล้องกับมณฑิณี ขมจินดา ที่ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับมนุษย์กับธรรมชาติ ไว้ว่า สิ่งแวดล้อม คือ สิ่งต่าง ๆ ที่อยู่รอบตัวเรา ทั้งที่เกิดเองตามธรรมชาติหรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น อาจเป็นสิ่งที่จับต้องหรือมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า เช่น ต้นไม้ แม่น้ำ อาคารบ้านเรือนหรือเป็นสิ่งแวดล้อมที่มองไม่เห็นด้วยตาเปล่า ต้องใช้กล้องจุลทรรศน์ส่องดู เช่น เชื้อจุลินทรีย์บางอย่างมองไม่เห็น แต่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัส เช่น ความร้อน ความเย็น เสียงดัง กลิ่นเหม็นและสิ่งแวดล้อมยังรวมไปถึงสิ่งที่มองไม่เห็นไม่อาจรับรู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสแต่ทราบได้ เมื่อเกิดผลเสียหายหรือเป็นอันตรายของมนุษย์ขึ้นเท่านั้น (มณฑิณี ขมจินดา, 2539)

2. จากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี พบว่า เมืองโบราณที่มีอายุอยู่ในช่วงสมัยทวารวดี คือมีอายุอยู่ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 ซึ่งมีอยู่ในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี จำนวน 5 เมืองดังนี้ 1) เมืองโบราณจันเสน ต.จันเสน อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ 2) เมืองโบราณโคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ 3) เมืองโบราณดงแม่นางเมือง ต.ตาคลี อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์ 4) เมืองโบราณบึงคอกช้าง ต.ไผ่เขียว อ.สว่างอารมณ์ จ.อุทัยธานี 5) เมืองโบราณท่าการุ้ง ต.เมืองการุ้ง จ.อุทัยธานี สอดคล้องกับแนวคิดของ พิมพ์ชนก พงษ์เกษตรกรรม ที่เสนอว่า ทวารวดี

เป็นวัฒนธรรมที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่จัดเป็นวัฒนธรรม สมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ หรือ สมัยประวัติศาสตร์ตอนต้น โดยปรากฏชื่อครั้งแรกในการศึกษาของ Samuel Beal นักวิชาการต่างประเทศที่กล่าวถึงรัฐหรืออาณาจักรทวารวดี โดยศึกษาจากบันทึก ของของภิกษุเหียนจั้งและอั้งจิง ที่กล่าวถึงดินแดนที่อยู่ทางทิศตะวันออกของอาณาจักรศรีเกษตร (พม่า) และทิศตะวันตกของอิสานปุระ (เขมรโบราณ) มีชื่อว่า ไทโลโปตี เอกสารเหล่านี้ถูกบันทึกไว้ ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13

หลังจากนั้นการศึกษาเรื่องราวของวัฒนธรรมทวารวดีก็ได้แพร่หลายไปในหมู่ นักวิชาการต่างประเทศ และได้ทำให้เกิดแนวคิดและทฤษฎีต่าง ๆ รวมทั้งการดำเนินงานทางประวัติศาสตร์ทวารวดีกันอย่างแพร่หลายตั้งแต่ พ.ศ. 2427 เป็นต้นมา ซึ่งมีทั้งการศึกษาเรื่องระบบรัฐ, ระบบกษัตริย์, ศาสนาและคติความเชื่อ, ชนชาติและภาษา, รูปแบบ ศิลปกรรม, ลักษณะทางเศรษฐกิจ, พัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม ฯลฯ ซึ่งรูปแบบของ การศึกษานั้นมีทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ (อาศัยหลักฐานเอกสารเป็นหลักในการศึกษา), โบราณคดี ศึกษาข้อมูลจากโบราณวัตถุสถานและหลักฐานที่ได้จากการขุดค้น), สิ่งแวดล้อมใน สมัยโบราณ, ภาษาศาสตร์ และชาติพันธุ์วิทยา ซึ่งการศึกษาเหล่านี้ได้ทำให้เกิดภาพรวมของรัฐ ทวารวดี และลักษณะของวัฒนธรรมทวารวดีมากขึ้น แต่ก็ยังมีประเด็นต่าง ๆ อีกหลายประเด็นที่ยังไม่ชัดเจน (พิมพ์ชนก พงษ์เกษตรกรรม, 2552)

3. คุณค่าของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี คือ 1) คุณค่าในเชิงประวัติศาสตร์ เรื่องเล่าหรือการบันทึกเชิงประวัติศาสตร์ แหล่งโบราณคดีคือซากเมือง และวัดวาอารามที่ยังหลงเหลืออยู่ในแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีทั้ง 5 แห่งได้เป็นหลักฐานการบอกเล่าเรื่องราวความเปลี่ยนแปลงของเมืองและชุมชนเมืองในแต่ละยุคสมัยได้ดีอันเป็นคุณค่าเชิงประวัติศาสตร์ ท้องถิ่นที่แสดงถึงอดีตอันรุ่งเรืองของจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ในอดีตได้ 2) คุณค่าของการมีส่วนร่วมประชาชนในยุคใหม่จึงให้ความสำคัญกับการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถาน 3) คุณค่าเชิงวัฒนธรรม ชุมชนเมืองโบราณได้มีการสร้างเมืองขึ้นมาเพื่อการเป็นอยู่อาศัยและการสรรค์สร้างสิ่งต่างๆที่เกิดมาจากความเชื่อเช่นวัดวาอารามและศาสนสถานขึ้นมาก็เพื่อเป็นการบูชาหรือสร้างไว้เป็นที่เคารพสักการะของประชาชนที่นับถือพระพุทธศาสนามาก่อน และส่งต่อวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาไปสู่ผู้คนในยุคปัจจุบัน สอดคล้องกับกรมศิลปากรที่ได้เสนอร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถานโบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ 3 ประเด็นใหญ่ ๆ คือ 1) ต้องใช้อย่างฉลาด 2) ประหยัด คือ เก็บ รักษาหรือสงวนของที่หายาก 3) หาวิธีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น (กรมศิลปากร, 2535) สอดคล้องกับ วิศรุต เนาสุวรรณ ที่ได้ศึกษาแนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี ที่พบว่าโบราณสถานคืออสังหาริมทรัพย์ที่เกิดจากการกระทำของมนุษย์ในอดีตและเห็นว่ามีคุณค่าอันพิจารณาได้จากสามประการคือการเป็นสถานที่ที่มีความเก่าแก่ มีรูปลักษณะที่งดงามในทางศิลปะ มีความสำคัญเกี่ยวเนื่องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่นของตนหรือของส่วนรวมระดับชาติ (วิศรุต เนาสุวรรณ, 2546) และสอดคล้องกับ กนกวรรณ ชูชาญ, ที่ได้นำเสนอการจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่ไว้ว่า

มนุษย์สร้างวัฒนธรรมขึ้นมาใช้เพื่อควบคุมสภาพแวดล้อมทั้งสภาพแวดล้อม ทางธรรมชาติและสภาพแวดล้อม ทางสังคมเพื่อก่อให้เกิดผลดีต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกอย่างรวมทั้ง บรรดาผลงานทั้งมวลที่มนุษย์ได้ สร้างสรรค์ขึ้นตลอดจนความคิดความเชื่อค่านิยมและความรู้ต่างๆ (กนกวรรณ ชูชาญ, 2552) สอดรับกับ กาญจนา สุคนธ์สิริกุล ที่นำเสนอศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สามารถพัฒนาได้โดยมีพื้นฐานการ พัฒนา 3 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านศักยภาพในการดึงดูดใจในด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวมีความเป็น เอกลักษณ์ด้านวิถีชีวิต ภูมิปัญญา 2) ด้านศักยภาพในการรองรับด้านการท่องเที่ยว แหล่งท่องเที่ยวมีการ พัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐาน 3) ด้านการบริหารจัดการ มีการจัดการด้านการอนุรักษ์แหล่ง ท่องเที่ยว การรักษาฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวและปรับปรุงสภาพแวดล้อมเป็นอย่างดี มีการให้ความรู้และการสร้าง จิตสำนึกเกี่ยวกับกิจกรรมและการดำเนินงานต่างๆ ในรูปของการให้ความรู้และเผยแพร่ข้อมูลแก่นักท่องเที่ยว ผู้ประกอบการ และชุมชนที่อยู่ (กาญจนา สุคนธ์สิริกุล, 2555)

องค์ความรู้ใหม่

สำหรับองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการลงพื้นที่สำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัด นครสวรรค์-อุทัยธานีนั้นจะพบว่าได้รับองค์ความรู้ที่เป็นเนื้อหาสาระของเมืองทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดอุทัยธานีก็คือองค์ความรู้ด้านภาษาอันเนื่องกับชุมชน กล่าวคือเมืองทวารวดีทั้ง 5 แห่งนั้นเป็นเมือง ที่ใช้ภาษา “สันสกฤต” เป็นภาษาหลักในการสื่อสารและใช้อักษรปัลลวะเป็นอักษรจารึกหรือบางที่ก็พบอักษร ขอมโบราณซึ่งถือว่าเป็นสิ่งที่ได้รู้อย่างชัดเจนว่าขอมกับมอญทวารวดีนั้นใช้ภาษาสันสกฤตเป็นภาษากลาง นอกจากนั้น ก็จะต้ององค์ความรู้ใหม่เรื่องพระพุทธศาสนาที่เข้ามาเผยแผ่ในเมืองโบราณสมัยทวารวดีนั้นก็คือ พระพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทิน เป็นนิกายเถรวาทสายสันสกฤตและมีหลักคำสอนที่ว่า “สรรพสิ่งมีอยู่ทั้ง 3 กาล คือทั้งอดีต ปัจจุบันและอนาคต นอกจากนั้นยังได้รับความรู้ใหม่ว่า เมืองดงแม่นางเมืองนั้นยุคปลายของ เมืองเป็นยุคที่ชาวขอมหรือเขมรโบราณเป็นผู้ปกครองโดยเขมรในเมืองนั้นอพยพมาจากนครศรีธรรมราช ซึ่งถือ ว่าเป็นความรู้ใหม่มากและเป็นประเด็นที่ชวนให้ศึกษากันต่อไปได้

สรุป

สำหรับการสำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีนั้นพบว่าจังหวัด นครสวรรค์-อุทัยธานีถือว่าเป็นอีกพื้นที่หนึ่งในอดีตเคยเป็นที่อยู่และที่สร้างเมืองของชุมชนโบราณคือชุมชน ชาวมอญและขอมที่ได้มาสร้างความเจริญรุ่งเรืองมาตั้งแต่ยุคสมัยทวารวดีอันจะพบได้จากการพบหลักฐานคือมี ตัวเมืองโบราณที่เป็นหลักแหล่งและคงอยู่มาจนถึงทุกวันนี้ มีการพบวัตถุโบราณที่เกิดมาจากการสร้างสรรค์ ของผู้คนในยุคทวารวดีนั้นจำนวนมาก มีการพบจารึกที่เป็นหลักฐานชี้ชัดว่าจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเป็น พื้นที่ที่มีชุมชนคนโบราณมาอาศัยและสร้างความเจริญมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12-18 และ ผลการสร้างสรรค์ เมืองของคนสมัยทวารวดีก็ได้กลายมาเป็นหลักฐานให้ผู้คนได้อาศัยเป็นหลักฐานในการศึกษาถึงความเจริญที่มี มาตั้งแต่ครั้งอดีตได้ ซึ่งแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีถือว่าเป็นหลักฐานที่ชัดเจน

ที่สุดที่จะทำให้คนในทุกยุคสมัยได้เห็นถึงความเจริญรุ่งเรืองของพื้นที่ในเขตสองจังหวัดนี้ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ การสร้างเมือง หรือการนำเข้ามาสู่ระบบความเชื่ออันได้แก่พระพุทธศาสนา ซึ่งก็ไม่ได้เป็นพระพุทธศาสนา นิกายเดียวกันกับที่เราได้เคารพนับถืออยู่ทุกวันนี้ แต่เป็นพระพุทธศาสนาที่อยู่ในกลุ่มของนิกายที่เน้นภาษา สันสกฤตเป็นภาษาหลักในการสื่อสาร และทำให้เราได้ทราบว่าภาษาสันสกฤตได้เข้ามาแพร่หลายในชุมชนใน เขตจังหวัดนครสวรรค์กับอุทัยธานีนี้มากกว่า 1,000 ปีมาแล้ว

สำหรับคุณค่าของการสำรวจแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีก็คือ คุณค่าด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ เนื่องจากว่าเมื่อลงพื้นที่สำรวจแล้วได้พบแหล่งที่มาของประวัติศาสตร์เมือง ชุมชนและแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีจำนวน 5 เมือง ซึ่งสามารถประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ ของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีได้มากขึ้นและสามารถนำเอาองค์ความรู้ด้าน ประวัติศาสตร์ไปเผยแพร่ให้กับประชาชนได้มากขึ้นและประชาชนได้เข้าถึงองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์มากขึ้น เช่นเดียวกัน ก่อให้เกิดคุณค่าด้านการสำนึกรักบ้านเกิดหรือสำนึกในคุณค่าของการมีแหล่งโบราณคดีสมัยทวาร วดีใกล้บ้าน ซึ่งชุมชนสามารถเข้าถึงองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์แล้วย่อมสามารถที่จะเกิดความภาคภูมิใจใน ทรัพยากรทางด้านประวัติศาสตร์ในชุมชนของตนเองได้ เกิดคุณค่าในแง่ของการอนุรักษ์และหวงแหนแหล่ง โบราณคดีในชุมชนของตนเองมากขึ้น และเกิดคุณค่าในเรื่องของการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมใน ชุมชนของตนเองมากขึ้น

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “แหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี” พบว่า คุณค่าของ การสำรวจสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดี คือ คุณค่าด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการสำนึก รักบ้านเกิดหรือสำนึกในคุณค่าของการมีแหล่งโบราณคดีใกล้บ้าน คุณค่าในแง่ของการอนุรักษ์และหวงแหนแหล่ง โบราณคดีในชุมชนของตนเองมากขึ้น คุณค่าในเรื่องของการส่งเสริมการท่องเที่ยวในชุมชนของตนเอง โดยภาค ภาครัฐ ภาคธุรกิจท่องเที่ยว และชุมชนในพื้นที่ ต้องร่วมมือประสานทำงานร่วมกัน เพื่อการส่งเสริมการ ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และสืบทอดวัฒนธรรมที่กันมาแต่โบราณให้เกิดกับชุมชน ประชาชนในยุคใหม่จึงจะทำ ให้เกิดความสำคัญกับการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีเป็นอย่างดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถาน

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “การศึกษาแนวทางการฟื้นฟูวิถีวัฒนธรรมเพื่อการอนุรักษ์แหล่ง โบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี” ทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นถึงมุมมองเกี่ยวกับการจัดกิจกรรม หรือฟื้นฟูกิจกรรมของชุมชนที่จะมีส่วนเข้าไปส่งเสริมการอนุรักษ์แหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัด นครสวรรค์-อุทัยธานีจากการทำลายหรือการลบลูกรุกสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเอง

2.2 ควรวิจัยในประเด็น “แนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแหล่งโบราณคดีสมัย ทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี” เพราะเมื่อศึกษาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะพบว่า แหล่งโบราณคดีสมัยทวาร

วัดในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานียังไม่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมอย่างเต็มที่ จะมีการส่งเสริมเฉพาะส่วนของแหล่งโบราณคดีบางพื้นที่หรือบางแห่งเท่านั้นทำให้ไม่สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ทั้งหมดของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีได้

2.3 ควรวิจัยในประเด็น “การจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีในพุทธศตวรรษที่ 21” เนื่องจากพบว่าสังคมปัจจุบันนั้นได้พัฒนาเคลื่อนตัวไปอย่างรวดเร็วมาก ชาวพุทธในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีหรือในสังคมโดยภาพรวมนั้นมีการปรับตัวเพื่อการเรียนรู้แบบไร้ขอบเขตภายใต้กรอบของความเจริญด้วยเทคโนโลยี ดังนั้น การเรียนรู้ในพุทธศตวรรษที่ 21 จึงควรนำมาใช้ในการจัดการเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองคายด้วย

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2531). *โบราณคดีศึกษา*. กรุงเทพฯ: หัตถศิลป์.
- กรมศิลปากร. (2535). *ร่างมาตรฐานและแนวปฏิบัติของกรมศิลปากรในการดำเนินการโบราณสถานโบราณคดีและพิพิธภัณฑ์*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- กนกวรรณ ชูชาญ. (2552). *การจัดการความรู้ทางทรัพยากรวัฒนธรรมโดยผู้นำชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวชุมชนบ้านผาหมอน ดอยอินทนนท์ จังหวัดเชียงใหม่*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยนวัตกรรม: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- กาญจนา สุคันธสิริกุล. (2555). *การพัฒนาคุณภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ*. ม.ป.ท.: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี.
- จี. เซเดส. (2521). *ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน, แปลโดย ปัญญา บริสุทธิ์*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2540). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. กรุงเทพฯ:ธรรมสภา.
- พระสงฆ์ เสงทอง. (2541). *แนวความคิดการจัดการสิ่งแวดล้อมตามหลักทางพุทธศาสนา*. ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มันทนี ขมิจินดา. (2539). *มนุษย์กับธรรมชาติ*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- มานพ นักการเรียน, บานชื่น นักการเรียน. (2564). *ทวารวดี: มิติทางความเชื่อและศาสนา*. *วารสารสิรินธรปริทรรศน์*. 22(1), 242-256.
- วิศรุต เนาวสุวรรณ. (2546). *แนวทางการปรับปรุงภูมิทัศน์เมืองประวัติศาสตร์ลพบุรี*. วิทยานิพนธ์สถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. (2535). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สุทธิลักษณ์ นิลเอสงค์. (2561). *บูรณาการพุทธนิเวศเพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม*. ปริญญาพุทธศาสตร

ดุชนิบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สุภาภักดิ์ ทองทิพย์. (2554). *มโนทัศน์เรื่องสิ่งแวดล้อมในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนา*. ปริญญา

ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญาและศาสนา: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2548). *คนไทยมาจากไหน?*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

กฤตในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีและกิตกในคัมภีร์ปทรูปสัทธา: การศึกษาเปรียบเทียบ

The Krit in the Laghusiddhantakaumudi and the Kit in the Padarupasiddhi: A Comparative Study

^{1,2,3}พระมหากิตติ มลคล้า, ชัยณรงค์ กลิ่นน้อย และจิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

^{1,2,3}Pramaha Kitti Mongam, Chainarong Klinnoi and Chirapat Prapandvidya

^{1,2,3}บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

^{1,2,3}Graduate School, Silpakorn University.

¹Corresponding Author's Email: Kittiko2542@gmail.com

Received: May 8, 2023; **Revised:** August 23, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีและปทรูปสัทธา 2) เพื่อแปลกฤตทนต์ปะกรณในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที และกิตกพิธานกันทในคัมภีร์ปทรูปสัทธา และ 3) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบกฤตในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที และกิตกในคัมภีร์ปทรูปสัทธา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการมาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และกลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้ โดยใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง เป็นเครื่องมือในการดำเนินการงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน

ผลการวิจัยพบว่า 1) คัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีแต่งโดยวราทราชในราวพุทธศตวรรษที่ 11 (คริสต์ศตวรรษที่ 17) ส่วนคัมภีร์ปทรูปสัทธาแต่งโดยพระพุทฺธปิยะ ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 คัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีเป็นคัมภีร์ที่ได้นำสูตรจากคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีอันเป็นคัมภีร์ที่ปรับปรุงลำดับสูตรในคัมภีร์อชฎาธยายีของปาณินมาเรียบเรียงใหม่ตามลำดับ ทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ส่วนคัมภีร์ปทรูปสัทธาเป็นคัมภีร์ที่ได้นำเอาสูตรมาจากคัมภีร์กัจจายณะมาเรียงลำดับใหม่ แต่งอธิบายเพิ่มเติม และได้นำอุทาหรณ์มาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่มาจากพระไตรปิฎก 2) คำว่ากฤต และกิตก ใช้ในความหมายเดียวกัน คือ การนำปัจจัยมาประกอบกับธาตุซึ่งเป็นความดั้งเดิม แล้วได้ความหมายไปในรูปแบบเป็นนามบ้าง กริยาบ้าง 3) คัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีได้จัดหมวดหมู่ของ กฤต ตามปัจจัย เป็น 2 คือ 1.กฤตปัจจัย 2.กฤตปัจจัย คัมภีร์ปทรูปสัทธาได้จัดหมวดหมู่ของ กิตก ตามกาลและปัจจัย เป็น 6 คือ 1.กิจปัจจัย กิตกปัจจัย รวม 2 หมวดนี้ จัดเป็นเตกาลิกปัจจัยที่เป็นได้ทั้ง 3 กาล คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต 2.อดีตปัจจัย 3.ตเวตนาทิกปัจจัย 4.วัตตมานกาลิกมานันตปัจจัย 5.อนาคตกาลิกปัจจัย 6.อุณาทิกปัจจัย ในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีใช้สูตรทั้งหมด 129 สูตร ในการอธิบายกฤตทนต์ (กฤต) ส่วนในคัมภีร์ปทรูปสัทธาใช้สูตรทั้งหมด 140 สูตร ในการ

อธิบายกิปพิธาน (วิธีของกิตก์) การวางโครงสร้างการแต่งเหมือนกันทั้งสองคัมภีร์ คือ สูตร วฤติ, วุตติ และ อุทาหรณ์ การเขียนสูตรใช้หลักการเดียวกัน คือ กะทัดรัดครอบคลุมความหมายได้มากเนื้อหาโดยรวม สูตรลขุ สิทธานตเกมุทีที่เปรียบเทียบได้ มี 67 สูตร ที่เปรียบเทียบไม่ได้มี 62 สูตร

คำสำคัญ: กฤทันทะ; ลขุสิทธาตณเกมุที; กิปพิธาน; ปทรูปสิทธิ

Abstract

This research article aims to 1) study the history of Laghusiddhāntakaumudī and Padarupasiddhi scriptures 2) to translate the Kṛitāntapakorn in the Laghusiddhāntakaumudī and Kippidhan in the Padarupasiddhi scriptures, and 3) to study and compare the Kṛit in the Laghusiddhāntakaumudī scripture and in the Padarupasiddhi scripture. This research is qualitative, using the action research process as part of the research and emphasizing both spatial and group analytical studies. The research process was organized by extracting lessons learned and integrating data obtained from interviews, observations, and joint operations in the study area and target groups. Deming cycle-based processes are used as tools to conduct participatory action research at all stages.

The finding were that 1) the Laghusiddhāntakaumudī scriptures were composed by Vadaraj around the 11th century AD (17th century AD), while the Padarupasiddhi scriptures were composed by Phra Buddhaappiya around the end of the 15th Buddhist century to the beginning of the 16th Buddhist century. The scripture Laghusiddhāntakaumudī is a scripture that has brought the formula from the scripture Siddhāntakaumudī as a scripture, which revised the order of formulas in the scriptures of Paninīma's Ashadaayayī, rearranging them sequentially to make it easier to understand. As for the Padarupasiddhi scripture, it is a scripture that has taken the formula from the Kaccayana scriptures and put them in a new order, given more explanation, and taken examples from various scriptures, mostly the Tripitaka. 2) The meaning of the words Kṛit and Kit is used in the same sense, which is the combination of elements with traditional elements to get the meaning, some in the form of nouns and some in the form of verbs. 3) Laghusiddhāntakaumudī has classified Kṛit according to factors into 2, namely Kṛitya factors and Kṛit factors. The Padarupasiddhi scriptures classify Kṛit according to time and conditions as six factors. 1. These two categories are tegalic factors that can be in three tenses: past, present, and future. 2. Past factors. 3. Tavedunati factors 4. WatamanaKalikamananta factor. 5. Future Kalika Factors. 6. unathi Factors.

In the Laghusiddhantakaumudi all 129 formulas are used to explain Kritthanta (Krit). In the Prathupsit scriptures all 140 formulas are used to explain Kippithan. The structure of the composition is the same in both scriptures, namely formulas. Vritti, Vutti, and Parable Formula Writing use the same principle, which is compact and covers a lot of meaning. There are 67 comparable Laghusiddhantakaumudi sutras and 62 incomparable sutras.

Keywords: Kritdanta; Laghusiddhantakaumudi; Kibbithan; Padarupasiddhi

บทนำ

ภาษาไทยที่คนไทยใช้สื่อสารกันอยู่ทุกวันนี้ ได้รับอิทธิพลทางภาษามาจากภาษาสันสกฤต และบาลี เป็นส่วนมาก แต่ก็ยังมีคนไทยอีกจำนวนไม่น้อย ที่ยังไม่ทราบลึกซึ้งถึงความหมายที่เป็นรากเหง้าที่แท้จริงของ ภาษา เช่น คำว่า ไพรชณีย์ มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า การส่งไป, คำว่า สัปดาห์ มาจากภาษาสันสกฤต แปลว่า 7 วัน, คำว่า สัตตหะ มาจากภาษาบาลี แปลว่า 7 วัน ฉะนั้นการที่คนไทยจะเข้าใจความหมายที่เป็น รากเหง้าที่แท้จริงนั้น จำเป็นจะต้องศึกษาภาษาทั้งสองนี้ ภาษาสันสกฤตนั้นมีบทบาทสำคัญในความเป็นอยู่ ความคิด วัฒนธรรมของประเทศ ทั้งยังใช้พูดกันอยู่ในกลุ่มชนผู้คงแก่เรียนและยังเป็นสื่อกลางของการแต่ง วรรณกรรมดั้งเดิมด้วย เป็นหนึ่งในยี่สิบสองภาษาที่มีระบุไว้ในรัฐธรรมนูญอินเดีย (Raghavan, 1961) ส่วน ภาษาบาลีนั้นใช้ในการจารึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่ปรากฏในรูปของพระไตรปิฎก เป็นต้น

การศึกษาภาษาสันสกฤต และภาษาบาลี สิ่งสำคัญประการแรก ก็คือต้องเริ่มจากการศึกษา ไวยากรณ์ก่อนเป็นอันดับแรก ไวยากรณ์ก็คือเครื่องมือสำหรับทำให้รู้แจ้งซึ่งภาษา อุปมาเหมือนกับนายช่าง ผู้สร้างบ้านจะสร้างให้สำเร็จได้นั้น จำเป็นจะต้องมีเครื่องมือ มี เลื่อย ขวาน ค้อน เป็นต้น ถ้าหากว่าไม่มี เครื่องมือเหล่านั้น การสร้างบ้านก็คงจะสำเร็จได้ยาก ไวยากรณ์เหล่านั้นก็มีอยู่ด้วยกันหลายตอน ซึ่งแต่ละตอน ถือว่ามีความสำคัญด้วยกันทั้งนั้น ในสมัยปัจจุบันนี้ การศึกษาไวยากรณ์ของทั้ง 2 ภาษา ส่วนมากนักศึกษาก็จะ เริ่มศึกษาจากตำราอธิบายไวยากรณ์ ศึกษากันในระดับพออ่านออก เขียนได้ แปลได้ แต่ยังไม่มีความลึกซึ้ง มากนัก ฉะนั้นเพื่อความแตกฉานยิ่งขึ้นไป จึงจำเป็นต้องศึกษาคัมภีร์ที่มาก่อนตำราอธิบายในยุคปัจจุบัน การ เรียนการสอนหนังสือในสมัยนั้น นิยมสอนกันด้วยปากเปล่า(มุขปาฐะ) ไม่ได้สอนด้วยตำราเรียน หรือเรียนทาง วิทยุโทรทัศน์เหมือนอย่างทุกวันนี้ ผู้เรียนในสมัยนั้นต้องท่องจำ ค่านิยมของสังคมในยุคนั้น อยู่ที่ความจำ ถือว่าความจำ เป็นความสามารถทางมันสมองของมนุษย์ ถ้าใครท่องจำได้มาก ถือว่าคนนั้นเก่งที่สุด ความนิยม ในการสอนด้วยปากเปล่าเพื่อความจำ มิใช่มีเฉพาะแต่ในอินเดียเท่านั้น ยังมีในประเทศกรีกสมัยเพลโตด้วย ซึ่งเพลโต เคยกล่าวไว้ว่า “การคิดอักษรขึ้นใช้แทนการท่องจำ ทำให้มนุษย์ขาดอานุภาพแห่งความทรงจำ คือ แทนที่จะจดจำจากอินทรีย์ภายใน ต้องอาศัยสัญลักษณ์ภายนอกเข้าช่วย”(พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณณณโณ, 2514) ภาษาสันสกฤตและภาษาบาลี ถือเป็นตระกูลภาษาเดียวกัน มีหน้าตาคล้ายกัน เช่นโครงสร้างของเสียง โครงสร้างคำศัพท์ ความสัมพันธ์ของคำในประโยค การสร้างคำศัพท์ เป็นต้น (Ghosh Batakrishna, 1937) ฉะนั้น นักภาษาศาสตร์ของอินเดียจึงเปรียบเทียบภาษาบาลีเสมือนหนึ่งกระแสดารที่ไหลมาตั้งแต่สมัยพระเวทจนถึง

ปัจจุบัน ส่วนภาษาสันสกฤตนั้นได้รับการอุปมาให้เป็นบึงใหญ่ซึ่งถึงแม้ว่า จะมีน้ำขังอยู่มากมาย แต่ก็ไม่มีการไหลถ่ายเทไปที่ไหน หรือมีฉนวนกั้นเปรียบภาษาสันสกฤตกับภาษาบาลีให้เป็นสองสาวลูกพ่อแม่เดียวกัน ภาษาบาลีนั้นพอเติบโตขึ้นก็มีเหย้ามีเรือนได้ลูกได้หลานสืบตระกูลกันไป ส่วน สันสกฤตพอใจที่จะดำรงตนเป็นสาวแก่ตลอดมา ด้วยเหตุที่เป็นพี่น้องท้องเดียวกันเช่นนี้ สันสกฤตกับบาลีจึงมีรูปโฉมหน้าตาละม้ายคล้ายคลึงกันถึงแม้ว่าเมื่อพูดถึงการตกแต่งร่างกายแล้ว ทั้งสองอาจจะมีการและรสนิยมแตกต่างกันอยู่บ้าง (จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา, 2522) ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ภาษาทั้งสองนี้เป็นภาษาที่มีต้นกำเนิดมาจากตระกูลเดียวกัน ฉะนั้นจึงได้นำคัมภีร์ไวยากรณ์ของทั้งสองภาษามาเปรียบเทียบกัน ก็คัมภีร์ไวยากรณ์ของทั้งสองภาษานี้มีอยู่ด้วยกันหลายคัมภีร์ ผู้วิจัยค้นคว้าพิจารณาแล้วว่า คัมภีร์ไวยากรณ์ฝ่ายสันสกฤต คือ ลขุสัทธานตเกามุที และคัมภีร์ไวยากรณ์ฝ่ายบาลี คือ ปทรูปสัทธา มีความละม้ายคล้ายคลึงกันในรูปแบบของการอธิบาย

คัมภีร์ลขุสัทธานตเกามุที วรทราช เป็นผู้แต่งขึ้น ราวพุทธศตวรรษที่ 11 โดยการนำสูตรจากคัมภีร์สัทธานตเกามุทีอันเป็นคัมภีร์ ที่ปรับปรุงลำดับสูตรในคัมภีร์อักษราภยาธิของปาณินิมาเรียบเรียงใหม่ตามลำดับ ทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ส่วนคัมภีร์ปทรูปสัทธา พุทธปิยะเถระ เป็นผู้แต่งขึ้น ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 โดยการนำเอาสูตรมาจากคัมภีร์กัจจายณะมาเรียงลำดับใหม่ แต่งอธิบายเพิ่มเติม และได้นำอุทาหรณ์มาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่มาจากพระไตรปิฎก ชื่อเรื่องในแต่ละตอน ก็มีชื่อเหมือนกันบ้าง ต่างกันบ้าง ผู้วิจัยได้สังเกตเห็นว่า กิพพิธานกัณท์ กับ กฤทนต์ปกรณ มีชื่อเรื่องคล้ายๆกัน จึงได้นำมาศึกษาเปรียบเทียบกัน ถึงการอธิบายวิธีการใช้ของแต่ละคัมภีร์ ซึ่งก็มีตัวอย่างของการอธิบายดังต่อไปนี้ เช่น ในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกามุที ตอนว่าด้วยเรื่องของ กฤทนต์ ท่านเริ่มอธิบายว่า

ธำโตะ| 3 | 1 | 91 | อาตฤติยานต์ เย ปรัตยยะสเส ธำโตะ ปเร สยยะ | กฤทิติจิติ กฤตส์ชลา |

(James R. Ballantyne, 1891)

แปลว่า ที่ชื่อว่า กฤต คือ การนำปรัตยยะมาประกอบกับธาตุ

ในคัมภีร์ปทรูปสัทธา ตอนว่าด้วยเรื่องกิพพิธานกัณท์ ท่านเริ่มอธิบายว่า

อถ ธาตุทิวเยว ภาวกมมกตตุกรณาทิสานสทิต์ กิพพิธานมารภียเต. (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2547)

แปลว่า ลำดับต่อไปนี้ไป จะได้เริ่มพรรณนา ถึงวิธีแห่งปัจจัยกิตก์ ซึ่งต้องนำไปประกอบกับธาตุนั่นเอง มีประโยชน์ให้รู้สาธนะ มี ภาว กัมม กัตตุ และกรณะสาธนะ เป็นต้น

สรุปโดยภาพรวม ทั้งสันสกฤตและบาลี ในเรื่องของกฤตและกิตก์ นิยามความหมาย ก็คือ ปรัตยยะหรือปัจจัยหมู่หนึ่งที่น่ามาประกอบกับธาตุ แต่ว่าเมื่อศึกษาเข้าไปให้ลึกถึงปรัตยยะ หรือปัจจัยแต่ละตัว ก็จะเห็นถึง ชื่อ ที่คล้ายกันบ้าง ที่แตกต่างกันบ้าง การอธิบาย ก็คล้ายกันบ้าง แตกต่างกันบ้าง เช่น

ณวุตตุเจา| 3 | 1 | 133 | ธำโตะเรเตา สตะ | กรตริ กฤทิติ กรตฺรเร |

(James R. Ballantyne, 1891)

แปลว่า ณวุต และ ตฤจ ปรัตยยะสองตัวนี้ ใช้ประกอบกับธาตุ มีความหมายว่า เป็นผู้ทำ

สัพพโตณฺวตฺตาวารี. สัพพโต ธาตุโต กมฺมาทิมฺหิ วา อกมฺมาทิมฺหิ วา สติ อ ญฺ ตฺ อาวโรจฺเจเต จตฺตาโร ปจฺจยา โหนติ. ฯเปฯ ตฺปฺปจฺจเย อกาสิ กโรติ กริสฺสตีติ วา อตฺเถ “สัพพโตณฺวตฺตาวารี”ติตฺปฺปจฺจโย. โส จ กิตฺสณฺณตฺตา ญฺวฺปฺปจฺจโย วีย สัพพตฺถ กตฺตริเยว ภวติ. (พระมหาสมปอง มุทิโต, 2547)

แปลว่า จะมีบทบาทเป็นกรรมมารองรับหรือไม่ก็ตาม อ ญฺ ตฺ อาวโรจ 4 ตัวเหล่านี้ใช้ประกอบกับธาตุได้ทุกตัว ฯลฯ ในส่วนของ ตฺ ปจฺจย, ตฺ ปจฺจย โดยสูตรว่า “สัพพโตณฺวตฺตาวารี” ใช้ในความหมายว่าได้กระทำแล้ว กำลังกระทำอยู่ หรือจักกระทำในอนาคต อนึ่ง ตฺ ปจฺจย นั้น เป็นกัตตุ (ผู้ทำ) อย่างเดียวเท่านั้น ในทุกๆบท เหมือนกับ ญฺว ปจฺจย เพราะรู้ (ตามสูตรที่กล่าวมาข้างต้น) ว่า เป็นกิตฺปจฺจย

การเปรียบเทียบชื่อ ญฺวฺล กับ ญฺว, ตฺจ กับ ตฺ มีความแตกต่างกันเพียงเล็กน้อย ในส่วนของการนำไปใช้ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน แต่ว่าในส่วนของกรอธิบาย ในสันสกฤตท่านมิได้อธิบายถึงว่า เป็นกาลอะไร แต่ในบาลีท่านกล่าวว่าครบทั้ง 3 กาล

ด้วยความสำคัญดังกล่าวมาทั้งหมดนี้ ผู้วิจัยจึงมีความประสงค์ที่จะศึกษาเปรียบเทียบกถัตนตะปรกณในคัมภีร์ลลสุทธานตเกมุที และ กิพพิชานกัณท์ในคัมภีร์ปทรูปสัทธิ เพื่อความเข้าใจชัดเจนยิ่งขึ้นไปสำหรับตัวผู้ศึกษาวิจัยเอง และเป็นอุปกะแก่ผู้อื่นที่สนใจจะศึกษาวิจัยต่อยอดสืบไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ลลสุทธานตเกมุที และปทรูปสัทธิ
2. เพื่อปวิวรรตแปลกถัตนตะปรกณในคัมภีร์ลลสุทธานตเกมุทีและกิพพิชานกัณท์ในคัมภีร์ปทรูปสัทธิ
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบคัมภีร์ลลสุทธานตเกมุที และปทรูปสัทธิ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เป็นการศึกษาค้นคว้าทางตำราและเอกสาร โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ “การศึกษาเปรียบเทียบ กถัตนตะปรกณในคัมภีร์ลลสุทธานตเกมุที และกิพพิชานกัณท์ในคัมภีร์ปทรูปสัทธิ” มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยใช้กระบวนการตามวงจรเดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินงานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยมีลำดับการดำเนินการดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหาเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) หรือการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากแนวคิดทฤษฎีการทบทวนวรรณกรรม/คัมภีร์ลลสุทธานตเกมุที(ต้นฉบับอักษรเทวนาครี),คัมภีร์ปทรูปสัทธิ/ตำราอธิบายไวยากรณ์สันสกฤต SANSKRIT PRIMER, SANSKRIT SYNTAX, THE ROOTS,VERB-

FROMS AND PRIMARY DERIVATIVES OF THE SANSKRIT LANGUAGE/ พจนานุกรมสันสกฤต-ไทย-อังกฤษ, ตำราเรียนอักษรเทวนาครีเบื้องต้น, แบบเรียนภาษาสันสกฤต, ภาษาสันสกฤตสำหรับบุคคลทั่วไป/ ตำราอธิบายไวยากรณ์บาลี บาลีไวยากรณ์พิเศษ, ธาตุப்புที่ปิกา, พจนานุกรมมคธ-ไทย, พจนานุกรมกิริยาภี, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2545/เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ คัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที และ คัมภีร์ปทรูปลิตี

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนามหรือพื้นที่กรณีศึกษา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสัมภาษณ์(Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมาจัด กระทำข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้ศึกษามาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยจำแนกตาม ความมุ่งหมายของการวิจัย คือการศึกษาประวัติคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีและคัมภีร์ปทรูปลิตี นำเสนอข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ/กลุ่มประเภทประชากร(Key Informant) การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้จำแนกบุคคลผู้ให้ข้อมูลออกเป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์ และคณาจารย์ฝ่ายฆราวาส ที่เป็นนิสิตนักศึกษา และอาจารย์ สาขาวิชาภาษาสันสกฤต มหาวิทยาลัยศิลปากร แล้วจึงสัมภาษณ์สอบถามความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา คือ ปวิรรตและแปลคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีที่ตอนว่าด้วยเรื่องภฤต และคัมภีร์ปทรูปลิตีตอนกัพพิธานกัณท์ เป็นภาษาไทย โดยแบ่งออกเป็น พระภิกษุ 3 รูป คณาจารย์ 4 ท่าน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัยเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัยครั้งนี้ประกอบด้วย

1. แบบสำรวจใช้ในการสำรวจความพึงพอใจและความพร้อมในการให้ข้อมูลเรื่องที่กำหนดทำวิจัย เพื่อเป็นการประเมินความพร้อมก่อนและหลังการทำการวิจัย
2. แบบสัมภาษณ์(Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้กลุ่มผู้เชี่ยวชาญในด้านภาษาสันสกฤตและบาลี ที่มีประสบการณ์ในด้านการเคยทำการวิจัยมาแล้วและแต่งตำราอธิบายไวยากรณ์สันสกฤตและบาลี ซึ่งการดำเนินการสัมภาษณ์จะใช้รูปแบบการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง(Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง(Non-Structured Interviews) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดและตามความมุ่งหมายของการวิจัย
3. การสนทนากลุ่ม(Focus Group Discussion) มีการจัดสนทนาเป็นกลุ่มละ 3-4 รูป/คน มีการกำหนดเนื้อหาในการสนทนาและสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการปวิรรตและแปลไวยากรณ์สันสกฤตและบาลีที่มีสำนวนน่าเชื่อถือมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล ในการวิจัยเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบภฤตในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที และกิตกัมภีร์ปทรูปลิตี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดย

มีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้ คือ หลังจากที่ได้สำรวจ สัมภาษณ์ และทำการสนทนากลุ่มแล้ว ได้ทำการรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการจดบันทึกมาแล้ว จึงนำมาตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล หลังจากที่ได้ทำตามขั้นตอนมาตามลำดับ 1-5 แล้ว จึงได้ทำการเปรียบเทียบเรื่องของกฤตและกิตกในคัมภีร์ทั้งสอง

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัย และ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย จากการศึกษาในเชิงเอกสาร และภาคสนามจากการทำแบบสำรวจ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ กล่าวคือ ประวัติความเป็นมาของคัมภีร์ทั้ง 2, การปริวรรตและแปลคัมภีร์ทั้ง 2 นั้นเป็นภาษาไทย, การนำคัมภีร์ทั้ง 2 นั้นมาเปรียบเทียบกัน ทำให้ได้ผลเชิงประจักษ์ แล้วจึงนำผลที่ได้ทั้งหมดมาสรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า ภาษาบาลีและภาษาสันสกฤต เป็นภาษาที่คนไทยนำมาใช้กันมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งใช้เป็นราชาศัพท์และใช้ในทางพระพุทธศาสนา ภาษาทั้งสองนี้เป็นภาษาที่มีต้นกำเนิดมาจากประเทศอินเดีย จัดอยู่ตระกูลภาษาอินโด-ยูโรเปียน สายตะวันออก เรียกว่าภาษาอินโดอารยัน ภาษาสันสกฤตนั้น เกิดขึ้นในยุคแรกแห่งภาษาอินโดอารยัน เป็นภาษาพระเวทมีปรากฏในคัมภีร์ฤคเวทอันเป็นคัมภีร์เก่าแก่ของศาสนาพราหมณ์ มีบทสวดสาธยายแตกต่างกัน พราหมณ์มีนามว่า ปาณินิ จึงได้เรียบเรียงตกแต่งใหม่เป็นภาษาสันสกฤต แปลตามพยานะว่า ภาษาที่ได้ปรุงแต่งขึ้นแล้ว ปาณินินั้น เป็นคนวรรณะพราหมณ์ ชาวเมืองศาลาตุระ ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ แคว้นคันธาระ พราหมณ์ปาณินิ มีชีวิตอยู่ราวศตวรรษที่ 4 ก่อน ค.ศ. ในรัชสมัยของพระเจ้านันทะแห่งแคว้นมคธ หนังสือท่านแต่งขึ้นเป็นตำราไวยากรณ์สันสกฤตที่เก่าแก่และมีชื่อเสียงที่สุด มีชื่อว่า อัษฎายายี หนังสือเล่มนี้ประกอบด้วยสูตรสั้นๆ ถึง 4,000 สูตร จุดมุ่งหมายของสูตรสั้นๆ คือให้ผู้เรียนได้จำได้อย่างแม่นยำ คัมภีร์อัษฎายายี ที่ท่านได้รจนาไว้นั้น มีจำนวนสูตรมาก และยากแก่การที่จะเข้าใจได้ ฉะนั้นจึงได้มีนักไวยากรณ์ที่เรียบเรียงลำดับเนื้อหาใหม่อีกมากมาย หนึ่งในนั้นคือ “ภฏฐิโก ทิกษิตะ” (Bhattoji Diksita) ซึ่งเป็นผู้เรียบเรียงคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตใหม่เพื่อให้สะดวกต่อการศึกษารวบรวม เรียกว่า “ลิตธานตเกมุที” เป็นคัมภีร์ที่เปรียบเสมือนแสงจันทร์ส่องมติดีความเห็นของนักไวยากรณ์ ที่ง่ายต่อการศึกษา ต่อมา “วรทราช (Varataraja) ได้ย่อเนื้อหาในคัมภีร์ลิตธานตเกมุทีให้สั้นลงอีก โดยตั้งชื่อว่า “ลขลิตธานตเกมุที” คัมภีร์นี้ อาจเรียกได้ว่าเป็นตำราไวยากรณ์สันสกฤตเบื้องต้น แบ่งเนื้อหาออกเป็น สัญญาปรกณะ, สนธิปรกณะ, สัพันตปรกณะ, อวยะ, ตังนตปรกณะ, ปกรรียา, กฤทนต์ปรกณะ, การกปรกณะ, สมาสปรกณะ, ตัทธิตปรกณะ, และสตรีปริตยยะ

ส่วนภาษาบาลีนั้น เกิดขึ้นในภาษาอินโด อารยันยุคกลาง ในยุคนี้มีการแบ่งออกไปเป็น 3 ระยะคือ ระยะโบราณ ได้แก่ศิลาจารึกปรากฏภาษาบาลี ระยะที่ 2 ได้แก่ ภาษาปรากฏถินต่างๆ ระยะที่ 3 ได้แก่ ภาษาอปภรัมสะ คำว่า “บาลี” หมายถึงพุทธวจนะ คือคำสอนของพระพุทธเจ้า ก็มี หมายถึงภาษาในคัมภีร์พระไตรปิฎก ก็มี และหมายถึงแนวหรือแถวของพระไตรปิฎก ก็มี การที่จะศึกษาภาษาบาลีให้แตกฉานลึกซึ้ง

ยิ่งๆ ขึ้นไปนั้น จำเป็นจะต้องศึกษาคัมภีร์ทางด้านไวยากรณ์ที่สำคัญ 3 สาย คือ กัจจายนะ โมคคัลลานะ และสัททนีติ บรรดาคัมภีร์ไวยากรณ์ทั้ง 3 สายนั้น สายคัมภีร์กัจจายนะ ที่พระกัจจายนะเถระผู้เชี่ยวชาญพระพุทธรูปจนรณาวัง เป็นคัมภีร์ที่ได้รับการสรรเสริญอย่างยิ่ง และนิยมใช้มากกว่าคัมภีร์อื่นๆ เนื่องจากเป็นคัมภีร์ที่ทนายรณาวังโดยอาศัยพระไตรปิฎกพร้อมทั้งอรรถกถา มีเนื้อหาไม่ย่อและไม่พิสดารเกินไป ประดับด้วยสูตรที่ทรงจำและสาธยายได้ง่ายสำหรับสาธุชนทั่วไป แม้จะเป็นคัมภีร์ที่เป็นหลักในการศึกษาไวยากรณ์ภาษาบาลีเป็นหลักก็ตาม ก็ยังถือว่าเป็นคัมภีร์ที่เข้าใจยาก สำหรับนักศึกษาในปัจจุบัน เพราะเหตุนี้ พระพุทธปิยะเถระ เห็นว่าคัมภีร์กัจจายนะไวยากรณ์มีคุณสมบัติข้อนี้มากแต่ไม่เหมาะแก่การเรียนรู้ ประสงค์จะทำคัมภีร์กัจจายนะไวยากรณ์นั้นให้เป็นคัมภีร์ที่เรียนเข้าใจง่าย จึงได้รณาวังคัมภีร์ไวยากรณ์ขึ้นใหม่ โดยนำเนื้อหาของคัมภีร์กัจจายนะไวยากรณ์มารวมไว้ด้วย ให้ชื่อว่า “ปทฺฐปสฺสิติ” ประกอบด้วย สนธิกัณท์, นามกัณท์, การกัณท์, สมาสกัณท์, ตัทธิธกัณท์, อาชยตกัณท์, และกัพพิธานกัณท์

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า จุดประสงค์ของการแต่งคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที และปทฺฐปสฺสิติ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ เพื่อเป็นการอธิบายคัมภีร์ ที่มีมาก่อนให้ง่ายขึ้น เพื่อให้นักศึกษาได้นำไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมต่อไป เนื้อหาในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที ที่ได้แต่งไว้ เป็นคัมภีร์แนวไวยากรณ์ จัดเรียงลำดับสูตรใหม่ อธิบายคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 11 เนื้อหาในคัมภีร์ปทฺฐปสฺสิติที่ได้แต่งไว้ เป็นคัมภีร์แนวไวยากรณ์ จัดเรียงลำดับสูตรใหม่ อธิบายคัมภีร์กัจจายนะ มีเนื้อหาแบ่งออกเป็น 7 ความหมายของกฤตและกิตก์เหมือนกัน คือ การนำปัจจัยมาปรุงแต่งที่ท้ายธาตุ แล้วมีความหมายแตกต่างกันออกไป ธาตุนั้นเป็นตัวรากแห่งความหมายที่แท้จริง ถูกปัจจัยปรุงแต่งให้เป็น นามบ้าง กิริยาบ้าง เป็นคุณนามบ้าง หรืออาจกล่าวง่ายๆ ว่า เป็นตัวจัดสรรหน้าที่ให้ธาตุนั้นเอง ว่าทำหน้าที่อะไร บางศัพท์อาจทำหน้าที่เดียว บางศัพท์อาจทำหน้าที่มากกว่าหนึ่ง ในกฤตตันตปกรณ์ ท่านจัดประเภทของกฤต ตามปัจจัย คือ กฤตย และ กฤต ในกัพพิธานกัณท์ ท่านจัดประเภทของกิตก์ คือ กิจจ และกิตก์ รวมเป็น เตกาลิก ที่เป็นได้ทั้ง 3 กาล คือ อดีต ปัจจุบัน และ อนาคต, อดีต, ตเวตุนาติ, วัตตมานกาลิกมานันต, อนาคตกาลิก อุณาติ การวางโครงสร้างในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีใช้สูตรทั้งหมด 129 สูตร (นับสูตรได้ 122 นับข้อได้ 129) ในการอธิบายกฤตตันตะ โดยวางโครงสร้างเป็น สูตร วฤติ อุทาหรณ์ ส่วนในคัมภีร์ปทฺฐปสฺสิติใช้สูตรทั้งหมด 140 สูตร ในการอธิบายกัพพิธาน โดยวางโครงสร้างเป็น สูตร วฤติ อุทาหรณ์ วิธีการในการเขียนสูตรคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤต และคัมภีร์ไวยากรณ์บาลีนั้น ท่านเขียนสูตร โดยได้ยึดหลักของการเขียนสูตรคือ เขียนให้สั้นกะทัดรัด เพื่อให้ท่องจำได้ง่าย

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า จากจำนวนสูตรฝ่ายลขุสัทธานตเกมุทีทั้งหมด 129 สูตร สามารถเปรียบเทียบได้ถึง 63 สูตร นับได้ประมาณเกือบ 50 เปอร์เซ็นต์ การเปรียบเทียบนั้น มีการเปรียบเทียบแบบสูตรกับวฤติ คือ บางแห่งคัมภีร์หนึ่งเป็นเป็นตัวสูตร ส่วนอีกคัมภีร์เป็นตัววฤติคือคำอธิบาย มีความคล้ายกัน จึงนำมาเปรียบเทียบกัน, สูตรกับสูตร คือในคัมภีร์ทั้ง 2 นั้นปรากฏเป็นตัวสูตร และมีความคล้ายกัน จึงได้นำมาเปรียบเทียบกัน, วฤติกับวฤติ คือทั้ง 2 คัมภีร์ปรากฏเป็นคำอธิบายคล้ายๆกัน จึงนำมาเปรียบเทียบกัน, อุทาหรณ์กับอุทาหรณ์ คือทั้ง 2 คัมภีร์ปรากฏเป็นอุทาหรณ์คล้ายๆกัน จึงนำมาเปรียบเทียบกัน, สูตรกับ

อุทาหรณ์ คือบางแห่งคัมภีร์หนึ่งเป็นตัวสูตร ส่วนอีกคัมภีร์หนึ่งเป็นอุทาหรณ์ แต่มีความคล้ายกัน จึงได้นำมาเปรียบเทียบกัน

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า คัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีแต่งโดยวราหในราวพุทธศตวรรษที่ 11 เป็นคัมภีร์ที่ได้นำสูตรจากคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีอันเป็นคัมภีร์ ที่ปรับปรุงลำดับสูตรในคัมภีร์อัษฎายายีของปาณินมาเรียบเรียงใหม่ตามลำดับ ทำให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น ส่วนคัมภีร์ปทรูปสัทธิต่างโดยพระพุทฺธปิยะ ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 เป็นคัมภีร์ที่ได้นำเอาสูตรมาจากคัมภีร์กัจจายนะมาเรียงลำดับใหม่ แต่งอธิบายเพิ่มเติม และได้นำอุทาหรณ์มาจากคัมภีร์ต่าง ๆ ส่วนใหญ่มาจากพระไตรปิฎก คัมภีร์ปทรูปสัทธินี้ น่าจะได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที ซึ่งมีความไม่สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของพระมหาโกมล แก้วดี (2548) การศึกษาเปรียบเทียบค่านามในคัมภีร์ปทรูปสัทธิต และลขุสัทธานตเกมุที ผลการวิจัยพบว่า คัมภีร์ปทรูปสัทธิ ไม่ได้รับอิทธิพลจากคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที มีการใช้ชื่อเรียกเฉพาะทางไวยากรณ์ที่ต่างกันหลายแห่ง และค่อนข้างจะแน่นอนว่า คัมภีร์ปทรูปสัทธิไม่ได้ดำเนินตามประเพณีทางไวยากรณ์ที่ปาณินนักไวยากรณ์ผู้ยิ่งใหญ่ได้วางไว้อย่างเคร่งครัด แต่จะดำเนินตามคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตเล่มอื่น ซึ่งจำเป็นต้องมีการศึกษาค้นคว้าต่อไป

2. พบว่า จุดประสงค์ของการแต่งคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที และปทรูปสัทธิ ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน คือ เพื่อเป็นการอธิบายคัมภีร์ ที่มีมาก่อนให้ง่ายขึ้น และเพื่อให้นักศึกษาได้นำไปศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมต่อไป ความหมายของกฤตและกิตก์ก็เหมือนกัน คือ การนำปัจจัยมาปรุงแต่งที่ท้ายธาตุ แล้วมีความหมายแตกต่างกันออกไป การวางโครงสร้างกฤตในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีใช้สูตรทั้งหมด 129 สูตร (นับสูตรได้ 122 นับข้อได้ 129) ในการอธิบาย โดยวางโครงสร้างเป็น สูตร วฤติ อุทาหรณ์ ส่วนกิตก์ในคัมภีร์ปทรูปสัทธิใช้สูตรทั้งหมด 140 สูตร โดยวางโครงสร้างเป็น สูตร วฤติ อุทาหรณ์ สังเกตเห็นได้ว่า จำนวนสูตรก็ใกล้เคียงกัน การวางโครงสร้างก็คล้ายกัน วิธีการเขียนสูตร ก็เขียนให้สั้นกะทัดรัด เพื่อให้ท่องจำได้ง่าย คล้ายกันจากการที่ได้ปริวรรตและแปลแล้ว คัมภีร์ปทรูปสัทธิ น่าจะได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที ทั้งนี้เพราะ ภาษาสันสกฤตมีมาก่อนภาษาบาลี และอยู่ในตระกูลเดียวกัน สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของพระมหาจิต จานจิโต (2560) คัมภีร์ลขุเกมุที: ปริวรรต แปลความและการศึกษาวิเคราะห์ว่า ความเจริญก้าวหน้าของสันสกฤตดังกล่าวมีอิทธิพลต่อภาษาบาลีเป็นอย่างมาก

3. พบว่า จากจำนวนสูตรของกฤตในลขุสัทธานตเกมุทีทั้งหมด 129 สูตรสามารถเปรียบเทียบถึงความคล้ายกันกับกิตก์ในปทรูปสัทธิได้ถึง 63 สูตร เปรียบเทียบได้ประมาณครึ่งหนึ่งของจำนวนสูตรทั้งหมด น่าจะเป็นไปได้ว่า คัมภีร์ปทรูปสัทธิต้องได้รับอิทธิพลมาจากคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที ทั้งนี้เพราะภาษาสันสกฤตมีมาก่อนภาษาบาลี และอยู่ในตระกูลเดียวกัน สอดคล้องกับแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยของพระมหา วาสนา กลยาโณ (2550) การศึกษาเรื่องการในคัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์ว่า ไวยากรณ์สันสกฤตมีอิทธิพลต่อคัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์หลายด้าน เริ่มตั้งแต่เป็นแรงผลักดันให้พระโมคคัลลานะแต่งคัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์

องค์ความรู้ใหม่

จากการทำวิจัยในเรื่องการศึกษาเปรียบเทียบกถุพันต(กถุต) ในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที และ กิพพิธานกัณท์(กิตก) ในคัมภีร์ปทรูปสัทธินั้นได้รับองค์ความรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. ประวัติของคัมภีร์ไวยากรณ์สันสกฤตและบาลี ที่ผู้วิจัยศึกษาเปรียบเทียบกัน ทำให้ได้มุมมองใหม่ถึงหลักการในการแต่งหนังสือ หรือใช้คำพูดสื่อสารให้ผู้อื่นเข้าใจความหมายว่า ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อไร เพื่ออะไร เพราะเหตุอะไร ซึ่งนับเป็นประโยชน์อย่างมากในการที่จะศึกษาเรียนรู้ สามารถนำไปใช้ในการศึกษาวิชาการด้านอื่นๆนอกจากนี้ได้อย่างมากมาย โดยการปรับประยุกต์ให้เข้ากับสถานการณ์ เช่น เป็นนักเรียนเรียนตามในโรงเรียนต่างๆ เวลาฟังคุณครูพูดหรืออธิบายประวัติศาสตร์ ต้องจับใจความให้ได้ว่าใครทำอะไรที่ไหนเมื่อไร เป็นต้น ถ้ามีฉะนั้นแล้ว ก็อาจจะเข้าใจอะไรแบบคลุมเครือ หรือไม่เข้าใจเลย เป็นต้น

2. การแปลไวยากรณ์สันสกฤตและบาลี สู่ภาษาไทยของตนเอง ทำให้ได้มุมมองใหม่ถึงหลักการจำและการทำความเข้าใจ ซึ่งเป็นวิธีการที่ดี คือถ้าท่องจำ ก็ให้ท่องจำตัวย่อ หรือว่าตัวสูตรนั่นเอง เพื่อความแม่นยำ ไม่ผิดพลาด แต่ถ้าจะทำความเข้าใจ ก็ต้องดูตัวอธิบาย หรือว่า วฤติ, วฤตติ พร้อมทั้งอุทาหรณ์นั่นเอง แต่ไม่ถึงขนาดต้องท่องจำ ถือว่าเป็นหลักการขั้นเยี่ยมในการศึกษาวิชาการด้านอื่นๆ เช่น นักกฎหมาย ต้องแม่นยำในมาตรา อ้างให้ถูกมาตรา จึงจะได้รับการเชื่อถือ คือต้องท่องจำมาตราได้ ส่วนการตีความนั้นเป็นเรื่องของทำความเข้าใจ ไม่ต้องท่องจำ เป็นต้น

3. การเปรียบเทียบเนื้อหา กถุต ในฝ่ายสันสกฤต และ กิตก ในฝ่ายบาลี โดยรวม ทำให้ได้มุมมองใหม่ถึงการประมวลหมวดหมู่ สิ่งที่เป็นชนิดเดียวกัน ก็จัดเป็นหมวดเดียวกัน ทำให้เป็นระเบียบ ทั้งในการจัดระบบความคิดที่ดี ระบบการกระทำที่ดี ระบบการพูดที่ดี จำเป็นต้องมีการจัดระเบียบทั้งนั้น และนับว่าเป็นพื้นฐานในการศึกษาวิชาการต่างๆ ถ้าขาดระเบียบแล้วละก็ ความวุ่นวายสับสนก็จะตามมา ทำให้ยากแก่การที่จะศึกษาเรียนรู้วิชาการต่างๆบนโลกใบนี้ได้ เช่นนักพูด จะต้องมีการเรียบเรียง มีการจัดลำดับ จัดหมวดหมู่ เรื่องที่จะพูด มีฉะนั้น ผู้ฟังจะสับสนวุ่นวายไปมา เป็นต้น

สรุป

การศึกษาเปรียบเทียบกถุตในคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุที และกิตกในคัมภีร์ปทรูปสัทธินี้ ทำให้ได้ข้อสรุปว่า จากจำนวนสูตรฝ่ายลขุสัทธานตเกมุทีทั้งหมด 129 สูตรสามารถเปรียบเทียบได้ถึง 63 สูตร นับได้ประมาณเกือบ 50 เปอร์เซ็นต์ การเปรียบเทียบนั้น มีการเปรียบเทียบแบบ สูตรกับวฤตติ, สูตรกับสูตร, วฤตติกับวฤตติ, สูตรกับอุทาหรณ์ ที่มีความคล้ายกัน ทำให้ได้ทราบถึงควมมีอิทธิพลทางภาษาต่อกัน ซึ่งนักปราชญ์ได้จัดให้ภาษาสันสกฤตและบาลี เป็นภาษาตระกูลเดียวกัน ภาษาสันสกฤตเกิดมีมาก่อนภาษาบาลี โดยคัมภีร์ลขุสัทธานตเกมุทีแต่งโดยวราหมิศในราวพุทธศตวรรษที่ 11 ส่วนคัมภีร์ปทรูปสัทธินี้แต่งโดยพระพุทฺธอัปปิยะ ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 15 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 16 ทั้ง 2 คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์แนวอธิบายไวยากรณ์เหมือนกัน ความหมายของคำว่ากถุต และกิตก ก็เหมือนกัน คือ การนำปัจจัยมาปรุงต่อที่ท้ายธาตุ แล้วสำเร็จความหมายเป็นคำนามบ้าง กริยาบ้าง ส่วนการจัดหมวดหมู่ของ กถุต ตามปัจจัย เป็น 2 คือ 1.กถุตปัจจัย 2.กถุตปัจจัย

ของ กิตก์ ตามกาลและปัจจัย เป็น 6 คือ 1.กิจปัจจัย กิตกปัจจัย รวม 2 หมวดนี้ จัดเป็น เตกาลิกปัจจัยที่เป็นได้ทั้ง 3 กาล คือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต 2.อดีตปัจจัย 3.ตเวตุนาติปัจจัย 4.วัตตมานกาลิกมานันตปัจจัย 5.อนาคตกาลิกปัจจัย 6.อุณาติ ปัจจัย ในคัมภีร์ลลขลิตธานตเกมุทีใช้สูตรทั้งหมด 129 สูตร ในการอธิบายกถัตตะ (กถต) ส่วนในคัมภีร์ปทฐปสิทธีใช้สูตรทั้งหมด 140 สูตร ในการอธิบายกถิปธาน(กิตก์)

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้ ผลจากการวิจัยพบว่า ภาษาสันสกฤตกับภาษาบาลี เป็นภาษาตระกูลเดียวกัน เป็นภาษาที่คนไทยเรานำมาใช้กันอย่างมาก คัมภีร์ไวยากรณ์ปทฐปสิทธีน่าจะได้รับอิทธิพลมาจากลลขลิตธานตเกมุที โดยเฉพาะเรื่องกถตหรือกิตก์ที่ได้ทำวิจัยเปรียบเทียบนี้ มีความคล้ายกันอยู่หลายแห่ง ซึ่งนับว่าเป็นประโยชน์อย่างมากสำหรับการศึกษาของภิกษุสามเณร ตลอดจนฆราวาสผู้ใคร่ต่อการศึกษา ดังนั้นมหาวิทยาลัยของสงฆ์ก็ดี ของฆราวาสก็ดี ควรมีการนำไปศึกษาต่อยอด ให้ลึกซึ้งลงไป เก็บรายละเอียดให้มากกว่านี้ คงน่าจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับการศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมสำหรับอนุชน ผู้ใคร่ต่อการศึกษาสืบไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นเกี่ยวกับ การวิเคราะห์ไวยากรณ์-ศัพท์กถตและศัพท์นามในวรรณคดีสันสกฤต เช่น

2.1 การศึกษาวิเคราะห์ศัพท์กถต ในวรรณคดีเรื่องภควัทคีตา เพราะว่าเป็นการทำวิจัยแนวไวยากรณ์เหมือนกันแต่ต่างเรื่องกัน จะทำให้ง่ายต่อการทำวิจัยในครั้งต่อไป และเป็นการเพิ่มพูนความรู้ความเข้าใจให้มากขึ้นอีกด้วย

2.2 การศึกษาวิเคราะห์ศัพท์นาม ในวรรณคดีเรื่องภควัทคีตา เพราะว่าเป็นการทำวิจัยแนวไวยากรณ์ที่เขยิบขั้นขึ้นมา เพราะว่าเป็นพื้นฐานของศัพท์นาม ก็สำเร็จมาจากกถตนั่นเอง และทำในวรรณคดีจะมีอุทาหรณ์ให้ศึกษามากเพิ่มขึ้นอีกด้วย

บรรณานุกรม

จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา. (2522). *อิทธิพลของภาษาบาลีและสันสกฤตที่มีต่อภาษาไทย*. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

พระมหาโกมล แก้วดิ่ง. (2548). *การศึกษาเปรียบเทียบค่านามในคัมภีร์ปทฐปสิทธีและลลขลิตธานตเกมุที*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร.

พระมหาวาสนา กลยาโณ. (2550). *การศึกษาเรื่องการกในคัมภีร์โมคคัลลานไวยากรณ์*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระมหาสมปอง มุทิโต. (2547). *ปทฐปสิทธี*. กรุงเทพฯ: บริษัท ธนาเพรส แอนด์ กราฟฟิค จำกัด.

พระมหาเสฐียรพงษ์ ปุณณวณโณ. (2514). *วรรณ ไวยากรณ์ ภาษาศาสตร์ โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์*. พระนคร: ไทยวัฒนาพานิช.

พระมหาจิต ฐานชิต. (2560). *คัมภีร์ลชฎาบทที่: ปรีวรรต แปลความและการศึกษาวิเคราะห์*. นครปฐม: วิทยาเขตบาฬีศึกษาพุทธโฆส มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Ballantyne, J.R. (1891). *Laghukaumudī of Varadarāja*. Fourth Edition: Varanasi.

Ghosh, B. (1937). *Introduction to Linguistic Sanskrit*. Calcutta: Arunima Printing Works.

Raghavan. H. (1961). *sanskrit Literature*. Delhi: Government of India Press.

ศึกษาวิเคราะห์ข้อปฏิบัติของพระเสขะในเสขปฏิบัติปาฐกถา

An Analytical Study of Phrasakha Praictices

in the Sekhapatipada Sutta

¹พระใบฎิกานิวัฒน์ โชติปัญญา, ²พระครูสิริรัตนบัณฑิต

และ³พระมหาจิริวัฒน์ กนตวณฺโณ

¹Prabaidekaniwat Chotipanyo, ²Phrakhru Sirirattanabandit

and ³Phramaha Chiravat Kantawanno

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

¹Corresponding Author's Email: watjulasotorn@gmail.com

Received: May 9, 2023; **Revised:** August 26, 2023; **Accepted:** August 26, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของเสขปฏิบัติปาฐกถา 2) เพื่อศึกษาข้อปฏิบัติตามแนวของพระเสขะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก 3) เพื่อวิเคราะห์ข้อปฏิบัติของพระเสขะที่ปรากฏในเสขปฏิบัติปาฐกถา เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร ที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าจากแหล่งข้อมูล คือ พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือและงานวิทยานิพนธ์ที่มีความเกี่ยวข้องกับพระสูตรนี้ เพื่อนำใช้ประกอบการอธิบายในงานวิจัยนี้ให้ชัดเจนเพียงพอ

ผลการวิจัยพบว่า 1) เสขปฏิบัติปาฐกถานี้ เป็นพระสูตรที่อยู่ในพระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ ที่มี 5 วรรค และจัดอยู่ในวรรคที่ 1 คือ คหปติวรรค มี 10 สูตร เสขปฏิบัติปาฐกถาเป็นสูตรที่ 3 ของวรรคนี้ว่าด้วยข้อปฏิบัติของพระเสขะ ที่พระพุทธเจ้ารับสั่งให้พระอานนท์เป็นผู้แสดงให้แก่พวกเจ้าศากยะ ที่หวังความเจริญและเป็นมงคลแก่ท้องพระโรงหลังใหม่ 2) ข้อปฏิบัติของตามแนวพระเสขะปรากฏในพระไตรปิฎกที่เป็นหลักสำคัญมีอยู่ 4 หมวด คือ 1. สีสัมปทา 2. อปัณณกปฏิบัติปา 3. สัทธรรม 7 ประการ 4. ฌาน 3) ข้อปฏิบัติของพระเสขะในปฏิบัติปาฐกถานี้ เรียกอีกอย่างว่า จรณะ 15 คือ ธรรมสำหรับประพฤติ พระเสขะคือ ผู้ที่ยังต้องศึกษาในไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งถือได้ว่าเป็นแนวทางการศึกษาอีกแนวทางหนึ่งในทางพระพุทธศาสนา อีกประการหนึ่ง จรณะ 15 หากประพฤติปฏิบัติได้ถึงพร้อมบริบูรณ์ ทำให้มรรคมียงค์ 8 เกิดขึ้นครบทุกองค์มรรค อันเป็นทางดำเนินสู่การบรรลุมรรค ผล นิพพาน ที่เรียกว่า ทางสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิบัติปา

เสขปฏิบัติปาฐกถานี้ เป็นพระสูตรที่บรรพชิตผู้หวังความเจริญในพระพุทธศาสนา พึงนำไปปฏิบัติให้ถึงพร้อมตั้งแต่ขั้นศีล ตามหลักการของจรณะ 15 เพื่อเจริญรอยตามพระอริยบุคคล แม้ยังมีได้ถึงขั้นโลกุตตระ

เพียงแต่เป็นผู้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรค และผล ก็ถือได้ว่าเป็นผู้เข้าสู่กระแสพระนิพพานในกาลข้างหน้า แม้คฤหัสถ์หากเคร่งครัดในศีล 5 หรือศีล 8 ก็สามารถบรรลุมรรค ผลได้ ตามนัยเดียวกันกับบรรพชิต หรือ เพียงแต่นำมาประยุกต์ใช้กับชีวิตประจำวัน ก็จะได้แต่สิ่งที่เป็นมงคลและความเจริญแก่เราได้ในชาติปัจจุบัน

คำสำคัญ: ข้อปฏิบัติของพระเสขะ; พระเสขะ; ปฏิปทา; จรณะ

Abstract

This research article The objectives were to 1) study the structure and essence of the Sekha Patipada Sutta, 2) study the practices of Phrasakha as appeared in the Tipitaka, and 3) analyze the practices of Phrasakha as appeared in the Sekha Patipada Sutra. It is a documentary research. that the researcher has studied and researched from sources such as Tipitaka, commentaries, books and thesis work related to this sutra in order to be used to explain in this research clearly enough.

The results of the study found that 1) this Sekha Patipada Sutta It is a sutta contained in the Suttanta Piṭaka Majjhimanikaya Majjhimanapanasaka, which has 5 paragraphs and is classified in the first paragraph, which is the Gahapati Vagga, contains 10 suttas. that the Buddha commanded Ananda to show it to the Sakayas who hope for prosperity and auspiciousness for the new hall. 2) The practices of Phrasakha appear in the Tipitaka. Which is the main principle, there are 4 categories: 1. Silasampada 2. Apannaka Patipada 3. Seven Good Dhamma 4. Janas. 3) From the analysis, it was found that Phrasakha's practices in this Sutta It is also the fifteen Caranas , which is the Dharma for Behavior. Phrasakha is a person who still has to study in the Threefold Training, namely Morality, Concentration, and Wisdom, which can be regarded as another way of studying in Buddhism. On the other hand, fifteen Caranas, if the practice has reached completeness Causes the path to have the 8th person to occur in every aspect of the path. which is the path leading to the attainment of paths, results, nibbana, known as the middle path or middle path.

Sekha Patipada this formula It is a sutta that monks who hope for prosperity in Buddhism. should be practiced until ready from the precepts level according to the principles of fifteen Caranas to follow in the footsteps of the noble person even if it has not yet reached the level of worldly Just being a person who is situated in the Sotapatti Path, and as a result, can be regarded as a person who enters Nivana in the future. Even a layman, if strictly following the 5 precepts or the 8 precepts, can attain the path and fruit in the same sense as a monk. or just applied to daily life will only get what is auspicious and prosperous for us in the present life.

Keywords: practice of phrasakha; phrasakha; paṭipadā; Carana

บทนำ

พุทธศาสนิกชนยุคนี้จะรู้จักเพียงแต่การทำบุญขึ้นพื้นฐานที่เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ 3 คือ (1) ทาน (2) รักษาศีล (3) เจริญภาวนา ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นข้อแรกที่ยินมนำมาปฏิบัติกัน โดยไม่รู้ไม่เข้าใจว่าการนำข้อ 2 และ 3 มาปฏิบัติมันมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ด้วยความไม่รู้ไม่เข้าใจหรืออาจเป็นเพราะไม่ได้เข้าใจผู้รู้ที่จะคอยแนะนำอย่างถูกต้อง จึงมุ่งหวังกันเพียงแต่การทำบุญเพื่อให้เป็นเครื่องมือในการดับทุกข์ หรือแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตน ชีวิตจึงไปไม่ถึงไหนพัฒนาจิตใจได้นิดหน่อย ซึ่งแท้จริงแล้วศาสนาพุทธเราเป็นศาสนาเชิงประจักษ์ คือ ต้องลงมือปฏิบัติด้วยจึงจะเห็นผล ที่กล่าวว่ารู้ได้เฉพาะตน

ธรรมคำสอนของพระองค์มิได้มุ่งเน้นเพียงพระหรือภิกษุเท่านั้น แม้คฤหัสถ์ที่เป็นพุทธศาสนิกชนทั่วไปก็สามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้ อย่างเช่น ข้อปฏิบัติของพระอริยบุคคลในเสขปฏิบัติปาฐะ 4 ที่น่าจะนำไปปฏิบัติได้โดยไม่ลำบากนัก เพราะมีข้อปฏิบัติที่เป็นหลักธรรมที่เราสามารถทำความเข้าใจได้ง่ายกว่าหลักธรรมบางประการในทางพระพุทธศาสนา เช่น วิสุทธิมรรค หรือสติปัฏฐาน 4 ที่มุ่งเน้นการปฏิบัติโดยตรง เมื่อนำมาอธิบายให้ทั้งคฤหัสถ์และบรรพชิตแล้ว ก็จะยากเกินไปสำหรับการเอาไปปฏิบัติให้เข้ากับจิตใจของผู้คนในยุคสมัยนี้ ซึ่งพระสูตรนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกและอรรถกถา รวมทั้งวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา เพราะเห็นว่าน่าจะเป็นแนวทางที่บรรพชิตและคฤหัสถ์สามารถเข้าใจได้ง่าย โดยศึกษาว่าเสขปฏิบัติมีข้อปฏิบัติอย่างไร ทำไมจึงได้ชื่อว่าเป็นปฏิบัติที่เป็นมงคลก่อให้เกิดความเจริญแก่ผู้ปฏิบัติ

พุทธพจน์ที่แสดงหลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน มักเป็นไปในรูปของคำสอนที่พิจารณาตามสภาวธรรมที่เกิดขึ้นในขณะปฏิบัติตามหลักดังกล่าว พุทธพจน์ที่จัดว่าเป็นระบบและนับว่าละเอียดที่สุด และพบบ่อยที่สุด ก็คือ คำสอนแสดงความก้าวหน้าในการประพฤติพรหมจรรย์ของพระภิกษุ ตั้งแต่ออกบวชจนบรรลุลอัสวักขยญาณ อีกแนวทางหนึ่ง ที่นับว่าใกล้เคียง ซึ่งพระพุทธเจ้าแสดงเองบ้าง พระสาวกแสดงบ้าง เป็นครั้งแรก คือ แนวจรรณะ 15 และวิชชา 3 ซึ่งก็คือ เสขปฏิบัติท่านเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556)

อย่างไรก็ตาม แม้ดูเหมือนว่า “เสขปฏิบัติ” จะเป็นปฏิบัติสำหรับพระอริยบุคคล แต่เพราะความมีพระมหากรุณาคุณของพระพุทธเจ้าที่มีต่อมนุษย์ พระองค์จึงมิได้จำแนกบุคคลหรือแบ่งชั้นวรรณะในการแสดงธรรมคำสอน เสขปฏิบัติที่เราจึงสามารถน้อมนำมาปฏิบัติได้ในฐานะพุทธบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ซึ่งได้ชื่อว่าเป็น พระเสขะทั้งสิ้น คือ ผู้ที่ยังต้องศึกษา หมายถึง トラบเท่าที่ยังมิได้บรรลู่ถึงพระอริยบุคคลขั้นสูงสุด คือ พระอรหันตผล พุดง่าย ๆ ก็คือ ยังต้องศึกษาพัฒนาการปฏิบัติเรื่อยไปจนกว่าจะถึงเป้าหมายสูงสุดคือ นิพพาน ซึ่งในพระสูตรนี้มีหลักธรรมสำคัญ ๆ อยู่ 4 หมวด 15 ประการ

ธรรมทั้ง 15 ประการที่กล่าวมานี้เรียกว่า จรรณะ คือ ธรรมอันทำให้เจริญของพระเสขะ ที่จะต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอและมั่นคงมิให้เสื่อม จนเกิดปัญญารู้แจ้งแทงตลอดตามความเป็นจริง ดังนั้น ผู้ที่เป็นคฤหัสถ์อาจจะปฏิบัติได้ยากสักหน่อย ตรงข้ามกับผู้ที่เป็นภิกษุย่อมมีโอกาสมากกว่า เพราะคฤหัสถ์ยังต้องเกี่ยวข้องกับเรื่องในทางโลกที่ยังมีภาระหน้าที่ ที่จะต้องกระทำ แต่ก็ใช่ว่าจะเป็นอุปสรรคเสียทั้งหมด ขอเพียงเรามีความตั้งใจอย่างมั่นคง ศึกษาข้อปฏิบัติให้เข้าใจว่าเราต้องปฏิบัติอย่างไรจึงจะได้ชื่อว่าเป็นพระเสขบุคคล เช่น ต้องมีศรัทธาอย่างไร มากน้อยเพียงใด จึงจะเป็นศรัทธาที่ถูกต้อง ต้องรักษาศีลอย่างไรจึงจะเรียกว่าถึงพร้อมด้วยศีลหรือมีความบริบูรณ์ของศีล ต้องมีอภินิหารปฏิบัติอย่างไรบ้างจึงจะถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่ผิด หลักธรรมของสัทธรรม 7 เป็นอย่างไร ต้องมีสติมีความเพียรและปัญญามากน้อยเพียงใดระดับใด จำเป็นต้องมีข้อปฏิบัติให้เท่ากับผู้เป็นบรรพชิตหรือไม่ ทั้งนี้ แม้ไม่ถึงขั้นพระอริยบุคคล เราก็เป็นพระโสดาบันโดยสมมติได้ ขอเพียงแต่ให้นำไปปฏิบัติอย่างต่อเนื่อง

อีกประการหนึ่ง หากมองในแง่ของการศึกษานั้น การศึกษา ก็คือ พัฒนาค้นหาความรู้ ความสามารถมีทักษะพื้นฐานที่จำเป็น มีลักษณะนิสัยจิตใจที่ดีงาม มีความพร้อมที่จะต่อสู้เพื่อตนเองและสังคม มีความพร้อมที่จะประกอบกิจการงานและอาชีพได้ การศึกษาช่วยให้คนเจริญงอกงาม ทั้งทางปัญญา จิตใจ ร่างกาย และสังคม การศึกษาจึงเป็นความจำเป็นของชีวิตอีกประการหนึ่ง นอกเหนือจากความจำเป็น ด้านที่อยู่อาศัย อาหารเครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค การศึกษาจึงเป็นปัจจัยที่ 5 ของชีวิต เป็นปัจจัยที่จะช่วยแก้ปัญหาทุก ๆ ด้านของชีวิตและเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุดของชีวิตในโลกที่มีกระแสความเปลี่ยนแปลงทางด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว และส่งผลกระทบให้วิถีการดำรงชีวิตต้องเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว เช่นเดียวกัน การศึกษาจึงมีบทบาทและความจำเป็นมากขึ้นด้วย ผลของการศึกษาทำให้มนุษย์มีความสุข อันเป็นความต้องการและเป้าหมายของมนุษย์ เศษปฏิปทาสูตรนี้ครอบคลุมไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา วัตถุประสงค์ของพระพุทธเจ้า ต้องการปูพื้นฐานของการศึกษาด้วย เพราะหมวดธรรมในเศษปฏิปทานั้นมีข้อปฏิบัติเป็นขั้นเป็นตอนจากพื้นฐานจนถึงระดับสูงสุด เช่นเดียวกับการศึกษาในทางโลก จากอนุบาลไปจนถึงชั้นปริญญาเอก เช่น การเริ่มต้นจากศีล และปฏิบัติตามหลักธรรมมีจิตมั่นคงสงัดจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายได้ชื่อว่าเป็นสมาธิ จนได้บรรลุธรรมที่เรียกว่า “ฌาน” จนเกิดปัญญาที่รู้แจ้งตามความเป็นจริง เป็นต้น

จากที่กล่าวมาข้างต้นนี้ ผู้วิจัยจึงได้ทำการศึกษาความหมายและหาข้อมูลของพระเสขะ รวมถึงข้อปฏิบัติตามหลักธรรมในเศษปฏิปทาสูตร และที่มีปรากฏในพระสูตรอื่น ๆ ของคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หนังสือ เอกสารต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างจากข้อมูลชั้นทุติยภูมิที่ได้อธิบายไว้ มาให้พอเป็นแนวทางศึกษาและปฏิบัติ ซึ่งพระสูตรนี้มีประโยชน์และเหมาะสมสำหรับผู้หวังบรรลุธรรม ผลอย่างมาก ส่วนเหตุผลที่ทั่วไปก็สามารถนำไปปฏิบัติได้ แม้เพียงชีวิตนี้ ชาตินี้ เราก็จะได้รับแต่สิ่งที่เป็นมงคลและสิ่งที่เป็นความเจริญเท่านั้น เพราะในพระสูตรนี้แม้บรรพชิตรวมถึงพวกเจ้าศากยะต่างก็หวังความเป็นมงคลและสิ่งที่เป็นความเจริญจากเศษปฏิปทานี้ด้วยเช่นกัน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของเศษปฏิปทาสูตร
2. เพื่อศึกษาข้อปฏิบัติของพระเสขะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
3. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ข้อปฏิบัติของพระเสขะที่ปรากฏในเศษปฏิปทาสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ ข้อมูลเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของเศษปฏิปทา ที่ได้ค้นคว้าจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นพุทธพจน์ และหลักการที่เกี่ยวข้อง และวิจัยตามขั้นตอน ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาวิจัยเชิงเอกสาร โดยแบ่งตามแหล่งข้อมูล ดังนี้

1. ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ คัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทย ของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2539 และคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาบาลี ของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.2500 และอรรถกถาแปลชุด 55 เล่มของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. 2560 รวมถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ข้อปฏิบัติของเสขปฏิบัติในพระสุตตันตปิฎก” นำมาแสดงไว้เพื่อประกอบการประกอบในงานวิจัย

2. ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ คัมภีร์ชั้นอรรถกถา ฎีกา ชั้นหลัง ๆ เพื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์ข้อปฏิบัติของพระเสขะในเสขปฏิบัติในพระสุตตันตปิฎก” และได้อาศัยตำรา หนังสือ เอกสาร บทความ งานวิจัยเชิงวิชาการ ที่เกี่ยวเนื่องกับชื่อเรื่องและวัตถุประสงค์ของการวิจัย พร้อมปัญหาที่ต้องการทราบ เพื่อมาประมวลใช้ประกอบในงานวิจัยครั้งนี้

ขั้นตอนที่ 2 วิธีการที่ใช้ในการวิจัย

1. ศึกษาแนวคิด หลักการและประเด็นสำคัญที่ต้องการทราบในการวิจัย
2. รวบรวมข้อมูลที่ได้จากการศึกษาจากชั้นปฐมภูมิ และชั้นทุติยภูมิ รวมทั้งเอกสาร บทความ งานวิจัย
3. นำข้อมูลที่ได้ศึกษาจากชั้นปฐมภูมิ และชั้นทุติยภูมิ รวมทั้งเอกสาร บทความ งานวิจัยมาสังเคราะห์ ในประเด็นที่เห็นว่าเกี่ยวข้อง และมีความสำคัญตรงกับวัตถุประสงค์ในการวิจัย
4. นำข้อมูลที่ได้สังเคราะห์ มาอธิบายและขยายความเพื่อให้เกิดความชัดเจนเพียงพอในการวิจัย

ขั้นตอนที่ 3 การวิเคราะห์ข้อมูล นำเสนอผลงานการวิจัย และ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาวเคราะห์ในขั้นนี้ ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เนื้อหา หลักธรรม ข้อปฏิบัติในพระสุตตันตปิฎก นำมาอธิบายขยายนัยของเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) คือ พระไตรปิฎก และเอกสารชั้นทุติยภูมิ (secondary sources) คือ อรรถกถา เอกสาร บทความ งานวิจัย และอินเทอร์เน็ต ในกรณีที่เห็นว่าจำเป็นต้องมีการอธิบายและขยายความเพื่อให้เกิดความชัดเจนมากยิ่งขึ้น เพื่อสรุปผลการวิเคราะห์

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า โครงสร้างและสาระสำคัญของเสขปฏิบัติในพระสุตตันตปิฎก ผลการวิจัยพบว่า เป็นพระสุตตันตปิฎกที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 13 พระสตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ มีพระสุตตันตปิฎกทั้งหมด 50 สุตระ แบ่งออกเป็นวรรคได้ 5 วรรค วรรคละ 10 สุตระ ดังนี้ 1. คหปติวรรค มี 10 สุตระ คือ (1) กัณฐกสูตร (2) อัญญาสูตร (3) เสขปฏิบัติในพระสุตตันตปิฎก (4) โปตลียสูตร (5) ชีวกสูตร (6) อุปาลิวัตสูตร (7) กุกกุรวตติกาสูตร (8) อภยราชกุมารสูตร (9) พุทฺธเวทนีสูตร (10) อปณณกสูตร 2. ภิกขุวรรค มี 10 สุตระ คือ (1) จุฬารุโรวาทสูตร (2) มหาราหุโลวาทสูตร (3) จุฬาลงกยสูตร (4) มหาาลงกยสูตร (5) ภัททาลิกสูตร (6) ลมฺภิกโกปมสูตร (7) จาตุมนสูตร (8) นพกปณสูตร (9) โคสิสสานิสูตร (10) กิฏฐาสิริสูตร 3. ปริพาชกวรรค มี 10 สุตระ คือ (1) จุฬาวัจจโคตตสูตร (2) อัคคิวัจจโคตตสูตร (3) มหาวัจจโคตตสูตร (4) ทีฆนขสูตร (5) มาคณฺธิยสูตร (6) สันทกสูตร (7) มหาสุกฺกทายิสูตร (8) สมณมฺนุชิกสูตร (9) จุฬสุกฺกทายิสูตร (10) เวชณสสูตร 4. ราชนวรรค

มี 10 สูตร คือ (1) ฆฎิการสูตร (2) รัฏฐบาลสูตร (3) มฆเทวสูตร (4) มจรสูตร (5) โพธิราชกุมารสูตร (6) อังคลิมาสูตร (7) ปิยชาติสูตร (8) พาหิตติสูตร (9) ธัมมเจติยสูตร (10) กัณณกัถลสูตร 5. พราหมณวรรค มี 10 สูตร คือ (1) พรหมายสูตร (2) เสลสูตร (3) อัสนายสูตร (4) โฆณมุขสูตร (5) จังกีสสูตร (6) เอสุการสูตร (7) ธนัญชานสูตร (8) วาเสณสูตร (9) สุกสูตร (10) สังคารวสูตร

เสขปฏิบัติสูตรนี้เป็นพระสูตรที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่มที่ 13 ในคหปติวรรค มีทั้งหมด 10 พระสูตร 1) กัณทรกสูตร 2) อัฏฐกนาครสูตร 3) เสขปฏิบัติสูตร 4) โปตลียสูตร 5) ชีวกสูตร 6) อุปาติวาทสูตร 7) กุกกุรวตติสูตร 8) อภยราชกุมารสูตร 9) พหุเวทนิยสูตร 10) อปณณกสูตร ซึ่งคหปติวรรค แปลว่า หมวดว่าด้วยคหบดี ซึ่งวรรคตั้งตามสาระสำคัญของพระสูตรที่ 2,4,6 และที่ 10 ในวรรคนี้ เสขปฏิบัติเป็นพระสูตรที่ 3 ของวรรคนี้ ว่าด้วยข้อปฏิบัติของพระเสขหรือเสขปฏิบัติ โดยตั้งชื่อตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ที่พระผู้มีพระภาครับสั่งให้พระอานนท์แสดงแก่พวกเจ้าศากยยะผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ มีความประสงค์ที่จะให้พระพุทธเจ้าทรงใช้สอยด้วยอิริยาบถทั้ง 4 เพื่อความเป็นมงคลแก่ท้องพระโรงหลังใหม่ และเพื่อความเจริญแก่พวกตนด้วย

ใจความที่เป็นสาระสำคัญเกี่ยวกับข้อปฏิบัติของพระเสขะ ได้แก่หลักธรรม 4 หมวด มี 15 ประการ คือ 1. สีสัมปทา 2. อปณณกปฏิบัติ 3 ได้แก่ อินทรีย์สังวร, โภชนะ มัตตัญญูตา, ชาคริยานุโยค 3. สัทธรรม 7 ประการ 4. ฌาน ผู้ปฏิบัติตามหลักธรรมที่กล่าวมานี้ เรียกว่า ผู้มีเสขปฏิบัติ และจะได้บรรลุคุณพิเศษ คือ วิชา 3 ได้แก่ (1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ (2) จุตูปปาตญาณ (3) อาสวักขยญาณ จึงได้ชื่อว่า เป็นผู้มึวิชา และจรรณะ ซึ่งข้อปฏิบัติของพระเสขหรือเสขปฏิบัติ บางที่ท่านเรียกว่า จรรณะ 15 ด้วยเหตุผล 2 ประการ คือ (1) เป็นธรรมสำหรับประพจน์ เพราะจรรณะหมายถึงความประพจน์ (2) เป็นธรรมสำหรับดำเนินไปสู่ทิศที่ไม่เคยไป คือ ได้บรรลุวิชา 3 หรือบรรลุนิพพาน (อรรถกถาปัญจสุทนี ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 29/32)

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า ข้อปฏิบัติของพระเสขะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก 1. คำว่า “สัมปทา” หมายถึง ความถึงพร้อม ในอังกุตรนิกาย อัฏฐกนิบาต พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ 8 ประการ คือ (1) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น (2) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา (3) กัลป์ยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี (4) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม (5) สัทธาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศรัทธา (6) สีสสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล (7) จาคสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยจาคะ (8) ปัญญาสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 23/43/343)

สีสสัมปทา หมายถึง ความถึงพร้อมด้วยศีล หรือความบริบูรณ์ของศีลตามภูมิตามขั้น ไม่ให้ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่างพร้อย อีกนัยหนึ่ง คือ ความไม่ล่วงละเมิดทางกาย ความไม่ล่วงละเมิดทางวาจา มีความประพจน์ดีงามเลี้ยงชีพโดยสุจริต มีระเบียบวินัยสมแก่ภาวะแห่งการดำเนินชีวิตของตน เช่น คฤหัสถ์ ก็รักษากาย วาจา ให้เรียบร้อย ประพจน์อยู่ในคลองธรรม เช่น ศีล 5 ศีล 8 เป็นต้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556) มีอาจารย์ที่ดี หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ มี อาชีพปาริสุทธศีล เป็นต้น และโคจรที่ดี หมายถึง โคจร 3 ลักษณะ คือ (1) โคจรที่ควรเข้าไปอาศัย หมายถึง กัลยาณมิตรพร้อมบริบูรณ์ด้วยวัตถุ 10 ประการ ที่ภิกษุควรไปมาหาสู่

(2) โจรที่ควรรักษา หมายถึง มรรยาทหรืออาจารย์ที่ดั่งามของพระภิกษุ เช่น การเดินอย่างสงบเสงี่ยมสายตาทอดต่ำลง ไม่เหลียวซ้ายแลขวาดูหญิงดูชายหรือสิ่งต่าง ๆ หรือแหงนดูเบื้องบน หรือก้มหน้าดูข้างล่างจนปราศจากความสำรวม (3) โจรที่ควรใส่ใจ หมายถึง สติปัญญา 4 ที่ภิกษุพึงใส่ใจปฏิบัติ และภิกษุต้องเป็นผู้มีปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย ซึ่งโทษ ในที่นี้ หมายถึง ความชั่วหรือความผิด ขึ้นชื่อว่าโทษแล้ว คือสิกขาบทที่มีมานอกพระปาติโมกข์ ฝ่ายอภิสมาจาริกาสึกษา ได้แก่ อนินยต และเสขยวัตร แม้จะมีโทษเพียงน้อยนิดเท่าใดก็ย่อมเป็นโทษอยู่นั่นเองไม่มีทางจะเป็นคุณไปได้ หมั่นสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาทั้งหลาย หมายถึง เมื่อมีภาวะเป็นพระภิกษุในพระพุทธศาสนาแล้ว ย่อมถือว่าได้สมาทานศีลสิกขาบทน้อยใหญ่ไว้สมบูรณ์เรียบร้อยแล้วทันที ไม่ต้องมีการสมาทานกันอีกดังนั้น พระภิกษุจึงจำเป็นต้องศึกษาเจตนารมณ์ หรือจุดมุ่งหมายของสิกขาบทแต่ละข้อ ๆ ที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ให้เข้าใจอย่างถ่องแท้ ทั้งต้องจำได้ขึ้นใจ เพื่อให้สามารถปฏิบัติสิกขาบทแต่ละข้อ ได้โดยบริบูรณ์บริสุทธ์ไม่มีผิดพลาด

ในข้อปฏิบัติปณณกปฏิบัติ 3 คือ การปฏิบัติที่ไม่ผิด ได้แก่

1. อินทรีย์สังวร หมายถึง การสำรวมระวังในอินทรีย์ ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่พระผู้มีพระภาคทรงตรัสให้สำรวมระวัง หาใช่ทรงห้ามในการเห็น การฟังเสียง การดมกลิ่น การลิ้มรส การถูกต้อง โผฏฐัพพะ และการรับรู้ธรรมารมณ์ทางใจ แต่อย่างใด พระองค์ทรงแสดงให้เห็นถึงหน้าที่อันเป็นปกติในการรับรู้ธรรมารมณ์ทางทวารทั้ง 6 ของเหล่าอินทรีย์เท่านั้น อินทรีย์สังวรไม่ใช่การหลบหนีอารมณ์ เพื่อไม่ให้เห็นรูป เพื่อไม่ให้ได้ยินเสียง เพื่อไม่ให้ดมกลิ่น เพื่อไม่ให้ลิ้มรส เพื่อไม่ให้ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย เพื่อไม่ให้รับรู้ธรรมารมณ์ แต่เป็นการทำให้จิตได้รับการคุ้มครองจากมหันตภัย นั่นก็คือกิเลส พุทฺธงาย ๆ ว่า คุ้มครองป้องกันไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นในจิตได้ มิใช่กำจัดเพราะเป็นหน้าที่ของภาวะธรรมหมวดอื่น ก็คือ ปัญญา ที่จะทำหน้าที่กำจัดกิเลส อย่างเช่น ที่พระองค์ยกตัวอย่างมาแสดงไว้ใน อินทรีย์ภาวนาสูตร อันสืบเนื่องจากเหตุที่ได้สนทนา กับอุตตรมานพ ลูกศิษย์ของปาราสิริพราหมณ์ ท่านสอนลูกศิษย์ของท่านด้วยวิธีการนี้ คือ อย่าดูรูปทางตา อย่าฟังเสียงทางหู ซึ่งพระองค์ตรัสว่า หากเจริญอินทรีย์อย่างนั้น สาวกผู้ปฏิบัติจนสำเร็จก็จะเป็นคนตาบอดเป็นคนหูหนวกอย่างแน่นอน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/453/404)

2. โภชน มัตตัญญตา การรู้จักประมาณในการบริโภค ในพุทธศาสนานั้น มีจุดมุ่งหมายของการบริโภคอาหารเป็นสิ่งที่มีความจำเป็นสำหรับมนุษย์ เมื่ออาหารเป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการดำรงชีวิต อาจจะส่งผลให้เป็นคุณและโทษก็ได้ พระพุทธศาสนามีคำสอนเกี่ยวกับเรื่องการบริโภคอาหารที่ถูกต้อง โดยสอนการพิจารณาเพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงจุดมุ่งหมาย และลักษณะคุณค่าอาหารให้ถ่องแท้ก่อนที่จะบริโภค ดังที่พระองค์ทรงสอนภิกษุในการพิจารณาก่อนที่จะบริโภคอาหารมีใจความว่า “เราพิจารณาโดยแยบคายแล้วจึงบริโภคอาหาร มิใช่เป็นการบริโภคเพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อประดับตกแต่ง แต่บริโภคเพื่อให้ร่างกายนี้ดำรงอยู่ได้ เพื่อระงับความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ความดี ด้วยความหวังว่าเราจักบำบัดทุกข์เกื้อป้องกันทุกข์ใหม่ให้ชีวิตดำรงอยู่ได้ ด้วยการบริโภคนี้ ความไม่มีโทษ และความเป็นอยู่อย่างผาสุกจักเกิดขึ้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 12/14/14) ซึ่งหมายถึง การพิจารณาด้วยปัญญา เป็นการป้องกันทั้งทางกายและทางจิต เพื่อไม่ให้กิเลสเข้าครอบงำ

3. ชาคริยานุโยค หมายถึง หลักธรรมที่ใช้ประกอบความเพียรเครื่องต้นอยู่ คือ ความเพียรพยายาม ปฏิบัติธรรม ไม่เห็นแก่นอน ตื่นตัวอยู่เป็นนิตย์ ขำระจิตไม่ให้มีนิวรณ์ พร้อมเสมอทุกเวลาที่จะปฏิบัติกิจให้ก้าวต่อไป ในคณิกโมคคัลลานสูตรนี้ พระองค์ได้ตรัสแนะนำให้ภิกษุประกอบความเพียรว่า “มาเถิด ภิกษุ เธอจงเป็นผู้ประกอบความเพียรเครื่องต้นอย่างต่อเนื่อง คือ เธอจงขำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดวัน จงขำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปฐมยามแห่งราตรี นอนดูจราสีห์โดยข้างเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะกำหนดใจพร้อมจะลุกขึ้น ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี จงลุกขึ้นขำระจิตให้บริสุทธิ์ จากธรรมทั้งหลายที่เป็นเครื่องขัดขวาง ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่งตลอดปัจฉิมยามแห่งราตรี” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/74-76/78-81) ในอปมณกปฏิปทา 3 นี้ พระองค์ทรงอุปมาเปรียบด้วยรถ คือ เหมือนการขับรถ ที่สามารถบังคับมาได้ แล้วให้มันวิ่งไปตามถนน ด้วยการดึงเชือกด้วยมือซ้าย ถือประตักด้วยมือขวา ขับไปข้างหนีกก็ได้ ถอยหลังก็ได้ในถนนใหญ่สี่แยก ซึ่งมีพื้นเรียบเสมอตามต้องการ ภิกษุก็เหมือนกัน ย่อมสามารถฝึกอินทรีย์ทั้ง 6 ได้ ไม่ให้ยินดี ยินร้ายในอารมณ์ที่น่ายินดี ยินร้าย เมื่อทำได้แล้วก็ปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปคือ ให้รู้ประมาณในการบริโภคอาหาร ไม่ฉันทเพื่อเล่น มัวเมา และข้อสุดท้ายพระองค์ได้ทรงแนะนำให้ประกอบความเพียรเครื่องต้นอยู่เนื่อง ๆ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 18/239/239-241)

ข้อปฏิบัติด้วยสัทธรรม 7 นั้น มีความหมาย คือ ธรรมของสัตตบุรุษ หรือธรรมอันงาม ได้แก่

- 1) เป็นผู้มิศรัทธา เชื่อในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคต ว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง 9 ประการ ตรัสรู้ธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์หากฝึกตนด้วยดี ก็สามารถเข้าถึงภูมิธรรมสูงสุด บริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ดังที่พระองค์ทรงบำเพ็ญไว้เป็นแบบอย่าง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 13/25/28)
- 2) เป็นผู้มิหิริ หมายถึง เป็นผู้ที่มีความละอายบาป ละอายใจต่อการทำชั่ว และไม่ประกอบด้วยอกุศลธรรมทั้งปวงแม้เพียงเล็กน้อย ในที่นี้หมายถึง การไม่ประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต มโนทุจริต ประกอบด้วยกุศลธรรม ได้แก่ กุศลกรรมบถ 10
- 3) เป็นผู้มิโอตตปปะ หมายถึง เกรงกลัวบาป กลัวผลแห่งวิบากที่จะได้รับ กลัวตนจะติเตียนตนเองบ้าง กลัวผู้อื่นจะครหาบ้าง กลัวอาชญาบ้าง กลัวภัยในอบายบ้าง จึงไม่ทำบาป ซึ่งในข้อหลังนี้ เป็นลักษณะของพระเสขะ 7 จำพวก และปุณณผู้มีศีล (กัลป์ยามปุณณ) (อรรถกถาปัญจกัณณ ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 11/52)
- 4) เป็นพหูสูต คือ ผู้ที่ได้ยิน ได้ฟังมามากในพุทธพจน์ของพระพุทธเจ้า คือ นวักคัสตถุศาสน์ และทรงจำไว้ได้อย่างคล่องปาก ขึ้นใจ และ แทงตลอดดีด้วยทัญญู (สัมมาทัญญู) คือ ขบได้ด้วยทฤษฎี มีความเข้าใจลึกซึ้ง ประจักษ์ด้วยปัญญาทั้งในแง่ความหมายและเหตุผล (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 22 /87/155)
- 5) เป็นผู้ปรารภความเพียร ทั้งทางกายและทางจิต ด้วยสัมมปปธาน 4
- 6) เป็นผู้มิสตี ที่พัฒนามาตั้งแต่ขั้นศีล เอื้อต่อการขำระจิตให้บริบูรณ์เป็น สติสัมโพชฌงค์ (สติ ของผู้ที่จะตรัสรู้) กำจัดนิวรณ์ทั้ง 5 ละสังโยชน์ 3 บรรลุปฐมฌานไปตามลำดับจนถึงจตุตถฌาน ซึ่งจิตของผู้บรรลุจตุตถฌานเป็นจิตที่ตั้งมั่น บริสุทธิ์ไม่มีกิเลส อุปกิเลส เป็นจิตนุ่มนวล ควรแก่การงาน
- 7) เป็นผู้มิปัญญา เมื่อจิตตั้งมั่นเช่นนี้ ทำให้ปัญญา

ญาณเกิดขึ้นและได้บรรลุ วิชา 3 คือ 1) ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ระลึกชาติได้ 2) จุตูปปาตญาณ ทิพยจักขุ หรือตาทิพย์ ก็ทำให้จิตโน้มไปเพื่อวิชาอย่างนี้ 3) คือ อาสวักขยญาณ ด้วยปัญญาญาณที่รู้แจ้งแทงตลอดตามความเป็นจริง ก็จะบรรลุถึงจุดมุ่งหมายสูงสุดได้ตามความปรารถนา เป็นปัญญาญาณที่รู้แจ้งในพระนิพพาน

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิเคราะห์ข้อปฏิบัติของพระเสขะในเสขปฏิบัติปาฐะสูตรนี้พบว่า เป็นข้อปฏิบัติของพระเสขะ ที่เรียกว่า จรณะ 15 ที่พระอานนท์แสดงมานี้เป็นข้อปฏิบัติที่เป็นยอดของหมวดธรรม ที่กล่าวว่า เป็นของผู้เจริญในพระพุทธศาสนา เป็นการปฏิบัติที่เป็นมงคล เป็นคุณสมบัติของพระเสขะ 7 จำพวก ซึ่งหมวดธรรมแต่ละหมวดที่แสดงบ่งชี้ถึงความพร้อมบริบูรณ์บริสุทธ์แล้วทั้งสิ้น มิได้แสดงโดยละเอียดของข้อปฏิบัติในการลงมือภาคปฏิบัติ ผู้วิจัยจึงเน้นย้ำไว้ในการวิเคราะห์ให้ผู้ศึกษาต้องมีความศรัทธาฉันท์ตั้งใจจริง ที่จะศึกษาเล่าเรียน และลงมือปฏิบัติตามแนวของเสขปฏิบัติปาฐะสูตร จึงจะเห็นประจักษ์ด้วยตนเอง เพราะพระเสขะ เป็นผู้ที่ยังต้องศึกษาในไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ที่พระพุทธเจ้าทรงประทานความเป็นมงคลและแนวทางการศึกษาให้แก่พวกเจ้าศากยะ สิ่งที่ยืนยันได้ว่าข้อปฏิบัติของเสขปฏิบัติปาฐะเป็นของผู้เจริญในพระพุทธศาสนา ก็คือ ผลของการปฏิบัติได้ประจักษ์แก่ตนเอง ที่ทำให้ผู้ปฏิบัติบรรลุจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา เป็นความหลุดพ้นจากอวิชชากิเลสทั้งปวงได้อย่างแน่นอน หากเราพิจารณาตามพระสูตรถึงผลที่ได้ประจักษ์ คือ คุณพิเศษที่เรียกว่าวิชา 3 อันเป็นผลมาจากการบรรลุจุดตกตามเป็นความหลุดพ้นจากราคะด้วยสมถกรรมฐาน คือ เจโตวิมุตติ เมื่อเราปฏิบัติต่อเนื่องด้วยวิปัสสนากรรมฐานทำให้เกิดปัญญาวิมุตติทำให้เราหลุดพ้นจากอวิชชา ด้วยปัญญาของวิปัสสนาญาณ

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า เสขปฏิบัติปาฐะเป็นพระสูตรที่ 3 ของคหปติวรรค ว่าด้วยข้อปฏิบัติของพระเสขะหรือเสขปฏิบัติ โดยตั้งชื่อตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ซึ่งเหตุเกิดของพระสูตรนี้จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ คือแสดงตามอัธยาศัยของผู้อื่น สอดคล้องกับแม่ชีพิมพ์วรา ทิพยบุลลิตี ที่ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาวิชาและจรณะในเสขปฏิบัติปาฐะ พบว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงเพราะเหตุเกิดจากการแสดงตามอัธยาศัยของผู้อื่น มุ่งประโยชน์เป็นการเฉพาะสำหรับผู้ฟัง พระสูตรประเภทนี้เรียกว่า ปรัชมาสยะ เช่น อัมมจักกัปปวัตตนสูตร แสดงแก้ปัญจวัคคีย์ ที่ยึดติดในการทรมานตน ด้วยการเสนอทางสายกลางเป็นทางเลือกใหม่ จูฬราหุลวาตสูตร แสดงเพื่อโปรดพระราหุลเป็นการเฉพาะ และเสขปฏิบัติปาฐะสูตร แสดงเพื่อความเป็นมงคลแก่ท้องพระโรงหลังใหม่ของพวกเจ้าศากยะ (วรา ทิพยบุลลิตี, 2554) เสขปฏิบัติปาฐะสูตร เป็นพระสูตรว่าด้วยข้อปฏิบัติของพระเสขะ ได้แก่ พระผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติมรรค และผล จนถึงพระผู้ตั้งอยู่ในพระอรหัตตมรรค ซึ่งมีข้อปฏิบัติที่เรียกอีกอย่างว่า จรณะ 15 ทำให้ผู้ประพฤติธรรมเหล่านี้ สามารถบรรลุมรรค ผล นิพพานได้ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ผศ. สมศรี ปทุมสูตร, ผศ. ปยงค์ วิริยะวิทย์, รศ. อาภรณ์ พุกกะมาน โดยเสนอแนวคิดว่า จรณะ 15 เป็นทางเอกแห่งการบรรลุธรรมอย่างพระพุทธเจ้า มีผลจริงพิสูจน์ได้ แม้ในปัจจุบัน แนวทางปฏิบัติ ตั้งต้นด้วยสังวรศีล ซึ่งพระพุทธองค์ มีศีลเป็นหลัก มีธรรมเป็นฐานในการสร้างหลักแห่งจิตวิญญาณ ให้จิตมีศีลเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวเป็นหลักในการพิจารณาตัดสินสิ่งที่ควรทำ สิ่งไม่ดีที่ควรหยุด ทำให้ได้ นอกจากนี้ยังยืนยันได้ว่า

จรรยา 15 เป็นเครื่องทำให้บรรลุธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา (สมศรี ปทุมสูตร, ปยงค์ วิริยะวิทย์ และ อาภรณ์ พุกกะมาน, 2525) ซึ่งสอดคล้องตามที่พระอานนท์แสดงไว้ในพระสูตรว่า เป็นผู้ได้มาน และบรรลุ วิชา 3 เห็นความเกิดดับของรูปนาม คือ ไตรลักษณ์ รู้แจ้งตามความเป็นจริงของธรรมอันประเสริฐ คือ อริยสัจ 4 ได้ชื่อว่า เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยวิชาและจรรยา และสอดคล้องกับ พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ) ได้เสนอแนวทางการเจริญวิปัสสนาเป็นหลักสำคัญในคำสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งนำไปสู่บุคคลเกิดปัญญาหยั่งเห็น รูปนาม พระไตรลักษณ์ และอริยสัจ 4 อย่างแท้จริง (พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), 2550)

2. พบว่า ข้อปฏิบัติของพระเสขะที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมีหลักธรรมสำคัญอยู่ 4 หมวด หรือที่เรียกว่าจรรยา 15 ได้แก่ (1) สีสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล มีสังวรในพระปาติโมกข์ เป็นต้น ต้องบริสุทธิไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่างพร้อยเพราะว่าศีลเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ สอดคล้องกับ พระครูสิริปริยัติโกศล (กมล) ได้ทำการวิจัยเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์หลักปาริสุทธิศีล 4 เพื่อป้องกันภัยของภิกษุผู้บวชใหม่ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ในวิสุทธิมรรคมอริยาบยไว้ว่า ปาติโมกข์สังวรศีลของภิกษุนั้นหมายถึง ความเป็นผู้สำรวมด้วยความสังวรคือ พระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติมองเห็นภัยในโทษมีประมาณ เล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย (พระครูสิริปริยัติโกศล (กมล), 2564) (2) อปณณกปฏิบัติ ทั้ง 3 ได้แก่ อินทรีย์สังวร โภชนะ มัตตัญญูตา ชาคริยานุโยค ถือว่าเป็นการปฏิบัติที่ไม่ผิด ปฏิบัติมาถูกทางแห่ง การบรรลุมรรค ผล นิพพาน สอดคล้องกับพระชุมพล สุจิตโต (ชัยกลิน) ที่ได้ทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาการปฏิบัติ อปณณกปฏิบัติ 3 เพื่อการเจริญวิปัสสนากวณาในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท. พบว่า หลักธรรมของอปณณกปฏิบัติ 3 นั้นเป็นธรรมย่อย (อนุธรรม) ที่ต้องประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องกับสติปัฏฐาน ๔ เป็นธรรมะ พื้นฐานในการปฏิบัติเพื่อให้จิตเป็นสมาธิ เป็นหนึ่งในข้อปฏิบัติที่เป็นทางนำไปสู่ความพ้นทุกข์ เรียกว่าจรรยา 15 (พระชุมพล สุจิตโต (ชัยกลิน), 2560) (3) สัทธิธรรม 7 หมายถึง ธรรมของสัตตบุรุษ คือ ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ พหุสุตต ปรรวคความเพียร มีสติ และปัญญา ซึ่งธรรมเหล่านี้ เป็นทั้งธรรมที่เป็นแกนนำ ให้ธรรมอื่น ๆ มีความบริบูรณ์ จนเป็นธรรมจากโลกียะก้าวไปเป็นโลกุตตระ ที่เรียกว่า อริยมรรค เช่น ศรัทธาที่มีสติช่วย พัฒนาจนเป็นปัญญา กลายเป็นสัมมาทิฐิ เห็นแจ้งตามความเป็นจริง ได้บรรลุมาน และบรรลุวิชา 3 สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้เสนอแนวคิดที่ว่า นอกจากนี้อาจวัดความเป็นโลกียะ สัมมาทิฐิด้วยวิธีพูดอย่างอื่นอีก เช่นว่า ทิฐุชนิดที่เกื้อกูลเป็นไปเพื่อประโยชน์แก่ชีวิตและสังคม หรือว่าได้แก่ ทิฐุชนิดที่ทำให้ก้าวหน้าไปในมรรคได้ คือ ส่งผลแก่องค์มรรคข้ออื่น ๆ ได้ ตั้งแต่ช่วยให้เกิดสัมมาสังกัปปะ เป็นต้น และในเมื่อเป็นความรู้ความเข้าใจที่สอดคล้องกับความเป็นจริงตามธรรมชาติของธรรมชาติ โลกียะ สัมมาทิฐินี้ (มาน) ก็จะเชื่อมต่อให้ก้าวไปยังโลกุตระสัมมาทิฐิได้ด้วย (วิชา 3) เป็นพระอเสขะ คือ ผู้ไม่ต้องศึกษา เพราะพรหมจรรย์อยู่จบสิ้นแล้ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556)

3. พบว่า เสขปฏิบัติสูตร หรือจรรยา 15 เป็นข้อปฏิบัติที่เป็นแนวทางการศึกษาในพระพุทธศาสนา อีกแนวทางหนึ่ง เพราะว่าเป็นหลักธรรมที่ครอบคลุมไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา สอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยายว่า หลักปฏิบัติที่จัดเป็นระบบ โดยมีใจความตอนหนึ่งว่า พุทธพจน์ที่แสดงหลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุนิพพาน มักเป็นไปในรูปของคำสอนที่พิจารณา

ตามสภาวะธรรมที่เกิดขึ้นในขณะที่ปฏิบัติตามหลักดังกล่าว พุทธพจน์ที่จัดว่าเป็นระบบและนับว่าละเอียดที่สุด และพบบ่อยที่สุด ก็คือ คำสอนแสดงความก้าวหน้าในการประพจน์พระภิกษุ ตั้งแต่อกบวชจนบรรลู่สาวิกขญาน อีกแนวทางหนึ่ง ที่นับว่าใกล้เคียง ซึ่งพระพุทธเจ้าแสดงเองบ้าง พระสาวกแสดงบ้าง เป็นครั้งแรก คือ แนวจรณะ 15 และวิชา 3 ซึ่งก็คือ เสขปฏิบัติพาทนเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556) และสอดคล้องกับ สมเด็จพระพุทธอาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร) แปลไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค เนื้อความตอนหนึ่งได้มีการอธิบายแนวทางการศึกษาในพระพุทธศาสนาไว้อีกรูปแบบหนึ่งที่มีความสอดคล้องกับ จรณะ 15 ในหลายประเด็น เช่น เรื่องศีล เป็นต้น แต่โดยมากจะเน้นไปในเรื่องวิปัสสนา ที่เรียกว่า ญาณ 16 แต่ก็ครอบคลุมไตรสิกขาเช่นเดียวกัน อีกประการหนึ่ง เสขปฏิบัติพาทนนี้ อาจกล่าวได้ว่า เป็นแนวทางปฏิบัติของทางสายกลาง ที่เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา คือ มรรคมงคล 8 โดยจัดเข้าหลักการศึกษาในไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา เพราะข้อปฏิบัติของจรณะ 15 สามารถทำให้ทุกองค์มรรคเกิดขึ้นได้บริบูรณ์ เป็นไตรสิกขาที่บริบูรณ์ คือ พระอรหันต์ และสอดคล้องกับ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า โดยนัยนี้ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ เป็น ศีล (ในจรณะ 15 สีสัมปทา หิริ โอตตปปะ อินทริยสังวร เป็นต้น) เป็นอริสัลลสิกขา สัมมาวายามะ (ปรารภความเพียร) สัมมาสมาธิ (ผู้มีสติ ในสติสัมโพชฌงค์) สัมมาสมาธิ (ฌาน) เป็นอริจิตตสิกขา สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ เป็นอริปัญญาสิกขา (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), 2556) สอดคล้องกับเสขปฏิบัติพาทนที่ท่านอรรถกถาจารย์อธิบายว่า พระเสขะ คือ ผู้ที่ยังต้องศึกษา หมายถึง ศึกษาอยู่ในไตรสิกขา คือ อริสัลลสิกขา อริจิตตสิกขา อริปัญญาสิกขา ดังที่ได้วิเคราะห์เอาไว้ข้างต้น

องค์ความรู้ใหม่

หากมองในแง่ตามหลักการบรรลุมรรค ผล นิพพาน ในพระพุทธศาสนาจะพบว่า ที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า ทำให้แจ้งในอริยสัจ 4 ตามหลักของมัชฌิมาปฏิปทา หรือทางสายกลาง ด้วยมรรคมงคล 8 ซึ่งข้อปฏิบัติของเสขปฏิบัติพาทน ที่มีหมวดธรรม 4 หมวด หรือเรียกอีกอย่างว่า จรณะ 15 จัดว่าเป็นมรรคมงคล 8 ด้วยอย่างเช่น สีสัมปทา เป็นความประพฤติดีทางกาย ทางวาจา ได้แก่

1. สังวรในปาติโมกข์ มีอาจารย์ที่ดี ด้วยการปฏิบัติจุฬศีล มัชฌิมศีล รวมถึงวิสุทธิ 4 ของหิริและโอตตปปะ ที่ผู้ปฏิบัติมีการสำรวมระวังในทางวาจา ที่จัดเป็นองค์มรรค ได้แก่ สัมมาวาจา มีการงานชอบด้วยการงดเว้น หรือเจตนางดเว้นจากกายทุจริตทั้ง 4 ด้วยการคุ้มครองทวารในอินทริยทั้งหลาย และรู้จักประมาณในการบริโภค แม้ในจรณะที่เรียกว่า โคจรที่ควรใส่ใจ (อุปปนิพันธโคจร) ในที่นี้ หมายถึง สติปัฏฐาน 4 ข้อนี้ก็ถือว่าเป็นองค์มรรคด้วย ได้แก่ สัมมากัมมันตะ ส่วนอาจารย์ที่เป็นมหาศีล อาชีวะปาริสุทธิศีล ไม่แอบอ้างหรืออวดคุณพิเศษเพื่อหวังลาภจากชาวบ้าน จัดเป็นอริยมรรค ได้แก่ เลี้ยงชีพชอบเป็น สัมมาอาชีวะ ส่วนการปรารภความเพียรนั้น แบ่งออกเป็นสองนัย คือ คำว่า ปรารภ แปลว่า ดำริชอบ ที่มีความนึกคิดจะหลีกเลี่ยงจากกิเลสทั้งปวง คือ สัมมาสังกัปปะ เป็นเหตุให้ประกอบความเพียรที่ชอบ คือ สัมมาวายามะ พัฒนาสติจนกลายเป็นสติสัมโพชฌงค์ ที่จัดอยู่ในอริยมรรค คือ สัมมาสมาธิ นำไปสู่จิตที่บริสุทธิ์ คือ ปฐมฌาน ทุตติฌาน ตุตติฌาน และจตุตถฌานที่เป็นสมาธิขั้นอัปปนาสมาธิที่แนบแน่นมั่นคง จัดเป็นองค์ในอริยมรรค คือ สัมมาสมาธิ

เป็นผู้มีคุณสมบัติของสัตบุรุษ คือ สัทธิธรรม 7 ได้แก่ มีศรัทธาที่เห็นชอบด้วยปัญญาทั้งเหตุและผล เป็นพหูสูต ไม่มีวิจิติจณา เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า จนยกระดับศรัทธาพัฒนามาเป็นปัญญาที่เห็นชอบรู้ชัด (ในไตรลักษณ์และอริยสัจ 4) จัดเป็นอริยมรรค คือ สัมมาทิฐิ

อีกประการหนึ่ง ข้อปฏิบัติของพระเสข หมายถึง ผู้ที่ยังต้องศึกษา คือ ศึกษาในไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ดังนั้น คงไม่ต้องสงสัยเลยว่าข้อปฏิบัติเสขปฏิบัติเสขปฏิบัติหรือจรรยา 15 เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการศึกษาตามหลักของพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้ หากพิจารณาตามนี้ พึงตั้งข้อสังเกตและทำความเข้าใจด้วยว่า พระเสขะ เป็นผู้ที่ศึกษาไตรสิกขาและปฏิบัติมาแล้วจนได้อริยมรรคในขณะแห่งมรรคจิตด้วย ถึงพร้อมด้วยอริยผลในขณะแห่งผลจิตด้วย ดังนั้น บุคคลผู้มีศีล (ที่มีศีล 5 ศีล 8 กุศลกรรมบถ 10 ยังไม่สมบูรณ์ คือ ไม่ได้รักษาอย่างต่อเนื่อง) และภิกษุโดยทั่วไปยังไม่ใช่พระเสขะ จึงต้องศึกษาและปฏิบัติตามข้อปฏิบัติของเสขปฏิบัติ จาบรรลุปะเป็นพระเสขะ 7 จำพวกตามลำดับ ไตรสิกขาของพระเสขะ จึงเป็นระดับที่ถึงพร้อมด้วย อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา โดยผ่านการพัฒนามาตั้งแต่ขั้นศีล อปัลลภกปฏิบัติ 3 สัทธิธรรม 7 และฌาน 4 แม้จะทำได้เป็นบางส่วน ทั้งบุคคลผู้มีศีลและภิกษุผู้ปฏิบัติตามแนวเสขปฏิบัติ จักได้ชื่อว่า พระเสขะ คือ เข้าสู่กระแสพระนิพพานเป็นพระโสดาปัตติมรรค เป็นต้น เมื่อได้บรรลุมรรค 3 เป็นพระอรหันต์ผล ก็มีชื่อใหม่อีกว่า อเสขะบุคคล คือ ผู้ไม่ต้องศึกษาอีกแล้ว เพราะทำไตรสิกขาได้สมบูรณ์ ซึ่งข้อปฏิบัติของเสขปฏิบัติสามารถสเคราะห์ลงในหลักไตรสิกขา ได้ดังนี้

2. สิลสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีล มีสังวรในปาติโมกข์ มีอาจารย์และโคจรที่ดีงาม เป็นผู้ปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย รวมทั้งความมีหิริและโอตตปปะ อินทริยสังวร โภชนะ มัตตัญญูตา ล้วนเป็นข้อปฏิบัติที่รวมลงในไตรสิกขาข้อแรก คือ ศีล ที่เป็น อธิศีลสิกขา เพราะถึงพร้อมจนเป็นอริยมรรค ได้แก่ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ หลังจากนั้นหาที่สงัดสงบเพื่อประกอบความเพียรเครื่องตื่น (ชาคริยานุโยค) โดยมีสติคอยกำกับดูแล และพัฒนาจิต อย่างต่อเนื่องด้วยการปรารภความเพียรในอริยมรรค คือ สัมมาวายามะ เพื่อให้สติพัฒนาให้เห็นความเกิดดับเป็นสติสัมโพชฌงค์ในอริยมรรค ได้แก่ สัมมาสติ ก้าวสู่ความเป็นสมาธิที่แนบแน่นตั้งมั่น คือ ฌาน ชื่อว่า สัมมาสมาธิในอริยมรรค ซึ่งธรรมเหล่านี้สามารถสเคราะห์ลงในไตรสิกขาข้อที่สองคือ สมาธิ หรือ อธิจิตตสิกขา เพราะเป็นการชำระจิตให้บริสุทธิ์ ส่วนศรัทธาที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และอาศัยความเป็นพหูสูต จนเกิดปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอด มีความคิดที่จะหลีกออกจากกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกทั้งหลาย จัดเข้าในหมวดปัญญา หรืออธิปัญญาสิกขา เพราะทำให้สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ เกิดขึ้นบริบูรณ์

ข้อปฏิบัติของพระเสขในเสขปฏิบัติทาสูตร	ไตรสิกขา
สังวรในพระปาติโมกข์, อาจารย์และโคจรที่ติงาม, เป็นผู้มิปกติเห็นภัยในโทษแม้เพียงเล็กน้อย, สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย, อินทรีย์สังวร, โภชนะ มัตตัญญูตา, มีหิริ-โอตตปปะ	อริสีลสิกขา
ประกอบความเพียรเครื่องตื่น (ชาคริยานุโยค), บรรณการความเพียร(ทางจิต), ฌาน 4	อริจิตตสิกขา
ศรัทธาที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และอาศัยความเป็นพหุสูต จนเกิดปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอด มีความคิดที่จะหลีกออกจากกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกทั้งหลาย ทำให้สัมมาทิฐิ และสัมมาสังกัปปะ เกิดขึ้นบริบูรณ์	อริปัญญาสิกขา

ภาพที่ 1: ตารางสรุปองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากผลการวิจัยสังเคราะห์เข้าในไตรสิกขา

ข้อปฏิบัติของพระเสขในเสขปฏิบัติทาสูตร	อริยมรรค
สำรวมวาจาในสังวรปาติโมกข์, มีอาจารย์ที่ติงามในการปฏิบัติ จูฬศีล, มัชฌิมศีล, มีหิริ-โอตตปปะในการปฏิบัติวิจยสุจริต 4	สัมมาวาจา
การทำงานชอบด้วยการงดเว้นกายทุจริต 3 ได้แก่ อินทรีย์สังวร, โภชนะ มัตตัญญูตา, โคจรที่ควรใส่ใจ (สติปัฏฐาน 4)	สัมมากัมมันตะ
อาจารย์ที่เป็นมหาศีล, อาชีวกปาริสุทธิศีล	สัมมาอาชีวะ
มีปรารภที่เป็นดำริชอบที่จะออกจากกิเลสทั้งปวง	สัมมาสังกัปปะ
มีปรารภความเพียร (สัทธรรม 7)	สัมมาวายามะ
ประกอบความเพียรเครื่องตื่นอยู่เนืองๆ (ชาคริยานุโยค)	สัมมาสติ
ปฏิบัติสมถกรรมฐาน (สติปัฏฐาน 4) จนบรรลุฌาน 4	สัมมาสมาธิ
มีศรัทธาที่พัฒนาโดยการสร้างสมจากความเป็นพหุสูต จนกลายเป็นปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอด จนบรรลุ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน จตุตถฌาน และปฏิบัติด้วยวิปัสสนากรรมฐาน จนบรรลุวิชชา 3 และแจ้งในอริยสัจ 4	สัมมาทิฐิ

ภาพที่ 2: ตารางสรุปองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากผลการวิจัยสังเคราะห์เข้าในอริยมรรค

สรุป

เสขปฏิบัติทาสูตรนี้ จัดเป็นอีกพระสูตรหนึ่งที่มีข้อปฏิบัติ ครอบคลุมไตรสิกขา เช่นเดียวกับคัมภีร์วิสุทธิมรรค ถือเป็นแนวทางการศึกษาอีกแนวทางหนึ่งในพระพุทธศาสนา โดยข้อปฏิบัติของพระเสขหรือจะเรียกอีกอย่างว่า จรณะ 15 เริ่มต้นจากศีล ก็ด้วยมุ่งสร้างสมนียสหรือความเคยชินในทางที่ติงาม เป็นการควบคุมความประพฤติให้ติงามทางกาย วาจา เพราะเมื่อตั้งใจประพฤติศีลจนถึงพร้อมบริบูรณ์ ก็ไม่มีความเดือดร้อน

วุ่นวายใจ ทำให้จิตสงบ เป็นสมาธิได้ คนเราเมื่อใจสงบแน่วแน่ผ่องใส ก็ทำให้คิดอะไรได้คล่อง มองเห็นอะไร ๆ ชัดเจนแจ่มแจ้ง ไม่เอนเอียง เห็นตามความเป็นจริง ก็เกิดปัญญา ทำให้สามารถบรรลุถึงเป้าหมายสูงสุดได้ อีกประการหนึ่ง การฝึกอบรมความประพฤติด้วยศีล ก็เป็นการฟักบ่มให้องค์มรรคทั้งหลายเกิดขึ้น โดยเริ่มจาก ศรัทธาที่พัฒนาด้วยโยนิโสมนสิการ และปรโมโตสะที่ดี จนกลายเป็นสัมมาทิฐิเกิดขึ้น เพราะเมื่อใดองค์มรรค ที่มีสัมมาทิฐิเป็นตัวนำ และเกิดขึ้นในบุคคล องค์ธรรมที่ดีทั้งหลายก็จะทำหน้าที่ประสานสัมพันธ์ส่งทอด ต่อเนื่องให้เกิดองค์มรรคต่าง ๆ ตามมาได้ครบ จนบริสุทธบริบูรณ์ เป็นทางดำเนินแห่งพระอริยบุคคล ที่ พระพุทธเจ้าทรงวางไว้เป็นแนวทางเพื่อการบรรลุ มรรค ผล นิพพาน ที่เรียกว่า มัชฌิมปฏิปทา หรือทางสาย กลาง ที่ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์สามารถนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตในปัจจุบันได้

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ผลจากการวิจัยพบว่า ข้อปฏิบัติของเสขปฏิปทาสูตรนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะข้อปฏิบัติที่ปรากฏในพระสูตร เพื่อเป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนั้น ผู้วิจัยอยากให้ผู้ใดศึกษาได้นำเอาข้อมูล ของงานวิจัยนี้ไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อไป รวมถึงให้ศึกษาข้อปฏิบัติของเสขปฏิปทาในอีกหลายแง่มุมว่า มีความเกี่ยวข้องและสัมพันธ์กับหลักการปฏิบัติเพื่อบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างไรบ้าง เพราะจรรยา 15 ของเสขปฏิปทา ถือว่าครอบคลุมทั้งไตรสิกขา และมัชฌิมปฏิปทา หรือทางสายกลาง ที่พระพุทธเจ้าวางไว้เป็น แนวทางการศึกษาในพระพุทธศาสนา มีหลักธรรมที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนา เช่น ขันธ์ 5 ไตรลักษณ์ อริยสัจ 4 และหลักธรรมอื่น ๆ อีกมากมาย ที่เราสามารถนำมาอธิบายเชื่อมโยงกันได้ รวมทั้งการนำมา ประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้อีกหลายรูปแบบ อย่างเช่น ในพระสูตรนี้กล่าวถึง ความเป็นมงคล เราก็สามารถ นำมาวิเคราะห์และสังเคราะห์ลงในมงคล 38 ในข้อใดได้บ้าง สำหรับเรื่องมงคลนี้หน่วยงาน หรือองค์กรต่าง ๆ ควรนำไปประยุกต์ใช้ เพื่อเพิ่มศักยภาพ และประสิทธิภาพในการทำงานและอยู่ร่วมกันของบุคลากรใน หน่วยงานหรือองค์กรนั้น ๆ อีกทั้งพระสูตรนี้ หากนำมาเรียบเรียงเป็นหนังสือ เรียกได้ว่า น้อย ๆ พุทธธรรมของ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) หรืออาจจะเทียบเท่าเลยก็ได้ หากตั้งใจศึกษาให้เข้าใจอย่าง ละเอียดลึกซึ้งในข้อปฏิบัติของเสขปฏิปทาหรือจรรยา ซึ่งอาจจะต้องใช้เวลาศึกษามากสักหน่อยแต่ก็คุ้มค่า

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ศึกษาวิเคราะห์ข้อปฏิบัติของเสขปฏิปทาที่สังเคราะห์ลงในอริยมรรค โดยนำมาอธิบายให้ชัดเจน ว่าข้อใดต้องปฏิบัติอย่างไร จึงจะจัดเป็นอริยมรรคมีองค์ 8 ประการ

2.2 ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบข้อปฏิบัติของเสขปฏิปทา กับคัมภีร์วิสุทธิมรรค ว่าแนวปฏิบัติทั้งสอง อย่างนี้ มีความเหมือนความแตกต่างอย่างไรในการบรรลุธรรม

2.3 ศึกษาวิเคราะห์ข้อปฏิบัติของเสขปฏิปทาในการพัฒนาบุคลากร โดยเลือกองค์กรใดองค์กรหนึ่ง มาเพื่อทำการวิจัย ตามขั้นตอนและวิธีการของงานวิจัย ที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้จริง กับองค์กรนั้น ๆ

บรรณานุกรม

- พระครูสิริปริยัติโกศล (กุ่มพล). (2564). *การศึกษาวิเคราะห์หลักปาริสุทธิศีล 4 เพื่อป้องกันภัยภิกขุผู้บวชใหม่ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระชุมพล สุจิตโต (ชัยกลิ่น). (2560). *ศึกษาการปฏิบัติปณณกปฏิบัติ 3 เพื่อการเจริญวิปัสสนาภาวนาใน คัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 45. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพุทโธสเถระ. (2546). *วิสุทธิมรรค*. แปลโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร). พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). (2550). *วิปัสสนาмай เล่ม 1*. นครปฐม: หังหุ่นส่วนจำกัด ซีไอเอเซ็นเตอร์. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2560). *อรรถกถาแปล ชุด 55 เล่ม ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วรา ทิพยบุลลี. (2554). *การศึกษาวิชาและจรรยาในเสขปฏิบัติปาฐะสูตร*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สมศรี ปทุมสูตร, ปยงค์ วิริยะวิทย์, และอาภรณ์ พุกกะมาน. (2525). *ศึกษาจรรยา 15*. งานวิจัยคณะครุศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ทูตกาวเยะ: ลำนำรักสันสกฤต Dūtakāvya: Sanskrit Lyric Poetry

¹พิสิษฐ อัยปะโค และ²สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

¹Pisit Auipako and ²Sombat Mangmeesuksiri

^{1,2}คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

^{1,2}Faculty of Archaeology, Silpakorn University.

¹Corresponding Author's Email: Pisit.oof@gmail.com

Received: May 8, 2023; **Revised:** August 24, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาเรื่องทูตกาวเยะ 2) เพื่อศึกษาองค์ประกอบและคุณลักษณะของทูตกาวเยะ และ 3) เพื่อศึกษาทูตกาวเยะที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร วิเคราะห์ และนำเสนอผลวิจัยเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า ทูตกาวเยะนั้นนับว่าเป็นหนึ่งในสาขาคำสำคัญของวรรณคดีสันสกฤต บทกวีประเภททูตกาวเยะนั้นจะใช้ทูตเป็นผู้ส่งสาร บทกวีนี้มีปรากฏอยู่เป็นอันมากและมีชื่อเรียกอีกว่า สันเทศกาวเยะ หรือบทกวีประเภทส่งสาร บทกวีที่เก่าแก่ที่สุดคือ ฆะฏะกัรประกาวเยะ บทกวีที่มีชื่อเสียงมากที่สุดคือ เมฆทูตของกาลิหาส ทูตกาวเยะประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 จะอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับทูตผู้ส่งสารที่จะส่งข้อความไปสู่จุดหมายปลายทาง ส่วนที่ 2 จะอธิบาย รายละเอียดเกี่ยวกับบ้านของนางเอก และความรักของเธอในการแยกจากคนรัก มีคุณลักษณะที่สำคัญคือ การใช้สิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น เมฆ ลม เป็นต้น หรือสิ่งที่มีชีวิต เช่น ผี นก เป็นต้น ในท้ายที่สุดก็ใช้สิ่งซึ่งไม่สามารถเคลื่อนที่ได้กล่าวคือนามธรรม เช่น ความจงรักภักดี หรือจิตใจ เป็นต้นเป็นทูต ทูตกาวเยะที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันมีจำนวน 48 บท ได้แก่ 1. อินทุทูต 2. อุทธรทูต 3. อุทธรสันเทศ 4. กิรทูต 5. โกกิลสันเทศ 6. โกกิลสันเทศ 7. โกกิลสันเทศ 8. จักรสันเทศ 9. จันทรทูต 10. จันทรทูต 11. จันทรทูต 12. จาตกสันเทศ 13. เจโตทูต 14. ไชนะ เมฆทูต 15. ตูลสีทูต 16. เนมิทูต 17. ปทุงทูต 18. ปวนทูต 19. ปวนทูต 20. ปานถทูต 21. ปิกทูต 22. ภักติทูต 23. ภฤคสันเทศ 24. ภรมรทูต 25. มโนทูต 26. มโนทูต 27. มโนทูต 28. มโนทูตกา- กาวเยะ 29. มโนทูต 30. มยุรสันเทศ 31. เมฆทูต 32. เมฆทูต 33. เมฆทูต สมัยสาเลข 34. รณาคทูต 35. วิปรสันเทศ 36. ศิลทูต 37. ศุกสันเทศ 38. ศุกสันเทศ 39. ศุกสันเทศ 40. สิทธทูต 41. สุภคสันเทศ 42. หัสทูต 43. หัสสันเทศ 44. หัสสันเทศ 45. หัสสันเทศ 46. หัสทูต 47. หฤทูต 48. หัสทูต

คำสำคัญ: ทูตกาวเยะ; วรรณคดีสันสกฤต; บทกวีประเภทส่งสาร

Abstract

The objectives of this research were (1) to study the Dūtakāvya, (2) to study essentials and characteristics of Dūtakāvya, and (3) to study the Dūtakāvya as it appears or it known in the present. It is a documentary research, analyzing and presenting descriptive research results.

The result of the research revealed that the Dūtakāvyas are considered one of the important pieces of Sanskrit literature. Dūtakāvyas have used ambassadors as messengers. There are many poems of this kind of poetry and is also known as Sandeśakāvya or Messenger poems. The oldest poem is Ghaṭakarpārakāvyā. The most famous poem is Meghadūta of Kālidāsa. Dūtakāvya consists of two components: 1. Describes the details of an envoy who will deliver a message to its destination 2. Describes the details of the heroine's house and her love in separation from her lover. Dūtakāvyas have the following important features: The use of inanimate objects such as clouds, wind, etc. or living things such as bees, birds, etc. In the end, immobility is used, the abstraction, such as fidelity. or mind etc. as an ambassador. There are 48 chapters in the Dūtakāvya that appears or are known in the present: 1. Indudūta 2. Uddhavadūta 3. Uddhavasandeśa 4. Kīradūta 5. Kokilasandeśa 6. Kokilasandeśa 7. Kokila sandeśa 8. Cakorasandeśa 9. Candradūta 10. Candradūta 11. Candradūta 12. Cātkasandeśa 13. Cetodūta 14. Jaina Meghadūta 15. Tulasiddhūta 16. Nemidūta 17. Padmāṅkadūta 18. Pavana dūta 19. Pavanadūta 20. Pānthadūta 21. Pikadūta 22. Bhaktidūta 23. Bhṛṅgasandeśa 24. Bhramaradūta 25. Manodūta 26. Manodūta 27. Manodūta 28. Manodūtikā-kāvya 29. Mano dūta 30. Mayūrasandeśa 31. Meghadūta 32. Meghadūta 33. Meghadūtasamyālekha 34. Rathāṅgadūta 35. Viprasandeśa 36. Śīladūta 37. Śukasandeśa 38. Śukasandeśa 39. Śuka sandeśa 40. Siddhadūta 41. Subhagasandeśa 42. Haṁsadūta 43. Haṁsasandeśa 44. Haṁsa sandeśa 45. Haṁsasandeśa 46. Haṁsadūta 47. Hṛdayadūta 48. Haṁsadūta

Keywords: Dutakavya; Sanskrit literature; Messenger poems

บทนำ

วรรณคดีสันสกฤตแบ่งอย่างกว้าง ๆ ได้ 4 ประเภท คือ 1. อาคม คืองานเขียนที่เกี่ยวกับศาสนา และปรัชญา ได้แก่ คัมภีร์พระเวท คัมภีร์พราหมณะ คัมภีร์อาร์ณยกะ และคัมภีร์อุปนิษัท 2. ศาสตร์ คืองานเขียนที่เกี่ยวกับวิชาการต่าง ๆ ได้แก่ ตำราไวยากรณ์ชื่ออัสถาจารย์ของปาณินิ ตำราดาราศาสตร์ และตำราโหราศาสตร์ 3. อิতিहाสะ คืองานเขียนที่มีเนื้อหาอิงเกร็ดประวัติศาสตร์ แต่งขึ้นเพื่อสวดติวรับบุรุษ เป็นตำนานที่เล่าสืบกันมาด้วยการท่องจำ และมีการแต่งเติมเสริมต่อไว้มาก 4. กาวยะ หรือกวีนิพนธ์ คืองานเขียนที่มีวรรณศิลป์มุ่งสร้างอารมณ์สุนทรีย์มักมีเนื้อหาเกี่ยวกับมนุษย์ โดยสะท้อนให้เห็นประสบการณ์ชีวิต

มนุษย์ อาจมีรูปแบบเป็นนิทาน เป็นนิยาย เป็นบทกวี หรือเป็นบทละคร (กุสุมา รัชมณี, 2549) และวรรณคดีสันสกฤตยังแบ่งยุคออกเป็นกว้าง ๆ ได้ 2 ยุค คือ 1. ยุคพระเวท (Vedic Sanskrit Period) ประมาณ 1,500 - 200 B.C. และ 2. ยุคสันสกฤตมาตรฐานหรือสันสกฤตแท้ (Classical Sanskrit Period) ประมาณ 200 B.C. - 1,000 C.E. (หม่อมหลวงจิรายุ นพวงศ์, 2535)

กาวยะเป็นวรรณคดีสันสกฤตยุคต่อจากอิติहाสะ กาวยะแตกต่างจากอิติहाสะในประเด็นสำคัญ คือ การใช้ภาษา ฉันทลักษณ์ และเรื่องแทรก (นาวิณ วรรณเวช, 2551) กาวยะนั้นมีเอกลักษณ์เฉพาะด้วยบทประพันธ์ที่ถูกขัดเกลารูปอย่างประณีต และการใช้ภาษาอย่างสวยงามในการประพันธ์ กาวยะสามารถท่องจำและจินตนาการนึกภาพขึ้นได้ในการแสดงเช่นเดียวกับในละคร หรืออีกประการคือสามารถอ่านออกเสียงและฟังได้เพียงอย่างเดียว (Greene, 2012) กาวยะสามารถแบ่งออกเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้จำนวน 2 ประเภท คือ 1. ศรยกาวยะ กาวยะเพื่อประโยชน์แก่การฟัง 2. ทฤศยกาวยะ กาวยะเพื่อ ประโยชน์แก่การดู ในกาวยะทั้งสองประเภทยังสามารถแบ่งเป็นชนิดย่อยได้อีกดังนี้ คือ 1. ปัทยะ กาวยะประเภทร้อยกรอง 2. คัทยะ กาวยะประเภทร้อยแก้ว 3. จัมปู กาวยะประเภทร้อยกรองและร้อยแก้ว รวมกัน ในกาวยะทั้งสามชนิดตามที่กล่าวไว้ข้างต้นนี้ แต่ละชนิดนั้นยังสามารถแบ่งย่อยไปอีกหลายชนิด เช่น ปัทยะแบ่งออกเป็นมหากาวยะและชันตกาวยะ เป็นต้น (จำลอง สารพัตนิก, 2546)

ทุตกาวยะมีชื่อเรียกอีกว่าสันเทศกาวยะหรือบทกวีประเภทส่งสาร จัดอยู่ในวรรณคดีประเภทชันตกาวยะ บทกวีที่เก่าแก่ที่สุดคือ ฆะณะกัรประกาวยะประพันธ์โดยกวีฆะณกัรประมิจำนวน 22 โศลกเท่านั้น ถึงแม้จะเชื่อกันว่าบทกวีเรื่องนี้เป็นบทกวีแรกหรือเป็นบทกวีตัวอย่างของบทกวีทั้งหลาย และถึงแม้การเลียนแบบภายหลังจะเป็นที่นิยมอย่างมากที่สุดก็ตาม แต่ว่าการยกย่องนี้กลับถูกยกให้เมฆทุตของกาลิทาส โดยมีมติเป็นเอกฉันท์ ซึ่งไม่มีผู้ใดโต้แย้งเท่ากับกาลิทาสในด้านนี้ เห็นได้ชัดจากการประพันธ์เลียนแบบเมฆทุตในภายหลังจำนวนมาก งามหะได้วิจารณ์ในหนังสือกาวยาลังการของเขาถึงการใช้ธรรมชาติเช่น เมฆ เป็นต้น หรือสิ่งมีชีวิตเช่น นก เป็นต้น ซึ่งล้วนเป็นสิ่งที่ไม่สามารถบรรยายข้อความออกเป็นคำพูดได้ อย่างไรก็ตามสิ่งนี้แสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของบทกวีทุตกาวยะจำนวนมากที่ประพันธ์ขึ้นก่อนงามหะ คือในช่วงศตวรรษที่ 7 - 8 แต่ก็ได้สูญหายไปหลายบท (Datta, 1994) ทุตกาวยะนับว่าเป็นหนึ่งในสาขาคำสำคัญของวรรณคดีสันสกฤต บทกวีทุตกาวยะที่ประพันธ์ขึ้นมีอยู่ด้วยกันหลากหลายเรื่อง เช่น เมฆทุตของกาลิทาส เป็นต้น (Sanskrit College, 1963) ที่ว่าเป็นสาขาคำสำคัญก็เนื่องมาจากแนวคิดของบทกวีและความสมบูรณ์แบบของบทกวีอย่างยอดเยี่ยม ซึ่งประกอบไปด้วยการพรรณนาเรื่องอย่างน่าสงสาร พรรณนาความเจ็บปวดของการพลัดพรากจากคนรัก อีกทั้งยังได้พรรณนาเกี่ยวกับภูมิประเทศและข้อมูลบางส่วนอันเป็นส่วนหนึ่งหรือส่วนอื่น ๆ ของอินเดียโบราณและยุคกลาง (Narendra Nath Law, 1927) ทุตกาวยะส่วนใหญ่มีจำนวนโศลกอยู่ระหว่าง 100 - 200 โศลก ในบางบทมีน้อยกว่า 30 โศลก และบางบทมีมากถึง 374 โศลก ส่วนมากประพันธ์เลียนแบบเมฆทุตของกาลิทาส โดยเนื้อเรื่องกล่าวถึงคู่รักที่แยกจากกัน กล่าวถึงการเดินทางของผู้ส่งสาร ปลายทางของผู้ส่งสารและผู้รับสาร (Nasa, 2000)

ทุตกาวยะประกอบด้วยองค์ประกอบ 2 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 จะอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับทุตผู้ส่งสารที่จะส่งข้อความไปสู่จุดหมายปลายทาง ในส่วนนี้จะมีการอธิบายอย่างละเอียดเกี่ยวกับเส้นทาง

ที่ผู้ส่งสารควรจะต้องเดินทาง ส่วนที่ 2 จะอธิบายรายละเอียดเกี่ยวกับบ้านของนางเอก (หรือพระเอก) และความรักของเธอ (หรือเขา) ในการแยกจากคนรัก จุดนี้เองที่ผู้ส่งสารจะมาถึงที่อยู่นางเอก (หรือพระเอก) พร้อมกับข้อความที่บรรยายสภาพของพระเอก (หรือนางเอก) และคำพูดปลอบโยน เพื่อจะพิสูจน์ตัวตน ในฐานะเป็นผู้ส่งสารของคนรัก ผู้ส่งสารก็จะแสดงเครื่องหมายหรือกล่าวถึง เหตุการณ์ที่นางเอก กับพระเอกเท่านั้นที่รู้ ผู้ส่งสารนั้นอาจจะเป็นอย่างใดก็ได้ เช่น คน เมฆ ลม นก ผี หรือ หงส์ เป็นต้น (Chandran, 2021) หรือบางทีก็ใช้วัตถุทางธรรมชาติที่เกี่ยวข้องกับฤดูกาลเฉพาะ ในฐานะผู้ส่งสาร เช่น ฤดูใบไม้ผลิ ไข่นกกาเหว่าหรือผีเสื้อ, ฤดูมรสุมหรือฤดูฝน ไข่นกยูง และฤดูใบไม้ร่วง ใช้หงส์ หรือแม้กระทั่ง ดวงจันทร์และสายลมต่าง ๆ ก็เช่นกัน (Nasa, 2000) ทูต คือผู้ที่รับข้อความจากบุคคลหนึ่งไปส่ง ให้แก่บุคคลหนึ่ง ซึ่งข้อความนั้นสามารถแสดงอารมณ์ความรู้สึก, ถ่ายทอดสถานการณ์ต่าง ๆ, แจ้งเตือน เหตุการณ์, ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้น, เชิญเข้าร่วมการต่อสู้ เป็นต้น บทบาทของทูต จึงนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่ง หรือจะบอกว่าทูตเป็นเสาหลักของทูตกาวยะก็ว่าได้ (Divyasena, 2015)

คุณลักษณะที่สำคัญของทูตกาวยะก็คือ การใช้สิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น เมฆ ลม เป็นต้น หรือสิ่งที่มีชีวิต เช่น ผีเสื้อ นก เป็นต้น เป็นทูตเพื่อนำ ข้อความรักจากคนหนึ่งไปส่งให้คนรักของเขาหรือเธอ (Narendra Nath Law, 1927) เริ่มแรกของทูตจะต้องย้อนไปถึงยุคเวท ซึ่งพระสวามี (สวามีของพระเจ้า) ได้เป็นผู้ส่งสาร ระหว่างปานิส (ปิศาจผู้ลักพาตัว) กับพระอินทร์ จนทำให้พระองค์สามารถหาหนทางและนำตัวกลับคืนมาได้ แม้แต่ในมหากาพย์รามายณะและมหาภารตะก็มีปรากฏการใช้ทูตคือ พระรามทรงใช้หนุมานเป็นทูต, ยุธิษฐิธร (พี่ชายคนโตพี่น้องปาณฑพ และเป็นพระโอรสของท้าวปาณฑุ) ทรงใช้พระภุชยะเป็นทูต และพระนละ ใช้หงส์เป็นทูต (Divyasena, 2015) เช่นนั้นแล้วการเลือกทูตนั้นก็จึงนับว่าเป็นศิลปะ อย่างหนึ่ง ทูตเองควรมีคุณสมบัติที่จะรับรองได้ว่ามีความสามารถ เพียงพอต่อการถ่ายทอดข้อความ ที่ได้รับไปแก่บุคคลที่ถูกกำหนดไว้ ทูตควรเป็นผู้ที่เชื่อถือได้ กล่าวหา ขาดความมั่นใจ เด็ดเดี่ยว จริงใจ รับผิดชอบ พร้อมทั้งจะเสียสละชีวิตของตน มีสติ เด็ดขาด มีความเข้าใจลึกซึ้ง (Divyasena, 2015) รวมความได้ว่าทูตกาวยะมีรูปแบบหลัก ๆ คือ การส่งข้อความจากพระเอกไปหานางเอก หรือจากนางเอกไปหาพระเอกโดยผ่านผู้ส่งสารข้อความ (Chakravarti, 1996)

ทูตกาวยะตามที่มีปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน โดยเรียง ชื่อทูตกาวยะตามลำดับ อักษรสันสกฤต ไม่ได้จัดเรียงตามลำดับยุคสมัย ของบทกวีนั้น ๆ เพราะบทกวีส่วนใหญ่ยังกำหนด ยุคสมัยที่แน่นอนไม่ได้ บางบทกวีไม่สามารถหาข้อมูลได้จึงมีแค่ชื่อของบทกวีเท่านั้น ดังจะได้นำเสนอรายชื่อ 48 รายชื่อของบทกวี (Narendra Nath Law, 1927)

ยังมีบทกวีประเภททูตกาวยะบางบทที่ประพันธ์ขึ้นในสมัยหลัง ๆ (จึงไม่ได้จัดเข้ากับกลุ่ม ทูตกาวยะข้างต้น) บทกวีเหล่านี้ประพันธ์ขึ้นในปลายศตวรรษที่ 19 และต้นศตวรรษที่ 20 ซึ่งประพันธ์ขึ้น โดยกวีจากที่ต่าง ๆ ของอินเดีย บทกวีบางเล่มประพันธ์ได้อย่างดีเลิศแต่ต่างประเภทออกไป อาจหมายถึง วาตทูตประพันธ์ขึ้นโดยกฤษณนาถ นายายปัญจานนะแห่งเบงกอล กล่าวถึงนางสีดาใช้ลมเป็นทูตเพื่อส่ง ข้อความไปหาพระราม แต่ก็ยังมีบทกวีที่มีความสำคัญรองลงมา ได้แก่ ศุภทูตประพันธ์ขึ้นโดยยาทวจันทร์ วิทยารัตนะ, ปิกสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยทาสีจะ พรหมเทวศร์มัน กล่าวถึงนกกาเหว่าใช้ผีเสื้อเป็นทูตส่งข้อความ

ไปหาทวิเพื่อบอกถึงสภาพที่ล่มสลายของอินเดียในยุคปัจจุบัน ทั้งนี้ยังมีทวิสมัยใหม่อีก 2 เล่มที่ใช้รูปแบบของกาลิทาส คือเมฆप्रतिสนเทศ มันทิกัล รมสัสตริ และเมฆเทาทยะ ไตรโลกยโมहन คุหะ นิโยคิ (Narendra Nath Law, 1927)

เห็นได้ว่าบทกวีเหล่านี้มีความเหมือนกันกับเมฆทูตอย่างน่าทึ่ง ทั้งในส่วนของฉันทลักษณ์และแนวทางการประพันธ์ บางบทใช้ฉันทลักษณ์อื่นต่างออกไป หรือแค่ปรับเนื้อหาเพียงเล็กน้อยเท่านั้น บทกวีต้นฉบับหรือบทกวีเลียนแบบแรก ๆ ใช้สิ่งที่ไม่มีชีวิต เช่น เมฆ หรือลมเป็นต้นเป็นเหตุเพื่อส่งข้อความ บทกวีเลียนแบบต่อมา ก็เริ่มใช้สัตว์ต่าง ๆ หรือมนุษย์ ดังเช่นเรื่องศุภสันเทศ และเรื่อง อุทธร สันเทศเป็นต้น เป็นเหตุในท้ายที่สุดก็ใช้สิ่งซึ่งไม่สามารถเคลื่อนที่ได้กล่าวคือนามธรรม เช่นความจงรักภักดี หรือจิตใจเป็นต้น เป็นเหตุ ดังมีปรากฏในเรื่องมโนทูต และภักติทูตเป็นต้น (Narendra Nath Law, 1927) เนื้อหาบทกวีประเภททูตกาวยะ ส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นของฮินดูหรือเชน ล้วนมีลักษณะเป็นตำนานไม่มากนักน้อย ตัวละครที่เป็นพระเอกหรือ นางเอกก็เป็นบุคคลที่มีชื่อเสียง เช่น พระราม, นางสีดา, พระกฤษณะ หรือนางราชา เป็นต้น มีบทกวีเพียง เล็กน้อยที่มีตัวละครที่ไม่มีในตำนานหรือมีชื่อเสียง เช่น ปวนทูตของโรฮิ เป็นต้น (Narendra Nath Law, 1927)

ทูตกาวยะเชื่อมโยงถึงพลังแห่งความรักอันยิ่งใหญ่ การพลัดพรากจากกันความปรารถนาที่จะหวนคืน สู่ภูมิประเทศอันสวยงาม จินตภาพทางวรรณศิลป์ เกี่ยวกับธรรมชาติที่เป็นเหตุสะท้อนถึงความพลัดพราก จากกัน ความทรงจำ และความคาดหวัง ทูตกาวยะไม่ได้เกี่ยวกับความรักหรือความสวยงามของธรรมชาติ เป็นต้นเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวกับจินตนาการทางด้านศาสนา วัฒนธรรม และภูมิศาสตร์ของกวีแต่ละคนอีกด้วย สะท้อนให้เห็นถึงเอกลักษณ์ของ ภูมิภาคและการอุปถัมภ์ของราชวงศ์ หรือนิกายอีกด้วย (Venkatanātha, 2016) ซึ่งข้อมูลอันสำคัญ ทางประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของอินเดีย ที่ทูตกาวยะกล่าวถึงนั้น คือตั้งแต่ 56 ก่อนคริสตกาลจนถึงศตวรรษที่ 20 (Datta, 1994)

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาเรื่องทูตกาวยะ
2. เพื่อศึกษาองค์ประกอบและคุณลักษณะของทูตกาวยะ
3. เพื่อศึกษาทูตกาวยะที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในหัวข้อ “ทูตกาวยะ: ลำนำรักสันสกฤต” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเอกสาร (Documentary Research) นำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Analytical Description) มีขั้นตอนในการวิจัยตามลำดับดังนี้

1. ขั้นตอนการสำรวจและการเตรียมข้อมูล สืบจากเอกสาร หนังสือ บทความ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับพุทธทวาระศึกษา เอกสารหนังสือบทความงานวิจัยจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กับประเด็นที่ต้อง การศึกษาทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ

2. ขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูล

- 2.1 นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาเรื่องพุทธทวาระ
- 2.2 นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาองค์ประกอบและคุณลักษณะของพุทธทวาระ
- 2.3 นำข้อมูลที่ได้มาศึกษาพุทธทวาระที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบัน

3. ขั้นตอนการนำเสนอการศึกษา

- 3.1 จัดลำดับข้อมูลและนำเสนอผลของการศึกษาโดยวิธีวิเคราะห์เชิงพรรณนา
- 3.2 สรุปผลของการศึกษาและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า พุทธทวาระเป็นคำสมาสระหว่างคำว่า “พุทธ” กับ “ทวาระ” แปลได้ความหมายว่าวินัยที่มีพุทธเป็นผู้สังสารหรือวินัยที่มีพุทธเป็นผู้นำชาวสารไปให้ทวาระนับว่าเป็นหนึ่งในสาขาอันสำคัญของวรรณคดีสันสกฤต มีชื่อเรียกอีกว่าสันเทศทวาระหรือบทกวีประเภทสังสารที่กล่าวว่าเป็นสาขาอันสำคัญก็เนื่องมาจากแนวคิดของบทกวีและความสมบูรณ์แบบของบทกวีซึ่งประกอบไปด้วยการพรรณนาเรื่องอย่างน่าสงสารพรรณนาความเจ็บปวดของการพลัดพราก จากคนรักอีกทั้งยังได้พรรณนาเกี่ยวกับภูมิประเทศ และข้อมูลบางส่วนอันเป็นส่วนหนึ่งของอินเดียโบราณและยุคกลางพุทธทวาระจัดอยู่ในวรรณคดีประเภทสันเทศทวาระ เป็นบทกวีที่ประพันธ์อย่างสั้น ๆ ไม่ยาวนาน หรือเป็นบทกวีขนาดเล็กบทกวีชนิดนี้มีอยู่จำนวนไม่น้อย และเป็นเรื่องที่ไม่ซับซ้อน พุทธทวาระส่วนใหญ่มีจำนวนโคลกอยู่ระหว่าง 100 - 200 โคลก ในบางบทมีน้อยกว่า 30 โคลก และบางบทมีมากถึง 374 โคลกพุทธทวาระประพันธ์เกี่ยวกับความรัก อารมณ์ความรู้สึก ขาวสาร ศาสนา คุณธรรม ศีลธรรม ความรักดี ความเคารพ ความบูชา และความสัจดี บทกวีที่เก่าแก่ที่สุดคือกฎกัปรทวาระประพันธ์โดยกวีภูมิกรประพันธ์จำนวนโคลกเพียง 22 โคลกเท่านั้นถึงแม้จะเชื่อกันว่าเป็นบทกวีแรกหรือเป็นบทกวีตัวอย่างของบทกวีทั้งหลายและถึงแม้จะมีการเลียนแบบภายหลังซึ่งเป็นที่นิยมอย่างมาก แต่ว่าการยกย่องนี้กลับถูกยกให้เมฆุตของกาลิทาสโดยมีมติเป็นเอกฉันท์ ซึ่งไม่มีใครโต้แย้งเท่ากับกาลิทาสในด้านนี้เห็นได้ชัดจากการประพันธ์เลียนแบบเมฆุตในภายหลังจำนวนมากในส่วนอสังการพุทธทวาระก็ประกอบไปด้วยคุณค่าทางอสังการอย่างหลากหลายทั้งอสังการด้านเสียง(ศัพทาลังการ)อสังการทางเสียงที่สำคัญได้แก่ยมก(การซ้ำคำที่มีเสียงเหมือนกัน)และอนุปราส(การเล่นเสียงซ้ำพยัญชนะ)และอสังการด้านความหมาย(อรรถาลังการ)อสังการที่โดดเด่นได้แก่อุปมา(การเปรียบเทียบ), อุปมา(การเปรียบเทียบทำนองเดียวกับอุปมาแต่กล่าวเปรียบเทียบอุปมากับอุปไมยเป็นหนึ่งสิ่งเดียวกัน), อุตเปรกษา (การกล่าวโดยแสดงจินตนาการให้เกินจริง), อรรถานตรันยาสะ(การหาหลักฐานมายืนยันสิ่งที่กล่าวถึง), สวภาโวคติ(การพรรณนาถึงสิ่งใด สิ่งหนึ่งตามสภาพธรรมชาติ โดยไม่นำความรู้สึกของกวีเข้าไปแทรกมากนัก) เป็นต้น ใน ส่วนด้านอื่น ๆ

เช่น รส (อารมณ์ของผู้อ่านบทกวี), คุณ (ลักษณะเด่นของการประพันธ์), ริติ (ลีลาในการประพันธ์), ธวนิ (ความหมายแฝง ในการประพันธ์), ไวยากรณ์ เป็นต้น ทุตกาวะก็มีปรากฏเช่นเดียวกัน

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของทุตกาวะนั้น ประกอบด้วย 2 ประการได้แก่ ประการที่ 1 จะพรรณนารายละเอียดเกี่ยวกับทุตผู้ส่งสารซึ่งจะนำข้อความไปส่งแก่ผู้รับที่จุดหมายปลายทาง จะพรรณนารายละเอียดเกี่ยวกับเส้นทางที่ผู้ส่งสารควรจะเดินทางโดยส่วนมากผู้ที่อ่อนวอนทุตให้ไปส่งสาร หมายถึงพระเอก หรือนางเอก เป็นต้น จะเป็นผู้ออกเส้นทางแก่ทุตนั้น ๆ ทุตเมื่อได้รับสารก็จะออกเดินทางไปตามเส้นทางดังกล่าวทุตผู้ส่งสารนั้นอาจจะเป็นอย่างใดก็ได้จะเป็นสิ่งมีชีวิตก็ได้เป็นสิ่งไม่มีชีวิตก็ได้เป็นนามธรรมก็ได้ เส้นทางที่ทุตเดินทางไปนั้นจะผ่านแม่น้ำ, ภูเขา, บ้านเมือง, วัด, โบสถ์ และสิ่งปลูกสร้าง หลากหลายสถานที่ ประการที่ 2 พรรณนารายละเอียดเกี่ยวกับบ้านของนางเอกหรือพระเอกและความรักของเธอหรือเขาในการ แยกจากคนรักตรงจุดนี้ทุตผู้ส่งสารจะมาถึงที่อยู่นางเอกหรือพระเอกพร้อมกับข้อความที่บรรยายสภาพของ พระเอกหรือนางเอกและคำทุดลอบโยนทุตผู้ส่งสารก็จะแสดงเครื่องหมายหรือกล่าวถึงเหตุการณ์ที่นางเอกกับ พระเอกเท่านั้นที่รู้ เพราะว่าเพื่อจะพิสูจน์หรือยืนยันตัวตนในฐานะเป็นทุตผู้ส่งสารของคนรัก

คุณลักษณะของทุตกาวะก็คือการใช้สิ่งต่าง ๆ เป็นทุตความหมายของคำว่าทุตคือผู้ส่งสาร, นักเจรจาต่อรอง, ผู้นำข่าวหรือผู้ถือศาสนา รวมความได้ว่าผู้ที่รับข้อความจากบุคคลหนึ่งไปส่งให้แก่บุคคลหนึ่ง ซึ่งข้อความนั้นสามารถแสดงอารมณ์ความรู้สึกถ่ายทอดสถานการณ์ต่างๆแจ้งเตือนเหตุการณ์ที่กำลังจะเกิดขึ้น ให้ข้อมูลเกี่ยวกับเหตุการณ์ที่จะเกิดขึ้นเชิญเข้าร่วมการต่อสู้ เป็นต้นทุตกาวะมีคุณลักษณะที่สำคัญคือการใช้ สิ่งที่ไม่มีชีวิตเช่นเมฆลมพระจันทร์ภูเขาเป็นต้นหรือสิ่งที่มีชีวิตเช่นคนผิวนกหงส์เป็นต้นท้ายที่สุดก็ใช้นามธรรม เช่นความจงรักภักดีหรือจิตใจเป็นต้นเป็นทุตแรกเริ่มของการใช้ทุตเป็นผู้ส่งสารคงต้องย้อนไปถึงยุคเวทซึ่ง สละมะ (สุนัขของพระเจ้า)ได้เป็นทุตผู้ส่งสารระหว่างพานิส (ปีศาจผู้ลักพาตัวว้าว) กับพระอินทร์แม้แต่ใน มหาภารต รามายณะ พระรามก็ทรงใช้หนุมานเป็นทุตส่งข้อความไปหานางสีดาและในมหาภารตยะชิฐีเยร (พี่ชายคนโตพี่น้องปาลมทพและเป็นพระโอรสของท้าวปาลมทพ)ทรงใช้พระกฤษณะเป็นทุตและพระนลจะใช้หงส์ เป็นทุตการเลือกทุตนั้นนับว่าเป็นศิลปะอย่างหนึ่งทุตเองควรมีคุณสมบัติที่จะรับรองได้ว่ามีความสามารถเพียงพอต่อการ ถ่ายทอดข้อความที่ได้รับไปแก่บุคคลที่ถูกกำหนดไว้ ทุตควรเป็นผู้ที่เชื่อถือได้ กล่าวหาญ ชาญฉลาด โฉมหน้าใจ เด็ดเดี่ยว จริงใจ รับผิดชอบ เป็นต้น

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า ทุตกาวะที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันมีอยู่ 48 บท กล่าวคือ (Narendra Nath Law, 1927)

1. อินททุต ประพันธ์ขึ้นโดยวินยวิชัยคณิผู้แต่งหนังสือโลกประกาศะ กัลปสุโพธิกา และไหมลขุ ประกรียา อินททุตประกอบด้วยโคลก 131 โคลก กล่าวถึงกวีชาวเซนขณะอาศัยอยู่ที่เมืองโยธาปุระ หรือเมืองโจธปุระ ได้ใช้ดวงจันทร์เป็นทุตเพื่อส่งข้อความไปหาครูผู้สอนศาสนาของเขาซึ่งอาศัยอยู่ที่เมืองสุรัตเพื่อบอกกล่าวว่าเขาได้ปฏิบัติตามศาสนาอย่างเคร่งครัด จึงเป็นเรื่องราวที่อธิบายไว้อย่างแจ่มชัด เกี่ยวกับวัดเซนและสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ระหว่างทางจากโยธาปุระถึงเมืองสุรัต

2. อุทรวทุต ประพันธ์ขึ้นโดยมาธวะ ศัรมัน ประกอบด้วยโคลก 141 โคลก กล่าวถึงพระกฤษณะใช้ อุทรวะเป็นทุตเพื่อส่งข้อความไปหาเหล่านางโคปีเพื่อบอกถึงความเจ็บปวดจากการพรางจากกันอย่างยาก

ที่จะทนได้ และอุทธรณ์ก็ได้ปล่อยปณังกว้างไต่ด้วยข้อความจากพระกฤษณะ เรื่องราวเดียวกันนี้ ยังมีปรากฏในภาคตปุระณะ

3. อุทธรณ์เทศ ประพันธ์ด้วยโคลก 188 โคลก เป็นบทกวีที่กล่าวถึงรูปโคสวามิน นอกจากนี้ ยังได้อธิบายถึงวิธีที่พระกฤษณะใช้อุทธรณ์เป็นเหตุเพื่อส่งข้อความจากมฤดาไปหาเหล่านางโคปีที่เมืองโคกุล และอีกหนึ่งผลงานที่เขาประพันธ์ไว้คือหส์ทุต

4. กิรทุต ประพันธ์ขึ้นโดยรามโคपालะ ประกอบด้วยโคลก 104 โคลก ในความคิดเห็นของ Mm. H. P. Sastri ว่ารามโคपालคือกวีในราชสำนักของกษัตริย์กฤษณจันทรแห่งนทวิปะ กล่าวถึงเหล่านางโคปี แห่งวณทาวนะใช้กิริ (นกแก้ว) เป็นเหตุเพื่อส่งข้อความไปหาพระกฤษณะที่เมืองมฤดา

5. โกกิลสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยอุทพันตะแห่งอาร์คอตเหนือ ซึ่งรุ่งเรืองในช่วงต้นศตวรรษที่ 15 ว่ากันว่ากวีแต่งบทนี้ขึ้นเพื่อตอบโต้ภฤคสันเทศซึ่งประพันธ์ขึ้นโดยวาสุเทวะ กล่าวถึงเรื่องราวชายหนุ่ม ในเมืองกาญจิกันกาเหว่า เป็นเหตุเพื่อส่งข้อความไปหาคนรักที่เมืองเกรละ

6. โกกิลสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยนฤสีหะ

7. โกกิลสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยเวงกฏาจารย์บุตรชายของตาดายะ

8. จโรรสนเทศ

9. จันทรทุต ประพันธ์ขึ้นโดยกฤษณจันทร ตร์กาลังการะ บุตรชายของโคปีกานตะ ภักฏาจารย์ อธิบายถึงวิธีที่พระรามใช้พระจันทร์เป็นเหตุเพื่อส่งข้อความจากภูเขามาลยวัตไปหานางสีดาที่เมืองลังกา เมื่อหนุมานซึ่งถูกใช้ให้ไปส่งข้อความกลับมาแล้วพร้อมกับข่าวของนางสีดา

10. จันทรทุต ประพันธ์ขึ้นโดยซัมพู ประกอบด้วยโคลก 23 โคลก ใช้ฉันทลักษณ์มาลีนี้ ในการประพันธ์ โดยที่แต่ละบทแสดงรูปแบบของอันตยยมกะ

11. จันทรทุต ประพันธ์ขึ้นโดยวินยปรภุ

12. จาตกสันเทศ ประกอบด้วยโคลก 141 โคลก กล่าวถึงพราหมณ์คนหนึ่งซึ่งนจากจาตกะเป็นเหตุ เพื่อส่งข้อความไปหาหาราชา รามวรมะ แห่งเมืองตริวันทรมผู้เป็นพราหมณ์ยากไร้ซึ่งอาศัยอยู่ที่ แห่งหนึ่งทางภาคเหนือของมลบาร์ แต่ได้หนีออกจากถิ่นเดิมของตนเหมือนกับคนอื่น ๆ ไปที่ตริวันทรม ในขณะที่นั้นมะละบาร์ถูกข้าศึกคือทิปบุกรุก พราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้ากษัตริย์ที่เมืองนั้น แต่หลังจากนั้น ก็ได้กลับบ้านโดยไม่ได้ทูลลากษัตริย์เลยเพราะความเจ็บป่วยกำเริบขึ้นอย่างกะทันหัน และเมื่อหายป่วยดีแล้ว ก็ได้ส่งบทกวีนี้ไปหาพระองค์เพื่อขอให้พระองค์อุปถัมภ์ตน

13. เจโตทุต ประกอบด้วยโคลก 129 โคลก กล่าวถึงศิษย์ใช้จิตของตนเป็นเหตุเพื่อส่งข้อความ ไปหาอาจารย์ผู้สั่งสอน บาทที่ 4 ทุกโคลกของบทกวีนี้เหมือนกันกับบาทที่ 4 ของโคลกในเมฆทุต

14. ไชนะ เมฆทุต ประพันธ์ขึ้นโดยเมรุตุงคะแห่งอัญจลคัจฉะ ผู้รุ่งเรืองในศตวรรษที่ 15 กล่าวถึงการใช้ เมฆเป็นเหตุเพื่อส่งข้อความไปหาเนมินาถะตริถังกระแห่งไชนะที่ 22 ผู้ได้ละทิ้งโลกไปยังภูเขอาบู เพื่อบำเพ็ญเพียร ภรรยาของเขาจึงได้ส่งข้อความไปเพื่อให้ เขากลับมา

15. ตูลสีหุต ประพันธ์ขึ้นโดยไวทยนาถะ ภัฏฐาจารย์ะ ประกอบด้วยโคลก 54 โคลก กล่าวถึง เหล่านางโคปีแห่งวฤณฑาวนะ ใช้ใบตูลสีเป็นหุตเพื่อส่งข้อความไปหาพระกฤษณะที่เมืองมฤธา เชื่อกันว่า ใบตูลสีนี้พระวิษณุโปรดปรานอย่างมาก

16. เนมิหุต ประพันธ์ขึ้นโดยวิกรมะ ประกอบด้วยโคลก 123 โคลก การประพันธ์คล้ายกับไซน เมฆหุต บาทที่ 4 ทุกโคลกของบทกวีนี้ เหมือนกันกับโคลกในเมฆหุตของกาลิทาส แต่บทกวีนี้กล่าวถึงภรรยา ใช้ภูเขาเป็นหุตเพื่อส่งข้อความไปหาสามี

17. ปทุมหุต ประพันธ์ขึ้นโดยกฤษณะ สารวเลาณะ ผู้เป็นกวีในราชสำนักของกษัตริย์รฆูรามะ ไร ซึ่งเป็นบิดาของมหาราชะ กฤษณจินทระ ผู้มีชื่อเสียงในเบงกอล อธิบายถึงวิธีที่เหล่านางโคปีแห่งวฤณฑาวนะ ใช้รอยเท้าของพระกฤษณะเป็นหุตเพื่อส่งข้อความไปหาพระกฤษณะที่เมืองมฤธา บทกวีนี้ได้รับความนิยมอย่างมากจากเหล่าบัณฑิตในเบงกอล ซึ่งบทกวีเล่มนี้ได้รับความนิยมพอกันกับเมฆหุตเช่นกัน

18. ปวนหุต ประพันธ์ขึ้นโดยโธยีกวีในราชสำนักของกษัตริย์ลักษณเสนแห่งเบงกอล (ศตวรรษที่ 12) ประกอบด้วยโคลก 104 โคลก โดยใช้มันทาการานตาฉันท์ในการประพันธ์ กล่าวถึงลูกสาวของคนธรรพ์ ซึ่งอาศัยอยู่ทางใต้ของอินเดีย นางได้ตกหลุมรักกษัตริย์ลักษณเสน จึงใช้ลมเป็นหุตเพื่อส่งข้อความไปหาพระองค์ผู้เป็นที่รัก

19. ปวนหุต ประพันธ์ขึ้นโดยสุริ วาทีจินทระ ผู้รุ่งเรืองในศตวรรษที่ 17 ประกอบด้วยโคลก 101 โคลก กล่าวถึงวิทยานเรศกษัตริย์แห่งเมืองอุชเชนใช้ลมเป็นหุตเพื่อส่งข้อความไปหานางตาราผู้เป็นภรรยา ของตนซึ่งถูกวิทยาระลักพาตัวไป

20. ปานถหุต ประพันธ์ขึ้นโดยโกลานาถะผู้เป็นโฆษณะพราหมณ์ แห่งตักุริบทกวีประกอบด้วย โคลก 105 โคลก โดยใช้สารทูลวิกฤติตฉันท์ ในการประพันธ์กล่าวถึงเหล่านางโคปีใช้ผู้แสวงบุญซึ่ง กำลังเดินทางไปยังเมืองมฤธาเป็นหุตเพื่อส่งข้อความรักของตนไปหาพระกฤษณะ

21. ปิกหุต ประกอบด้วยโคลก 31 โคลก ใช้สารทูลวิกฤติตฉันท์ ในการประพันธ์ กล่าวถึงเหล่านางโคปี ใช้ปีกะ (นกกาเหว่า) เป็นหุตเพื่อส่งข้อความไปหาพระกฤษณะ

22. ภักติหุต ประพันธ์ขึ้นโดยกาลิประสาทะ บทกวีนี้เป็นบทกวี เชิงเปรียบเทียบ ประกอบด้วยโคลก 23 โคลก กวีใช้มุक्ति (ความหลุดพ้น) เป็นความรักของผู้หญิง และใช้ภักติเป็นหุตเพื่อส่งข้อความถึงเธอ

23. ภฤคสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยวาสุเทวะ กวีในราชสำนัก ของรวีวรมะและโคทวรมะ ประกอบด้วยโคลก 192 โคลก กล่าวถึง พระเอกใช้คนเป็นหุตเพื่อส่งข้อความไปหาภรรยาซึ่งถูกยักษ์ ลักพาตัวไปในขณะทีนอนหลับ

24. ภรมรหุต ประพันธ์ขึ้นโดยรุทธานายวาจัสติบุตรชาย ของวิทยานิวาสะ และเป็นหลานชาย ของวิทยาวาจัสติ เนื้อเรื่องเหมือนกับจันทรหุต แต่ในเรื่องนี้ใช้ภรมะ (ผึ้ง) เป็นหุตเพื่อส่งข้อความ

25. มโนหุต ประพันธ์ขึ้นโดยวิษณุทาสะ ประกอบด้วยโคลก 101 โคลก ใช้วสันตติลกาฉันท์ ในการประพันธ์ กวีเรียกตนเองว่าวิษณุทาส กวินทระ ได้ใช้จิตของตนเป็นหุตเพื่อส่งข้อความคือความเลื่อมใส และความศรัทธาไปยังพระวิษณุ

26. มโนทูต ประพันธ์ขึ้นโดยไตรลึงคะ วรชนาถะ กล่าวถึง นางเทรปาที่ผู้สั่นหวั่งใช้จิตของตนเป็นทูต เพื่อส่งข้อความไปยังพระวิษณุ ในครั้งที่นางถูกฉุดกระชากลากไปยังราชสำนักของทูลโยณะ

27. มโนทูต ประพันธ์ขึ้นโดยรามรามะลูกหลานของวิษณุทาสะ ผู้เป็นลุงของใจตันยะ ถึงแม้ว่าชื่อเรื่อง จะเหมือนกันกับมโนทูตในลำดับที่ 25 แต่มีความแตกต่างกัน กวีใช้ศิขรีฉันทในการประพันธ์ แต่บทนำ สอนบทใช้คารทูลวิกริตะในการประพันธ์

28. มโนทูตกา-กาวะ กล่าวถึงความสัมพันธ์ของอาตมัน และชีวะ

29. มโนทูต เหมือนว่าจะประพันธ์ขึ้นโดยไชนะ เหตุนี้เองจึงมีลักษณะที่แตกต่างจากบทกวีข้างต้น ที่มีชื่อเหมือนกัน

30. มยุรสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยรังคาคารยะ

31. เมฆทูต ประพันธ์ขึ้นโดยกาลิทาส เป็นบทกวีเรื่องแรกสุด ดีที่สุด และมีชื่อเสียงมากที่สุด มีเรื่องราวตั้งที่ทราบกันแล้วว่า ยักษ์ผู้พลัดพราก จากภรรยาเพราะถูกสาป ได้ใช้เมฆเป็นทูตเพื่อส่งข้อความ ไปหาภรรยาอันเป็นที่รัก เมื่อเวลาผ่านไปบทกวีก็มีโคลกเพิ่มมากขึ้น จากการแก้ไข ฮุลท์ซซ์เห็นด้วยกับ วัลลทเวะว่ามี 111 โคลก, เค. บี. ปาลัก เห็นด้วยกับปารศวาภยทูวะว่ามี 121 โคลก ส่วนทักซิณาวรัตนถะ, มัลลินาถะและปุณณะ สรัสวตี (วิฑุลลตา) กล่าวว่า 110, 118 และ 110 โคลกตามลำดับ

32. เมฆทูต ประพันธ์ขึ้นโดยมันตรี วิกรมะ

33. เมฆทูตสมัทยาเลข ประพันธ์ขึ้นโดยเมฆวิชยะผู้มีผลงานอื่น ๆ ปรากฏเป็นอันมาก ได้แก่ นยายะ, วายาภณณะ, กาวะ และชโยติช อีกทั้งเขายังเป็นผู้ประพันธ์ใหม่เกมุทีอีกด้วย ซึ่งนักวิชาการบางท่าน ได้สันนิษฐานไว้ว่าเป็นต้นแบบของสัทธานตเกมุที ผลงานชิ้นสุดท้ายนี้ เสร็จเมื่อค.ศ. 1669 เมฆทูตสมัทยาเลข กล่าวถึงการที่เขาใช้เมฆเป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาวิชยปรภสุริผู้เป็นอาจารย์ผู้สั่งสอนของเขา มาฆกาวาย สมัทยาปุรติกาวะของเขาเสร็จเมื่อค.ศ. 1671 จุดประสงค์ก็เพื่อสรรเสริญวิชยเทวครุตามชื่อของบทกวี บทกวีใช้บาทที่ 4 ในหลายโคลกของเมฆทูตในรูปแบบของสมัทยาปุรติ

34. รณาคทูต

35. วิปรัสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยลักษมณะ สุริ กล่าวถึงรูกมิณี ใช้พราหมณ์ผู้เฒ่าเป็นทูต เพื่อส่งข้อความไปหาพระกฤษณะ ซึ่งเธอเลือกให้เป็นสามีและขอร้องให้พาเธอไปด้วย พบเรื่องที่เหมือนกันใน ภาควตปุราณะด้วยเช่นกัน

36. ศีลทูต ประพันธ์ขึ้นโดยจาริตรสุนทรคณิ ผลงานของกวีอื่น ๆ ได้แก่ มหิपालจิริระ, กุมารปาล มหากาวะ และอาจารย์ทรรสะ ศีลทูตถึงแม้จะมีชื่อคล้ายกับบทกวีประเภทอื่น ๆ ก็ตาม แต่เนื่องจากไม่มีการกล่าวถึงสิ่งใดที่เป็นทูตเพื่อส่งข้อความจากบุคคลหนึ่งไปหาบุคคลหนึ่ง จึงนับว่าเป็นทูตกาวะ ที่ยังไม่สมบูรณ์ทีเดียว บทกวีประกอบด้วยโคลก 131 โคลก บาทสุดท้ายของโคลก 125 โคลกแรก เหมือนกับในโคลกแห่งเมฆทูตของกาลิทาส น่าจะเพราะเหตุนี้เองบทกวีนี้จึงเรียกได้ว่าเป็นทูตกาวะ บทกวีบรรยายถึงสฤลภัทรองค์ชายแห่งไชนะผู้ละทิ้งทางโลกเมื่อบิดาถึงแก่กรรม ได้เข้ามาเป็นสาวก ของภัทรพาหุผู้เป็นปราชญ์แห่งไชนะ สฤลภัทรเข้าไปที่เมืองของตนตามคำของอาจารย์ ก็ไม่หวั่นใจแม้แต่น้อย ที่จะโน้มน้าวใจของนางโกศาผู้เป็นภรรยาด้วยอำนาจแห่งเจตนาอันบริสุทธิ์ของเขา เขาจึงสามารถโน้มน้าวและ

เกลี้ยกล่อมภรรยาให้เป็นแม่ชีได้ เหตุนี้เองความเศร้าโศกและความเจ็บปวดทั้งหมดทางโลกของเขา จึงหมดสิ้นไป หนังสือเล่มนี้เสร็จในปีค.ศ. 1431 ที่คัมภีร์เมืองคุชราตโดยการสนับสนุนของท่านผู้นำที่เมืองนั้น

37. ศุกสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยลักษมีทาสะ กล่าวถึงชายหนุ่มใช้ศุกะ (นกแก้ว) เป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหาหญิงคนรักซึ่งพลัดพรากจากกันในความฝัน บทกวีมีอยู่ 2 บทกล่าวคือ บทที่ 1 ชื่อปุรวสันเทศ ประกอบด้วยโคลก 74 โคลก บทที่ 2 ชื่ออุตตรสันเทศประกอบด้วยโคลก 89 โคลก บทกวีได้อธิบายเกี่ยวกับภูมิประเทศระหว่างรามศวระและคุณปุระไว้อย่างละเอียด ซึ่งระบุไว่ว่ามีหมู่บ้านชื่อตริกกณปุระอยู่ไม่ไกลจากกรังคาโนร

38. ศุกสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยกริงคปัลลิต นัมพุทริ

39. ศุกสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยรังคจารยะ ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าผู้ประพันธ์ใช้คนเดียวกันกับที่ประพันธ์มยุรสันเทศ (ลำดับที่ 30) หรือไม่

40. สิทธุตต ประพันธ์ขึ้นโดยอวธูตรามะ

41. สุกสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยนารายณะ ประกอบด้วยโคลก 130 โคลก สุกคะ คือสนาตกะ ผู้เป็นทูตส่งข้อความจากเมืองจเป โจมรินไปสู่เมืองที่ผู้ประพันธ์เรียกว่าวฤษปุรี, เปอังกวี เป็นต้น

42. หัสทูต ประพันธ์ขึ้นโดยรูปโคสวามิน ผู้รุ่งเรืองในศตวรรษที่ 16 เขาเป็นศิษย์เอกของใจตันยะ ผู้เป็นนักปฎิรูปไวยาณะที่ยอดเยี่ยมแห่งเบงกอล ก่อนที่เขาจะหันมานับถือลัทธิไวยาณะ เขาเป็นเจ้าหน้าที่ในราชสำนักของอัลเลาดิน ฮุสเซน ซาห์กษัตริย์แห่งเคาตะ หลังจากที่เขาหันมานับถือลัทธิใหม่ เขาก็กลายเป็นนักเทศน์ที่เอาจริงเอาจังกับคำสอนของอาจารย์เจ้าลัทธิ เขาประพันธ์หนังสือมากมาย เช่น ปรัชญา กวินิพนธ์ละคร การแสดงละคร เกี่ยวกับวาทศิลป์ และไวยากรณ์ ล้วนแล้วแต่สอดแทรกคำสอนของลัทธิไวยาณะเข้าไปด้วย เขาจึงดูเหมือนกับเวงกเฏสะผู้ประพันธ์หัสสันเทศ ซึ่งผลงานของเวงกเฏสะเองก็มีการสอดแทรกคำสอนของเวทานตะเข้าไปด้วยเช่นกัน บรรดาผลงานต่าง ๆ ของรูปโคสวามิน ผลงานที่มีความสำคัญมากที่สุดได้แก่ อุชชวลนีลมนิ, ฉันโทฆฎาทศกะ, ทานเกลิกามุทิ, นาฏกัจจนทริกา, ปัทยาวลี, ภักติรสามฤตสินธุ, ลลิตมาธวะ, หัสทูต, อุทรวทูต และวิทศรมาธวะ หัสทูตใช้วิธีฉันทในการประพันธ์ จำนวนโคลกแตกต่างกันไปในแต่ละฉบับ ในฉบับกาวยสังครหะของชีวานันทะ กล่าวว่ามี 142 โคลก, ฉบับของมหาวิทยาลัยสันสกฤตกล่าวว่ามี 131 โคลก, ฉบับกาวยกลาปะของหิรฉันทะกล่าวว่ามี 142 โคลก และฉบับพิมพ์ของบาสุมติกล่าวว่ามี 161 โคลก

43. หัสสันเทศ ประพันธ์ขึ้นโดยนักวิชาการผู้มีชื่อเสียง และเป็นอาจารย์ผู้รู้จักกันอย่างดีของศรีไวยาณะ, เวงกเฏสะ หรือที่เรียกกันว่าเวทานตเทศิกะ หรือว่าเวทานตอาจารย์ เขารุ่งเรืองในช่วงศตวรรษที่ 14 ทั้งยังเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านสันสกฤตอย่างมาก เขาได้เขียนวรรณคดีสันสกฤตสาขาต่าง ๆ หลายเล่มที่รวบรวมได้มีมากถึง 121 เล่มด้วยกัน ซึ่งบางเล่มก็มีเนื้อเรื่องที่ยาวมาก ในจำนวน 121 เล่มนั้น 32 เล่มเกี่ยวกับบทสวดหรือบทสรรเสริญ, 8 เล่มเกี่ยวกับกาวยะ, 24 เล่มเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ และ 33 เล่มเกี่ยวกับศาสนา นอกจากผลงานที่เป็นภาษาสันสกฤตแล้ว เขายังมีผลงานที่เป็นภาษาทมิฬอีก 24 เล่มด้วย หัสสันเทศของเขากล่าวถึงพระรามใช้หงส์เป็นทูตเพื่อส่งข้อความไปหานางสีดาที่เมืองลังกา ประกอบด้วย 2 บท มีโคลก 60 และ 50 โคลกตามลำดับ

ที่นอนที่ไม่อาจหลับตาลงได้ดวงตานางเหม่อมองออกไปทางหน้าต่างเฝ้าดูยามค่ำคืนอยู่เงียบๆ เมฆพุดจากสามิที่รักของนางก็ จะส่งสารที่ยักษ์ฝากมาด้วยเสียงฟ้าร้องให้นางรู้ว่าเขายังมีชีวิตอยู่และยังปรารถนาในตัวนาง การศึกษาวรรณคดีเรื่องเมฆพุดนี้จึงมีเนื้อหามุ่งเน้นการบรรยายความงามในการประพันธ์ของเมฆพุดนั้น โดยเฉพาะการแสดงความรักดุจดั่งมอันเป็นสัญลักษณ์แห่งความรักของมนุษย์การพรรณนาอย่างมีชีวิตของพืชหรือสัตว์ที่เป็นสิ่งอันน่าชื่นชมไม่ว่าจะเป็นภาพอันงดงามของธรรมชาติบนเส้นทางเดินของเมฆหรือภาพที่แสดงความว่าวุ่นของกรรยาัยกษผู้เศร้าสร้อย ในด้านอลังการ กาลิหาสได้สร้างสรรค์คุณค่าทางอลังการอย่างหลากหลายได้แก่ มอลังการด้านเสียงพบว่า ปรากฏอยู่ในเนื้อหาของเมฆพุดคือยมกและอนุปราสอีกอลังการคือ ออลังการด้าน ความหมายพบว่าอลังการที่โดดเด่น คือ สวภาโวคติ และมีอลังการอีก 11 ประเภท ได้แก่ อุปมา, อุตเปรกษา, รูปกะ เป็นต้น

2. พบว่า พุทธกาวยะ จัดอยู่ในวรรณคดีประเภทชั้นทกาวยะ และถือว่าเป็นหนึ่งใน สาขาอันสำคัญของวรรณคดีสันสกฤตเนื่องมาจากแนวคิดของบทกวีและความสมบูรณ์แบบของบทกวีอย่าง ยอดเยี่ยม ซึ่งประกอบไปด้วยการพรรณนาเรื่องอย่างน่าสงสารพรรณนาความเจ็บปวดของการพลัดพรากจากคนรัก อีกทั้งยังได้พรรณนาเกี่ยวกับภูมิประเทศ และข้อมูลบางส่วนอันเป็นส่วนหนึ่งหรือส่วนอื่น ๆ ของอินเดียซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย (2556) ศึกษาการศึกษาวิเคราะห์คติ โควินทกาวยะพบว่า คีตโควินทกาวยะเป็นผลงานของกวีชัยเทพ ประพันธ์ขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 17 มีรูปแบบเป็นชั้นทกาวยะ เนื้อเรื่องกล่าวถึงความรักของพระกฤษณะและราธา แบ่งบทเป็น 12 สรรค และแบ่งเป็นบทย่อยอีก 24 ประพันธ์หรืออัฐปที่ซึ่งอัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย (2556) กล่าวว่าคีตโควินทเป็นวรรณคดีสันสกฤตประเภท ชั้นทกาวยะซึ่งประพันธ์โดยชัยเทพเป็นเรื่องราวชีวิตของพระกฤษณะในช่วงชีวิตที่พระองค์เป็นคนเลี้ยงโคและมีความรักกับโคปีชื่อราธา กาวยะมีความยาวทั้งหมด 286 โสลก แบ่งออกเป็น 12 บท แบ่งออกเป็นบทย่อยอีก 24 บท เรียกว่า ประพันธ์ โดยในแต่ละประพันธ์จะบรรจุโสลกจำนวน 8 โสลก เรียกว่า อัฐปที่ แปลว่า ที่มีแปดเรื่องนี้จึงรู้จักและเรียกกันทั่วไปในอีกชื่อหนึ่งว่าอัฐปที่คีตโควินทมีความโดดเด่นทั้งในด้านเนื้อหาและในด้านวรรณศิลป์ในด้านเนื้อหาการร้อยเรียงเรื่องพบว่าคีตโควินทมีลักษณะเป็นตัวต่อคือสามารถดึงเอาส่วนหนึ่งส่วนใดไปร้อยรำแยกจากกันได้และเมื่อนำมารวมกันก็จะได้ภาพใหญ่ของเรื่องที่สมบูรณ์แบบในส่วนขององค์ประกอบของเรื่องคีตโควินทแสดงบุรุษารละ 4 ข้อถามและโยงไปถึงโมกษะในที่สุดมีแก่นเรื่องสัมพันธ์กับบุรุษารละ คือ ความรัก ที่นำพาทั้งความสุขและความทุกข์มาสู่ผู้คนที่มีความรัก และจุดประสงค์ของเรื่องคือ เพื่อให้มีจิตใจระลึกถึงองค์พระกฤษณะและรับรู้ถึงความงามของศิลปะต่างๆที่ปรากฏในเรื่องคีตโควินท แบ่งออกเป็น 2 ส่วนได้แก่ส่วนที่1คือเรื่องราวความรักของพระกฤษณะกับราธาส่วนที่ 2 คือการสรรเสริญอันวอนเทพเจ้าและการกล่าวถึงผู้ประพันธ์ ตัวละครในเรื่องมี 3 ตัวละครหลัก คือพระกฤษณะราธาและเพื่อนสนิทของราธา โดยตัวละครทั้งหมดมีความสมจริง พระนาม ของพระกฤษณะมีความหลากหลายมากตามประวัติและทักษะ ส่วนราธามีชื่อปรากฏไม่มากนักนอกจากการกล่าวถึงชื่อแทนองค์พระนางลักษมีและเพื่อนของราธาไม่ปรากฏชื่อในด้านวรรณศิลป์คีตโควินทเป็นกาวยะที่มีวรรณศิลป์ก่อให้เกิดสุนทรียภาพแก่ผู้อ่านและผู้ฟังเมื่อวิเคราะห์ด้วยทฤษฎีอลังการและทฤษฎีรสพบว่าคีตโควินทเต็มไปด้วยอลังการทางเสียงและอลังการทาง

ความหมายซึ่งอสังการทางเสียงที่พบมากคืออสังการชนิดอนุปราสซึ่งปรากฏอยู่แทบจะทุกโคลงในเรื่องส่วนอสังการทางความหมายที่พบมากคืออสังการชนิด อุปมา, รูปกะ, อุตเปรกษา เป็นต้น

3. พบว่า พุทธกาวะ นอกจากจะโดดเด่นด้านอสังการแล้วยังโดดเด่นด้านรสด้วยโดย เฉพาะศฤงคารรส คือ รสอันเกิดจากความรักจากความรักอันดีหรือจากความชอบใจศฤงคาระมีอยู่ 3 อย่างคือวาจาการแต่งตัวและกิริยาความรักนั้นมียู่ 2 ประเภทด้วยกันคือความรักที่เกิดจากการอยู่ร่วมกันและความรักที่เกิดจากการพลัดพรากจากกันซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของปาจริย ฌ นคร (2550) ศึกษาความรักในทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤตพบว่านาฏยศาสตร์กล่าวถึงความรักระหว่างชายหญิงว่าเป็นศฤงคารรสการเกิดขึ้นของรสเกี่ยวข้องกับภาวะต่างๆคือสภาวะ(ความรู้สึกถาวร)อนุภาวะ(ผลของความรู้สึกที่มีมาก่อน)สาตตวิกภาวะ(ความรู้สึกที่แท้จริงซึ่งทำให้มีการแสดงออกโดยทันทีและไม่ตั้งใจ)และวยภิจาริภาวะ (ความรู้สึกที่เกิดขึ้นและหายไปในระยะที่ไม่แน่นอน) ซึ่งปาจริย ฌ นคร (2550) กล่าวว่าวรรณคดีที่เกี่ยวกับความรักแบ่งเป็น 2 ประเภทคือวรรณคดีประเภทตำราและวรรณคดีประเภทวินิพนธ์ประเภทตำราคือวรรณคดีที่ให้ความรู้ในเรื่องทฤษฎีของความรักได้แก่ตำราการละครและตำราการประพันธ์คือนาฏยศาสตร์ทศรูปกะและสาहितยทรรปณะทฤษฎีความรักระบุไว้ว่าคู่รักที่มีใจรักกันแต่ยังไม่สมหวังนั้นจะมีอาการ 10 ประการคือความปรารถนาการครุ่นคิดการย้อนรำลึกการพำพิงถึงคุณสมบัติของคนรักความวิตกกังวลการพูดเพื่อความคลุ้มคลั่งความเจ็บไข้ได้ป่วยการหมดสติและความตายส่วนคู่รักที่สมหวังนั้นจะมีใบหน้ายิ้มแย้มมีความสุขกับการจ้องมองและสัมผัสซึ่งกันและกันและวิธีการพัฒนาสัมพันธ์ภาพของคู่รักคือการเกี่ยวพาราสีการแสดงท่าทางที่บอกถึงความรักการหยอกล้อการใช้คำพูดที่อ่อนหวานและการชำเลื่องมองกันและกันด้วยสายตาที่เปี่ยมด้วยความรักในส่วนบทกวีที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับความรักนั้นมีมากมายซึ่งล้วนแล้วแต่มีความรักเป็นแกนเรื่องแต่บทกวีที่พูดถึงความรักโดยตรงคือขันทกาวะเช่นเรื่องอมรุตกะของกวีอมร,ศฤงคารศตกะของภรรตฤหริ,จารปัญจาติกาของพิลหณะ เป็นต้น

องค์ความรู้ใหม่

ประมวลพุทธกาวะที่ปรากฏอยู่หรือเป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันที่สืบค้นมาได้บางเรื่องปรากฏแต่ชื่อเรื่องหรือข้อมูลปรากฏไม่ครบ) ดังนี้

ลำดับ	ชื่อเรื่อง	จำนวนโคลง	ผู้แต่ง	ผู้ส่งสาร	ฉันทที่ใช้ประพันธ์
1.	อินทุต	131	วินยวิชัยคณิ	อินทุ (ดวงจันทร์)	มันทากรานตา
2.	อุทรวุต	141	มาธวะ ศรัมัน	อุทวะ (ไฟฟูชาญ)	มันทากรานตา
3.	อุทรวสันเทศ	188	รูปโคสวามิน	อุทวะ (ไฟฟูชาญ)	มันทากรานตา
4.	กิริพุต	104	รามโคปาละ	กิริระ (นกแก้ว)	-
5.	โกกิลสันเทศ	162	อุททัณตะ	โกกิละ (นกกาเหว่า)	มันทากรานตา
6.	โกกิลสันเทศ	-	นฤสีหะ	โกกิละ (นกกาเหว่า)	-
7.	โกกิลสันเทศ	-	เวงกฏาจารย์	โกกิละ (นกกาเหว่า)	-
8.	จโกรสันเทศ	-	-	-	-
9.	จันทรพุต	-	กฤษณจันทระ ตัรกาลังการะ จันทระ (พระจันทร์)	-	-
10.	จันทรพุต	23	ซัมพู	จันทระ (พระจันทร์)	มาลินี

11.	จันทรุต	-	วินยปรภุ	จันทร (พระจันทร์)	-
12.	จาดกสันเทศ	141	-	จาดกะ (นกจาดกะ)	-
13.	เจโตุต	129	-	เจตะ (จิตใจ)	-
14.	ไชนะ เมฆุต	-	เมรุตุงคะ	เมฆะ (เมฆ)	-
15.	ตุลสีุต	54	ไวทยนาถะ ภัฏฐาจารย์	ตุลสี (กระเพรา)	-
16.	เนมิุต	123	วิกรมะ	ภูเข	-
17.	ปทุมุต	-	กฤษณะ สารวณามะ	รอยเท้าของพระกฤษณะ	-
18.	ปวนุต	103	โธย	ปวน (ลม)	มันทากรานตา
19.	ปวนุต	101	สุริ วาทีจันทร	ปวน (ลม)	มันทากรานตา
20.	ปานถุต	105	โกลานาถะ	ปานถะ (ผู้แสวงบุญ) ศารทูลวิกริตะ	
21.	ปิกุต	31	-	ปิกะ (นกกาเหว่า) ศารทูลวิกริตะ	
22.	ภักติุต	23	กาลิประสาทะ	ภักติ (ความจงรักภักดี)	-
23.	ภณคสันเทศ	192	วาสุเทวะ	คน	-
24.	ภมรุต	125	รุทรันยาจัสปติ	ภมระ (ผึ้ง)	-
25.	มโนุต	101	วิชณุตาสะ	มนัส (จิตใจ)	วสันตติลกา
26.	มโนุต	-	ไตรลึงคะ วรชนาถะ	มนัส (จิตใจ)	-
27.	มโนุต	-	รามรามะ	มนัส (จิตใจ)	ศิขรี, ศารทูลวิกริตะ
28.	มโนุตติกา-กาวะ	-	-	มนัส (จิตใจ)	-
29.	มโนุต	-	ไชนะ	มนัส (จิตใจ)	-
30.	มยุรสันเทศ	-	รังคจารย์	มยุระ (นกยูง)	-
31.	เมฆุต	121	กาลิทาส	เมฆะ (เมฆ)	มันทากรานตา
32.	เมฆุต	-	มันตรี วิกรมะ	เมฆะ (เมฆ)	-
33.	เมฆุตสมัสยาเล	-	เมฆวิชยะ	เมฆะ (เมฆ)	-
34.	รณาคุต	-	-	-	-
35.	วิปรัสันเทศ	ลักษณณะ สุริ	พราหมณ์ผู้เฒ่า	-	-
36.	ศีลุต	131	จาริตรสุนทรคณิ	-	-
37.	ศุกสันเทศ	163	ลักษมีทาสะ	ศุกะ (นกแก้ว)	-
38.	ศุกสันเทศ	-	กริงคปัลลิต นัมพุทริ	ศุกะ (นกแก้ว)	-
39.	ศุกสันเทศ	-	รังคจารย์	ศุกะ (นกแก้ว)	-
40.	สิทหุต	-	อวธูตรามะ	-	-
41.	สุภคสันเทศ	130	นารายณะ	สุนาตกะ	-
42.	หัสุต	142	รูปโคสวามิน	หัสะ (หงส์)	ศิขรี
43.	หัสสันเทศ	110	นักวิชาการ	หัสะ (หงส์)	-
44.	หัสสันเทศ	-	ภัฏฐวามณะ	หัสะ (หงส์)	-
45.	หัสสันเทศ	110	-	-	-
46.	หัสุต	-	รณุนาถทาสะ	-	-
47.	หุทยุต	-	ภัฏฐะ หิริหะ	-	วสันตติลกา
48.	หัสุต	40	นทราจารย์ สรัสวดี	หัสะ (หงส์)	-

สรุป

ทุตกาวะ หรือสันเทศกาวะ หรือบทกวีประเภทสังสาร ผู้วิจัยได้ใช้กระบวนการศึกษา 3 ประการ คือ (1) การสำรวจและเตรียมข้อมูล (2) การวิเคราะห์ข้อมูล และ (3) การนำเสนอการศึกษา เป็นเครื่องมือหลัก ในการวิจัย ทุตกาวะนั้นเป็นวรรณคดีที่จัดอยู่ในประเภทชั้นทกาวะ ชั้นทกาวะคืองานนิพนธ์สันสกฤตที่ ประพันธ์สั้น ๆ บทกวียอนนิยมและโด่งดังที่สุดชื่อว่า “เมฆทุต” ประพันธ์ขึ้นโดยกาลีทาส บทกวีที่ประพันธ์ขึ้น ในภายหลังจำนวนมากมีความเหมือนกันกับเมฆทุต ไม่ว่าจะเป็นด้านฉันทลักษณ์ หรือแนวทางการประพันธ์บาง บทใช้ฉันทลักษณ์อย่างอื่น บางบทเพียงแค่ปรับเปลี่ยนเนื้อหาเล็กน้อย กล่าวกันว่าเมฆทุตเป็นบทครูของทุตกาวะ ยุคหลังทั้งนั้น ถึงแม้ว่าทุตกาวะจะเป็นบทประพันธ์ขนาดสั้นหรือขนาดเล็กก็ตาม แต่หาได้เล็ก พริกชี้หูไม่ ทุตกาวะประสบความสำเร็จอย่างมากในการพรรณนาเกี่ยวกับความรักอารมณ์ความรู้สึกข่าวสารศาสนา คุณธรรม ศีลธรรม ความภักดี ความเคารพ ความบูชา และความสดุดี เหตุนี้เองจึงมีความ หลากหลายเพื่อ ไม่ให้เกิดความซ้ำซากอันจะให้เกิดความน่าเบื่อ ทุตกาวะยังโดดเด่นไปด้วยทฤษฎีอสังการ ได้แก่ ศัพทสังการ และอรรถสังการ ทฤษฎีอื่น ๆ เช่น รส คุณ, ฤติ หรือธวนิ เป็นต้น ในด้านไวยากรณ์ก็มี ความโดดเด่นไม่แพ้กัน เช่น คำสมาส เป็นต้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบทุตกาวะบางเรื่องกับเมฆทุต
2. ควรมีการศึกษาทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต เช่น รส, อสังการ, คุณ, ฤติ หรือธวนิ เป็นต้น ที่ปรากฏ ในทุตกาวะแต่ละเรื่อง
3. ควรมีการศึกษาวิเคราะห์ไวยากรณ์สันสกฤต เช่น การสร้างคำสมาสที่ปรากฏในทุตกาวะแต่ละ เรื่องตามแนวคัมภีร์ไวยากรณ์ปาณินิ

บรรณานุกรม

- กุสุมา รักษมณี. (2549). *การวิเคราะห์วรรณคดีไทยตามทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาตะวันออกคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- จำลอง สารพัตน์. (2546). *ประวัติวรรณคดีสันสกฤต 1*. กรุงเทพฯ: ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จิรายุ นพวงศ์ และหม่อมหลวง. (2535). *จิรายุนิพนธ์*. คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปาจริย์ ณ นคร. (2550). *ความรักในทฤษฎีวรรณคดีสันสกฤต*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- นาวัน วรรณเวช. (2551). *วิไลมจิตรในรามกฤษณวิไลมกาวะ*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต คณะอักษรศาสตร์: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- พระมหาจตุภูมิ แสนคำ. (2563). *สวภาโวคติ: การพรรณนาธรรมชาติในเมฆุตของกาลิทาส*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- หลวงบรรพรัตนรักษ์ (นิยม รักไทย). (2552). *ลัทธิทอ-ไทย-อังกฤษ อภิธาน*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: แสงดาว.
- อัจฉราภรณ์ ธาตุวิสัย. (2556). *การศึกษาวิเคราะห์คติโควินทกาวยะ*. วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาสันสกฤต: มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- Chakravarti, S. (1996). *Patralekha: Romance of Letters in Indian Art and Literature*. Calcutta: Benoytosh Centenary Committee.
- Chandran, Mini. A Sreenath V.S.. (2021). *An Introduction to Indian Aesthetics: History, Theory, and Theoreticians*. Bloomsbury Publishing.
- Datta, A. (1994). *Encyclopaedia of Indian Literature volume II*. Delhi: Sahitya Akademi.
- Divyasena, S.. (2015). *Duta - The messenger*. Retrieved 15 April 2023 from <http://www.ijmdrr.com/admin/downloads/2609201514.pdf>
- Greene, R. (2012). *The Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. United Kingdom: Princeton University Press.
- Law, Narendra Nath. (1927). *Indian Historical Quarterly Vol. 3*. Delhi: Caxton Publication.
- Nasa. (2000). *Tutu Poetry - Messenger poems in Indian Literature*. Retrieved 15 April 2023 from <https://nasa2000.livejournal.com/52279.html>
- Sanskrit College (Calcutta, India). (1963). *Calcutta Sanskrit College Research Series, no. 23*. Calcutta: Sanskrit College.
- Veṅkaṭanātha. (2016). *The Flight of Love: A Messenger Poem of Medieval South India by Veṅkaṭanātha*. Translated with Commentary by Steven P. Hopkins. Oxford University Press.
- Williams, M. (1899). *A Sanskrit-English Dictionary*. Oxford: The Clarendon Press.

การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนา

สมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

Organizing Activities to Promote Learning of Buddhist

Archaeological Sites in the Dvaravati Period

in Nakhon Sawan-Uthai Thani Province

¹แสวง นิลนามะ, ²อริเทพ ผาธา ³วรกฤต เกื่อนช้าง

⁴อุเทน วงศ์สถิต ⁵สุภาพรรณ เพิ่มพูน

⁶จุฑามาศ วารีสงสิทธิ์ และ ⁷ทิพากาญจน์ ประภารัตน์

¹Sweang Nillanama, ²Athitph Phatha, ³Worakrit Tuenchang

⁴U-tain Wongsathit ⁵Supapan Permpool

⁶Juthamas Wareesangthip and ⁷Thipakarn Praparatt

^{1,2,5,6,7}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,5,6,7}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

³วิทยาเขตนครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

³Nakhonsawan Campus, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

⁴คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร

⁴Faculty of Archaeology, Silpakorn University.

¹Corresponding Author's Email: mollamp@hotmail.com

Received: July 17, 2023; **Revised:** August 29, 2023; **Accepted:** August 29, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการเรียนรู้แหล่งโบราณคดี 2) เพื่อศึกษาการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี 3) เพื่อศึกษาประโยชน์จากการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ศึกษาพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี กลุ่มประชากร 45 คน และการปฏิบัติการร่วมกันด้วยกระบวนการตามวงจรเดมมิง วิเคราะห์และนำเสนอเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีและกระบวนการในการสร้างองค์ความรู้ คือ องค์ความรู้เกิดมาจากจิตที่ส่งผลต่อการกระทำทางกายเรียกว่าพฤติกรรม โดยพฤติกรรมนั้นมาจากแรงกระตุ้นที่ก่อให้เกิดการแสดงพฤติกรรมออกมาภายนอก ซึ่งกระบวนการดังกล่าวเรียกว่าการเรียนรู้ ส่วนการเรียนรู้ของ

พระพุทธศาสนา การเรียนรู้หรือการศึกษา เกิดมาจากการฝึกฝนผ่าน ศิล สมาธิและปัญญา 2) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีได้ดำเนินการจัดผ่านกิจกรรม 3 ประเภท คือ (1) กิจกรรมส่งเสริมประเพณีพื้นฟู สืบสาน อนุรักษ์ เมืองดงแม่นางเมือง (2) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องเมืองโบราณสมัยทวารวดี (3) กิจกรรมอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี โดยใช้กรณีเมืองโบราณดงแม่นางเมือง 3) ผลจากการจัดกิจกรรมก่อให้เกิดผล คือ (1) ผลด้านการท่องเที่ยว (2) ผลด้านการปลูกจิตสำนึกรักษาแหล่งโบราณคดีในชุมชน (3) ผลด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน

คำสำคัญ: การเรียนรู้; กิจกรรมการเรียนรู้; แหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดี

Abstract

The objectives of this research article are 1) to study the concept of learning on archaeological site layouts. 2) to study activities to promote learning on Buddhist archaeological sites in the Dvaravati Period in Nakhon Sawan-Uthai Thani Provinces. 3) To study the benefits of learning promotion activities on Buddhist archaeological sites in the Dvaravati Period in Nakhon Sawan-Uthai Thani Provinces. It is a qualitative research, study area in Nakhon Sawan-Uthai Thani provinces. group of population 45 people, Use observation and operation together with Deming cycle process. Descriptive analysis and presentation

The results showed that 1) the concept of the theory and process of cognitive formation is that learning originates from the mind that affects action. Physical is called behavior. The behavior comes from the impulse that causes the behavior to show outwardly. This process is called learning. The concept of learning in Buddhism learning or education Born from training through precepts, concentration and wisdom. 2) Organizing activities to promote learning of Buddhist archeological sites in the Dvaravati period in Nakhon Sawan-Uthai Thani provinces were organized through 3 types of activities: (1) Activities to promote the tradition, revitalization, continuation, conservation of Dong Mae Nang Mueang (2) An activity to remove the body of knowledge about an ancient city in the Dvaravati period (3) A training activity for local guides to learn the layout of Buddhist archaeological sites in the Dvaravati period in Nakhon Sawan-Uthai Thani provinces: the case of Dong Mae Nang Mueang Ancient City. 3) The result of the fruitful activity is (1) the result of tourism (2) the result of instilling consciousness in preserving the archaeological site in the community (3) the result of creating added economic value for the community.

Keywords: Learning; Learning activities; Dvaravati Archaeological Sites

บทนำ

ประเทศไทยเป็นประเทศหนึ่งในกลุ่มประเทศเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่มีพัฒนาการในเรื่องของการก่อตั้งอาณาจักรและพัฒนาในเรื่องของการติดต่อค้าขายและเจริญสัมพันธ์ไมตรีกับต่างประเทศ และได้รับเอากระแสของศาสนาจากแหล่งอารยธรรมที่สำคัญของโลก คือ อินเดียมาเป็นศาสนาของตนอาณาจักรแรกเริ่มในประเทศไทยนั้นได้ก่อตัวมาพร้อมๆกับการเปิดรับอารยธรรมจากภายนอกที่ได้เข้ามามีอิทธิพลและวางรากฐานให้กับตัวเมืองและประชาชนในอาณาจักรนั้นมาโดยตลอด ซึ่งตามหลักฐานที่ได้จากแหล่งโบราณคดีในประเทศไทยพบว่าอาณาจักรในยุคแรกที่ปรากฏตัวในประวัติศาสตร์สมัยโบราณของไทยก็คือ อาณาจักรสุวรรณภูมิ โดยนักประวัติศาสตร์และโบราณคดีเชื่อว่าดินแดนไทยได้รับกระแสทางด้านศาสนาจากอินเดียยุคแรกก็คือ สมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ราว พ.ศ.236-360 (เสถียร โพธิ์นันทะ: 2535) โดยนำมาทางเรือขึ้นฝั่งที่เมืองนครชัยศรีในปัจจุบันก็คือจังหวัดนครปฐม หรืออีกที่หนึ่งก็คือเมืองอู่ทองจังหวัดสุพรรณบุรีซึ่งสมัยนั้นมีพ่อค้าวานิชชาวอินเดียได้มาค้าขายกับรัฐต่าง ๆ ในคาบสมุทรอินโดจีนผ่านทางเรือเข้ามาเพื่อการค้ากับชาวเมืองสุวรรณภูมิ โดยคำว่า สุวรรณภูมิ แปลว่า ดินแดนแห่งทองคำ หมายถึงดินแดนที่มีความอุดมสมบูรณ์ ซึ่งคำนี้มีปรากฏในคัมภีร์ชาดก เช่น มหาชนกชาดก กล่าวถึงพระมหาชนกเดินทางมาค้าขายที่สุวรรณภูมิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/2/98-99) ต่อมาอาณาจักรสุวรรณภูมิก็ได้ล่มสลายไปจากการเกิดขึ้นของเมืองสำคัญอีกหลายเมืองที่มีการติดต่อสัมพันธ์ต่อกันและบางครั้งก็ขยายอาณาเขตเข้าแย่งพื้นที่ซึ่งกันและกัน ทำให้อาณาจักรบางแห่งได้สูญหายจากการล่มสลายที่เกิดจากสงครามและภัยธรรมชาติ พร้อมกับเกิดอาณาจักรขึ้นใหม่หลายแห่ง และต่อมาก็ได้มีอีกรัฐหนึ่งเกิดขึ้นมาภายหลังจากการล่มสลายของอาณาจักรสุวรรณภูมิ ก็คือรัฐที่มีชื่อว่าทวารวดีที่ได้ก่อตัวเป็นรัฐในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 6-12 (กรมศิลปากร: 2531) โดยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองนครปฐมและเมืองศรีเทพารามนคร (สุจิตต์ วงศ์เทศ: 2548) โดยเรื่องราวของทวารวดีปรากฏอยู่ในบันทึกการเดินทางของหลวงจีนฮั้วจิง ที่เรียกชื่อในบันทึกว่า “โถ-โล-โป-ตี้” ตั้งอยู่ในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาจมีศูนย์กลางอยู่ที่จังหวัดนครปฐม หรือเมืองศรีเทพก็ได้เพราะพบเหรียญที่สุโขทัยมีจารึกภาษาสันสกฤตว่า “ศรีทวารวดีศวรปุณย” แปลว่า “การบุญของผู้ใหญ่ศรีทวารวดี” (จี. เซเดส์: 2521)

ในการขุดค้นทางโบราณคดีที่เมืองนครชัยศรี (นครปฐม) ได้พบหลักฐานสมัยทวารวดีจำนวนมาก เช่น ธรรมจักรศิลา พระพุทธรูปศิลาขนาดใหญ่ประทับนั่งห้อยพระบาทปางแสดงธรรมรวมถึงโบราณสถานขนาดใหญ่ ซึ่งนักวิชาการเชื่อว่าสมัยทวารวดีนี้มีศูนย์กลางอยู่ที่ลุ่มปากแม่น้ำ และบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา โดยศูนย์กลางนั้นเชื่อว่าอยู่ที่เมืองนครปฐม ราชบุรี กาญจนบุรี และนครสวรรค์ รวมถึงปราจีนบุรี แต่จากการศึกษาจะพบว่าร่องรอยของทวารวดีนั้นมีอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศไทย

กล่าวเฉพาะพื้นที่ในภาคกลางจะพบว่ามีพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของเมืองหรือชุมชนสมัยทวารวดีจำนวนมากและกระจายอยู่เกือบทุกพื้นที่ของภาคกลาง ซึ่งจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีถือว่าเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีชุมชนของชาวทวารวดีตั้งอยู่ในหลายพื้นที่ เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีพื้นที่ตั้งอยู่ในลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และแม่น้ำสาขาอีกหลายสายที่เป็นจุดก่อกำเนิดเมืองหรือชุมชนมาตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์จนถึงสมัย

ในยุคประวัติศาสตร์คือสมัยทวารวดีนี้ โดยในพื้นที่ของจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีมีแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีอยู่หลายแห่งแต่ที่เด่นชัดก็มีอยู่จำนวน 5 แห่งดังต่อไปนี้

1. เมืองจันเสน สำหรับเมืองจันเสน ตั้งอยู่ที่หมู่ 2 ตำบลจันเสน อำเภอตาคลี ชาวบ้านเรียกว่า "โคกจันเสน" ลักษณะของเมือง เป็นเมืองรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มุมมนทั้งสี่มุมเกือบกลมคิดเป็นเนื้อที่ 300 ไร่เศษ กรมศิลปากรได้ทำการสำรวจพบว่าเมืองนี้มีคนเข้ามาอาศัยอยู่ตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ยุคโลหะ (พุทธศตวรรษที่ 4) ติดต่อกันเรื่อยมาจนกระทั่งถึงสมัยประวัติศาสตร์ยุคทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 12-14) จึงได้ร้างไปในพุทธศตวรรษที่ 16

2. เมืองบน-โคกไม้เดน เป็นเมืองโบราณสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-16 ตั้งอยู่ที่ตำบลทำนน้ำอ้อย อำเภอพยุหะคีรี ด้านตะวันตกติดกับแม่น้ำเจ้าพระยา ซึ่งมีการดำเนินการทางโบราณคดี โดยกรมศิลปากร ทำให้ทราบว่า ลักษณะของเมือง มีกำแพงดินหรือคันดิน 2 ชั้น กรมศิลปากรได้ดำเนินการสำรวจและขุดแต่งโบราณสถานวัดโคกไม้เดน เมื่อ พ.ศ. 2507 จำนวน 16 แห่ง ลักษณะเป็นเนินดินที่พบบนพื้นราบและบนภูเขาหลายลูก เช่น เขาไม้เดน เขาหัวพระ เขาลั่นทม ซึ่งอยู่นอกกำแพงดินชั้นนอกของเมืองบนด้านตะวันออก

3. เมืองดงแม่นางเมือง เป็นเมืองสำคัญอีกเมืองหนึ่งตั้งอยู่ที่ตำบลเจริญผล อำเภอบรรพตพิสัย เป็นเมืองที่มีพัฒนาการต่อเนื่องมาในสมัยทวารวดี ราวพุทธศตวรรษที่ 12-18 โดยลักษณะของเมือง เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ลมมุม กรมศิลปากรได้ดำเนินการขุดค้นพบผังเมือง 2 ชั้นตลอดจนโบราณสถานและโบราณวัตถุสมัยทวารวดี เป็นจำนวนมาก และพบศิลาจารึกระบุชื่อเมืองนี้ว่า "ธานยปุระ" ระบุว่าตรงกับพ.ศ. 1710

4. เมืองโบราณบึงคอกช้าง อยู่ในท้องที่ตำบลไผ่เขียว อำเภอสว่างอารมณ์ ตัวเมืองตั้งอยู่ในป่า ซึ่งได้ทำการสำรวจพบว่า มีคูเมืองปละกำแพงดินสูง มีประตูเข้าเมืองทั้ง 4 ทิศ โบราณสถานที่สำรวจพบมีอยู่ 5 แห่ง ส่วนโบราณวัตถุพบจารึกอยู่ 3 หลัก

5. เมืองโบราณเมืองการุ้ง อยู่ในตำบลเมืองการุ้ง อำเภอบ้านไร่ ลักษณะของตัวเมืองเป็นวงกลมรี ภายในบริเวณเมืองมีซากเจดีย์หักพังอยู่ค่อนข้างตรงกลาง โบราณวัตถุที่พบนั้น มีพระพุทธรูปปางเสด็จดาวดึงส์ และสิ่งอื่นๆ เช่นเดียวกับเมืองสมัยทวารวดีทั่วไป

อย่างไรก็ตามจากการศึกษาพบว่า แม้ว่าแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในประเทศไทยจะกระจายอยู่ตามพื้นที่ต่างๆจำนวนมาก แต่ก็ปรากฏว่าไม่ได้รับความสนใจและไม่เป็นที่รู้จักของคนทั่วไปเนื่องจากว่า ขาดการเอาใจใส่จากหน่วยงานของรัฐที่จะเข้าไปกระตุ้นให้สังคมเห็นความสำคัญของแหล่งโบราณคดีในชุมชนได้ทราบ อีกทั้งประชาชนในชุมชนก็ยังขาดความเข้าใจและรู้ถึงคุณค่าของแหล่งโบราณคดีที่มีอยู่ในชุมชนของตน ทำให้แหล่งโบราณคดีหลายแห่งไม่มีใครรู้จักเลย เช่น ภาคเหนือ ภาคอีสาน ภาคกลาง หรือแม้แต่ในภาคใต้ หลายแห่งถูกทอดทิ้งอย่างไร้ค่า และไม่ได้รับการสืบต่อหรือการพัฒนาเพื่อให้เห็นแหล่งท่องเที่ยวหรือแหล่งโบราณคดีชุมชนที่คนรุ่นเก่าจะส่งต่อให้กับคนรุ่นใหม่ได้ จึงนับว่าเป็นเรื่องที่น่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง โดยปัญหาที่เกิดขึ้นก็มาจากการที่ “ผู้ศึกษาไม่สามารถที่จะเข้าถึงแหล่งโบราณคดีในชุมชนได้” หรือ “ผู้คนในชุมชนไม่ได้

รับการอบรมหรือให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในชุมชนมากนัก” ทำให้เกิดความไม่เห็นค่าของตัวเมืองหรือแหล่งโบราณคดีนั้น ส่งผลต่อการเข้าไปทำลายหรือประโยชน์โดยไม่รู้คุณค่าและความสำคัญ

จากสภาพปัญหาดังกล่าวเป็นเหตุให้ประชาชนในชุมชนเมืองโบราณหรือแหล่งโบราณคดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีไม่สามารถที่จะเข้าถึงหรือเรียนรู้เกี่ยวกับรายละเอียดในพื้นที่ของเมืองโบราณสมัยทวารวดีแต่ละแห่งได้ เนื่องจากการไม่มีแรงกระตุ้นจากกิจกรรมที่สามารถเข้าถึงคนในทุกกลุ่มหรือทุกวัย หรือไม่มีกิจกรรมที่สื่อถึงการใช้ผังของแหล่งโบราณคดีของนครสวรรค์-อุทัยธานีให้เป็นไกด์ไลน์ในการเข้าถึงหรือการแสวงหาจุดที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีที่สำคัญๆได้ จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งในหลายสาเหตุทำให้ผู้คน/ชุมชนไม่สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้,สถานที่, ประวัติศาสตร์ความเป็นมา เป็นต้น ของแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ได้หรือเป็นเหตุทำให้ผู้คน/ชุมชนไม่มีความรู้เกี่ยวกับสถานที่แห่งนั้น เมื่อไม่มีความรู้ก็ไม่สามารถที่จะเข้าถึงองค์ความรู้ในแหล่งโบราณคดีแต่ละแห่งนั้นได้ ดังนั้น หากมีการจัดกิจกรรมขึ้นมาเพื่อส่งเสริมให้ผู้คน/ชุมชนได้มีโอกาสมาร่วมกิจกรรม ก็จะเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้ผู้คนหันมาสนใจและเป็นการง่ายต่อการประชาสัมพันธ์ให้ผู้คนได้ทราบและเข้าถึงแหล่งโบราณคดีแต่ละแห่งได้ง่ายมากยิ่งขึ้น

จากสภาพปัญหาดังกล่าวคณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยในเรื่องนี้และเห็นว่าควรที่จะต้องมีการเร่งการศึกษาและการพัฒนาการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ต่อการเข้าถึงแหล่งโบราณคดีได้ง่ายขึ้น โดยประเด็นปัญหาที่คณะผู้วิจัยได้ตั้งไว้ในเรื่องนี้ก็คือ แนวคิดเรื่องการเรียนรู้ และการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้คืออะไร จะจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีได้อย่างไร และผลที่เกิดมาจากจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเป็นอย่างไร ทั้งนี้ก็เพื่อให้ง่ายต่อการศึกษาและการเข้าถึงองค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องกับผังแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีให้ละเอียดต่อไป

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องการเรียนรู้ผังแหล่งโบราณคดี
2. เพื่อศึกษาการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี
3. เพื่อศึกษาประโยชน์จากการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

วิธีการดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) มาเป็นส่วนหนึ่งของการดำเนินการวิจัย เน้นการศึกษาวิเคราะห์ทั้งในเชิงพื้นที่และ

กลุ่มเป้าหมาย มีการจัดกระบวนการวิจัยด้วยการถอดบทเรียนและการบูรณาการข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ การสังเกต และการปฏิบัติการร่วมกันในพื้นที่ศึกษาและกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้โดยใช้กระบวนการตามวงจร เดมมิง (PDCA) เป็นเครื่องมือในการดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอน โดยมีลำดับ การดำเนินการดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาด้านเนื้อหา/เอกสาร/แนวคิดทฤษฎี ในด้านการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) หรือการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) คณะผู้วิจัย ได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา แนวคิดทฤษฎี การทบทวนวรรณกรรม/สารสนเทศ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่ง โบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนามหรือพื้นที่กรณีศึกษา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ทำการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยการสังเกต (Observation) การสัมภาษณ์ (Interview) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) และนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามมาจัด กระทำข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลด้วยวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล จากนั้นทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ แนวคิดทฤษฎี เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่ได้ศึกษามาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยจำแนกตาม ความมุ่งหมายของการวิจัย และนำเสนอข้อมูลตามความมุ่งหมายของการวิจัยโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis)

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ กลุ่มประเภทประชากร การวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้จำแนกประชากร และผู้ให้ข้อมูลดังนี้ ประชากรศึกษาเป็นกลุ่มพระภิกษุสงฆ์หรือผู้นำศาสนา ผู้บริหารภาครัฐ ส่วนท้องถิ่น และ ตัวแทนชุมชน ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่แหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีใน 2 จังหวัด ได้แก่ (1) จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งมีอยู่ 3 แห่ง ได้แก่ 1. เมืองโบราณจันเสน ต.จันเสน อ.ตาคลี จ.นครสวรรค์ 2. เมืองโบราณโคกไม้เดน ต.ท่าน้ำอ้อย-ม่วงหัก อ.พยุหะคีรี จ.นครสวรรค์ 3. เมืองโบราณดงแม่นางเมือง ต.ตาสง อ.บรรพตพิสัย จ.นครสวรรค์ และ (2) จังหวัดอุทัยธานี มีอยู่ 2 แห่ง ได้แก่ 1. เมืองโบราณบึงคอกช้าง ต.ไผ่เขียว อ.สว่าง อารมณ์ จ.อุทัยธานี 2. เมืองโบราณท่าการุ้ง ต.เมืองการุ้ง จ.อุทัยธานี โดยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มี ความรู้ที่จะสามารถให้ข้อมูลที่สำคัญ โดยกำหนดเกณฑ์ คือ เป็นผู้ที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญในประเด็นที่ศึกษา และเป็นผู้ที่ยินดีจะให้ข้อมูลเชิงลึกถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามบริบทของพื้นที่ กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูล ดังนี้ (1) กลุ่มพระสงฆ์หรือผู้นำทางศาสนา จำนวน 10 รูป (2) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 10 คน (3) กลุ่มตัวแทน ชุมชน/ปราชญ์ชาวบ้าน/นักวิชาการจำนวน 5 คน (4) กลุ่มเรียนและกลุ่มคนที่ร่วมกิจกรรม หมู่บ้านรวม 20 คน รวม 45 รูป/คน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาและเก็บรวบรวมข้อมูล ในการวิจัยครั้งนี้ ประกอบด้วย 1) แบบสำรวจ ใช้ในการสำรวจพื้นที่ในการกำหนดพื้นที่การวิจัย เพื่อกำหนด พื้นที่ในการเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการสำรวจข้อมูลก่อนทำการวิจัย และข้อมูลเบื้องต้นในการเข้าถึงพื้นที่การ วิจัย 2) แบบสังเกต (Observation) ใช้ในการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชน พื้นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดี ชุมชน

แวดล้อมและนโยบายของหน่วยงานปกครองของท้องถิ่น ซึ่งการเก็บข้อมูลจะประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) 3) แบบสัมภาษณ์ (Interview Guide) ใช้สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน หรือประชาชนชาวชุมชนนั้นที่เกี่ยวข้องกับแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ซึ่งการดำเนินการสัมภาษณ์จะใช้รูปแบบการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) และแบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (Non-Structured Interviews) เป็นแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นจากกรอบแนวคิดและตามความมุ่งหมายของการวิจัย 4) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้กับกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งมีการจัดสนทนาเป็นกลุ่ม ตั้งแต่ 8-10 คน มีการกำหนดเนื้อหาในการสนทนา และสนทนากลุ่มอย่างไม่เป็นทางการเพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาและแนวทางในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเพื่อให้ตรงตามสถานที่จริงและก่อให้เกิดประโยชน์กับการนำไปใช้ในชุมชน

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล ในการวิจัยเรื่องการศึกษาการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลดังนี้ (1) การสำรวจ เป็นการสำรวจพื้นที่ก่อนการลงพื้นที่เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล เป็นการกำหนดพื้นที่เพื่อให้การเก็บข้อมูลในขั้นต่อไปได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริง (2) การสังเกต (Observation) ประกอบด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Participant And Non Participant Observation) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรม พร้อมกับสังเกต ชักถามข้อมูลที่ยังสงสัยและจดบันทึกอย่างเป็นระบบ การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (Non-Participant Observation) ผู้วิจัยจะทำการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนและสิ่งแวดล้อม แหล่งโบราณคดีในชุมชนเพื่อนำไปสู่การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีอย่างจริงจัง (3) การสัมภาษณ์ (Interview Guide) ประกอบด้วยแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที เพื่อหาคำตอบตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย การสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง (No Structured Interviews) เป็นการสัมภาษณ์ตามแนวทางประเด็นคำถามที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ข้อมูลอย่างกว้างๆ และสามารถที่จะสัมภาษณ์เจาะลึกได้ทันที และมีแนวคำถามที่สามารถสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึกได้ ไม่ได้เป็นคำถามที่ตายตัว การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) การเก็บข้อมูลด้วยการสนทนากลุ่ม ในแต่ละกลุ่มจัดผู้เข้าร่วมสนทนา 8-10 คน เพื่อให้ได้การสนทนาตามแนวของวัตถุประสงค์การวิจัย เพื่อให้ได้ผลคือประเด็นคำตอบเกี่ยวกับการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล จากการศึกษาทั้งในเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ จากการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่มย่อย เป็นกระบวนการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative

Research) โดยผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล โดยมุ่งเน้นการวิเคราะห์ที่ได้จากการสรุปตามสาระสำคัญด้านเนื้อหาที่กำหนดไว้ โดยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (Content analysis) ดังนี้

ดำเนินการศึกษาบริบทพื้นที่โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการวิจัย และสรุปและนำเสนอผลการศึกษาที่ได้จากการศึกษาในเชิงเอกสารและภาคสนามจากการ สัมภาษณ์ กลุ่มเป้าหมาย 2 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ซึ่งมีพื้นที่ที่เป็นเมืองโบราณอยู่ 5 เมือง สนทนา กลุ่มในแต่ละชุมชน จัดเวทีแสดงความคิดเห็นทั้ง 2 จังหวัดในพื้นที่ 5 อำเภอ ชุมชน แล้วนำมาวิเคราะห์ตามประเด็นสำคัญ กล่าวคือ ประวัติความเป็นมาของแหล่งโบราณคดี ความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรม สภาพของพื้นที่จริงที่จะนำมาเป็นแนวทางในการออกแบบผัง หน่วยงานที่เข้ามาเกี่ยวข้องจากนั้นจะนำผลการวิเคราะห์มาเผยแพร่สู่สังคม ทั้งภาครัฐ และภาคเอกชน และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในระดับต่างๆ พร้อมทั้งวิเคราะห์สภาพของพื้นที่ที่เป็นที่ตั้งของแหล่งโบราณคดีสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี จำนวน 5 เมือง ใน 5 อำเภอ จากการออกแบบผังโดยใช้หลักทฤษฎีที่เกี่ยวข้องนำไปสู่การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีตามข้อเท็จจริงที่ถูกต้องให้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชุมชน สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า แนวคิดเรื่องกิจกรรมการเรียนรู้นั้นมาจากการศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้ โดยแนวคิดเรื่องการเรียนรู้มีนักคิดหรือนักปรัชญาหลายท่านได้อธิบายเอาไว้โดยเฉพาะนักคิดชาวตะวันตก เช่น ซิกมุนด์ ฟรอยด์ อับราฮัม มาสโลว์ ฟลัสลอฟ สกินเนอร์ เป็นต้นโดยนักคิดแต่ละท่านก็ได้เสนอทฤษฎีเกี่ยวกับการเรียนรู้และกระบวนการรวมถึงผลของการเรียนรู้เอาไว้แตกต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาแล้วนักคิดตะวันตกล้วนมุ่งถึงการเรียนรู้ในเชิงพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงความต้องการทางจิตออกมาภายนอกผ่านรูปแบบของพฤติกรรมที่แตกต่างกัน นอกจากนั้นในส่วนของ พระพุทธศาสนาได้มีคำสอนเกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ว่าการเรียนรู้ของมนุษย์เกิดมาจากกระบวนการทำงานของกายและจิต

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้นั้นคณะผู้วิจัยได้ดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างหลากหลายเพื่อกระตุ้นให้ผู้ร่วมกิจกรรมได้เห็นคุณค่าของผังแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีผ่านกิจกรรม 3 กิจกรรมคือ (1) กิจกรรมส่งเสริมประเพณีพื้นฟู สืบสาน อนุรักษ์ เมืองดงแม่นางเมือง เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้ผู้เข้าร่วมกิจกรรมเกิดความรู้สึกบ้านเกิดส่งเสริมการเรียนรู้ผัง รวมถึงส่งเสริมการท่องเที่ยว (2) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องเมืองโบราณสมัยทวารวดี ซึ่งกิจกรรมนี้แบ่งออกเป็น 3 กิจกรรมได้แก่ (2.1) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องเมืองโคกไม้เดนกับฉันทันตชาดก (2.2) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องตำนานเมืองดงแม่นางเมือง (2.3) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทินในเมืองบึงคอกช้าง เป็นกิจกรรมที่มุ่งให้เกิดการเรียนรู้ด้านประวัติศาสตร์และความเป็นมาของเมืองโบราณที่มีอยู่แต่ไม่ได้รับการอธิบายให้แจ่มชัด เมื่อเข้าร่วมกิจกรรมแล้วก่อให้เกิดองค์ความรู้เกี่ยวกับตัวเมือง ผังของเมืองและประวัติศาสตร์ของเมืองได้แจ่มชัดมากขึ้น

(3) กิจกรรมอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี: กรณีเมืองโบราณดงแม่นางเมือง โดยกิจกรรมนี้มุ่งให้ความรู้กับผู้เข้าร่วมอบรมให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหรือเป็นเจ้าบ้านในการต้อนรับและให้ความรู้เกี่ยวกับแหล่งโบราณคดีในจังหวัดหนองหรือในชุมชนให้กับนักท่องเที่ยวหรือผู้สนใจทั่วไป และมุ่งที่จะสร้างให้มีมัคคุเทศก์ท้องถิ่นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการนำเที่ยว ให้ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ความเป็นมาการใช้ผังการท่องเที่ยว เป็นต้นซึ่งจากการทำกิจกรรมทั้งหมดนี้นั้นผู้เข้าร่วมกิจกรรมมีความสนใจและร่วมทำกิจกรรมกับนักวิจัยและรู้สึกดีใจที่ได้รับรู้ถึงประวัติความเป็นมาของวัดในชุมชนของตนเอง

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่า การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ทั้ง 3 กิจกรรมนั้นก่อให้เกิดผลคือคุณค่าสำคัญคือ (1) คุณค่าด้านการท่องเที่ยว เป็นคุณค่าจากการดำเนินการจัดกิจกรรมอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเนื่องจากเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการท่องเที่ยวหรือทำให้ประชาชนได้เห็นคุณค่าของแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในชุมชนของตนเอง จากนั้นก็จะเกิดการศึกษาหรือการเรียนรู้ผ่านการท่องเที่ยวหรือใช้ผังเพื่อการนำเที่ยวนั้นเป็นแนวทางในการสร้างรายได้ และหน่วยงานของรัฐได้เห็นคุณค่าของกิจกรรมดังกล่าวก็นำไปใช้เพื่อการกระตุ้นการท่องเที่ยวในชุมชนต่อไป (2) คุณค่าด้านการปลูกจิตสำนึกรักษาแหล่งโบราณคดีในชุมชน เป็นคุณค่าที่เกิดจากการจัดกิจกรรมกิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องเมืองโบราณสมัยทวารวดี ซึ่งกิจกรรมนี้แบ่งออกเป็น 3 กิจกรรมได้แก่ (1) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องเมืองโคกไม้เดนกับขัณฑ์พันตาดก (2) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องตำนานเมืองดงแม่นางเมือง (3) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทินในเมืองบึงคอกช้าง ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ปลูกจิตสำนึกทำให้เกิดคุณค่าในเรื่องดังกล่าวได้มาก (3) คุณค่าด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน เป็นคุณค่าที่เกิดจากการจัดกิจกรรมทั้ง 3 ประเภะนั้นแล้วก่อให้เกิดการจ้างงานหรือการท่องเที่ยว เมื่อมีการท่องเที่ยวก็ย่อมมีเม็ดเงินเกิดขึ้นมาจากการท่องเที่ยว เมื่อมีนักท่องเที่ยวเดินทางมาเที่ยวแล้วก็ทำให้ชุมชนมีงานทำทำให้เกิดการหมุนเวียนทางด้านเศรษฐกิจในชุมชนมากขึ้น ซึ่งก็เป็นผลมาจากกิจกรรมที่ได้ทำขึ้นนั่นเอง

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า แนวคิดเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้ ซึ่งถือว่าเป็นกรอบแนวคิดพื้นฐานในการเรียนรู้ นั้นหมายถึง การเกิดการรับรู้ที่ก่อให้เกิดผลกับการแสดงออกต่อสิ่ง ที่เราได้เรียนรู้ผ่านกิจกรรมหรือกระบวนการที่สร้างให้เกิดองค์ความรู้ขึ้น สอดคล้องกับแนวคิดของเจมส์ ดรีเวอร์ (James Drever) ที่ได้ให้อธิบายว่า “การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงแก้ไขพฤติกรรมไปในทางที่ดีขึ้น ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์” (Drever, 1985) สอดคล้องกับแนวคิดของเจอโรม คาแกน (Jerome KaGan) และเออร์เนสต์ แฮฟแมนน์ (Ernest Havemann) ที่ได้กล่าวว่า “การเรียนรู้เป็นการแสดงพฤติกรรมที่สำคัญต่อการดำรงอยู่ของมนุษย์ โดยเรียนรู้จากการสังเกตและการเลียนแบบ” (KaGan and Havemann, 1972) หรือแนวคิดของอับราฮัม พี. สเปนซ์ (Abraham

P. Sperling) ที่ได้กล่าวเอาไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวรไม่มากนักน้อย ทำให้เกิดการตอบสนองจนเป็นนิสัย เกิดการคิดแก้ปัญหา อันเป็นผลจากประสบการณ์” (Sperling, 1967) หรือสอดคล้องกับแนวคิดของเฮอร์เนสต์ อาร์. ฮิลการ์ด (Ernest R. Hilgard) ที่ได้กล่าวว่า “การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมไปจากเดิม อันเป็นผลมาจากการฝึกฝนหรือประสบการณ์ แต่มิใช่การเปลี่ยนแปลงชั่วคราวของร่างกาย เช่น ความเมื่อยล้า หรือการง่วง” (Hilgard, 1962) หรือสอดคล้องกับความคิดของคลิฟฟอร์ด ที. มอร์แกน (Clifford T. Morgan) ที่ได้กล่าวว่า “การเรียนรู้เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร ซึ่งเป็นผลจากประสบการณ์ การเรียนรู้เป็นสถานการณ์ เป็นอุปกรณ์เพื่อใช้ในการกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และเป็นความเข้าใจหรือการรับรู้ในสิ่งใดสิ่งหนึ่ง” (Morgan, 1956) ซึ่งการเรียนรู้นั้นมีบ่อเกิดมาจากสิ่งที่เรียกว่า ความคิดหรือจิต ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของส่วนคือ จิกมุน ฟรอยด์ที่เห็นว่าจิตของมนุษย์แบ่งออกได้เป็น 3 ส่วน คือ (1) จิตไร้สำนึก (Unconscious) (2) จิตกึ่งสำนึกหรือจิตก่อนสำนึก (Subconscious หรือ Preconscious) (3) จิตสำนึก (Conscious) โดยฟรอยด์เห็นว่าการเรียนรู้หรือการแสดงออกซึ่งการเรียนรู้ของมนุษย์นั้นเป็นการแสดงออกของจิตผ่านกิจกรรมหรือพฤติกรรมทางกาย โดยจิตของมนุษย์นั้นประกอบไปด้วย ลักษณะพื้นฐานทางจิต 3 ประการก็คือ อิด (Id) อีโก้ (Ego) และ ซุปเปอร์อีโก้ (Supper Ego) (ริเอ็องรอง รัตนวิไลสกุล, 2540)

สำหรับการเรียนรู้ที่ย่อมมีหลักการที่สำคัญก็คือความต้องการที่จะเรียนรู้ของมนุษย์เรา ซึ่งมีหลักการเรียนรู้ที่มนุษย์สามารถสร้างการเรียนรู้ขึ้นมาได้ภายใต้กรอบการเรียนรู้ 4 ขั้นตอนก็คือ (1) ความต้องการของผู้เรียน (Want) คืออยากเรียนอะไร (2) สิ่งเร้าที่น่าสนใจ (Stimulus) มีอะไรที่ก่อให้เกิดความสนใจ (3) การตอบสนอง (Response) จะตอบรับด้วยการลงมือทำในสิ่งนั้นอย่างไร (4) การได้รับรางวัล (Reward) เมื่อทำไปแล้วจะได้อะไร เป็นต้น สำหรับแนวคิดทางพระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์เราเกิดมาก็จะต้องมีการเรียนรู้ โดยการเรียนรู้ของมนุษย์ในทัศนะของพระพุทธศาสนาก็คือ กระบวนการทำงานของจิตกับกายผ่านทางอายตนะภายในและอายตนะภายนอกผลการทำงานของกระบวนการดังกล่าวเรียกว่า “การศึกษา” ซึ่งการศึกษานั้นก็หมายถึง กระบวนการที่เกิดมาจากการเรียนรู้นั่นเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของพระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต) ที่ได้เสนอว่า “การเรียนรู้” ก็คือการพัฒนาชีวิตที่ดีซึ่งมีปัญญาเป็นแกนนำโดยตลอด เริ่มด้วยใช้ปัญญาพัฒนาชีวิต ไปจนถึงชีวิตที่เป็นอยู่ด้วยปัญญา(พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), 2528) และสอดคล้องกับแนวคิดของสุมน อมรวิวัฒน์ว่า “การเรียนรู้เป็นกระบวนการของผู้เรียนที่ประกอบด้วยองค์ความรู้คือปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ที่นำไปสู่ความเจริญงอกงามของสติปัญญาสุมน อมรวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายของการเรียนรู้ไว้ว่า “การเรียนรู้เป็นกระบวนการของผู้เรียนที่ประกอบด้วยองค์ความรู้คือปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ที่นำไปสู่ความเจริญงอกงามของสติปัญญา (สุมน อมรวิวัฒน์, 2546) โดยกระบวนการเรียนรู้ของพระพุทธศาสนานั้นก็อยู่ที่หลัก 3 ประการก็คือ ศีล สมาธิและปัญญาซึ่งสามารถที่จะนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอนหรือใช้เพื่อการพัฒนามนุษย์หรือใช้ในการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ได้ สอดคล้องกับผลงานวิจัยของพระครูปลัดธีระชัย อชิโต (ธีรญาณ วิระชัยกุล) ที่พบว่า กระบวนการเรียนรู้ของพระพุทธศาสนานั้นสามารถนำมาปรับใช้ในการจัดการเรียนรู้และพัฒนาทักษะการใช้ชีวิตของมนุษย์เราใน

สังคมได้ (พระครูปลัดธีระชัย อชิโต, 2560) ซึ่งการดำเนินการวิจัยมาทั้งหมดสามารถที่จะได้องค์ความรู้เกี่ยวกับการเรียนรู้ทั้งสองแนวทางคือทั้งทางตะวันตกและพระพุทธศาสนาไปพร้อมๆ กัน

2. พบว่า สำหรับการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝั่งสิ่งแวดล้อมและแหล่งโบราณคดีทั้ง 3 กิจกรรม ได้แก่ 1) กิจกรรมส่งเสริมประเพณีพื้นฟู สืบสาน อนุรักษ์ เมืองดงแม่นางเมือง 2) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องเมืองโบราณสมัยทวารวดี ซึ่งกิจกรรมนี้แบ่งออกเป็น 3 กิจกรรมได้แก่ (2.1) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องเมืองโคกไม้เดนกับขัณฑ์พันตขาดก (2.2) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องตำนานเมืองดงแม่นางเมือง (2.3) กิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องพระพุทธศาสนานิกายสรวาสติวาทินในเมืองบึงคอกช้าง 3) กิจกรรมอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ฝั่งแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี : กรณีเมืองโบราณดงแม่นางเมือง โดยถือว่าเป็นกิจกรรมที่เหมาะสมกับการนำมาใช้เพื่อเป็นกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ฝั่งแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเป็นอย่างมาก เนื่องจากว่าเป็นกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ทั้งผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมและผู้ที่พบเห็นหรือมีส่วนได้เสียกับกิจกรรมนั้นโดยตรง กล่าวคือ ชุมชนเป็นผู้ได้เสียกับกิจกรรมหรือเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการดำเนินกิจกรรมก็ว่าได้เห็นและได้เกิดแรงจูงใจในการที่จะหันมาให้ความสนใจกับแหล่งโบราณคดีใกล้บ้านตนเองมากยิ่งขึ้น

3. พบว่าผลที่เกิดก็คือคุณค่าของการจัดกิจกรรมนั้นก็ก็มีหลายประการ คือ 1) ผลที่เกิดทางด้านการท่องเที่ยว คือเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในชุมชน พบว่ากิจกรรมทั้ง 3 นั้นถือว่าเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมการท่องเที่ยว เพราะเป็นกิจกรรมที่กระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้และต้องการที่จะเข้ามาศึกษาเยี่ยมชมตัวเมืองหรือแหล่งโบราณคดีนั้นๆ ได้ เมื่อมีคนมาเที่ยวกิจกรรมเกี่ยวกับการใช้จ่ายก็จะมีที่สุดก็จะก่อให้เกิดรายได้ตามมา 2) ผลที่เกิดในด้านการอนุรักษ์ กิจกรรมทั้ง 3 ได้ก่อให้เกิดการอนุรักษ์เพราะกิจกรรมทั้ง 3 นั้นเน้นในเรื่ององค์ความรู้เพื่อสร้างความเข้าใจในพื้นที่หรือแหล่งโบราณคดี เมื่อชุมชนเกิดความรู้แล้วย่อมมองเห็นคุณค่าเมื่อเห็นคุณค่าก็จะนำไปสู่การอนุรักษ์ในที่สุด 3) ผลที่เกิดด้านการปลูกจิตสำนึกรักษาแหล่งโบราณคดีในชุมชน 4) ผลที่เกิดด้านการสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจให้กับชุมชน

องค์ความรู้ใหม่

สำหรับองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี ก็คือ ความตื่นตัวของชุมชนในการเข้าร่วมกิจกรรมในทุกประเภทที่ทางคณะนักวิจัยได้จัดขึ้น ซึ่งดูเหมือนว่าความตื่นตัวดังกล่าวเกิดมาจากความใคร่รู้ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์, วัฒนธรรมและทำที่ที่ชุมชนควรแสดงออกต่อพื้นที่เมืองโบราณหรือแหล่งโบราณคดีในชุมชนนั้นๆว่าชุมชนจะมีทำที่หรือแนวทางปฏิบัติพื้นที่แหล่งโบราณคดีใกล้บ้านอย่างไร และทำที่ความตื่นตัวดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าประชาชนในชุมชนต่างมุ่งหวังการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีประโยชน์ต่อชุมชนของตนเองมาโดยตลอด และหวังว่าจะมีหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลที่มีความรู้ความสามารถเข้าไปให้ความรู้และอธิบายความจริงในเชิงลึกให้กับชุมชนนั้นๆได้ทราบ ซึ่งการจัดกิจกรรมส่งเสริมความรู้หรือส่งเสริม

การเรียนรู้ที่พบว่าเป็นกิจกรรมที่ไปเสริมเติมความรู้ที่ชุมชนนั้นให้กระจำจชัดมากยิ่งขึ้น อีกทั้งยังเป็นกิจกรรมที่นำพาหลากหลายของคนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นด้วย ซึ่งถือว่าเป็นความจริงที่เป็นองค์ความรู้ที่นักวิจัยได้รับมา นอกจากนั้นกิจกรรมของชุมชนที่มีอยู่รอบโบราณสถานสมัยทวารวดีนั้นเป็นชุมชนที่มีความรับชอบและตระหนักในคุณค่าของการมีอยู่ของแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่แต่ละแห่ง และมุ่งหวังว่าจะมีการพลิกฟื้นองค์ความรู้ประเพณีและวัฒนธรรม ณ ที่นั้นขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง

สรุป

กิจกรรมการเรียนรู้ถือว่าเป็นกิจกรรมหนึ่ง ที่มีความจำเป็นต่อการเรียนรู้หรือกระตุ้นให้ผู้คนในองค์กรหรือในชุมชนนั้นได้มีโอกาสที่จะเข้ามามีส่วนร่วม และมาแสดงออกรวมถึงการเข้ามาเรียนรู้กับชุมชนได้ การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีจะมีกิจกรรมส่งเสริมประเพณีพื้นฟู สืบสาน อนุรักษ์ เมืองดงแม่นางเมือง เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นความร่วมมือและการแสดงออกร่วมกันในการฟื้นฟูประเพณีเก่าแก่ของชุมชน ก็คือ ประเพณีการแห่ขนมถั่วเจ้าแม่ดงแม่นางเมือง, แห่สรีริกถั่วเจ้าแม่ดงแม่นางเมืองรวมถึงกิจกรรมการรำถวายเจ้าแม่ดงแม่นางเมืองนั้นถือว่าเป็นกิจกรรมที่ปลูกจิตสำนึกในเรื่องของความสำคัญของชุมชนรวมถึงความมีตัวตนของชุมชน และยังมุ่งเน้นถึงการท่องเที่ยวของชุมชนอีกด้วย ทั้งยังมีกิจกรรมถอดองค์ความรู้เรื่องเมืองโบราณสมัยทวารวดี เป็นกิจกรรมที่มุ่งเน้นการให้ความรู้หรือการเฝ้าหาความรู้ผ่านกระบวนการจัดการความรู้เพื่อมุ่งหวังที่จะให้มีการถอดความรู้ที่ยังไม่ชัดเจนให้ชัดเจนยิ่งขึ้น ซึ่งผลของการถอดองค์ความรู้ที่ก่อให้เกิดความกระจ่างชัดในสิ่งที่ชุมชนต้องการรู้มากยิ่งขึ้น และกิจกรรมอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพื่อการเรียนรู้ผ่านแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีกรณีเมืองโบราณดงแม่นางเมือง เป็นกิจกรรมที่เน้นการฝึกฝนและพัฒนาให้นักเรียนในท้องถิ่นให้พัฒนาตนเองมาเป็นมัคคุเทศก์ท้องถิ่นเพื่อรองรับการท่องเที่ยวและปลูกจิตสำนึกความรักที่มีต่อพื้นที่และชุมชนของตนเอง

ผลของการจัดกิจกรรมทั้งหมดก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ ความสามัคคี ความรู้และความเข้าใจในแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาในพื้นที่ของตนเองเพิ่มมากยิ่งขึ้น ประกอบกับความรู้สึกภาคภูมิใจในความเป็นผู้ที่เป็นเจ้าของชุมชนและพื้นที่เมืองโบราณที่อยู่ในชุมชนของตนเอง

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากการวิจัยเรื่อง “การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี” พบว่า ผลที่เกิดจากการจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ผ่านแหล่งโบราณคดี มีอยู่หลายประการคือ ผลด้านการศึกษาประวัติศาสตร์ คุณค่าด้านการศึกษาถิ่นเกิดหรือ ผลในแง่ของการอนุรักษ์และหวงแหนแหล่งโบราณคดีในชุมชนของตนเอง โดยภาคภาครัฐ ภาคธุรกิจท่องเที่ยว และชุมชนในพื้นที่ ควรต้องร่วมมือประสานทำงานร่วมกัน เพื่อการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และสืบทอด

วัฒนธรรมที่กันมาแต่โบราณให้เกิดกับชุมชน อันจะทำให้เกิดจิตสำนึกในการดูแลรักษาแหล่งโบราณคดีด้วยการร่วมมือกันสอดส่องดูแลโบราณสถานในชุมชนกันต่อไป

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรวิจัยในประเด็นเรื่อง “แนวทางในการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม : กรณีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี” ทั้งนี้ก็เพื่อให้เห็นถึงแนวทางหรือการกำหนดแนวทางในการกระตุ้นการท่องเที่ยวในชุมชน โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เนื่องจากว่าจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีนั้นมีแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีเป็นจำนวนมาก

2.2 ควรวิจัยในประเด็น “การจัดการความรู้แหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี” โดยการใช้กิจกรรมส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยมีวัตถุประสงค์ท้องถิ่น เนื่องจากว่าจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานี มีทรัพยากรการท่องเที่ยวหลายประเภทและเป็นการท่องเที่ยวภายในชุมชนที่ไม่ไกลจากตัวเมืองมากนัก เดิมที่ไม่มีการจัดการความรู้ในเรื่องของการจัดการท่องเที่ยวในชุมชนมาก่อนเลย ดังนั้น หากดำเนินการวิจัยไปตามแนวทางนี้ย่อมก่อให้เกิดองค์ความรู้ที่สามารถกระตุ้นการท่องเที่ยวในชุมชนได้

2.3 ควรวิจัยในประเด็น “แนวทางฟื้นฟูกิจกรรมการท่องเที่ยววิถีพุทธแหล่งโบราณคดีทางพระพุทธศาสนาสมัยทวารวดีในจังหวัดนครสวรรค์-อุทัยธานีเพื่อรองรับการท่องเที่ยวในพุทธศตวรรษที่ 21” เนื่องจากพบว่าสังคมปัจจุบันนี้ได้พัฒนาเคลื่อนตัวอย่างรวดเร็วมาก ดังนั้น รูปแบบการท่องเที่ยวก็ย่อมจะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ดังนั้น การจัดการท่องเที่ยวจำเป็นจะต้องมีการปรับรูปแบบและกิจกรรมให้เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปด้วย

บรรณานุกรม

กรมศิลปากร. (2531). *โบราณคดีศึกษา*. กรุงเทพฯ: หัตถศิลป์.

จี. เซเดส. (2521). *ชนชาติต่าง ๆ ในแหลมอินโดจีน*. แปลโดย ปัญญา บริสุทธิ์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

พระครูปลัดธีระชัย อชิโต. (2560). รูปแบบการเรียนรู้เชิงพุทธในศตวรรษที่ 21. *วารสาร สถาบันวิจัยญาณสังวร*. 8(2), 71-82.

พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต). 2528. *ปรัชญาการศึกษาไทย ฉบับแก้ไขรวบรวมใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2540). *พระพุทธศาสนาในเอเชีย*. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

เสถียร โพธิ์นันทะ. (2535). *ประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

ริเรืองรอง รัตนวิไลสกุล. (2540). *มนุษย์สัมพันธ์*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สถาบันเทคโนโลยี พระจอมเกล้าธนบุรี.

สุนน อมรวิวัฒน์. (2546). แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการการศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรม ใน *วิธีการเรียนรู้ของคนไทย: ประมวลสาระจากกาประชุมและรวมข้อเขียนจากนักคิด*. กรุงเทพฯ: โครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย.

สุจิตต์ วงศ์เทศ. (2548). *คนไทยมาจากไหน?*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน.

Sperling, A. P. (1967). *Psychology Made Simple*. Great Britain: W. H. Allen & Company, Inc..

Hilgard, E. R. (1962). *Introduction to Psychology*. United States of America: Harcourt Brace & World, Inc..

Morgan, C. T. (1956). *Introduction to Psychology*. United States of America: McGRAW-Hill Book Company, Inc..

KaGan, J. & Havemann, E. (1972). *Psychology: An Introduction*. 2nd edition. United States of America: Harcourt Brace Jovanovich, Inc..

ศึกษาวิเคราะห์การบรรลุธรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร

An Analytical Study of the Enlightenment

in the Dhammacakkappavattana Sutta

¹พระครูคัมภีร์ธรรมาภิรักษ์ คัมภีร์ธัมโม ²พระมหายุทธนา นรเชฏฐโ

³สุเทพ พรหมเลิศ และ ⁴ประเวศ อินทองปาน

¹Phrakhru Khamphithammaphirak Khamphirathammo

²Phramaha Yuthana Norachetto

³Suthep Promlert and ⁴Prawet Inthongpan

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3}Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

⁴คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

⁴Faculty of Humanities Kasetsart University

¹Corresponding Author's Email: supers2510@gmail.com

Received: May 20, 2023; **Revised:** June 21, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของอัมมจักกัปปวัตตนสูตร 2) เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก 3) เพื่อวิเคราะห์การบรรลุธรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยรวบรวมข้อมูลทั้งจากเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบรรลุธรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร แล้วนำมาวิเคราะห์ถึงความเหมือนและแตกต่างกัน การร่วมสนทนากลุ่มเฉพาะ และการอบรมจากนักวิชาการพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) อัมมจักกัปปวัตตนสูตรปรากฏเนื้อหาอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ 19 หรือพระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 11 สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค, สัจจสังยุต, พระวินัยปิฎกเล่มที่ 4 มหาวรรค, มหาขันธกะ โครงสร้างของอัมมจักกัปปวัตตนสูตร หมวดว่าด้วยการประกาศพระธรรมจักร (1) กามสุขัลลิกานุโยค (2) อตถกิลมณานุโยค (3) อริยสัจ 4 (4) อริยมรรคมีองค์ 8 (5) ญาณทัสสนะ เนื้อหาว่าด้วยการประกาศพระธรรมจักร ทรงแสดงที่สุด 2 ประการบรรพชิตไม่พึงเสพ (1) กามสุขัลลิกานุโยค (2) อตถกิลมณานุโยค อริยมรรคมีองค์ 8 ประการหรือมัชฌิมาปฏิปทาทางที่ควรดำเนิน อริยสัจ 4 ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการคือทุกข์, สมุทัย, นิโรธ, มรรค ควรทำให้ประจักษ์แจ้ง 2) การบรรลุธรรมในพระไตรปิฎก การบรรลุธรรมตามทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึงการปฏิบัติธรรมจนเป็นพระอริยบุคคลผู้ประเสริฐผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส การปฏิบัติตามมรรคมีองค์ 8 และอริยสัจ 4 ผู้ปฏิบัติสามารถรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ 4 ละสังโยชน์ได้ไป

โดยลำดับได้ตามกำลังของมรรคบรรลุมรรคผลนิพพาน สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา 3) การบรรลุธรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตรพบว่า คือการประกาศทางสายกลาง ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่เอียงไปทางกาม สขัลลิกานุโยค อันเป็นการประกอบตนแสวงหาความสุขจากกามคุณทั้ง 5 และไม่เอียงไปทางอัตตกลิณณานุโยค อันเป็นการทรมานตนโดยหาประโยชน์มิได้ แล้วพึงปฏิบัติตามหนทางสายกลางนี้ประกอบด้วยมรรคมืองค์ 8 และทำให้ประจักษ์แจ้งในอริยสัจ 4 ซึ่งข้อปฏิบัติทางสายกลางนี้เป็นข้อปฏิบัติอันกระทำให้จักขุ, ญาณ, ปัญญา, วิชา, และแสงสว่างให้เกิดขึ้น เพื่อการบรรลุธรรมเป็นไปเพื่อนิพพาน

คำสำคัญ: การบรรลุธรรม; พระไตรปิฎก; อัมมจักกัปปวัตตนสูตร

Abstract

This research has three objectives; 1) to study the structure and essence of the Dhammachakkappavattana Sutta, 2) to study the enlightenment in the Tipiṭaka; 3) to analyze attainment in the Dhammachakkappavattana Sutta It is a qualitative research by gathering information from both documents and research related to enlightenment in the Dhammacakkappavattana Sutta then analyzed the similarities and differences Participating in group discussions and training from Buddhist scholars The results showed that.

The result of the study found that 1) the contents of the Dhammacakkappavattana Sutta had appeared in volume 19 of the Tipiṭaka (MCU Version), which was in volume 11 of the Suttanta-piṭaka Saṃyutta-nikāya – Mahā-vagga Saccasaṃyutta, and volume 4 of the Vinaya-piṭaka Mahā-vagga Khandhaka. The structure of the Dhammachakkappavattana Sutta Section on the proclamation of the Dharmachakra (1) Kamsukhallikanuyoga (2) Attakilama- thanuyoga (3) The Four Noble Truths (4) The Eightfold Noble Path (5) Nanadassana The contents were the proclamation of the wheel of the Dhamma. His Highness shows the most two things that monks do not want to eat; (1) Kāmasukhallikanuyoga: sensual indulgence, and (2) Attakilamathānuyoga: self-mortification, the Noble Eightfold Path or Majjhimapa- ṭipadā: the Middle Way which is the way should be done, Ariyasacca: the Four Noble Truths; suffering, the cause of suffering, the cessation of suffering, and the way leading to the cessation of suffering, these should be realized. 2. The enlightenment in Tipiṭaka accordance with the perspectives of Theravada Buddhism meant the practice of Dhamma til becoming the Noble One who is far from defilements. The one who practiced the Noble Eightfold Path and the Four Noble Truths can be realized the Four Noble Truths and eradicated the fetters respectively according to the power of the path, and attained the path, fruit, and Nibbāna, to accomplish the Noble One in Buddhism. 3. An analysis of enlightenment in the

Dhammacakkappavattana Sutta found that the proclamation of the middle way which is not the way to Kāmasukhallikānuyoga: sensual indulgence, is the search for happiness in the five sensual pleasures and is also not the way to Attakilamathānuyoga: self-mortification, which is useless. One should be practiced the Middle Path which consists of the Noble Eightfold Path and realize the Four Noble Truths. The practice of the Middle Path is the way to leading the vision, insight, wisdom, knowledge, and light for the enlightenment of the Nibbāna.

Keywords: Enlightenment; Tipitaka; Dhammacakkappavattana Sutta

บทนำ

อัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นปฐมเทศนาเทศนาถ้อยคำแรกที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงหลังจากได้ตรัสรู้ พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณแล้ว ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 คือโกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ ณ อสิปัตถมฤคทายวันเมืองพาราณสี เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้อยู่ ดวงตาเห็นธรรมปราศจากธุลีปราศจากมลทินก็ได้เกิดขึ้นแก่พระโกณฑัญญะ “สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา” นับเป็นพระอริยสงฆ์สาวกูปแรกในพระพุทธศาสนา ทำให้พระพุทธเจ้าได้พยานในการตรัสรู้ของพระองค์ วันนั้นเป็นวันเพ็ญกลางเดือนอาสาฬหะหรือเดือน 8 เป็นวันที่พระรัตนตรัยครบบริบูรณ์ บังเกิดขึ้นในโลกเป็นครั้งแรก คือมีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ครบบริบูรณ์ปฐมเทศนานี้เป็นเทศนาครั้งแรกที่มีความสำคัญ พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงทางดำเนินที่พระองค์ทรงปฏิบัติ ได้ทรงแสดงธรรมที่ได้ตรัสรู้ ได้ทรงแสดงญาณ คือความรู้ของพระองค์ที่เกิดขึ้นในธรรมนั้น ถ้าจะตั้งปัญหาว่าพระพุทธเจ้าทรงดำเนินทางปฏิบัติอย่างไรจึงได้ตรัสรู้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้อะไร พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ด้วยความรู้ที่มีลักษณะอย่างไร และเพราะเหตุใดพระพุทธองค์ทรงเลือก อัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้เป็นพระสูตรแรกในการประกาศพระศาสนา ปัญหาเหล่านี้ก็อาจจะตอบได้ด้วยพระสูตรนี้ เพราะฉะนั้นจึงเป็นพระสูตรที่ผู้ศึกษาพระพุทธศาสนาจะละเสียมิได้ควรจะต้องศึกษาให้เข้าใจ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 19/1081/592)

อัมมจักกัปปวัตตนสูตร เป็นพระสูตรที่เรารู้จักกันเป็นอย่างดีในฐานะของปฐมเทศนาที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ และในภายหลังแห่งการแสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ พระอัญญาโกณฑัญญะมีดวงตาเห็นธรรมและทูลขออุปสมบท เป็นผลให้สังฆรัตนะบังเกิดขึ้นในโลกในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่าอริยมรรคมีองค์ 8 นี้เป็นทางสายกลาง คือเป็นข้อปฏิบัติอันพอดีที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้นได้แก่ 1) สัมมาทิฏฐิ 2) สัมมาสังกัปปะ 3) สัมมาวาจา 4) สัมมากัมมันตะ 5) สัมมาอาชีวะ 6) สัมมาวายามะ 7) สัมมาสติ 8) สัมมาสมาธิ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 19/8/10) เพื่อเข้าถึงความจริงอันประเสริฐในพระพุทธศาสนา เป็นศาสนาที่วาดด้วยหลักความจริงที่เกิดจากพระปัญญาการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า อันเป็นหลักสัมพันธแห่งเหตุผลที่ไม่แปรผันทำให้ผู้ศึกษาปฏิบัติตามหลักสามารถก้าวพ้นจากความเป็นปุถุชนที่หนาด้วยกิเลสสู่ภาวะแห่งอริยบุคคล ที่ประเสริฐสุดด้วยคุณธรรมได้อย่าง

ขั้นตอนที่ 3 สรุปผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ อัมมจักกัปปวัตตนสูตรนับเป็นพระสูตรที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน เพราะเป็นพระสูตรแรกที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก้ปัญหาวัคคีย์จนทำให้เกิดมีพระอริยสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรกได้เป็นพยานในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในพระสูตรอื่น ๆ เป็นลำดับต่อมาจนเกิดมีพระอริยบุคคลขึ้นจำนวนมากในพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่า อัมมจักกัปปวัตตนสูตร เนื้อหาว่าด้วยเรื่องการประกาศพระธรรมจักรปฐมเทศนา ปรากฏใน พระไตรปิฎกเล่มที่ 19 หรือพระสุตตันตปิฎกเล่มที่ 11 สังยุตตนิกาย มหาวรรค สัจจสังยุต พระวินัยปิฎกเล่มที่ 4 มหาวรรค มหาขันธกะ มีสาระสำคัญโดยย่อคือ พระพุทธเจ้าทรงแสดงที่สุด 2 ประการ “บรรพชิตทั้งหลายที่สุด 2 ประการ บรรพชิตไม่พึงเสพ” (1) กามสุขัลลิกานุโยค (2) อตถกิลมณานุโยค, อริยมรรคมีองค์ 8 ประการหรือมัชฌิมาปฏิปทาทางที่ควรดำเนิน เมื่อย่นย่อแล้วเรียกไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา, อริยสัจ 4 ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ควรทำให้ประจักษ์แจ้ง “ภิกษุทั้งหลายการรู้การเห็นของเราตามเป็นจริง ญาณทัสนะ ครบ 3 ปริวัฏ 12 อาการในอริยสัจ 4 เหล่านี้ยังไม่บริสุทธิ์แจ่มชัดตราบไตรราบนั้นเรายังปฏิญาณไม่ได้ว่าเราบรรลุนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ” 1) สัจญาณ 2) กิจญาณ 3) กตญาณ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 19/1081/594) พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเขตกรุงพาราณสี ณ ที่นั้นแลพระผู้มีพระภาครับสั่งเรียกปัญจวัคคีย์มาตรัสว่า “บรรพชิตทั้งหลายที่สุด 2 ประการ บรรพชิตไม่พึงเสพ” ที่สุด 2 ประการอะไรบ้างคือ

1. **กามสุขัลลิกานุโยค** การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลายเป็นธรรมอันทรามเป็นของชาวบ้านเป็นของปฤชชนไม่ใช่ของพระอริยะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ กามสุขคือสิ่งที่น่าใคร่น่าปรารถนาน่าพอใจได้แก่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ สิ่งสัมผัสด้วยกายเรียกว่าวัตถุบางอย่างหนึ่งอีกอย่างหนึ่งท่านเรียกว่ากิเลสกามหมายเอาตัวความใคร่ความพอใจความหมกมุ่นติดพันในวัตถุกามนั้น

2. **อตถกิลมณานุโยค** การประกอบความเดือดร้อนแก่ตน คือความพยายามเพื่อบรรลุผลที่หมายด้วยวิธีทรามตนเอง เช่นการบำเพ็ญตบะต่าง ๆ เป็นทุกข์ไม่ใช่ของพระอริยะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ การสร้างความลำบากแก่ตนดำเนินชีวิตอย่างเลื่อนลอย เช่นบำเพ็ญตบะการทรามตนคอยฟังอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์เป็นต้น การดำเนินชีวิตแบบที่ก่อความทุกข์ให้ตนเหนื่อยแรงกายแรงสมองแรงความคิด (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 4/13/20) ทรงแสดงทางสายกลางหรืออริยมรรคมีองค์ 8 ประการ ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตด้วยปัญญา มัชฌิมาปฏิปทาไม่เียงเข้าใกล้ที่สุด 2 ประการนี้ ที่ตถาคตได้ตรัสรู้ขึ้นเป็นปฏิปทาก่อให้เกิดทุกข์ก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อสงบระงับเพื่อรู้ยิ่งเพื่อตรัสรู้เพื่อนิพพาน อริยสัจ 4 คือความจริงอันประเสริฐ 4 ประการอันเป็นหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา ดังนี้ ทุกข์คือความจริงที่ว่าด้วยความทุกข์ สมุทัยคือสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ นิโรธคือดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ มรรคคือแนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไป

ถึงความดับทุกข์ อริยสัจ 4 ความจริงอันประเสริฐของพระอริยบุคคล เป็นหลักธรรมสำคัญถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาครอบคลุมหลักธรรมคำสอนทั้งหมดในพระพุทธศาสนาทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติมีความหมายว่าสังขารจะอย่างไรคือแท้และแน่นอนเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้ายกย่องว่าเป็นยอดธรรม เป็นเสมือนรอยเท้าช้างคือธรรมทั้งหลายรวมลงได้ในธรรมนี้ หลักธรรมสำคัญของอัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้คือการประกาศทางสายกลางหรือ อริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งข้อปฏิบัติทางสายกลางนี้เป็นข้อปฏิบัติอันกระทำให้เครื่องเห็นดวงตาและเครื่องรู้ญาณให้เป็นปกติ เป็นไปเพื่อความสงบระงับเพื่อความรู้ยิ่งเพื่อความรู้พร้อมหรือรู้ดี เพื่อความดับตัณหาเพื่อพ้นไปจากข้าศึกคือกิเลสเพื่อบรรลุธรรม เป็นทางของพระอริยเจ้าผู้ละจากสภาวะขมาราสอกบรรพชาในพระพุทธศาสนาแล้วพึงปฏิบัติตามหนทางสายกลางนี้ได้แก่

มรรคมีองค์ 8 คือ (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 19/8/11)

1) สัมมาทิฐิ เห็นถูกต้อง คือรู้เข้าใจถูกต้องเห็นตามความเป็นจริง 2) สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบหรือความนึกคิดในทางที่ถูกต้อง 3) สัมมาวาจา เจรจาถูกต้อง คือเจตนางดเว้นจากการพูดเท็จ 4) สัมมากัมมันตะ กระทำถูกต้อง คือทำการงานชอบ 5) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพถูกต้อง คือประกอบสัมมาชีพ 6) สัมมาวายามะ เพียรถูกต้อง คือเพียรละชั่วบำเพ็ญดี 7) สัมมาสติ ระลึกรู้ถูกต้อง คือระลึกในสติปัฏฐาน 4 8) สัมมาสมาธิ ตั้งจิตมั่นถูกต้อง มัชฌิมาปฏิปทานี้เป็นแนวปฏิบัติอันเป็นปัจจัยให้เจ้าชายสิทธัตถะบรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และทำให้ประจักษ์แจ้งใน อริยสัจ 4 อันประกอบด้วย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 19/1081/594) 1) ทุกข์ คือความจริงที่ว่าด้วยความทุกข์สภาพที่ทนได้ยาก 2) สมุทัย คือสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ 3) นิโรธ คือความดับทุกข์ 4) มรรค คือแนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไปถึงความดับทุกข์

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุธรรมในคัมภีร์พระไตรปิฎก การบรรลุธรรมตามทัศนะของพุทธศาสนาเถรวาท หมายถึงการปฏิบัติธรรมจนเป็น พระอริยบุคคลที่เป็นบุคคลผู้ประเสริฐผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส หรือผู้หักกล้อสังสารวัฏเสียได้ การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาเจริญสมณะและวิปัสสนาตามหลักมรรคมีองค์ 8 และอริยสัจ 4 ให้เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง เมื่อวิปัสสนาญาณแก่กล้าดำเนินตามวิปัสสนาวิถิ ผู้ปฏิบัติสามารถรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ 4 ละสังโยชน์ได้ไปโดยลำดับได้ตามกำลังของมรรคบรรลุมรรคผลนิพพาน สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา นั้นมีอยู่ 4 ประเภทได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ แต่ละระดับนั้นก็มีข้อความหมายในการละสังโยชน์ที่แตกต่างกันไปจนระดับสุดท้ายคือพระอรหันต์ ด้วยวิธีการปฏิบัติ 2 อย่าง คือสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา โดยอาศัยการปฏิบัติตามหลักธรรมต่าง ๆ ดังนี้ การบรรลุธรรมตามหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ เป็นธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้ คือเกื้อกูลแก่การตรัสรู้เกื้อหนุนแก่อริยมรรค มี 37 ประการได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อธิเบทา 4 อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 การบรรลุสามัญญผลตามหลักวิมุตตยตนสูตร 1) บรรลุในขณะที่ฟังธรรม 2) บรรลุในขณะที่แสดงธรรม 3) บรรลุในขณะที่ยืนยงธรรม 4) บรรลุในขณะพิจารณาธรรม 5) บรรลุด้วยอำนาจของสมาธิ เหตุทั้ง 5 ประการนี้ เป็นปัจจัยให้ผู้ปฏิบัติธรรมได้บรรลุอริยมรรคอริยผล นับตั้งแต่ขั้นพระโสดาบันขึ้นไปจนถึงขั้นพระอรหันต์ได้

การบรรลุลหรรณของพระอรียบุคคล การบรรลุลหรรณชั้นพระโสดาบันถึงพระอนาคามี การบรรลุลหรรณชั้นพระโสดาบัน แปลว่าผู้เข้าถึงกระแสธรรมคืออรียผลความเป็นพระโสดาบันนี้ไม่จำเป็นต้องออกบวชเท่านั้น คนทั่วไปก็สามารถเป็นพระโสดาบันได้ หากยกจิตใจให้ละสังโยชน์ 3 ข้อแรกคือ สักกายทิฐิ วิจิกิจฉาและ สลัพพต ปรามาสได้อย่างถาวร การเข้าถึงกระแสธรรมของพระโสดาบันนั้นเรียกได้ว่าเป็นผู้ที่จะไม่ไปเกิดใน อบายภูมิ เช่นนรกหรือเดียรฉานทั้งยังเป็นผู้ที่บรรลุลหรรณพระนิพพานในเบื้องหน้าอย่างแน่นอน การบรรลุลหรรณชั้นพระสกทาคามี แปลว่าผู้กลับมาเพียงครั้งเดียวหมายถึงผู้ที่บรรลุลหรรณชั้นพระสกทาคามีจะเกิดในกามาวจร ภพอีกเพียงครั้งเดียวเท่านั้นก็จะถึงพระนิพพาน ผู้ได้บรรลุลหรรณสกทาคามีผล คือผู้ที่ละสังโยชน์เบื้องต้น 3 ข้อแรกได้ เช่นเดียวกับพระโสดาบัน อีกทั้งทำราคะ โทสะ และโมหะให้เบาบางลงได้ด้วย การบรรลุลหรรณชั้นพระอนาคามี อนาคามีแปลว่าผู้ไม่มาเกิดอีกหมายความว่าจะไม่กลับมาเกิดในกามาวจรภพอีก แต่จะเกิดในสุทธาวาสพรหม โลก แล้วจะนิพพานจากสุทธาวาสพรหมโลกนั้นเลยเป็นผู้ละสังโยชน์เบื้องต้น 4 ข้อแรกคือ 1) สักกายทิฐิ 2) วิจิกิจฉา 3) สลัพพตปรามาส 4) กามราคะ 5) ปฏิมะ การบรรลุลหรรณของพระอรหันต์ 4 ประเภท การบรรลุลหรรณชั้นพระอรหันต์คือ ผู้สำเร็จธรรมวิเศษสูงสุดในพระพุทศาสนาพระอรียบุคคลชั้น สูงสุดสามารถละสังโยชน์ได้ครบ 10 ข้อ ทั้งเบื้องต้นและเบื้องสูง พระอรหันต์สามารถแบ่งตามลักษณะการ บรรลุลหรรณได้ 4 แบบคือ สุกขวิปัสสโก ผู้เจริญวิปัสสนาล้วน เติวิโซ ผู้ได้วิชา 3 ฉภณิณญ ผู้ได้อภณญา 6 ปฏิสัมภิตปตโต ผู้บรรลุปฏิสัมภิตา 4 พระอรหันต์หมายถึงผู้ห่างไกลจากกิเลสจัดเป็นพระอรียบุคคลชั้นสูงสุดในบรรดาพระอรียบุคคล 4 ประเภท พระอรหันต์นั้นถือว่าเป็นผู้หมดกิเลสเหมือนกันทั้งหมด แต่จะมีคุณสมบัติ หรือคุณพิเศษแตกต่างกันไปบ้าง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 17/76/115) การบรรลุลหรรณของปัญจวัคคีย ปัญจวัคคียคือกลุ่มนักบวชที่ตั้งขึ้นมาเป็นนักบวชที่ปรากฏอยู่ในพระพุทศาสนา ในฐานะภิกษุชุดแรกที่เข้ามาบวชเป็นสาวก มีทั้งหมด 5 รูปได้แก่ โกณฑณญะ วบปะ ภัททิยะ มหานามะ และอัสสชิ แต่เดิมปัญจวัคคียเป็นนักบวชที่ออกบวชติดตามปรณนิตติพระพุทเจ้าตั้งแต่เสด็จออกผนวชใหม่ ๆ ทั้งหมดเป็นชาวกรุงกบิลพัสดุ์ เป็นกลุ่มบุคคลที่ได้ฟังปฐมเทศนาเป็นรุ่นแรกได้เป็น ภิกษุรุ่นแรกและได้เป็นพระ อรหันต์รุ่นแรกในพระพุทศาสนา เฉพาะโกณฑณญะเป็นผู้เคยทำนายลักษณะพระพุทเจ้าตั้งแต่ตอนประสูติ ใหม่ ๆ ส่วนอีก 4 ท่านเป็นบุตรของพราหมณ์ที่ทำนายลักษณะของพระพุทเจ้าร่วมกับโกณฑณญะ เพราะมี ความเชื่อว่าเจ้าชายสิทธัตถะจะต้องได้เป็นพระพุทเจ้าจึงได้ออกบวชตาม

วัตถุประสงคที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า การบรรลุลหรรณในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ในประเด็นขั้นตอน การบรรลุลหรรณในธัมมจักกัปปวัตตนสูตร การบรรลุลหรรณด้วยการเจริญมรรคมีองค์ 8 การบรรลุลหรรณด้วยอรียสัจ 4 สรุปได้ดังนี้ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร คือการประกาศทางสายกลางหรือมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ เียงไปทางกามสุขัลลิกานุโยคอันเป็นการประกอบตนแสวงหาความสุขจากกามคุณทั้ง 5 และไม่เียงไป ทางอัตตคิลมถานุโยคอันเป็นการทรมานตนโดยหาประโยชน์มิได้ แล้วพึงปฏิบัติตามหนทางสายกลางนี้ ประกอบด้วยมรรคมีองค์ 8 และทำให้ประจักษ์แจ้งในอรียสัจ 4 ซึ่งข้อปฏิบัติทางสายกลางนี้เป็นข้อปฏิบัติอัน กระทำให้จักขุ,ญาณ,ปัญญา,วิชา,และแสงสว่างให้เกิดขึ้น เป็นไปเพื่อความสงบระงับเพื่อความรู้ยิ่งเพื่อความ

ดับต้นหาเพื่อพ้นไปจากข้าศึกคือกิเลสเพื่อการบรรลุธรรม เป็นไปเพื่อนิพพานเป็นทางของพระอริยบุคคลผู้
แสวงหาทางพ้นทุกข์ในพระพุทธศาสนา

ขั้นตอนการบรรลุธรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร จากหลักฐานอันมีปรากฏอยู่นั้นพบว่าพระพุทธเจ้า
ตรัสเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 เป็นปฐมแล้ว มิได้ตรัสแสดงสูตรนี้อีกเลยตลอด
ระยะเวลา 45 พรรษาแห่งการตรัสเทศนาเผยแผ่พระศาสนา เพื่อความเข้าใจง่ายขอสรุปเนื้อหาพระสูตรเป็น
ขั้นตอนดังนี้คือ ขั้นตอนหนึ่ง พุทธถึงการปฏิบัติที่ไม่พึงกระทำหรือทางที่ไม่ควรดำเนิน 2 ทาง คือการปล่อย
กายปล่อยใจให้สนุกเพลิดเพลินในกามคุณทั้ง 5 คือรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส แนวทางนี้เรียกว่า “กามสุขัลลิกา
นุโยโค” แปลว่าการประกอบตนให้หมกมุ่นอยู่ในกามสุขก็หมายถึงการติดอยู่ในการเสพสุขทางกายที่ทรงแสดง
ไว้ว่าไม่ควรเดินทางสายนี้เพราะเป็นของต่ำเป็นกิจกรรมของชาวบ้านเป็นเรื่องของปุถุชนไม่ใช่สิ่งประเสริฐและ
ไม่มีประโยชน์ อีกทางหนึ่งที่ไม่ควรเดินตามก็คือการทรมานตนให้ลำบากเดือดร้อนต่าง ๆ เรียกว่า “อัตตกิล
มณานุโยโค” อันหมายถึงการบำเพ็ญตบะต่าง ๆ ที่นิยมทำกันในสังคมอินเดียยุคนั้น เพราะเป็นทุกข์ไม่ใช่สิ่ง
ประเสริฐและไม่มีประโยชน์ทั้งสองทางนี้ท่านเรียกว่าทางสุดโต่งหรือทางตัน ทางแรกก็ย้อนเกินไปทางที่สองก็
ตึงเกินไป ขั้นตอนที่สอง ทรงแสดงทางสายกลางมัชฌิมาปฏิปทา คืออริยมรรคมีองค์ 8 ได้แก่เห็นชอบ,ดำริชอบ
,เจรจาชอบ,การงานชอบ,เลี้ยงชีพชอบ,พยายามชอบ,ระลึกรู้ชอบและตั้งใจมั่นชอบ ขั้นตอนที่สาม ทรงแสดง
อริยสัจ 4 คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรคอย่างพิสดารและครบวงจรว่าพระองค์ตรัสรู้ธรรมเหล่านี้ได้อย่างไร
ขั้นตอนที่สี่ ตอนนีหลังจากพระพุทธองค์แสดงธรรมจักรจบลงโกณฑัญญะหัวหน้าปัญจวัคคีย์เกิดดวงตาเห็น
ธรรมขึ้นคือ เข้าใจอย่างแจ่มแจ้งพูดอีกนัยหนึ่งว่าได้บรรลุธรรมเป็นพระอริยบุคคลโสดาปัตติผล พระพุทธเจ้า
ทรงเปล่งอุทานว่าโกณฑัญญะรู้แล้วหนอ ๆ ขั้นตอนที่ห้า กล่าวถึงพวกเทพตั้งแต่ภุมมเทวดาได้ข่าวประกาศให้รู้
ทั่วกันจนถึงหมู่พรหมทั้งหลายว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศพระธรรมจักรอันยอดเยี่ยมที่ใคร ๆ ไม่ว่าสมณ
พราหมณ์เทวดามารพรหมก็คัดค้านไม่ได้

การบรรลุธรรมของปัญจวัคคีย์ พระพุทธองค์ได้แสดงปฐมเทศนาคืออัมมจักกัปปวัตตนสูตรโปรด
เมื่อจบพระธรรมเทศนา โกณฑัญญะก็ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุโสดาบัน พระโกณฑัญญะได้รับการยกย่องจาก
พระพุทธองค์ให้เป็นเอตทัคคะ ในด้านรัตตัญญูเรียกว่ามีราตรีนานคือเป็นผู้รู้ธรรมก่อนใคร และได้บอกก่อน
ผู้อื่นในพระพุทธศาสนา จากนั้นพระพุทธองค์ทรงประทานปณิณณกเทศนาสั่งสอนที่เหลืออีก 4 ท่าน ให้บรรลุ
โสดาบันแล้วประทานเอหิภิกขุอุปสัมปทาให้ วปปะวันแรม 1 ค่ำเดือน 8 ภัททิยะวันแรม 2 ค่ำเดือน 8 มหانا
มะวันแรม 3 ค่ำ เดือน 8 อัสสชิวันแรม 4 ค่ำเดือน 8 ในวันแรม 5 ค่ำเดือน 8 พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรม
เทศนาอนัตตลักขณสูตร ซึ่งมีใจความดังนี้ภิกษุทั้งหลายชั้น 5 มีดังนี้รูปคือร่างกาย เวทนาคือความรู้สึกสุข
ความทุกข์ สัญญาคือความจำนรราย สังขารคือความคิดปรุงแต่ง วิญญาณคือความรู้อารมณ์ต่าง ๆ ภิกษุ
ทั้งหลายสิ่งเหล่านี้ไม่ใช่เราไม่ใช่เขา ไม่ใช่ของเราไม่ใช่ของเขา ไม่ใช่ตัวตนของเราไม่ใช่ตัวตนของเขา สิ่งเหล่านี้
มีการเกิดขึ้นตั้งอยู่ และดับไปเป็นธรรมดาขณะระดับพระธรรมเทศนาพระภิกษุปัญจวัคคีย์ทั้ง 5 ส่งจิตไปตาม
กระแสพระธรรมเทศนา จิตก็หลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง ไม่ยึดมั่นถือมั่นด้วยอุปาทานสามารถละสังโยชน์ครบ 10
ประการ ได้บรรลุพระนิพพานเป็นพระอรหันต์พร้อมกันทั้ง 5 รูป (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย: 4/12/18)

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า โครงสร้างของธัมมจักกัปปวัตตนสูตร หมวดว่าด้วยการประกาศพระธรรมจักร (1) กามสุขัลลิกานุโยค (2) อตฺตกิลมณานุโยค (3) อริยสัจ 4 (4) อริยมรรคมีองค์ 8 (5) ญาณทัสสนะ ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร เนื้อหาว่าด้วยเรื่องการประกาศพระธรรมจักรปฐมเทศนา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้ทรงแสดงที่สุด 2 ประการ “บรรพชิตทั้งหลายที่สุด 2 ประการ บรรพชิตไม่พึงเสพ” 1. กามสุขัลลิกานุโยค 2. อตฺตกิลมณานุโยค, อริยมรรคมีองค์ 8 ประการหรือมัชฌิมาปฏิปทาทางที่ควรดำเนิน เมื่อย่นย่อแล้วเรียกไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา, อริยสัจ 4 ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ควรทำให้ประจักษ์แจ้ง พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นจากพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า แล้วทรงเผยแผ่สู่ประชาชนทุกหมู่เหล่าด้วยอาศัยพระกรุณาคุณของพระพุทธองค์ทรงสอนให้มนุษย์พัฒนาศักยภาพของตนให้หลุดพ้นจากความทุกข์ด้วยปัญญา และความพากเพียรของตนเอง โดยไม่หวังผลพึงพิงอิงอาศัยเหตุปัจจัยภายนอกหรือเทวโองการบันดาลให้โดยผ่านการเช่นสรวงบูชา ซึ่งมีแต่จะทำให้มนุษย์สูญเสียอิสรภาพและศักยภาพทางปัญญา ทั้งปราศจากเหตุผลยืนยันว่าจะช่วยให้เกิดผลสำเร็จตามความปรารถนาได้ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องวิธีการบรรลुरुทธรรณการพัฒนามนุษย์ให้ดำเนินชีวิตดีงามถูกต้องทำให้มีวิถีชีวิตที่เป็นมรรคเป็นทางดำเนินชีวิต หรือวิถีชีวิตที่ถูกต้องดีงามของมนุษย์ต้องเรียนรู้ฝึกฝนพัฒนาตนด้วยการเจริญมรรคมีองค์ 8 กับไตรสิกขาจึงประสานเป็นอันเดียวกัน และอริยสัจ 4 คือวิถีชีวิตอันประเสริฐเมื่อเป็นมรรคดำเนินก้าวหน้าไปสู่จุดหมายโดยกำจัดสมุทัยให้หมดไป นำไปสู่การบรรลुरुทธรรณ (ณัฐญา พลเสน, 2560) สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องคุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยพบว่าภาวะของนิพพานเป็นสิ่งที่มิอยู่และสามารถปลูกฝังขึ้นได้ในชีวิตจริง พระอรหันต์เป็นบุคคลตัวอย่าง การบรรลुरुทธรรณเป็นพระอรหันต์ทั้งในอดีต ปัจจุบันและอนาคต ไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ เพราะพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาแห่งการปฏิบัติ (กิริยวาท) และเป็นศาสนา แห่งความพากเพียร (วิริยวาท) จึงต้องอาศัยการปฏิบัติทั้งสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐานในการปลูกฝังคุณสมบัติทางจิตต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับพื้นฐานคือการสั่งสมบารมีพัฒนาจิตขึ้นไปเป็นระดับ อภิญญาจนถึงคุณสมบัติพิเศษยิ่งคือปัญญา (พระมหาบุญชิต ญาณสังวร, 2537) สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องวิธีการบรรลुरुทธรรณ ผลการวิจัยพบว่าพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์เป็นอย่างยิ่งหลักคำสอนที่สำคัญคือ ให้ละเว้นจากความชั่ว กระทำแต่ความดี ทำจิตใจของตนให้บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไตรสิกขาคือกระบวนการเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนาที่มีจุดมุ่งหมาย การพัฒนามนุษย์ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่การพัฒนาการกระทำ การพัฒนาการกระทำที่มุ่งเน้นให้กระทำแต่สิ่งดีงามอันเป็นประโยชน์แก่ตนเอง และประโยชน์ต่อส่วนรวมการอบรมพัฒนาจิต เป็นการฝึกจิตให้สงบนิ่งมีสติที่มั่นคงพร้อมที่จะแก้ปัญหาทุกเรื่องด้วยความไม่ประมาท และการฝึกอบรมพัฒนาปัญญา เป็นการพัฒนาองค์ความรู้หรือพัฒนาการเรียนรู้ สามารถนำความรู้ของตนที่ได้จากการเรียนรู้ไปใช้ให้เกิดคุณค่าต่อชีวิตตนเองได้อย่างถูกต้อง และเจริญงอกงามยิ่งขึ้น กล่าวได้ว่าไตรสิกขา คือข้อที่จะต้องศึกษาและข้อที่จะต้องปฏิบัติเพื่อฝึกหัดกายวาจา และจิตใจหรือสติปัญญาให้สูงขึ้น (สุมานพ ศิวารัตนะ, 2560) และ สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่องวิธีการบรรลुरुทธรรณ ผลการวิจัยพบว่าหลักพระพุทธศาสนากล่าวถึงการพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์ ต้องอาศัยการศึกษาตามหลักไตรสิกขา คือการศึกษาเรื่องศีลเพื่อการฝึกอบรมข้อปฏิบัติความประพฤติ

ทางกาย ศึกษาเรื่องสมาธิการฝึกอบรมทางจิตใจให้เกิดคุณธรรม และศึกษาปัญญาให้เกิดความรู้แจ้งเข้าใจความเป็นธรรมของสรรพสิ่งสามารถแก้ไขปัญหาค้นคว้าสร้างสรรค์สิ่งใหม่ โดยปฏิบัติตามแนวทางของหลักอริยมรรค 8 ประการ อันมุ่งหมายไปสู่ประโยชน์ที่เกิดต่อตนเอง ประโยชน์ที่เกิดแก่ผู้อื่นและประโยชน์ที่เกิดแก่สังคม ทั้งในภาวะปัจจุบัน ในอนาคต (อำนาจ บัวศิริ, 2561)

2. พบว่า การบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระไตรปิฎก หมายถึงการปฏิบัติธรรมจนเป็นพระอริยบุคคลที่เป็นบุคคลผู้ประเสริฐผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส โดยการเจริญสมณะและวิปัสสนา ให้เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริง เมื่อวิปัสสนาญาณแก่กล้าดำเนินตามวิปัสสนาวิถีสู่ผู้ปฏิบัติสามารถรู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ 4 ละสังโยชน์ได้ไปโดยลำดับได้ตามกำลังของมรรคบรรลุมรรคผลนิพพาน สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา โดยอาศัยการปฏิบัติตามหลักธรรมต่าง ๆ ดังนี้ การบรรลุนิพพานตามหลักโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ เป็นธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งความตรัสรู้คือ เกื้อกูลแก่การตรัสรู้เกื้อหนุนแก่อริยมรรค มี 37 ประการได้แก่ สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อธิเบทา 4 อินทริย 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และอริยมรรคมีองค์ 8 สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง การบรรลุนิพพานในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่าการบรรลุนิพพานนั้นสิ่งสำคัญประการแรกคือการศึกษาถึงหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ โดยเฉพาะโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ ประกอบด้วย สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อธิเบทา 4 อินทริย 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 และมรรคมีองค์ 8 การปฏิบัติธรรมตามหมวดธรรมใดย่อมนำไปสู่การบรรลุนิพพานได้ การปฏิบัติธรรมโดยสรุปแล้วมี 2 วิธีคือ สมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน จนถึงสามารถละสังโยชน์ได้จึงเรียกว่าการบรรลุนิพพาน (พระมหาอำนาจ อานันโท, 2542) สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง การบรรลุนิพพานด้วยการเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่าการบรรลุนิพพานในคัมภีร์พระพุทธศาสนา คือ การบรรลุโลกุตตรธรรม 9 รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ 4 ในขณะที่มรรคจิต สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี อนาคามี พระอรหันต์ ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาโดยการเจริญสติปัฏฐาน 4 ให้มาก แล้วสติปัฏฐาน 4 ย่อมบริบูรณ์ไปพร้อม ๆ กันแล้วย่อมทำให้โพชฌงค์ 7 บริบูรณ์ โพชฌงค์ 7 เจริญให้มากแล้วย่อมทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ (พระมหาสามารถ อธิจิตโต, 2554) สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง ศึกษาการบรรลุนิพพานของพระวงศ์สระเกษ ผลการวิจัยพบว่าการบรรลุนิพพานคือการรู้แจ้งในอริยสัจ 4 โดยการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาเจริญสมณะและวิปัสสนา หรือการเจริญสติปัฏฐาน 4 ด้วยการกำหนดรู้ กาย เวทนา จิต และธรรม เป็นการกำหนดรู้ในรูป - นามขันธ์ 5 ให้เห็นเป็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริงในอารมณ์ปัจจุบัน เมื่อวิปัสสนาญาณแก่กล้า ผู้ปฏิบัติสามารถละสังโยชน์และอนุสัยต่าง ๆ สามารถบรรลุมรรคผลนิพพาน สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา (พระมหาเมธีนา ถาวโร, 2558)

3. พบว่า วิเคราะห์การบรรลุนิพพานในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร จากหลักฐานอันมีปรากฏอยู่นั้นพบว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสเทศนาอัมมจักกัปปวัตตนสูตรแก่ปัญจวัคคีย์เป็นปฐมแล้ว มิได้ตรัสแสดงสูตรนี้อีกเลยตลอดระยะเวลา 45 พรรษาแห่งการตรัสเทศนาเผยแผ่พระศาสนานี้ ล้วนแต่ทรงแสดงธรรมกถาขยายความแห่งปฐมเทศนาในแต่ละหมวดโดยเอกเทศ อัมมจักกัปปวัตตนสูตรนับเป็นพระสูตรที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน สอดคล้องกับงานวิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงคัมภีร์กรณีศึกษาอัมมจักกัปปวัตตนสูตร อัมมจักกัปปวัตตนสูตร นับเป็นพระสูตรที่สำคัญต่อพระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชน เพราะแม้จะเกิดความเห็นที่ไม่ตรงกันในการสังคายนาพระธรรมวินัยจนเกิดการแบ่งแยกออกเป็นนิกายต่าง ๆ ถึง 20 นิกายก็ตาม แต่พระ

สูตรนี้ยังคงสืบทอดต่อกันมาในคัมภีร์ของนิกายต่าง ๆ จนถึงปัจจุบัน (พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย, 2559) เพราะเป็นพระสูตรแรกที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงแก่ปัญจวัคคีย์ จนทำให้เกิดมีพระอริยสงฆ์ขึ้นเป็นครั้งแรกได้เป็นพยานในการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเป็นเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมในพระสูตรอื่น ๆ เป็นลำดับต่อมาจนเกิดมีพระอริยบุคคลขึ้นจำนวนมากในพระพุทธศาสนา ซึ่งถ้าไม่มีการแสดงอัมมจักกัปปวัตตนสูตรนี้ก็เชื่อแน่ว่าจะไม่มีการแสดงธรรมในพระสูตรอื่น ๆ จนเป็นเหตุให้เกิดมีพระอริยบุคคลขึ้นต่าง ๆ

องค์ความรู้ใหม่

จากการศึกษาการบรรลุธรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ความรู้ใหม่จากการวิจัย มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ผู้บรรลุธรรม	ระดับขั้นบรรลุธรรม	หลักธรรมที่บรรลุธรรม	วันที่บรรลุธรรม
โกณฑัญญะ	โสดาบัน	อัมมจักกัปปวัตตนสูตร	ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8
วัปปะ	โสดาบัน	ปกิณณกเทศนา	แรม 1 ค่ำ เดือน 8
ภัททิยะ	โสดาบัน	ปกิณณกเทศนา	แรม 2 ค่ำ เดือน 8
มหานามะ	โสดาบัน	ปกิณณกเทศนา	แรม 3 ค่ำ เดือน 8
อัสสชิ	โสดาบัน	ปกิณณกเทศนา	แรม 4 ค่ำ เดือน 8

ตารางที่ 1: การบรรลุธรรมของปัญจวัคคีย์

จากตารางที่ 1 สามารถอธิบายการบรรลุธรรมของปัญจวัคคีย์ได้ดังนี้ ปัญจวัคคีย์คือกลุ่มนักบวชที่ตั้งขึ้นมาเป็นนักบวชที่ปรากฏอยู่ในพระพุทธศาสนาในฐานะภิกษุชุดแรกที่เข้ามาบวชเป็นสาวก มีทั้งหมด 5 รูป ได้แก่ โกณฑัญญะ วัปปะ ภัททิยะ มหานามะและอัสสชิ แต่เดิมปัญจวัคคีย์เป็นนักบวชที่ออกบวชติดตามปรณินิบัติพระพุทธเจ้าตั้งแต่เสด็จออกผนวชใหม่ ๆ ทั้งหมดเป็นชาวกรุงกบิลพัสดุ์ เป็นกลุ่มบุคคลที่ได้ฟังปฐมเทศนาเป็นรุ่นแรกได้เป็นภิกษุรุ่นแรก และได้เป็นพระอรหันต์รุ่นแรกในพระพุทธศาสนา เฉพาะโกณฑัญญะเป็นผู้เคยทำนายลักษณะพระพุทธเจ้าตั้งแต่ตอนประสูติใหม่ ๆ ส่วนอีก 4 ท่านเป็นบุตรของพราหมณ์ที่ทำนายลักษณะของพระพุทธเจ้าร่วมกับโกณฑัญญะ เพราะมีความเชื่อว่าเจ้าชายสิทธัตถะจะต้องได้เป็นพระพุทธเจ้า จึงได้ออกบวชตาม ในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 8 พระพุทธองค์ได้แสดงปฐมเทศนาคืออัมมจักกัปปวัตตนสูตร โกณฑัญญะก็ได้ดวงตาเห็นธรรมบรรลุโสดาบัน โกณฑัญญะได้รับการยกย่องจากพระพุทธองค์ให้เป็นเอตทัคคะในด้านรัตติกาลเรียกว่ามีราตรีนานคือเป็นผู้รู้ธรรมก่อนใคร และได้บวชก่อนผู้อื่นในพระพุทธศาสนา จากนั้นพระพุทธองค์ทรงประทานปกิณณกเทศนาสั่งสอนที่เหลืออีก 4 ท่าน ให้บรรลุโสดาบันแล้วประทานเอตทัคคะอุปสัมปทาให้ วัปปะวันแรม 1 ค่ำ เดือน 8 ภัททิยะวันแรม 2 ค่ำ เดือน 8 มหานามะวันแรม 3 ค่ำ เดือน 8 อัสสชิวันแรม 4 ค่ำ เดือน 8

สรุป

จากการศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของอัมมจักกัปปวัตตนสูตรพบว่า พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงที่สุดที่บรรพชิตไม่พึงเสพ คือ กามสุขัลลิกานุโยค การหมกมุ่นอยู่ด้วยกามสุขในกามทั้งหลายเป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชนไม่ใช่ของพระอริยะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และอัตตakilมณานุโยค คือความพยายามเพื่อบรรลุผลที่หมายด้วยวิธีทรมานตนเอง เช่นการบำเพ็ญตบะต่าง ๆ ที่นิยมกันในหมู่นักบวชอินเดียจำนวนมาก เป็นทุกข์ไม่ใช่ของพระอริยะไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ทรงแสดงทางสายกลางหรืออริยมรรคมีองค์ 8 ประการ เมื่อย่นย่อแล้วเรียกไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการดำเนินชีวิตด้วยปัญญาก่อให้เกิดจักขุก่อให้เกิดญาณ เป็นไปเพื่อสงบระงับเพื่อนิพพาน อริยสัจ 4 ความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค อันเป็นหลักคำสอนสำคัญของพระพุทธศาสนา มีดังนี้ ทุกข์คือความจริงที่ว่าด้วยความทุกข์ สมุทัยคือสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ นิโรธคือดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ มรรคคือแนวทางปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์ การบรรลุธรรมในพระไตรปิฎก หมายถึงการปฏิบัติธรรมจนเป็นพระอริยบุคคลที่เป็นบุคคลผู้ประเสริฐผู้ไกลจากข้าศึกคือกิเลส การปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาเจริญสมณะและวิปัสสนาตามหลักมรรคมีองค์ 8 และอริยสัจ 4 ให้เห็นไตรลักษณ์ตามความเป็นจริงจนกระทั่งสำเร็จเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา นั้นมีอยู่ 4 ประเภท ได้แก่ พระโสดาบัน พระสกทาคามี พระอนาคามี และพระอรหันต์ แต่ละระดับนั้นก็มีความหมายในการละสังโยชน์ที่แตกต่างกันไปจนระดับสุดท้ายคือพระอรหันต์

การบรรลุธรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตรการบรรลุธรรมด้วยการเจริญมรรคมีองค์ 8 และมีผู้เรียกกันต่อไปโดยย่อต่อไปอีกว่ามรรค 8 จึงทำให้เกิดความเข้าใจผิดได้ง่ายว่า มรรคหรือทางไปสู่ความดับทุกข์นั้นมีอยู่ถึงแปดทาง แต่ความจริงมิใช่เช่นนั้นหนทางที่จะไปสู่ความดับทุกข์ได้นั้นมีอยู่ทางเดียว มิใช่แปดทางอย่างที่ฟังจะเข้าใจผิดไปได้ แต่ว่าบุคคลผู้เดินทาง ๆ เดียวนั้นจะต้องมีอาการและจิตใจพร้อมอยู่ด้วยองค์ 8 ประการเสมอ กัน จึงจะบรรลุถึงความดับทุกข์อันเป็นจุดหมายปลายทางนั้นได้ การบรรลุธรรมด้วยอริยสัจ 4 อริยสัจ 4 เป็นหลักคำสอนหนึ่งของพระพุทธเจ้าแปลว่าความจริงอันประเสริฐความจริงที่ทำให้ผู้เข้าถึงกลายเป็นอริยะมีอยู่สี่ ประการ คือทุกข์คือสภาพที่ทนได้ยากภาวะที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้สภาพที่บีบคั้น ได้แก่ชาติการเกิด ชรา การแก่ มรณะการตายการสลายไปการสูญสิ้น การประสบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งอันเป็นที่รัก การปรารถนาสิ่งใดแล้วไม่สมหวังในสิ่งนั้น กล่าวโดยย่อทุกข์ก็คืออุปาทานชั้น 5 เป็นตัวทุกข์ สมุทัย คือสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์ได้แก่ตัณหา 3 คือกามตัณหาความทะยานอยากในกามความอยากได้ทางกามารมณ์ ภาวตัณหาความทะยานอยากในภพความอยากเป็นโน่นเป็นนี่ และวิภวตัณหาความทะยานอยากในความปราศจากภพความอยากไม่เป็นโน่นไม่เป็นนี่ นิโรธคือความดับทุกข์ได้แก่ดับสาเหตุที่ทำให้เกิดทุกข์กล่าวคือดับตัณหาทั้ง 3 ได้อย่างสิ้นเชิง มรรคคือแนวปฏิบัติที่นำไปสู่หรือนำไปถึงความดับทุกข์ได้แก่มรรคมีองค์ 8 ซึ่งข้อปฏิบัติทางสายกลางนี้เป็นข้อปฏิบัติอันพอดีกระทำให้ จักขุ, ญาณ, ปัญญา, วิชชา, และแสงสว่างให้เกิดขึ้น เพื่อการบรรลุธรรมเป็นไปเพื่อนิพพาน

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบรรลุลหกรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะทั่วไป ซึ่งเป็นข้อเสนอแนะทางวิชาการและข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ สามารถใช้เป็นแนวทางปฏิบัติที่ถูกต้องเพื่อให้บรรลุลหกรรม ประกอบกับผู้บรรลุลหกรรม ถ้าเป็นพระภิกษุจะไม่สามารถบอกได้ว่าตนเองบรรลุลหกรรมหากไม่บรรลุลหกรรมจริงอาบัติปาราชิก แต่หากบรรลุลหกรรมจริงก็ต้องอาบัติปาจิตตีย์ ด้วยเหตุนี้พระสงฆ์เมื่อบรรลุลหกรรมจึงไม่สามารถประกาศปาวร้องได้ และสามารถนำไปใช้เป็นเครื่องพิจารณาปฏิบัติของพระสงฆ์ ในสังคมปัจจุบันที่มีพระสงฆ์ออกมาประกาศว่า ตนเองบรรลุลหกรรม จัดงานวันบรรลุลหกรรมจนทำให้เกิดความสับสนในแง่ของพระวินัยและความสับสนของ พุทธศาสนิกชน จึงควรที่จะมีการตรวจสอบและนำพระวินัยมาวินิจฉัยอย่างตรงไปตรงมา ส่วนฝ่ายฆราวาสนั้น ไม่มีข้อบัญญัติในการอวดคุณวิเศษนี้ จึงปรากฏว่ามีฆราวาสออกมาประกาศตนบรรลุลหกรรมเป็นจำนวนมาก บาง คนทำตนอยู่เหนือพระสงฆ์บางครั้งพระสงฆ์บางรูปยอมยกมือไหว้สักการะ ประเด็นละเอียดอ่อนเหล่านี้คณะ สงฆ์ควรเข้ามากำกับอย่างจริงจังและถูกต้อง

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

เนื่องจากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการบรรลุลหกรรมในอัมมจักกัปปวัตตนสูตร ผู้วิจัยได้ศึกษาผู้ที่บรรลุลหกรรมในแต่ละระดับเพียงไม่กี่ท่าน ด้วยข้อจำกัดของเวลาและความรู้ทำให้ไม่สามารถแสดงประวัติและ หลักธรรมของผู้ที่ได้บรรลุลหกรรมได้อย่างครบถ้วน จึงมีข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

2.1 ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุลหกรรมของทั้งภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ว่าบรรลุลหกรรมได้ อย่างไร วิธีการปฏิบัติอันนำไปสู่การบรรลุลหกรรมมีขั้นตอนอย่างไร ได้ฟังธรรมจากใครจึงได้บรรลุลหกรรม เมื่อได้ บรรลุลหกรรมแล้วมีบทบาทภายหลังการบรรลุลหกรรมเป็นอย่างไร เพื่อเป็นแนวทางนำมาใช้ในการดำเนินชีวิต และการปฏิบัติธรรมได้อย่างถูกต้อง

2.2 ศึกษาเปรียบเทียบการบรรลุลหกรรมของพระพุทธานุสาเถรและมหายาน มีลักษณะอะไรบ้าง ที่เหมือนกันและแตกต่างกัน มีวิธีการปฏิบัติอย่างไรจึงทำให้ได้บรรลุลหกรรม เมื่อบรรลุลหกรรมแล้วมีบทบาทอย่างไร บ้างในการเผยแผ่พระศาสนา เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิต และปฏิบัติธรรมได้อย่าง ถูกต้อง

2.3 เพื่อให้สังคมไทยมีความเข้าใจเรื่องการบรรลุลหกรรมอย่างถูกต้อง ซึ่งในสมัยพุทธกาลพระพุทธเจ้า ทรงเป็นผู้รับรองการบรรลุลหกรรม แต่ในปัจจุบันนี้จะมีวิธีการอย่างไรที่สามารถพิสูจน์ได้ว่าได้บรรลุลหกรรมจริง เพื่อ ตอบโจทย์ที่มักมีบุคคลอ้างว่าตนเองบรรลุลหกรรมในสังคมปัจจุบันจนทำให้เกิดความสับสนขึ้นในหมู่ประชาชน ทั้งหลาย

บรรณานุกรม

- ณัฐญา พลเสน. (2560). การจัดการความรู้ในสถาบันการศึกษาด้วยหลักไตรสิกขา. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*, 1(1), 68.
- พระมหาบุญชิต ญาณสวโร (สุตโปรง). (2537). *ศึกษาคุณสมบัติของพระอรหันต์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย. (2560). การวิจัยเชิงคัมภีร์: กรณีศึกษามัจฉิกปวัตตสูตร. *ธรรมธารววารสารวิชาการทางพระพุทธศาสนา*. 2(1), 2.
- พระมหาเมธีนา ถาวโร (ไชยอุด). (2558). *ศึกษาการบรรลุธรรมของพระวังคีสเถระ*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสามารถ อธิจิตโต (มนัส). (2554). *ศึกษาการบรรลุธรรมด้วยการเจริญอานาปานสติในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาอำนาจ อานนโท (จันทร์เปล่ง). (2542). *การศึกษาเรื่องการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุมานพ ศิวรัตน์. (2560). การพัฒนาคุณภาพชีวิตด้วยไตรสิกขา. *วารสารสถาบันวิชาการป้องกันประเทศ*. 8(1), 40.
- อำนาจ บัวศิริ. (2561). กระบวนการสร้างภาวะผู้นำด้วยหลักไตรสิกขา. *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*. 5(3), 31.

ศึกษาวิเคราะห์การสำรวมอายตนะในฉกกสูตร

An Analytical Study on Faculties Restraint

of the Āyatana in Chachakka Sutta

¹พระสันติ ธมมปาโล, ²พระมหาอุทตนา นรเชฏฐ และ³พระครูปลัดเจริญ วฑฒโน

¹PhraSanti Dhammapalo, ²Phra Mahayuthana Norachetto

and ³Phra PaladCharoen Vaddhano

^{1,2,3}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3} Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

¹ Corresponding author E-mail: santidhamma99@gmail.com

Received: June 13, 2023; **Revised:** August 24, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของฉกกสูตร 2) เพื่อศึกษาการสำรวมอายตนะในพระไตรปิฎก 3) เพื่อวิเคราะห์การสำรวมอายตนะในฉกกสูตร การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการศึกษา รวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารตามหลักพุทธปรัชญา เขียนบรรยายนำเสนอเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) ในฉกกสูตร พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่มีความเชื่อมโยงกัน ได้แก่ อายตนะภายใน อายตนะภายนอก วิญญาณ สัมผัส เวทนา ตัณหา เพื่อแสดงการเกิดแห่งทุกข์ เพราะอาศัยอายตนะภายในและภายนอกกระทบกัน ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทำให้เป็นจุดเริ่มของทุกข์ 2) การสำรวมอายตนะในพระไตรปิฎก เป็นการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อฝึกอบรมตนเองใน 3 ด้าน คือ อธิศีลสิกขา คือ ฝึกฝนให้มีศีลยิ่งขึ้นไป อธิจิตตสิกขา คือ ฝึกในเรื่องจิตให้ยิ่งขึ้นไป และ อธิปัญญาสิกขา คือ การฝึกฝนให้มีปัญญายิ่งยิ่งขึ้นไป เมื่อรับรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง 6 ต้องมีความสำรวมทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เพื่อควบคุมผัสสาชยตนะ หากไม่สำรวมอายตนะแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌา และโทมนัสครอบงำ 3) หลักการสำรวมอายตนะเน้นมุ่งการระมัดระวังใจตนเอง ไม่ให้ยินดียินร้ายในอารมณ์ที่มาปรากฏ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เป็นแนวทางในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน อบรมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้น เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง จากผลการศึกษานี้ สามารถนำหลักการสำรวมอายตนะไปประยุกต์ใช้ในการดำเนินชีวิตประจำวันด้วยการมุ่งระมัดระวังใจตนเอง ไม่ให้หลงไปยินดียินร้ายในอารมณ์ที่มาปรากฏ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มีสติรู้เท่าทันการกระทบที่เกิดขึ้นทางอายตนะตลอดเวลา ช่วยบรรเทากิเลสไม่ให้ครอบงำจิตใจ

คำสำคัญ: อายตนะ; ฉกกสูตร; การสำรวม

Abstract

This Article is of three objectives namely, 1) to study the structures and essences of Chachakka-sutta, 2) to study the restraining Āyatana (sense-field) in Chachakka-sutta, and 3) to analyze the restraining Āyatana (sense-field) in Chachakka-sutta. The methodology is documentary research by studying the data from the Buddhist Scriptures, literary works, and other related research works in Buddhism. It is composed to present the data by the descriptive method.

The research results were found as follows; 1) The essence of the Sutta as follows: The Lord Buddha preached the dhamma that is connected, namely inner consciousness, external consciousness, consciousness, sensing, feeling, and Tanha. He delivered the process of the cause of suffering depending on the internal Sense-Bases and the external Sense-Bases contact with each other. 2) Mindfulness meditation is the practice of Vipassana Meditation for Self-training in 3 aspects, namely the higher morality, the higher mentality, and the higher wisdom. The practice of mindfulness meditation when perceiving the six mindfulness emotions, which requires mindfulness through the eyes, ears, nose, tongue, body and mind. 3) The principle of controlling the sense-field is to focus the self-carefulness and not lost pleasure in the sense-objects which appear by eye, ear, nose, tongue, body, and mind. This is the way to practice *Vipassanā* meditation. It is the cultivation of wisdom to keep up with what's happening and understand all things as realities.

From the results of this study, the principle of mindfulness meditation can be applied to daily life by concentrating on one's mind, impassive to the emotions that appear through the eyes, ears, nose, tongue, body, and mind. Being conscious and aware of the effects that occur through the consciousness at all times.

Keywords: Ayatana; Chachakka Sutta; Restraint

บทนำ

การสำรวมอายตนะ เป็นการปิดกั้น การป้องกัน ระวังอันตรายหรือกิเลสต่างๆ เวลาที่เกิดการรับรู้ อารมณ์ทางอายตนะ เป็นการควบคุมจิตใจ ควบคุมความรู้สึกเมื่อเกิดความรู้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ไม่ให้ถูกชักจูงไปในทางที่ถูกกิเลสครอบงำ ดังนั้นในการดำรงชีวิตของมนุษย์จึงควรตั้งสติเฝ้าอยู่ ทุกทวาร เมื่อเกิดปรากฏการณ์ที่ทวารเหล่านั้นก็ให้รู้เท่าทันความจริง

คำสอนเกี่ยวกับอายตนะขององค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้ามีปรากฏอยู่มากมายในพระไตรปิฎกทั้งใน พระวินัยปิฎกที่ว่าด้วยพระวินัยสิกขาบทต่าง ๆ ของภิกษุและภิกษุณี พระสุตตันตปิฎกที่ว่าด้วยพระสูตรซึ่งเป็น พระธรรมเทศนาของพระโคตมพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวก และพระอภิธรรมปิฎกที่ว่าด้วยพระอภิธรรมหรือ ปรมาัตถธรรม ซึ่งเป็นธรรมะขั้นสูง เช่น ทรงแสดงความสำคัญขออายตนะไว้ในสัพพสูตร (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 18/23/22) ว่าสิ่งทั้งปวงนั้นก็คือ ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับ กลิ่นลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ ใจกับธรรมารมณ์ และตรัสไว้ในทุติยอปริชานนสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 18/30/27) ว่าบุคคลจะสิ้นความทุกข์เมื่อกำหนดรู้ คลายกำหนด ละสิ่งทั้ง ปวงนี้ได้ ทรงแสดงเรื่องความสัมพันธ์ของโลกและอายตนะไว้ใน โลกสมุทยสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 18/107/121) ว่า โลกเกิดขึ้น ตั้งอยู่และดับไปเพราะอาศัยอายตนะภายในกับ อายตนะภายนอกกระทบกันแล้วเกิดการรับรู้เท่านั้น โดยตรัสสอนในกระแสแห่งปฏิจาสมุปบาท อันแสดงให้เห็น

เห็นว่า บุคคลไม่ควรหลงใหลคิดฟุ้งซ่านไปกับโลกภายนอก แต่ควรสนใจโลกภายในตนเอง เพราะเป็นที่เกิดของกระบวนการทั้งสายเกิดทุกข์และสายดับทุกข์ที่แท้จริง

ฉฉกสูตร เป็นพระสูตรที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ทรงชี้ให้เห็นการเกิดและการดับของสัkkายาทิฐิ (การเห็นว่ามีตัวตน) ทั้งธรรมที่ทรงแสดงมีความสมบูรณ์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ พระองค์ทรงแสดงกระบวนการเรียนรู้อันเกิดจากองค์ประกอบที่สำคัญของธรรม 6 ประการ 6 หมวด ที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกัน กระบวนการรับรู้ผ่านช่องทางทั้ง 6 ช่อง และความประจวบกันของธรรม 3 ประการ ได้แก่ อายุตนะภายใน 6 อายุตนะภายนอก 6 และวิญญูญาณ 6 เมื่อมีองค์ประกอบทั้งสามอย่างดังกล่าวเกิดขึ้นประจวบพร้อมกันจึงเกิดเป็นผัสสะ ดังนั้นผัสสะจึงเป็นจุดเริ่มต้นการเรียนรู้ของมนุษย์ ข้อมูลต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาทางอายตนะ ดังพระพุทธพจน์ว่า “เพราะอาศัยมโนและธรรมารมณฺ์ มโนวิญญูญาณจึงเกิด ความประจวบแห่งธรรม 3 ประการ เป็นผัสสะ และเพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงเกิด” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 16/43/89) เพราะเวทนาเป็นปัจจัยตมหาจึงเกิด เพราะตมหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงเกิด เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยภพจึงเกิด เพราะภพเป็นปัจจัยชาติจึงเกิด เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจึงเกิด ความเกิดแห่งโลกเป็นอย่างนี้ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 18/116/130) เป็นเพราะการไม่สำรวมในอายตนะย่อมหลงผิดและปรุงแต่ง สิ่งที่ใจรับรู้ตลอดเวลา เกิดตมหาความพอใจว่า เทียง เป็นสุข บังคับบัญชาได้และสวยงาม ทั้งเกิดทิฐิ (ความเห็น) ที่เห็นผิดว่าเป็น บุคคล เรา ของเรา จิตย่อมตกอยู่ในอำนาจของ ตมหา ทิฐิ ส่งผลให้กิเลสสั่งสมพอกพูนขึ้น กระบวนการของความเป็นเหตุเป็นผลกันของธรรมทั้งหลายจึงเกิดขึ้น

ด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลในเชิงเอกสาร (Documentary Research) เรื่องการสำรวมอายตนะในฉฉกสูตรและเชื่อมโยงกับคำสอนเรื่องอายตนะที่ปรากฏในพระสูตรอื่นๆ ด้วยเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับประชาชนทั่วไปที่สนใจได้นำไปประยุกต์ใช้ใน ชีวิตประจำวันได้อย่างเหมาะสม มุ่งให้เกิดความรู้เท่าทันสภาพความจริงและประพฤติปฏิบัติด้วยการวางท่าทีที่ถูกต้อง ปลอดภัยจากบาปอกุศลธรรม ความทุกข์ทั้งปวง ไม่ให้เกิดพิษภัยกับตนเองและคนอื่น ช่วยส่งเสริมการเรียนรู้และเกิดความใส่ใจในการปฏิบัติตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้าถูกต้องมากยิ่งขึ้นต่อไป และเป็นแนวทางในการปฏิบัติให้กับผู้ปฏิบัติธรรมเพื่อพัฒนาให้ดำเนินไปสู่มรรค ผล นิพพานได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญของฉฉกสูตร
2. เพื่อศึกษาการสำรวมอายตนะในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์การสำรวมอายตนะในฉฉกสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) ผู้วิจัยมุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาในส่วนที่เป็นแนวคิด ทฤษฎี และหลักการที่เกี่ยวข้องไว้ดังต่อไปนี้

ขั้นตอนที่ 1 ศึกษาเอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารลำดับชั้นทางคัมภีร์พระไตรปิฎก แปลไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย 2535 อรรถกถา (คัมภีร์ของคณาจารย์รุ่นหลังที่อธิบายพุทธพจน์) ปกรณ์วิเสส (คัมภีร์ที่แต่งขึ้นโดยพระเถรอาจารย์ผู้ที่มีความรอบรู้พระธรรมวินัยอย่างลึกซึ้งแตกฉาน เป็นงานประพันธ์เรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา) โดยศึกษาหลักธรรมเกี่ยวกับการสำรวมอายตนะที่ปรากฏในฉฬภักกสูตร และหมวดธรรมที่เกี่ยวข้องในชั้นคัมภีร์

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Source) ผู้วิจัยศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารลำดับชั้นหนังสือ ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ สารนิพนธ์ งานวิจัย บทความ วารสาร สื่อออนไลน์ ในหลักธรรมซึ่งเกี่ยวข้องกับแนวคิด ทฤษฎีและผลงานวิจัยเกี่ยวกับการสำรวมอายตนะในประเด็นต่างๆ เช่น ความหมายและองค์ประกอบของอายตนะ อายตนะที่ปรากฏในพระไตรปิฎก กระบวนการทำงานของอายตนะ การสำรวมอายตนะ เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 3 ศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาในเชิงเอกสาร (Documentary Research) เกี่ยวกับการสำรวมอายตนะโดยใช้หลักพุทธปรัชญา แล้วนำมาสรุปประเด็นต่างๆ ได้แก่ แนวทางการสำรวมอายตนะ ผลของการสำรวมอายตนะ และการประยุกต์ใช้การสำรวมอายตนะ

ขั้นตอนที่ 4 ประมวลผลงานวิจัย และสรุปผลการวิจัยลงในงานวิจัยโดยเขียนบรรยายเชิงพรรณนา พร้อมทั้งนำเสนอการศึกษาวิเคราะห์โดยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสม จากนั้นนำมาปรับแก้ตามข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

วัตถุประสงค์ที่ 1 ผลการวิจัยพบว่าฉฬภักกสูตร แปลว่า พระสูตรว่าด้วยธรรม 6 ประการ 6 หมวด เป็นพระสูตรที่มีโครงสร้างอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 14 มัชฌิมนิคาย อุปริปัณณาสก สฬายตนวรรค เป็นพระสูตรว่าด้วยธรรม 6 ประการ 6 หมวด ขึ้นต้นตั้งตามเนื้อหาสาระของพระสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรขนาดกลาง พระสูตรนี้จัดอยู่ในปรัชมาสยะ มีรูปแบบพระสูตร เป็นแบบบรรยายโวหารแบบถามเอง-ตอบเอง มีทั้งภาคอุทเทส และภาคนิทเทส จัดอยู่ในประเภท ปรัชมาสยะ คือพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมตามอัธยาศัยของผู้อื่น มุ่งประโยชน์เป็นการเฉพาะสำหรับผู้ฟัง กล่าวคือมุ่งที่จะสอนพระภิกษุ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี โดยมีใจความสำคัญของพระสูตรว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรม 6 ประการ 6 หมวด ที่มีความเชื่อมโยงกัน ได้แก่ อายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 วิญญาณ 6 สัมผัส 6 เวทนา 6 ตัณหา 6 ทรงแสดงกระบวนการเกิดแห่งทุกข์ว่า เพราะอาศัยอายตนะภายในและภายนอกกระทบกัน

ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในปัจจุบันขณะจึงเกิดวิญญาณ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ความยึดมั่นยึดถือ คือ มิกิเลส ตัณหา ต่อสิ่งใดที่มากกระทบ ขณะจิตที่มีตัณหา ย่อมมีความยึดถือ (อุปาทาน) และเกิดอวิชชา (ตัวตนของผู้ยึดถือ) โดยมีอายตนะเป็นจุดเริ่มของทุกข์ทรงอธิบายกระบวนการเกิดของธรรมแต่ละหมวดและให้พิจารณาว่า ไม่เพียง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา พระองค์ทรงแสดงกระบวนการทำงานของจิตในการปฏิบัติวิปัสสนา ก็มีภูมิจานโดยอาศัยอายตนะเป็นอารมณ์ ในฐานะเป็นทางแห่งการดับทุกข์ เพราะธรรมที่ทรงแสดงมีความสมบูรณ์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะในครั้งนี้เป็นเหตุให้ภิกษุประมาณ 60 รูป เป็นภิกษุผู้สำรวมด้วยความสังวรในอายตนะเห็นตามความเป็นจริงในปัจจุบันขณะ สามารถละอวิชชาทำอวิชชาให้บังเกิดขึ้นได้ จะเบื่อหน่ายคลายความยึดถือ กระทำถึงที่สุดของทุกข์ แล้วก็หลุดพ้นสิ้นอาสวะกิเลสเป็นพระอรหันต์จนถึงนิพพานตามลำดับได้ในที่สุด

วัตถุประสงค์ที่ 2 ผลการวิจัยพบว่าการสำรวมอายตนะในพระไตรปิฎกมีปรากฏอยู่ทั้งในพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก อายตนะ หมายถึง ที่ต่อกัน เชื่อมต่อกันเพื่อให้เกิดความรู้ หรือทางรับรู้ มี 6 อย่าง คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ สิ่งที่ถูกรับรู้ก็เรียกว่า อายตนะภายนอก อันได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส สิ่งที่กายต้อง และสิ่งที่ใจนึก โดยทั่วไปเรียกว่า อารมณ์นั่นเอง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555) ชีวิตของมนุษย์และสัตว์ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิด อย่างไม่มีสิ้นสุดก็เพราะมีอายตนะเป็นเครื่องต่อที่สำคัญ มีตาต่อกับรูป มีหูต่อกับเสียง มีจมูกต่อกับกลิ่น มีลิ้นต่อกับรส มีกายต่อกับสัมผัส มีใจต่อกับธรรมารมณ์ อันเป็นปัจจัยให้เกิดรูปนาม ส่งผลให้เป็นกิเลสทั้งหลาย เป็นบุญและบาป อายตนะนี้เองก็เป็นปัจจัยให้ประพาสเป็นไปในเหตุที่จะให้เกิดทุกข์ หรือจะให้พ้นทุกข์ ขึ้นชื่อว่าสัตว์ที่ไม่ต้องอาศัยอายตนะนั้นไม่มีการสำรวมอายตนะ ทวาร คือวัตถุของอวัยวะที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง แต่หมายเอาล้วนที่เป็นวัตถุ ซึ่งเรียกว่าส่วนรูปธรรมเป็นใหญ่, ไม่นับรวมวิญญาณที่ประจำอวัยวะนั้นที่เป็นส่วนนามธรรมเข้าด้วย คำว่า ทวาร แปลกันตามธรรมดาว่า ประตู เป็นที่รับเข้าหรือถ่ายออกของสิ่งต่างๆ ประตู คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ การสำรวมระวังอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อันเป็นที่เกิดของอารมณ์ภายนอก หรือ สิ่งเร้าทั้ง 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณวัตถุและธรรมารมณ์ เพื่อควบคุมจิตหรืออารมณ์ไม่ให้เกิดอวิชชาารมณ์และอนิจจารมณ์

การสำรวม มีความหมายถึง การสังวร ความระวัง เหนียวรั้ง ป้องกัน ความมีสติ ดังนั้นการสำรวมอายตนะ หากแปลขยายความออกไปก็ได้ความว่าการปิดกั้น การป้องกัน ระวังอันตรายหรือกิเลสต่างๆ เวลาที่เกิดการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะ แต่ไม่ใช่การหลบหนีอารมณ์ หลีกหนีไม่ให้เห็นรูป ไม่ให้ฟังเสียง ไม่ให้ดมกลิ่น ไม่ให้ลิ้มรส ไม่ให้ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย ไม่ให้รับรู้ธรรมารมณ์ แต่เป็นการที่จิตได้รับการคุ้มครองไม่ให้เกิดกิเลสเมื่อมีการรับรู้อารมณ์ทางทวารทั้ง 6 การสำรวมอายตนะ ทวาร คือวัตถุของอวัยวะที่เรียกว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง แต่หมายเอาล้วนที่เป็นวัตถุ ซึ่งเรียกว่าส่วนรูปธรรมเป็นใหญ่ ไม่นับรวมวิญญาณที่ประจำอวัยวะนั้นที่เป็นส่วนนามธรรมเข้าด้วย คำว่า ทวารก็เช่นเดียวกับประตูบ้านเรือน กายเปรียบเหมือนเรือน อารมณ์ต่างๆ เหมือนคนเข้าออก ใจแผนกหนึ่งเป็นเหมือนเจ้าบ้าน คำเปรียบของเรื่องนี้ อันจะพบได้ในปกรณ์บาลีต่างๆ มีว่า จอมปลวกมีช่องหกช่อง สำหรับพญาหีเข้าออก นี่คือนายนี้เอง เราจะระวังแต่ 5 แห่ง

ภายนอกคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย นั้นยังไม่พอ ต้องระวังทวารภายในคือใจด้วย ทวารหรือประตูจึงได้มีถึง 6 ด้วยเหตุนี้ การสำรวมระวังอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อันเป็นที่เกิดของอารมณ์ภายนอก หรือ สิ่งเร้าทั้ง 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะและธรรมารมณ์ เพื่อควบคุมจิตหรืออารมณ์ไม่ให้เกิดอวิชชาารมณ์ และอนิฏฐารมณ์ การสำรวมอายตนะเป็นไปใน 2 ลักษณะ ได้แก่

1. สำรวมระวังอายตนะภายในทั้ง 6 ด้วยการไม่สอดสายส่งออกไปเพียวกระทบหรือผัสสะกับใน เหล่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ที่ไม่จำเป็น เพราะเมื่อไม่เกิดการผัสสะหรือ เมื่อผัสสะดับ จึงดับเวทนาได้ อันเป็นไปตามปฏิจกสมุพบาทธรรมฝ่ายนิโรธวารหรือฝ่ายดับทุกข์

2. หากไม่สามารถสำรวมได้ตลอดเวลา เมื่อเกิดการกระทบหรือเกิดการผัสสะกันแล้ว ก็ให้มีการสังวร สำรวมไม่ให้ยินดียินร้าย ในเวลาที่เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ หรือการอุเบกขา หรือไม่พัวพันเสียนั่นเอง การสำรวมอายตนะจึงเป็นการควบคุมจิตใจ ควบคุมความรู้สึกได้เมื่อเกิดการรับรู้ทางตา ทางหู เป็นต้น ไม่ให้ถูกชักจูงไปในทางที่ถูกกิเลสครอบงำ ขั้นสูง มีความหมายถึงขั้นเป็นนายเหนือความรู้สึกต่างๆ ที่จะเกิดจากการรับรู้อารมณ์ทางตา ทางหู เป็นต้นเหล่านั้น สามารถบังคับให้เกิดความรู้สึกต่างๆ ได้ตามต้องการ ทำให้เกิดภาวะทางจิตที่สำคัญอันเป็นพื้นฐาน คือ ความเป็นอิสระหรือเรียกว่า ความหลุดพ้น ภาวะนี้เป็นผลสืบเนื่องจากปัญญา เมื่อเห็นตามเป็นจริง รู้เท่าทันสังขารแล้ว จิตจึงพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส

ในการปฏิบัติวิปัสสนากวนานนั้น อายตนะเป็นอารมณ์หนึ่งในวิปัสสนาภูมิ 6 เพราะอายตนะ 12 เป็นสะพานเครื่องเชื่อมต่อให้เกิดความรู้สึกต่างๆ (พระธีรพน ญาณวิโร (สมัครแก้ว), 2555) การสำรวมอายตนะต้องใช้สติพิจารณาอายตนะทั้งภายในและภายนอก ซึ่งเชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ทางใจขึ้น ด้วยการกระทบกันเป็นคู่ คือตากระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่น ลิ้นกระทบรส กายกระทบสัมผัสทางกาย ใจกระทบธรรมารมณ์ซึ่งย่อลงเป็นรูปกับนาม ผู้ที่เจริญสติปัญญาย่อมบรรลุผล และนิพพานเป็นพระอรหันต์ ผู้ละกิเลสได้โดยสิ้นเชิง สามารถระงับความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ ดับทุกข์ทางกายและโหม่นสทางใจในภพนี้ (พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), 2548) จะเห็นได้ว่า การสำรวมอายตนะเป็นการควบคุมจิตใจ ควบคุมความรู้สึกได้ เมื่อเกิดการรับรู้ทางตา ทางหู เป็นต้น ไม่ให้ถูกชักจูงไปในทางที่ถูกกิเลสครอบงำขั้นสูง มีความหมายถึงขั้นเป็นนายเหนือความรู้สึกต่างๆ ที่จะเกิดจากการรับรู้อารมณ์ทางตา ทางหู เป็นต้นเหล่านั้น สามารถบังคับให้เกิดความรู้สึกต่างๆ ได้ตามต้องการ ทำให้เกิดภาวะทางจิตที่สำคัญอันเป็นพื้นฐาน คือ ความเป็นอิสระหรือเรียกว่าความหลุดพ้น ภาวะนี้เป็นผลสืบเนื่องจากปัญญา เมื่อเห็นตามเป็นจริง รู้เท่าทันสังขารแล้ว จิตจึงพ้นจากอำนาจครอบงำของกิเลส ท่านมักกล่าวการเข้าถึงภาวะนี้ว่า “จิตอันบุคคลอบรมโดยมีปัญญาเป็นฐานย่อมหลุดพ้นโดยชอบจากอาสวะทั้งหลาย คือ กามาสวะ ภวาสวะและอวิชาสวะ” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 10/143/96) หรือ “เมื่อเธอรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากภวาสวะ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากอวิชาสวะ” (พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 1/14/7) บุคคลที่สำรวมระวังอายตนะ สามารถทำการปิดกั้น

อายตนะเหล่านั้นโดยกำจัดทางเข้าออกการเกิดกิเลสมีความยินดีและความขัดเคือง ย่อมสงบ ระวัง อารมณ์ที่เกิดขึ้น ทางตา ทางหู กำจัดความเป็นไปแห่งการเกิดกิเลสมีความยินดีและความขัดเคือง เป็นต้น

การสำรวมในอายตนะ เมื่อ ตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายถูกต้องโผฏฐัพพะ ใจได้รู้ธรรมารมณ์ เหล่านี้ เพราะเมื่อไม่สำรวมอายตนะแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌา และโทมนัสครอบงำ ดังเช่นเมื่อเห็นรูป ซึ่งอาจจะเป็นคนสัตว์ หรือสิ่งของก็ตาม ก็สักแต่ว่าเห็น ไม่คิดปรุงแต่งต่อไปอีกว่าสิ่งนี้ คนนี้สวยหรือไม่ สวย หรือสวยน้อยสวยมาก ทั้งนี้เพราะไม่ถืออนิมิต และไม่ถืออนุพยัญชนะ การที่สามารถไม่ถืออนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะได้ ก็เพราะมีสติกำกับใจ มี สติคุ้มครองใจไม่ให้คิดเรื่องไร้สาระ นั่นคือมี สติสำรวมจักขุนทรีย์ แต่ถ้าสำรวมไม่ได้ คือหยุดความคิดไม่ได้ เกิดชอบใจหรือพอใจรูปที่ตนเห็น ก็จะเกิดอภิชฌา คือ ความโลภอยากได้ ซึ่งเป็นกิเลสกำกวมที่นอนเนื่องอยู่ในใจโดยธรรมชาติอยู่แล้ว ถ้าไม่ได้รูปนั้นมาสนองอภิชฌา ก็จะรู้สึกโทมนัสคือเป็นทุกข์ถึงแม้จะได้รูปนั้นมาตามต้องการ ก็อาจรู้สึกพึงพอใจชั่วระยะหนึ่ง แต่ก็จะต้องเกิดความโทมนัสในที่สุดอยู่นั่นเอง เพราะรูปนั้นไม่เที่ยง ย่อมเสื่อมสลาย หรือพลัดพรากจากเราไปในที่สุด นี่คือผลของการไม่สำรวมจักขุนทรีย์ ในทางกลับกันการการสำรวมในอายตนะ ก็สามารถบรรลु ธรรมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่นเป็นพระอรหันต์โดยการสำรวมในอายตนะ ดังนั้น เมื่อใดบุคคลรู้ชัดซึ่งอายตนะ 6 เหตุเกิดอายตนะ 6 ความดับอายตนะ 6 และปฏิบัติที่จะให้ถึงความดับอายตนะ 6 อย่างนี้ เมื่อนั้นท่านละราคานุสัย บรรเทาปฏิฆานุสัย ถอนทิฏฐานุสัย และมานานุสัย โดยประการทั้งปวง ละอวิชชา ยังวิชชาให้เกิด ย่อมกระทำซึ่งที่สุดแห่งทุกข์

วัตถุประสงค์ที่ 3 ผลการวิจัยพบว่า การสำรวมอายตนะในฉกักสูตร เป็นหลักการปฏิบัติวิปัสสนา กัมมัฏฐาน และเป็นการฝึกอบรมตนเองใน 3 ด้าน คือ การสำรวมทางกายและวาจา (อภิสีลสิกขา) การทำจิตใจไม่ให้ฟุ้งซ่าน (อภิจิตตสิกขา) และการรู้เห็นตามความเป็นจริง (อภิปญญาสิกขา) เป็นหนทางเดียวเท่านั้นที่สามารถนำจิตให้ดำเนินไปถึงพระนิพพาน อันเป็นที่สุดแห่งทุกข์ทั้งปวงได้ การพิจารณาหรือการสำรวมอายตนะภายใน 6 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และอายตนะภายนอก 6 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ โดยการพิจารณาอายตนะทำเป็นคู่ ๆ ดังนี้

1. รู้จักตา รู้จักรูป รู้จักอารมณ์ที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยตา และรูป
2. รู้จักหู รู้จักเสียง รู้จักอารมณ์ที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยหู และเสียง
3. รู้จักจมูก รู้จักกลิ่น รู้จักอารมณ์ที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยจมูก และกลิ่น
4. รู้จักลิ้น รู้จักรส รู้จักอารมณ์ที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยลิ้น และรส
5. รู้จักกาย รู้จักโผฏฐัพพะ รู้จักอารมณ์ที่เกิดขึ้น เพราะอาศัยกาย และสัมผัส
6. รู้จักใจ รู้จักธรรมารมณ์ คือเรื่องที่ใจรู้ รู้จักอารมณ์ที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยใจ และธรรมารมณ์

เมื่ออายตนะภายใน 6 และอายตนะภายนอก 6 กระทบกันหรือที่เรียกว่าผัสสะ ผู้ปฏิบัติควรกำหนดรู้สภาวธรรมปัจจุบันคือปัจจุบันในขณะหนึ่ง ๆ ที่กำลังเกิดขึ้น เป็นสิ่งที่กำลังเกิดภายในร่างกายและปรากฏทางอายตนะทั้ง 6 การเจริญสติกำหนดรู้รูปรูปนามปัจจุบัน ทำให้ผู้ปฏิบัติสามารถหยั่งเห็นลักษณะทั่วไปได้อย่าง

ชัดเจน เพราะเป็นอายตนะที่เป็นต้นกำเนิดของ เวทนา ตัณหา อุปาทานภพชาติ การหลงใหลในรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส มีแต่ให้โทษ และกลีบกลายเป็นอวิชชา ซึ่งจะทำให้เกิดวงจรแห่งปฏิภพสมุบาทต่อไปไม่สิ้นสุด

วิธีการฝึกการสำรวมอายตนะเมื่อมีการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะทั้ง 6 ซึ่งเป็นแนวทางเกี่ยวกับวิธีการปฏิบัติเพื่อควบคุมผัสสาอายตนะที่ต้องมีความสำรวมทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ “การรู้ทางตาหรือการเห็นเป็นวิญญาณ โดยนัยเดียวกัน เมื่อมีเสียงมากระทบกับหูการได้ยินให้กำหนดว่า “ได้ยินหนอ” เมื่อมีกลิ่นมากระทบกับจมูก เกิดการได้กลิ่น ให้กำหนดว่า “ได้กลิ่นหนอ” เมื่อมีรสมากระทบกับลิ้น เกิดการรู้รสให้กำหนดว่า “รู้รสหนอ” เมื่อมีสิ่งที่สัมผัสมากระทบกับกาย เกิดการถูกต้องให้กำหนดว่า “ถูกต้องหนอ” เมื่อสิ่งที่ใจนึกคิดมากระทบกับใจเกิดการคิดให้กำหนดว่า “คิดหนอ” เป็นต้น” (จำลอง ดิษยวณิช, 2549) ตัวอย่างการปฏิบัติเพื่อสำรวมอายตนะทางตา เมื่อตาได้เห็นรูปหากเป็นรูปที่สวยงาม ยั่ววนใจ นำหลงใหล ก็ให้มีสติควบคุม อย่าไปสนใจในรายละเอียดของรูปนั้นว่าสวยอย่างไร หากมีความพอใจหรือมีราคะเกิดขึ้น ให้อดทนอย่าเข้าไปใกล้ชิด อย่าพูดคุยหรือจับต้อง หากเห็นว่ามกิละสมมากขึ้น ให้หลบหน้าจากอารมณ์นั้นไปก่อน หากเห็นของสวยงามแต่ยังควบคุมตนเองได้ไม่มีกิเลสอะไรรุนแรงนัก ให้มีสติเพ่งมองไปในทางเห็นเป็นของปฏิภพ เป็นของไม่สวยไม่งาม ภายในประกอบไปด้วยของปฏิภพมีประการต่างๆ เช่น ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เต็มไปด้วยของไม่สวย ไม่งาม แต่อาภาลูปได้ไว้ด้วยผิวหนังภายนอกที่ลวงตาไว้ มองให้เห็นสักว่ารูป เป็นสิ่งที่มองเห็นได้ทางตาเท่านั้น ไม่ทำในใจว่า เป็นหญิง ชาย เด็ก ผู้ใหญ่ สาว หนุ่ม เป็นต้น เรียกว่าไม่ยึดถือโดยนิमित และไม่เพ่งเฉพาะเป็นส่วนๆ ว่าเป็นตา หู จมูก แก้ม คาง มือ เท้า สวยหรือไม่สวย เป็นต้น แบบนี้เรียกว่า ไม่ถือโดยอนุพยัญชนะ เมื่อทำได้อย่างนี้ก็จะไม่เกิดความรักความชังในรูปนั้น เป็นผู้มีควบคุมครองทางตาดี ไม่มีกิเลสเกิดขึ้นเมื่อเห็นรูป ส่วนอายตนะอื่นๆ ก็พิจารณาโดยนัยเดียวกัน

การสำรวมอายตนะเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานขั้นสูง หากสามารถพัฒนาการฝึกเป็นลำดับจนเกิดปัญญาญาณเห็นความเป็นไตรลักษณ์ของรูปนาม นำไปสู่แนวทางเพื่อการรู้แจ้งซึ่ง มรรค ผล นิพพานความเป็นพระอริยบุคคลขั้นต่ำสุดไปจนถึงสูงสุดคือพระอรหันต์ กำจัดทุกข์ทั้งมวล อันเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า ฌณิกสูตรเป็นพระสูตรที่ว่าด้วยธรรม 6 ประการ 6 หมวด ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมตามอัธยาศัยของผู้อื่น มุ่งสอนพระภิกษุ ขณะประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถปิณฑิกเศรษฐี เขตกรุงสาวัตถี ความเชื่อมโยงกันของธรรม 6 หมวด ได้แก่ อายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 วิญญาณ 6 สัมผัส 6 เวทนา 6 ตัณหา 6 ทรงแสดงกระบวนการเกิดแห่งทุกข์ว่า เพราะอาศัยอายตนะภายในและภายนอกกระทบกัน จึงเกิดวิญญาณ ผัสสะ เวทนา ตัณหา ทรงแสดงกระบวนการของการเกิดและการดับทุกข์ ซึ่งสอดคล้องกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) เมื่ออายตนะภายในกระทบกับอายตนะภายนอกก็จะเกิดความรู้จำเพาะด้านของอายตนะเรียกว่าวิญญาณเมื่อมีองค์ประกอบ 3 อย่างเรียกว่าเกิดผัสสะและเกิดกระบวนการอื่นๆต่อไป เกิดความรู้สึก (เวทนา) ความอยากได้ (ตัณหา) จนถึงขั้นยึดติดถือมั่น (อุปาทาน) ค้างใจอยู่ไม่

อาจวางลงได้กระบวนการณ์นี้จึงเกิดสุขทุกข์รุนแรง (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2555) พระพุทธองค์ทรงชี้ให้เห็นการเกิดและการดับของสัkkายทิฏฐิ โดยมีอายตนะเป็นจุดเริ่ม และอายตนะมีความสำคัญในฐานะเป็นทางแห่งการดับทุกข์ เป็นกระบวนการทำงานของการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานโดยอาศัยอายตนะเป็นอารมณ์เพื่อการพิจารณาของเสขบุคคล สามารถที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรมได้ ธรรมที่ทรงแสดงมีความสมบูรณ์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะ และทำให้พระภิกษุประมาณ 60 รูปที่ระดับธรรมนั้นสิ้นอาสวะ สอดคล้องกับบทความของพระสุพจน์ ฐมมวฑฒโน (อยู่เจริญ) (2562) เรื่องอายตนะกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนาสรุปได้ว่าเมื่อได้เจริญวิปัสสนากรรมฐานโดยอาศัยอายตนะเป็นอารมณ์ จนเห็นความไม่เที่ยงแปรปรวน คือ อนิจจัง เป็นต้น ตามนัยของวิปัสสนาญาณ ขณะที่ถึงมรรคญาณ ย่อมปหานกิเลส คือ โลภะ โทสะ โมหะได้และผลญาณเสวยอารมณ์นิพพาน อันเป็นผล จิต (วิปากจิต) การละกิเลสขั้นสูงสุด ก็จะได้บรรลุเป็นพระอรหันต์บุคคลได้

2. พบว่า การสำรวมอายตนะที่ปรากฏในพระไตรปิฎกทั้งพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก เป็นการแผ่ระวางอายตนะภายในทั้ง 6 คือ หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ ด้วยการไม่สอดส่ายส่งออกไปเที่ยวกระทบหรือผัสสะกับอายตนะภายนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ ที่ไม่จำเป็นหากไม่สามารถสำรวมได้ตลอดเวลา เมื่อเกิดการกระทบหรือเกิดการผัสสะกันแล้วก็ให้มีการสังวร สำรวมไม่ให้ยินดียินร้าย ในเวลาที่จะเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ หรือการอุเบกขา สอดคล้องกับสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฒโน) (2553) หนังสือ “สัมมาทิฏฐิ ตามพระเถรอธิบายของท่านสารีบุตรเถระ” สรุปความได้ว่า ความสำรวม หู ตา จมูก ลิ้น กาย ใจ และ มนะ คือใจ โดยที่เมื่อเห็นอะไร ได้ยินอะไร ได้กลิ่นอะไร ได้ลิ้มรสอะไร ได้ถูกต้องสัมผัสอะไร ก็ไม่ยึดถือสิ่งเหล่านั้นทั้งหมด หรือบางส่วนยินดียินร้าย เพราะเมื่อยึดถือ ความยินดียินร้าย บาปอกุศลกรรมทั้งหลายย่อมไหลเข้าสู่จิตใจ แต่เมื่อมีความสำรวมไม่ยึดถือสิ่งที่เห็นที่ได้ยินเหล่านั้น ก็ย่อมตกอยู่แค่ตา แค่หู ภายนอกเท่านั้นไม่ไหลสู่จิตใจ และเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับสุกัร ทุมทอง ในเวลาเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจที่มีสติคอยกำกับเมื่อมีการรับรู้อารมณ์ อันจะทำให้มีการรับรู้อารมณ์เป็นอย่างบริสุทธิ์ ทำให้ไม่เกิดความยินดีหลงยึดติดในสิ่งที่น่าสนใจ หรือไม่หลงยินร้ายในสิ่งที่ไม่น่าพอใจ (สุกัร ทุมทอง, 2555) สำหรับผู้ไม่สำรวมอายตนะ เมื่อมีการรับรู้อารมณ์ใดๆ แล้วก็จะยินดียินร้ายในอารมณ์นั้นตามความเคยชิน อันจะทำให้เกิดการกระทำ การพูด การคิด เป็นไปตามกำลังของกิเลส นำไปสู่การแสวงหาและหลงยึดติดในสิ่งที่คิดว่าจะทำให้เกิดความพึงพอใจเมื่อนามาเสพบริโภค ทำให้เกิดปัญหาติดตามามากมายในปัจจุบัน การมีสติจะช่วยปิดกั้นกิเลสตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนกรรับรู้อารมณ์ เช่นเดียวกับการเจริญวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ต้องใช้สติพิจารณาอายตนะทั้งภายในและภายนอก ซึ่งเชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ทางใจขึ้น ด้วยการกระทบกันเป็นคู่ ซึ่งย่อลงเป็นรูปกับนาม ผู้ที่เจริญสติปัฏฐานสามารถระงับความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ และบรรลุมรรคผล และนิพพานเป็นพระอรหันต์ผู้ละกิเลสได้โดยสิ้นเชิง ดังนั้นการสำรวมระวางจึงเป็นการป้องกันสิ่งไม่ดี อันตรายหรือกิเลสต่างๆ ที่เกิดการรับรู้อารมณ์ทางอายตนะภายในทั้ง 6 เพื่อให้

ทันกับปัจจุบันขณะ เป็นการป้องกันขั้นแรกของการเกิดสภาวะอารมณ์ต่าง ๆ ทำให้ไม่ยึดถือต่อสิ่งเหล่านี้ซึ่งก็คือการมีสตินั่นเอง

3. พบว่า การสำรวมอายตนะในฉกัณฐสูตรเป็นหลักการสำหรับปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน โดยใช้สติพิจารณากำหนดรู้อาการที่ปรากฏทางอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ซึ่งสติจะต้องควบคุมจิตกำหนดจับอารมณ์ทางทวารนั้นให้ทันปัจจุบันทุกครั้งและทุกอารมณ์ไป เช่น เมื่อรูปรารมณ์ผ่านทางตา กำหนดว่า เห็นหนอ ๆ เมื่อสีทวารมณ์ผ่านทางหู กำหนดว่า ได้ยินหนอ ๆ เมื่อคันธารมณ์ผ่านทางจมูก กำหนดว่า ได้กลิ่นหนอ ๆ เมื่อรสารมณ์ผ่านทางลิ้นกำหนดว่า รู้รสหนอ ๆ เมื่อโผฏฐัพพารมณ์ ผ่านทางกาย กำหนดว่า เย็นหนอ ๆ ร้อนหนอ ๆ หรืออ่อนหนอ ๆ แข็งหนอ ๆ เป็นต้น และให้พิจารณาว่า อาการที่เกิดขึ้น มีความแปรปรวนอยู่ขณะหนึ่งแล้วดับไป ตามเหตุตามปัจจัย ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ให้ผู้ปฏิบัติพิจารณาสักแต่ว่าเป็นสภาวะ หาใช้สัตว์มีบุคคลเป็นผู้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส ได้นึกคิดแต่อย่างใดไม่ โดยสภาวะเหล่านี้เกิดขึ้นแล้วดับไป เรียกว่า อนิจจัง โดยอาการที่เกิดขึ้นแล้วดับไปไม่สามารถจะคงทนอยู่ได้ ที่เรียกว่า ทุกขัง และเมื่อได้เห็น อนิจจังทุกขังอย่างชัดเจนแล้ว ความรู้ก็จะเกิดขึ้นมาอีกว่า อาการที่เกิดขึ้นและดับไปของสภาวะธรรมเหล่านี้เป็นสามัญลักษณะที่ใครจะมาอ่อนวอนขอร้องหรือบังคับบัญชาให้เป็นอย่างอื่นไม่ได้ทั้งสิ้น กล่าวคือเมื่อยังไม่เกิดก็ไม่ให้เกิดขึ้น หรือเมื่อเกิดขึ้นแล้วไม่ให้ดับไปดังนี้ ก็ไม่สามารถจะไปบังคับบัญชา หรือขอร้องอ่อนวอนให้เป็นไปตามที่ตนชอบใจได้ จึงเรียกว่า อนัตตา เมื่อผู้ปฏิบัติวิปัสสนาได้พิจารณาอยู่ในลักษณะอย่างนี้ จิตของผู้ปฏิบัติก็ไม่มี ความยึดมั่นถือมั่นย่อมหลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลาย สอดคล้องกับพระโสภณมหาเถระ เขียนไว้ในหนังสือ วิปัสสนานัย เล่ม 1 การเจริญวิปัสสนาตามหลักสติปัฏฐาน ต้องใช้สติพิจารณาอายตนะทั้งภายในและภายนอก ซึ่งเชื่อมต่อกันให้เกิดความรู้ทางใจขึ้น ด้วยการกระทบกันเป็นคู่ คือตากระทบรูป หูกระทบเสียง จมูกกระทบกลิ่น ลิ้นกระทบรส กายกระทบสัมผัสทางกาย ใจกระทบธรรมารมณ์ซึ่งย่อลงเป็นรูปกับนาม ผู้ที่เจริญสติปัฏฐานย่อมบรรลุมรรคผล และนิพพานเป็นพระอรหันต์ผู้ละกิเลสได้โดยสิ้นเชิง สามารถระงับความเศร้าโศกและความคร่ำครวญ ดับทุกข์ทางกายและโถมันสทางใจในภพนี้ (พระโสภณมหาเถระ (มหาสิสยาตอ), 2548)

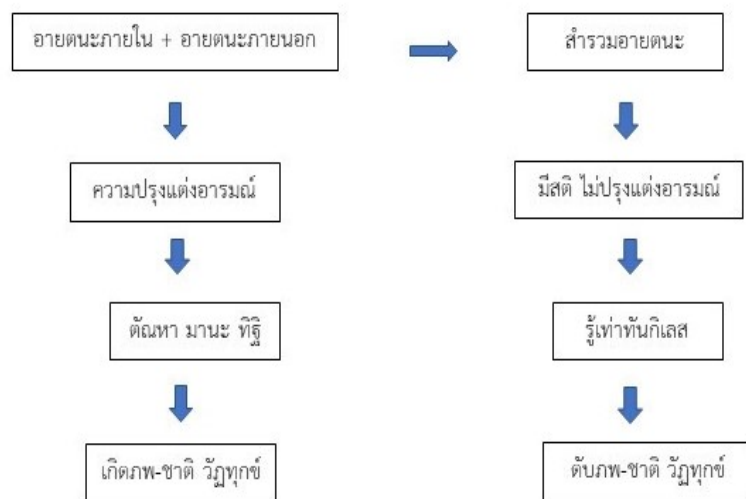
องค์ความรู้ใหม่

องค์ความรู้จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การสำรวมอายตนะในฉกัณฐสูตร” มีประเด็นสำคัญในการนำหลักการสำรวมอายตนะมาประยุกต์ใช้ได้ ดังนี้

1. การสำรวมอายตนะในการดำเนินชีวิต ในการดำเนินชีวิตประจำวันของเรานั้นต้องประสบกับเรื่องราวต่าง ๆ มากมาย ทั้งเรื่องที่เกิดขึ้นภายนอก คือสิ่งที่มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทำให้ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสัมผัส และเรื่องที่เกิดขึ้นภายในคือเรื่องทางใจที่ปรากฏต่อชีวิต ทั้ง 6 ทาง ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดของจิตใจ ทำให้เกิดความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ ไปตามเรื่องราวทั้งดีและร้าย มีความโลภมาก ความโกรธ ความหลงไหลในสิ่งที่ชอบ อารมณ์พวกนี้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ดังนั้นการนำเอาการสำรวมอายตนะมาใช้ในชีวิตประจำวันเป็นการมุ่งระมัดระวังใจตนเอง ไม่ให้หลงไปยินดีในร้ายในอารมณ์ที่ปรากฏ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มีสติรู้เท่าทันการกระทบที่เกิดขึ้นทางอายตนะตลอดเวลา

ช่วยบรรเทากิเลสไม่ให้ครอบงำจิตใจ หรือหากถูกกิเลสครอบงำจิตใจ ก็ยังมีโอกาสช่วยผ่อนหนักให้เป็นเบาไม่ล่วงละเมิดศีล ทำให้ไม่ประมาทในการดำรงชีวิต มีความปลอดภัยจากบาปอกุศลกรรม สามารถดำเนินชีวิตถูกต้องตามหลักพุทธธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

2. การสำรวจอายตนะในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน การปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานเพื่อการบรรลุธรรมเป็นอุดมการณ์หรือเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนิกชน การสำรวจอายตนะเป็นกระบวนการที่สำคัญในการเจริญอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้น ซึ่งจิตของมนุษย์นั้นเป็นที่ตั้งของความรู้สึกนึกคิด ทั้งที่เป็นกุศลและอกุศลทุกขณะจิตชีวิต ผู้ฉลาดหรือรู้เท่าทันต่อสิ่งเร้าหรืออารมณ์ที่มากกระทบ รู้จักเลือกและตัดสินใจในทางที่ถูก สามารถนำทุกสิ่งเร้ามาเป็นเครื่องมือในการสร้างปัญญาให้กับชีวิต ยกระดับจิตไม่ให้ตกเป็นทาสกิเลสตัณหา เข้าใจสิ่งทั้งหลาย มีสติปัญญารู้เท่าทันความเป็นจริงของธรรมชาติเมื่อมีการกระทบทางอายตนะ กำจัด ราคะ โทสะและโมหะ สังโยชน์ที่อาศัยตาและรูปเกิดขึ้นก็รู้ ที่ยังไม่เกิดมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้ เหตุนั้น ที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้ด้วยเหตุนั้น และที่ละได้แล้วจะไม่เกิดมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้ด้วยเหตุนั้น ผู้ที่มีการฝึกสำรวจอายตนะดีแล้ว ย่อมเป็นผู้ที่ปลอดภัยจากอกุศลและทุกข์ที่จะเกิดมาจากกิเลสต่าง ๆ สามารถขัดเกลากิเลสที่ฝังแน่นติดตัวมานานได้ หากฝึกฝนให้เกิดสติ สมาธิ และปัญญามากยิ่งขึ้น ก็สามารถนำไปเป็นพื้นฐานของการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐานขั้นสูง หากสามารถพัฒนาการฝึกเป็นลำดับจนเกิดปัญญาญาณเต็มทีเพื่อการบรรลุแจ้งซึ่ง มรรค ผล นิพพานหลุดพ้นจากวัฏฏสงสาร มีอิสรภาพอยู่เหนือสังขตธรรมทั้งปวง เป็นพระอริยเจ้าเจริญรอยตามพระศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้อย่างแท้จริง ซึ่งสามารถสรุปเป็นแผนภาพได้ดังนี้

แผนภาพที่ 1: การนำหลักการสำรวจอายตนะมาประยุกต์ใช้

สรุป

ฉฉกสูตร มีโครงสร้างอยู่ในพระไตรปิฎก เล่มที่ 14 มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ สฬายตนวรรค พระสูตรนี้พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมที่มีความเชื่อมโยงกัน ได้แก่ อายตนะภายใน อายตนะภายนอก วิญญาณสัมผัส เวทนา ตัณหา ทรงแสดงกระบวนการเกิดแห่งทุกข์ เพราะอาศัยอายตนะภายในและภายนอกกระทบกัน จึงเกิดวิญญาณ ผัสสะ เวทนา ทรงแสดงการสำรวมในอายตนะ เมื่อตาเห็นรูป หูได้ยินเสียง จมูกได้กลิ่น ลิ้นได้ลิ้มรส กายถูกต้องโผฏฐัพพะ ใจได้รู้ธรรมารมณ์ เหล่านี้ หากไม่สำรวมอายตนะแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌา และโทมนัสครอบงำ การสำรวมอายตนะเป็นการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ฝึกอบรมตนเองใน 3 ด้าน คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา และ อธิปัญญาสิกขา วิธีการฝึกการสำรวมอายตนะเมื่อรับรู้ อารมณ์ทางอายตนะทั้ง 6 ซึ่งเป็นวิธีการเพื่อควบคุมผัสสาชยตนะที่ต้องมีความสำรวมทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ หลักในการสำรวมอายตนะมุ่งเน้นการระมัดระวังใจตนเอง ไม่ให้หลงไปยินดีในร้ายในอารมณ์ที่ปรากฏ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ การเจริญอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้น เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง พิจารณาเห็นอายตนะภายในอายตนะภายนอก คือ รู้จักตา รู้จักรูป สังโยชน์ที่อาศัยตาและรูปเกิดขึ้นก็รู้ ที่ยังไม่เกิดมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้เหตุ นั้น ที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้ด้วยเหตุ นั้น และที่ละได้แล้วจะไม่เกิดมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้ด้วยเหตุ นั้น

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 สำหรับการดำเนินชีวิต ซึ่งในการดำเนินชีวิตประจำวันของเรา เมื่อได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส ได้ถูกต้องสัมผัส ก็จะทำให้เกิดความโลภมาก ความโกรธ ความหลงไหลในสิ่งที่ชอบ อารมณ์พวกนี้เกิดขึ้นมากมายในชีวิตประจำวัน ดังนั้น มนุษย์ควรนำหลักการสำรวมอายตนะนี้ไปใช้เพื่อระมัดระวังใจตนเอง ไม่ให้หลงไปยินดีในร้ายในอารมณ์ที่ปรากฏ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ มีสติรู้เท่าทันการกระทบที่เกิดขึ้นทางอายตนะตลอดเวลา

1.2 สำหรับการปฏิบัติธรรม การใช้หลักการสำรวมอายตนะเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน การเจริญอบรมปัญญาให้เกิดความรู้เท่าทันสิ่งที่เกิดขึ้น เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง พิจารณาเห็นอายตนะภายในอายตนะภายนอก คือ รู้จักตา รู้จักรูป สังโยชน์ที่อาศัยตาและรูปเกิดขึ้นก็รู้ ที่ยังไม่เกิดมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้เหตุ นั้น ที่เกิดขึ้นแล้วมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้ด้วยเหตุ นั้น และที่ละได้แล้วจะไม่เกิดมิได้ด้วยเหตุใดก็รู้ด้วยเหตุ นั้น เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

สำหรับประเด็นในการวิจัยครั้งต่อไปควรทำวิจัยในประเด็นหัวข้อเกี่ยวกับ

2.1 จากการศึกษาเรื่องการสำรวมอายตนะ ผู้วิจัยเห็นว่าพระสูตรอื่นๆ อีกที่กล่าวถึงการสำรวมอายตนะ ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาวเคราะห์การสำรวมอายตนะในพระสูตรอื่นๆ ด้วย

2.2 ผู้วิจัยเห็นว่า การสำรวมอายตนะ เป็นสิ่งจำเป็นในการดำเนินชีวิต และในการปฏิบัติธรรม ดังนั้นจึงควรมีการศึกษาหลักการสำรวมอายตนะในฝ่ายมหายานและเทียบเคียงกับคัมภีร์พระไตรปิฎก

2.3 จากการศึกษาวิเคราะห์เรื่องการสำรวมอายตนะ ผู้วิจัยเห็นว่ามียุทธศาสตร์อื่นๆ ที่น่าสนใจอีกมากมายที่เกี่ยวข้องและช่วยส่งเสริมการสำรวมอายตนะ ดังนั้น จึงควรมีการศึกษาวิเคราะห์ยุทธศาสตร์ที่สนับสนุนเกี่ยวข้องกับการสำรวมอายตนะ

บรรณานุกรม

- พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิทธิ). (2546). *หลักปฏิบัติสมณะและวิปัสสนากรรมฐาน*. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: สหธรรมมิก จำกัด.
- พระธีรพน ญาณวีโร (สมัคเรแก้ว). (2555). *การศึกษาวินัยอายตนะ 12 อันเป็นภูมิวิปัสสนา เฉพาะกรณี การปฏิบัติวิปัสสนากวาวนา 7 เดือน*. วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2555). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 35. กรุงเทพฯ: ผลิตภัณ.
- พระสุพจน์ ฐมมวฑฒโน (อยู่เจริญ). (2562). *อายตนะกับการบรรลุธรรมในพระพุทธศาสนา*. *วารสาร มจร ปริชญาปริทรรศน์*. 2(2), 51-63.
- พระโสภณมหาเถระ (มหาสียาตอ). (2548). *วิปัสสนาญ้ย เล่ม 1*. แปลและเรียบเรียงโดย พระคันธสาราภิวงศ์. ตรวจชำระโดย พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม). นครปฐม: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ซีเอไอเซ็นเตอร์.
- พุทธทาสภิกขุ. (2556). *ปฏิจาสุมุบาทจากพระโษษฐ์*. พิมพ์ครั้งที่ 8. กรุงเทพฯ: ธรรมสภา.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- จำลอง ดิษยวณิช. (2549). *วิปัสสนากรรมฐานและเขาวนอารมณ์*. เชียงใหม่: แสงศิลป์.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. (2553). *ความเข้าใจเรื่องปฏิจาสุมุบาท*. พิมพ์ครั้งที่ 3. นครปฐม: มหามกุฏราชวิทยาลัย,
- สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2561). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์*. พิมพ์ครั้งที่ 31. กรุงเทพฯ: ผลิตภัณ จำกัด.
- สุภีร์ ทุมทอง. (2555). *การพัฒนาอินทรีย์สังวร*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัทศิริวัฒนาอินเตอร์ พรินท์ จำกัด มหาชน.
- อุทัย บุญเย็น. (2545). *พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา*. กรุงเทพฯ: โพธิเนตร จำกัด.

ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร
An Analytical Study of the Process to Build up Sammāditthi
in Brahmajāla Sutta

¹พระธนายพงศ์ อาสนธิ์, ²พระมหาอุทธาน นรเชฏโฐ, ³สุเทพ พรหมเลิศ

⁴พระครูสิริรัตนบัณฑิต และ⁵ประเวศน์ อินทองปาน

¹PhraDhanāyupong Āsonthi, ²Phra Mahayuthanā Norachetto, ³SuthepPhromlert

⁴PhraKhrusirirattanabanthitta and ⁵Praves Intongpan

^{1,2,3,4}คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

^{1,2,3,4}Faculty Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

⁵คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บางเขน

⁵Faculty of Humanities Kasetsart University, Bangkok.

Corresponding author email: offoason@gmail.

Received: May 8, 2023; **Revised:** August 22, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในพรหมชาลสูตร 2) เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสัมมาทิฐิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก 3) เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหาจากข้อมูลในพระไตรปิฎก และเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง แล้วนำเสนอในรูปแบบเชิงพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) พรหมชาลสูตรมีโครงสร้างและสาระสำคัญที่เนื่องมาจากสุปปิยพราหมณ์ กล่าวจากจ้วงพระรัตนตรัย พระพุทธเจ้าจึงตรัสพรหมชาลสูตรว่า เหล่าพราหมณ์รับผัสสะไม่ถูกต้อง มีความยึดมั่นถือมั่น นำไปสู่มีจกชาติภูมิที่มีมูลเหตุ 62 ประการ บัญญัติอดีตและโลกเพราะค้นหา ทำให้มีการเกิด ภพ ชาตียวนเวียนอยู่ไม่รู้จักจบสิ้น เหล่าสงฆ์ควรรับผัสสะให้ถูก ไม่โกรธ ไม่ดีใจ มีศีลบริสุทธ 2) กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก มีเหตุปัจจัยมาจากปรโตโฆสะ เช่น กัลยาณมิตร ที่เป็นผู้แนะนำสั่งสอนเป็นผู้ชี้ทาง และ โยนิโสมนสิการที่เป็นการรู้จักคิดอย่างฉลาด กระบวนการรับรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ คือการที่อายตนะตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจสัมผัสกับสิ่งเร้า ให้รู้เท่าทัน ไม่ยินดี ไม่ยินร้าย 3) กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร เริ่มต้นเกิดจากเห็นโทษจากการรับผัสสะที่เป็นโทษ รู้จักหลีกเลี่ยงจากมีจกชาติภูมิที่เป็นการรับรู้ผัสสะในอายตนะ 6 ไม่ถูกต้อง เห็นความสำคัญของศีล ที่เป็นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตที่ดีงาม มีกัลยาณมิตรเป็นผู้ให้คำแนะนำชี้ทางถูกต้อง มีความคิดแยกกาย บุคคลควรดำเนินชีวิตโดยการรับผัสสะได้ถูกต้อง เลือกที่จะรับผัสสายตนะที่เป็นคุณ เป็นสัมมาทิฐิ

คำสำคัญ: สัมมาทิฐิ; พรหมชาลสูตร; กระบวนการ

Abstract

This research article has three objectives: 1) to analyze the structure and essence in Brahmajāla Sutta, 2) to analyze the process of creation of Sammādiṭṭhi that appears in the Tripitaka, 3) to study and analyze the process of creating Sammādiṭṭhi in Brahmajāla Sutta. This research article is a qualitative research, by studying the data in the Tripitaka, and related research papers. Using descriptive presentation.

The research found that: 1) The Brahmajāla Sutta has its structure and essence, as a result of Suppiya Brahmins uttering insults to the Triple Gems. The Lord Buddha then spoke the Brahmajāla Sutta that, the brahmins did not perceive correctly in feeling. The preconceived. lead to egotism, due to 62 things. Mandates the Ego and the World by Lust. That lead to births, worlds, lives revolving around endlessly. The monks should feel it right, not get angry or unhappy. Monks should keep pure precepts. 2) The process of creating Sammādiṭṭhi as shown in the Tripitaka had a factor from paratoghosa such as Kalyāṇamitta, who is an instructor advise, a consultant. And Yonisomanasikāra, that mean knowing to think intelligently, investigate the cause. Recognition process which is right view, that is, the six consciousnesses, eyes, ears, nose, tongue, body, and mind, to experience stimuli, you can see through a trick, not pleased not rude. 3) The process of creating right view in the Brahmachalala Sutta Beginning from seeing the harm from the bad sense. knowing how to avoid the false belief, that is the perception of the six senses that are not correct, seeing the importance of the precepts, that is the basis for living a good life. There are good people who give advice and point the right way. have a clever idea. A person should live by having the right senses. Choose to experience the vision that is Sammādiṭṭhi

Keywords: Sammādiṭṭhi; Brahmajāla Sutta; Process

บทนำ

การศึกษาสัมมาทิฐิในเรื่องนี้เริ่มจากสุปปิยปริพาชกกล่าวติเตียนพระรัตนตรัย มีความเป็นมาดังที่ปรากฏในพระสูตรว่า สมัยหนึ่ง พระพุทธเจ้าเสด็จทางไกลระหว่างราชคฤห์ กับเมืองนาลันทาพร้อมด้วยภิกษุ 500 รูป สุปปิยปริพาชกก็ได้มาตามหาลูกศิษย์คือพรหมทัตมานพในเส้นทางนี้เช่นเดียวกัน สุปปิยปริพาชกกล่าวติเตียนพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ หลายประการ ส่วนพรหมทัตมานพกลับกล่าวยกย่องทั้งสอง มีถ้อยคำขัดแย้งถกเถียงกันตลอดเวลา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/1/1)

ภิกษุทั้งหลายเมื่อได้ยินดังนั้นต่างก็ไม่พอใจ และสนทนากันถึงเรื่องที่สุปปิยะปริพาชกกล่าวลบหลู่พระรัตนตรัย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบความจึงตรัสเตือนว่า “... ถึงคนพวกอื่นจะฟังกล่าวติเตียนเรา

พระธรรมหรือพระสงฆ์ก็ตาม พวกเธอไม่ควรผูกอาฆาตแค้นเคืองขุนโจรคนพวกนั้น ถ้าพวกเธอโกรธเคืองหรือไม่พอใจพวกเขา พวกเธอก็จะประสบอันตรายเพราะความโกรธเคืองนั้นได้” และนอกจากนั้นยังตรัสว่า ถึงแม้จะมีใครกล่าวยกย่องพระองค์ หรือพระธรรม หรือพระสงฆ์ก็ตาม ก็ไม่ควรดีใจ หรือกระหยิ่มใจ เพราะอาจประสบอันตรายได้เช่นเดียวกัน (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/6/3)

จากพระสูตรแสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าสอนให้สงฆ์ทั้งหลายมีความหนักแน่น ไม่โกรธ เมื่อมีผู้ติเตียน ไม่ดีใจเมื่อมีผู้สรรเสริญ นอกจากนั้นพระพุทธองค์ยังทรงกล่าวว่า สิ่งที่จะทำให้สังขารดับก็คือศีล พรหมชาลสูตรเป็นพระสูตรแรกในพระสุตตันตปิฎก อยู่ในทีฆนิกายที่มีพระสูตรยาวๆ ถึง 34 พระสูตร มีความสำคัญมาก คล้ายกับเป็นการเปิดฉากให้เห็นถึงความคิดความเห็นของคนอินเดียในสมัยนั้นที่แตกต่าง ไปจากพระพุทธศาสนา ในพระสูตรนี้มีเนื้อหาว่าด้วยศีล 3 ระดับ คือจุลศีล มัชฌิมศีล และมหาศีล อันเป็น แนวทางการปฏิบัติตนของพระภิกษุในพระพุทธศาสนา ยังตรัสถึงทัศนะทางปรัชญาและแนวทางการปฏิบัติของลัทธิต่างๆ ในสมัยพุทธกาล เรียกว่า ติฎฐิ 62 ประการ (พระกวีวรรณ (จันทน์ ชุตินธโร), 2556)

พรหมชาลสูตร กล่าวถึงศีลอันเป็นข้อปฏิบัติเบื้องต้นของการเป็นสมณะที่ดี ด้วยการนำเอาศีลมาเป็นข้อโต้แย้งทางความคิดและการปฏิบัติและกล่าวเรื่องติฎฐิว่า สมณพราหมณ์ทุกคนที่มีความเห็นต่างเหล่านี้ เพราะมีมิจฉาติฎฐิ เริ่มต้นจากผัสสะ การสัมผัสด้วยอายตนะ 6 จึงเกิดเวทนา (การเสวยอารมณ์) เพราะเหตุที่มีเวทนา จึงเกิดตัณหาความทะยานอยาก เพราะเหตุที่มีความทะยานอยาก จึงมีความยึดมั่นถือมั่น หรืออุปาทาน เพราะเหตุที่มีความยึดมั่นถือมั่น จึงมีภพ คือ ความมี ความเป็น เพราะเหตุที่มีความมีความเป็น จึงมีชาติ คือความเกิด เพราะเหตุที่มีความเกิด จึงมีความแก่ ความตาย ความเศร้าโศก คร่ำครวญ ฯลฯ (พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/146/45) พราหมณ์เหล่านั้นรับผัสสะไม่ถูกต้อง ย่อมติดอยู่ในข่ายความเห็นผิด (มิจฉาติฎฐิ) มี 62 ประการเหมือนปลาติดข่าย ดังปรากฏในพรหมชาลสูตรว่า สมณพราหมณ์เหล่านั้นรับผัสสะ นำไปสู่เวทนา สุดท้ายก็คือความทุกข์ ติฎฐิไม่อาจนำไปสู่ความดับทุกข์ได้ พราหมณ์เหล่านั้นถูกติฎฐิ 62 ซึ่งเป็นดุจตาข่ายปกคลุมเอาไว้ ตกอยู่ในตาข่ายเมื่อไพล่ขึ้นก็ไพล่อยู่ในตาข่าย ติดอยู่ในตาข่ายนี้ เปรียบเหมือนชาวประมงผู้ชำนาญใช้แหตัก ทอดลงในหนองน้ำเล็กๆ บรรดาสัตว์ตัวใหญ่ในหนองน้ำแห่งนี้ทั้งหมด ถูกแหครอบเอาไว้อยู่ในแหนี้ เมื่อผุดขึ้นก็ผุดอยู่ในแหนี้ ติดอยู่ในแหนี้ถูกครอบเอาไว้ สมณะหรือพราหมณ์ตกอยู่ในตาข่าย ติดอยู่ในตาข่าย ถูกคลุมเอาไว้ เมื่อไพล่ขึ้นก็ไพล่อยู่ในตาข่ายนี้เอง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/6/3) ซึ่งเป็นขอบข่ายของผัสสะ ที่ทำให้สมณพราหมณ์หลงอยู่ในความเห็นผิด (ติฎฐิ 62 ประการ) ปกคลุมเอาไว้ถูกครอบเอาไว้เหมือนปลาติดข่าย เช่นเดียวกัน ไม่สามารถที่จะไพล่พ้นจากตาข่ายได้ ติฎฐิ 62 นั้น พระพุทธเจ้าทรงจัดว่าเป็นมิจฉาติฎฐิ ทั้งสิ้น เพราะมิจฉาติฎฐิย่อมเกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไม่เป็นความสุขแก่คนอื่น เพื่อความพินาศ ไม่ใช่เพื่อประโยชน์เกื้อกูล สร้างความทุกข์แก่ผู้อื่น แต่สามารถขจัดได้ด้วยสัมมาติฎฐิ

ในมหาจิตตาริสกสูตร ระบุว่า “สัมมาติฎฐิย่อมทำลายมิจฉาติฎฐิได้ และบาปอกุศลธรรมทั้งหลาย ที่มีมิจฉาติฎฐิเป็นปัจจัย ก็ถูกสัมมาติฎฐิทำลาย กุศลธรรมทั้งหลายอันมีสัมมาติฎฐิเป็นปัจจัย ย่อมถึงความเจริญเต็มที่จนถึงสัมมาวิมุตติย่อมทำลายมิจฉาวิมุตติได้ ฯลฯ” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/112/181) สาระสำคัญในพระสูตรนี้ก็คือ สัมมาติฎฐิย่อมทำลายมิจฉาติฎฐิ และบาปอกุศล

เนื่องจากอริยชา อันมีมีจฉาภิภูมิจึงเป็นปัจจัยที่ถูกสัมมาทิฐินั้นทำลายลง คุณงามความดีทั้งหลายที่มีสัมมาทิฐิเป็นปัจจัย ย่อมพัฒนาไปจนถึงที่สุดจนถึงการหลุดพ้น

จากความเป็นมาและความสำคัญดังกล่าวมาแล้วนั้น ผู้วิจัยซึ่งเป็นพระภิกษุอยู่ในพระพุทธศาสนา จึงมีความสนใจที่จะทำการศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการวางกระบวนการสร้างความคิดเห็นที่ถูกต้อง ในการรับรู้ในผัสสะที่มี ศีล และสัมมาทิฐิเป็นพื้นฐานสามารถจัดมิจฉาภิภูมิจึงได้ เพื่อที่จะเป็นการวางแนวทางในการสร้างสัมมาทิฐิในบุคคลสืบต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในพรหมชาลสูตร
2. เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสัมมาทิฐิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก
3. เพื่อวิเคราะห์กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา พระไตรปิฎกวิเคราะห์ เกี่ยวเนื่องกับวิทยานิพนธ์เรื่อง “กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร” ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) จากการวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) เป็นวิธีการศึกษาวิเคราะห์ (Analytical Method) ผู้วิจัยได้จัดขั้นตอนแห่งการดำเนินการวิจัย ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 ผู้วิจัยศึกษาเนื้อหาและแนวคิดทฤษฎีจากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Sources) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช 2539 พระไตรปิฎกอรรถกถาภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยพุทธศักราช 2559

2. ข้อมูลในชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจาก หนังสือ เอกสาร งานวิจัย บทความวิชาการ เอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์

ขั้นตอนที่ 2 จัดหมวดหมู่ข้อมูล รวบรวมข้อมูล จากเอกสารต่างๆ ในแต่ละประเด็น คือ

1. จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาโครงสร้างและสาระสำคัญในพรหมชาลสูตร รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) เรียบเรียงให้เป็นหมวดหมู่ เพื่อเป็นฐานในการวิจัยในขั้นต่อไป นำเสนอผลงานวิจัยในหัวข้อ “โครงสร้างและสาระสำคัญในพรหมชาลสูตร”

2. จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษากระบวนการสร้างสัมมาทิฐิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และหลักวิชาที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา และข้อมูลจากหนังสือ เอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง รวมถึงข้อมูลจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ แล้วนำเสนอผลงานวิจัยในหัวข้อ “กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพระไตรปิฎก”

3. จากวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 วิเคราะห์ สังเคราะห์ ข้อมูลและใช้วิธีการตีความสร้างข้อสรุปจากข้อมูลที่เกี่ยวข้อง แล้วสังเคราะห์ข้อมูลตามข้อเท็จจริง สรุปลงในหัวข้อ “ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร”

ขั้นตอนที่ 3 ดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล รวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่ได้ข้างต้น และนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์โดยมีกระบวนการวิจัย (Research Process) ดังนี้ วิเคราะห์ปัญหาที่พบในพรหมชาลสูตร คือปัญหาจากเป็นมิจฉาทิฐิที่เป็นความเห็นผิด วิเคราะห์โครงสร้างพรหมชาลสูตร ศีลระดับต่างๆ ในพรหมชาลสูตร สาเหตุของทิฐิ 62 และวิเคราะห์กระบวนการรับรู้ผัสสะที่เป็นปฏิจกสมุปบาท ผัสสายตนะ 6 ที่เป็นคุณ และ ผัสสายตนะเป็นโทษ

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลข้อมูลการวิจัย และ รูปแบบการนำเสนอผลการวิจัย กล่าวคือ สรุปผลการวิจัยให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ทั้ง 3 ข้อ สรุปผลเสนอองค์ความรู้ใหม่ องค์ความรู้ใหม่ที่ได้เป็นหลักธรรมที่เป็นตัวละ หรือ ทำลายมิจฉาทิฐิได้ เป็นสัมมาทิฐิ ขั้นตอนในกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิ มาจากแนวคิดที่ว่าเหล่าพรหมณ์อื่นๆ ที่ยึดมั่นในทิฐิ 62 ประการ เพราะเป็นผู้ไม่รู้ไม่เห็นความจริง เพราะผัสสะเป็นปัจจัย และจัดทำเป็นรายงานฉบับสมบูรณ์ แล้วนำเสนอในรูปแบบของการพรรณนา

ผลการวิจัย

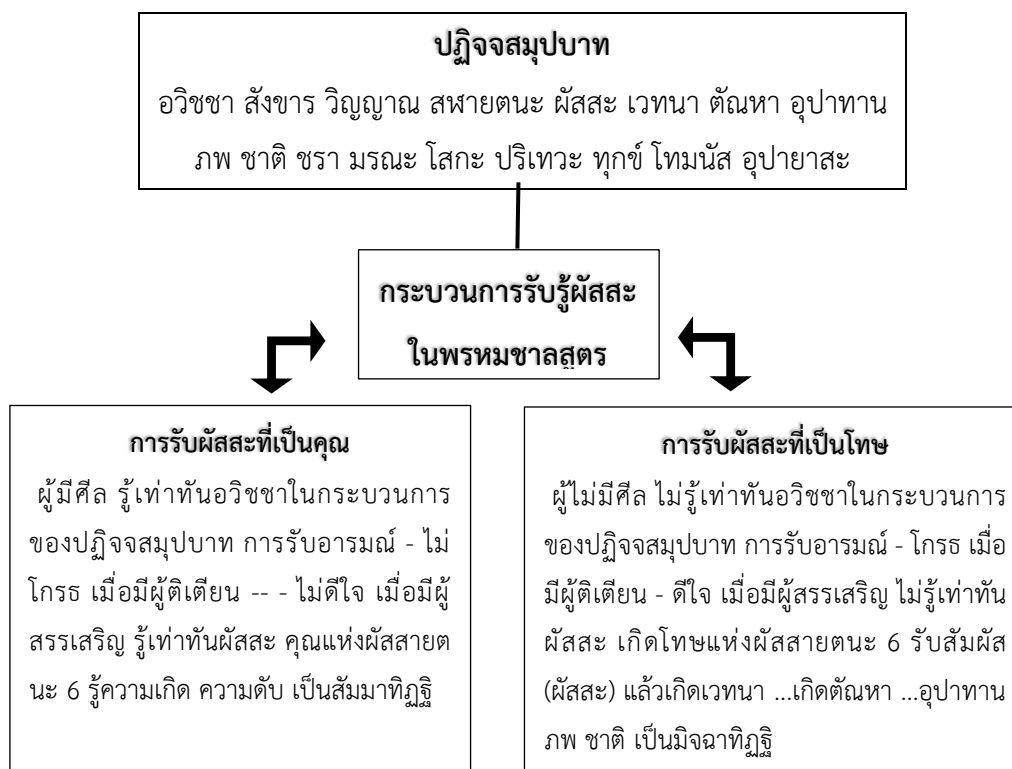
วัตถุประสงค์ที่ 1 พบว่า โครงสร้างและสาระสำคัญในพรหมชาลสูตร เกี่ยวข้องกับศีล และทิฐิ 62 ปฏิจกสมุปบาท ที่สัมพันธ์กับกระบวนการรับรู้ผัสสะในพรหมชาลสูตร มีผลการวิจัย ดังนี้

1. ศีล 3 ระดับ คือ จุลศีล มัชฌิมศีล มหาศีล แสดงศีลที่เป็นข้อห้ามมากกว่าศีลที่เป็น ข้ออนุญาต เช่นมหาศีลเป็นลักษณะของศีลที่เป็นการเว้นขาดจากการเลี้ยวซีพผิดทางที่เป็นเดรัจฉานวิชา เช่น ทำนายลักษณะ การพยากรณ์ บางข้อเป็นข้อปฏิบัติตนขั้นพื้นฐานที่มีผลให้ปุถุชนให้ตั้งอยู่ในความดีงาม มีความปกติสุข และไม่มีการเบียดเบียน ทรงชี้ให้เห็นว่า ปุถุชนที่กล่าวยกย่องพระองค์นั้น เพราะศีลเป็นสาเหตุทั้งสิ้น พระพุทธเจ้าปฏิบัติตนอยู่ในศีลเหล่านี้ จนเป็นที่สรรเสริญของชาวโลก ในยุคสมัยพุทธกาลที่มีการนำเอาศีลมาเป็นข้อโต้แย้งทางความคิด และในวิธีการปฏิบัติ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงแสดงเรื่องศีลไว้ในพระสูตรนี้ในช่วงต้นของสมัยพุทธกาล ซึ่งเป็นศีลที่พระพุทธองค์ ทรงยอมรับว่ามีความงดงาม และสอดคล้องกับหลักมัชฌิมาปฏิปทา ศีล เป็นเบื้องต้นในการประพฤติดิปฏิบัติ ทำให้จริยวัตรหรือความประพฤติดีงาม ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นก่อน เป็นบาทฐานที่ง่ายต่อการเจริญสติ สมาธิ หรือ เจริญภาวนา

2. ทิฐิ 62 ที่แบ่งออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ความเห็นกำหนดขั้นส่วนอดีต มี 18 กลุ่ม และความเห็นกำหนดขั้นส่วนอนาคต มี 44 กลุ่มรวมเป็น 62 เป็นความเห็นผิด ของผู้ไม่รู้ไม่เห็นความจริง เนื่องจาก 1. เป็นความแสบหา ความดีนรของคนที่ค้นหา 2. เพราะผัสสะเป็นเหตุ 3. ว่าด้วยสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ 4. ว่าด้วยวิญญูะที่เจ้าลัทธิตั้งไว้ มีหลายกลุ่มที่แสดงทิฐิต่างๆ ทั้งหมดถูกทิฐิ 62 นี้ซึ่งเป็นจุดตายายปกลุมเอาไว้ ตกอยู่ในตาข่ายนี้ เมื่อโผล่ขึ้นก็โผล่อยู่ในตาข่ายนี้ ติดอยู่ในตาข่ายนี้ ถูกปกลุมเอาไว้ (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/145/46) ขอบเขตของทิฐิจจะเป็นตัวนำพาและกำหนดชีวิต ทั้งในด้านความคิด

และการแสดงออก โดยที่ครอบคลุมไปถึงความเชื่อที่มาจากอุปาทานในชั้นของมนุษย์ ความยึดมั่นถือมั่นใน เวทนา ฯลฯ สัญญา ฯลฯ สังขาร ฯลฯ

3. กระบวนการรับรู้ผัสสะในพรหมชาลสูตร ผัสสะมีบทบาทอยู่ในวงจรปฏิจจนุปบาท กระบวนการรับรู้ของมนุษย์จะเริ่มต้นจากผัสสะ การถูกต้องทำให้เกิดความรู้สึก ผัสสายนะเป็นความประจวบ กันแห่งสามสิ่ง คือ อายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) อายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์) และ วิญญาณ ผัสสะ หรือสัมผัสมีความสำคัญเป็นอย่างมากในกระบวนการรับรู้เพราะผัสสะเป็น แหล่งแห่งความรู้ (วิญญาณ) ความรู้ทั้งหมดทุกอย่างทุกประเภทเกิดจากผัสสะ (การรับรู้) หรือเกิดขึ้นที่ผัสสะ ผลที่ตามมาคือเกิดความรู้สึกต่อ อารมณ์ (เวทนา) ในที่นี้คืออาศัยการรับรู้โดยผ่านอายตนะ (แดนรับรู้) ทั้ง 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กายและใจ ซึ่งความรู้สึกทั้งหมดนี้เรียกว่า วิญญาณ (อายตนะ) ข้างนอกมากกระทบอายตนะ ข้างใน ก็เกิดวิญญาณ) คือรูป เสียงกลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ ผัสสะ เป็นการกระทบกันระหว่างอายตนะ ภายใน เช่น ตา เป็นต้น กับอายตนะภายนอก มีรูป เป็นต้น ที่ทำงานร่วมกับวิญญาณ จึงเรียกผัสสายนะ คือ การรับรู้ทางอายตนะทั้ง 6 ภายนอกและภายใน ทุกครั้งที่วิญญาณเกิดนามรูป สฬายตนะและผัสสะต้องเกิด ร่วมด้วยเสมอ ผัสสะนี้ก็สัมผัสอารมณ์พร้อมกันนั้นก็เป็นปัจจัยแก่เวทนา ผัสสะ ได้แก่ มีการกระทบอารมณ์ทำ ให้จิตกับอารมณ์ติดต่อกัน มีการประชุมร่วมกันระหว่างวัตถุอารมณ์และจิต อายตนะภายใน 6 + อายตนะ ภายนอก 6 เกิดผัสสะ ในพระสูตรนี้ทรงกล่าวในนัยยะของวงจรปฏิจจนุปบาทฝ่ายเหตุ เป็นกระบวนการ เกิดขึ้นของผัสสะ ทำให้เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน ดังแผนภาพ

แผนภาพที่ 1 : กระบวนการรับรู้ผัสสะ

จากแผนภาพ กระบวนการรับรู้ผัสสะหรือผัสสาอายตนะ มีบทบาทอยู่ในวงจรปฏิจสงมุปาบาท เพราะในกระบวนการรับรู้ของมนุษย์จะเริ่มต้นจากผัสสะ ความหมายในทางพระพุทธศาสนาผัสสะหมายถึง สัมผัส การกระทบ การถูกต้องทำให้เกิดความรู้สึก ผัสสาอายตนะเป็นความประจวบกันแห่งสามสิ่ง คือ อายตนะภายใน (ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) อายตนะภายนอก (รูป เสียง กลิ่น รส โสภณัญฑะ ธรรมารมณ) และวิญญาณ กล่าวคือ (1) การรับรู้ผัสสะที่เป็นโทษ หรือ โทษจากผัสสาอายตนะ ในพรหมชาลสูตรกล่าวถึงการรับรู้สัมผัสที่ไม่ถูกต้องเป็นมิจฉาทิฎฐิ เพราะไม่ได้เรียนรู้ จึงทำให้ไม่เข้าใจในปฏิจสงมุปาบาท การไม่สำรวม ในอายตนะทั้ง 6 ทำให้ไม่สามารถรักษา กาย วาจา ใจ ไม่ให้ทำตามอำนาจกิเลส การไม่สำรวมในอายตนะ ทำให้เกิดผัสสาอายตนะที่เป็นโทษ (2) การรับรู้ผัสสะที่เป็นคุณ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า คุณจากผัสสาอายตนะ เมื่ออายตนะภายใน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระทบกับอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณัญฑะและธรรมารมณ เรียกว่า ผัสสาอายตนะ ในกรณีนี้ที่ตาเห็นรูปนั้นควบคุมหยุดอยู่เพียงการเห็นรูป ไม่ให้เกิดความรู้สึกว่า สวย หรือไม่สวย ชอบหรือไม่ชอบ หยุดอยู่เพียงการกระทบกันนั้น ลักษณะนี้คือการควบคุมตัณหา ไม่ให้เกิด เป็นแต่อาการสักว่าเห็นเท่านั้น วงจรปฏิจสงมุปาบาทที่เป็นคุณ ในทรรคของพุทธทาสภิกขุ คือ การควบคุมกิเลสตัณหา คือการยับยั้งได้ชั่วขณะที่มีสติ คนเราสามารถควบคุมตัณหาได้ด้วยการปฏิบัติในชีวิต เมื่ออายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กระทบกับอายตนะภายนอก คือ รูป เสียง กลิ่น รส โสภณัญฑะ และธรรมารมณ ควบคุมได้เมื่อมีการกระทบกัน (พุทธทาสภิกขุ, 2549)

วัตถุประสงค์ที่ 2 พบว่า กระบวนการสร้างสัมมาทิฎฐิในพระไตรปิฎก มาจากปัจจัย 2 ประการ คือ ปรโตโฆสะ กับ โยนิโสมนสิการ

2.1 ปรโตโฆสะ เสียงจากผู้อื่น การกระตุ้นหรือชักจูงจากภายนอก คือ การรับฟังคำแนะนำ สั่งสอนเล่าเรียนความรู้ สนทนาซักถาม ฟังคำบอกเล่าชักจูงของผู้อื่น โดยเฉพาะการสดับสัทธรรมจากท่าน ผู้เป็นกัลยาณมิตร กัลยาณมิตรเป็นปรโตโฆสะ เป็นปัจจัยภายนอก มีความสำคัญ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายความจากพระสูตรว่า กัลยาณมิตตตา ความมีกัลยาณมิตร คือ มีผู้แนะนำสั่งสอนที่ปรึกษา เพื่อนที่คบหา และบุคคลผู้แวดล้อมที่ดี มีความรู้จักเลือกเสวนาบุคคล เข้าร่วมหมักกับท่านผู้ทรงคุณทรงปัญญา มีความสามารถ ซึ่งจะช่วยเหลือ สนับสนุนชักจูง ชี้ช่องทาง เป็นแบบอย่าง ตลอดจนเป็นเครื่องอุดหนุนเกื้อกูลแก่กันให้ดำเนินก้าวหน้าไปด้วยดีในการครองชีวิต ธรรมปฏิบัติ สิ่งแวดล้อมทางสังคมที่ดี (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตฺโต), 2564) ส่วนพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึงกัลยาณมิตร ว่า กัลยาณมิตรเป็นบุคคลที่ชี้ทางประโยชน์สูงสุด ในฐานะครูอาจารย์ พระศาสดาคูกับธรรมะ นักปฏิบัติคู่กับปริยัติ สรุปลความได้ว่ามรรคนั้นแหละเป็นเพื่อนที่ดีหมายเอาธรรม นักปฏิบัติ ยอมรับนักปริยัติว่าเป็นกัลยาณมิตร ด้วยผู้ปฏิบัติก็เข้าไปหาผู้รู้ปริยัติ ไต่ถาม สอบถามเอาหลักปริยัตินั้นไปปฏิบัติแล้วยังคอยติดต่อกันอยู่เสมอ ก็ยังให้สำเร็จประโยชน์ได้ ท่านนิยมเรียกผู้สอนธรรมะในทางดับทุกข์นี้ว่าเป็นกัลยาณมิตร คือบุคคลประเภทที่เรียกว่าผู้ชี้ทางถึงแม้พระพุทธเจ้าจะเป็นผู้ชี้ทางก็อยู่ในฐานะกัลยาณมิตร” (พุทธทาสภิกขุ, 2549) ในเมฆียะสูตรระบุถึงความสำคัญข้อแรกสำหรับผู้จะบำเพ็ญเพียร พระพุทธเจ้าทรงแนะนำว่า ในประการแรกจะต้องมีกัลยาณมิตร ประการต่อมาให้มีศีลและอาจารย์ ประการความเพียร เป็นผู้ที่มีปัญญา (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 25/26/23)

2.1 โยนิโสมนสิการ การใช้ความคิดถูกวิธี ความรู้จักคิด คิดเป็น คือกระทำให้ใจ โดยแยบคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้น หรือปัญหานั้นๆ ให้เห็นตามสภาวะ และตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 12/452/491) โยนิโสมนสิการ คือ การคิดแบบใช้ปัญญาการทำใจให้แยบคาย หรือคิดแบบแยบคาย ถูกวิธี มีความสำคัญมาก ดังพุทธพจน์ในสังยุตตนิกาย มหาวรรค ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เมื่อดวงอาทิตย์กำลังจะอุทัย ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อน เป็นบุพนิมิต ฉะนั้น โยนิโสมนสิการสัมปทา (ความถึงพร้อมด้วยการมนสิการ โดยแยบคาย) ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิต เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ 8 ฉะนั้น” (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 19/55/44)

โยนิโสมนสิการคือการคิดที่ใช้ปัญญาและทำให้ปัญญาเจริญงอกงามยิ่งขึ้น ต้องมีสติปัญญาเป็นตัวกำกับ โยนิโสมนสิการเป็นหลักธรรมภาคปฏิบัติที่ก่อให้เกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวัน ส่งเสริมคุณลักษณะที่ดีในการฝึกอบรมตนอย่างมีปัญญา วิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ ประมวลได้เป็นแบบใหญ่ๆ 10 แบบ ดังต่อไปนี้ 1) วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ คิดแบบมีเหตุผล เช่นพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้โดยใช้วิธีการคิด แบบสืบสาวหาเหตุจากปัจจัย พระองค์ตั้งคำถามขึ้นมาเกี่ยวกับเวทนา ได้แก่ ความรู้สึกสุขทุกข์ โดยทรงพิจารณาว่าเวทนาที่เป็นสุขเป็นทุกข์นี้เกิดขึ้นโดยมีอะไรเป็นปัจจัย แล้วพระองค์ก็สืบสาวไปก็ทรงค้นพบว่า มีผัสสะ เป็นต้น 2) วิธีคิดแบบแยกแยะ ส่วนประกอบ คือ การคิดจำแนกแยกแยะองค์รวมของสิ่งต่างๆ ออกเป็นองค์ย่อยๆ ทำให้มองเห็นความคิดเห็นและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบย่อยเหล่านั้นว่ามีความเกี่ยวข้องต่อเนื่องกัน เป็นเหตุเป็นผลและพึ่งพาอาศัยกันอย่างไร จึงประสานสอดคล้องกันเป็นองค์รวม วิธีคิดแบบนี้จะทำให้เรา รู้ และเข้าใจสิ่งต่างๆ ตามสภาพความเป็นจริง 3) วิธีแบบสามัญญลักษณะ คือ คิดแบบไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คือคิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา ชีวิตของคนเราก็เป็นเช่นนี้เป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้ทุกขังมีแต่ความทุกข์อนัตตาไม่มีตัวตนที่แน่นอน 4) วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือ วิธีคิดแบบแก้ปัญหา คือ การพิจารณาปัญหามีอะไรบ้าง (ทุกข์) สาเหตุอยู่ที่ใด (สมุทัย) แนวทางและเป้าหมายของการแก้ปัญหาที่ตั้งไว้ (นิโรธ) พิจารณาวิธีการ ดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมาย (มรรค) ซึ่งเราสามารถใช้เป็นหลักยึดในกระบวนการพิจารณาถึงความจริง และ นำไปสู่การคิดตามกระบวนการนี้ 5) วิธีคิดแบบอรรถธรรมสัมพันธ์ คิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นการคิดแบบสัตบุรุษ หรือสัปบุรุษธรรมอันเป็นคุณสมบัติของคนดี คือ รู้จักเหตุ รู้จักผล รู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักบุคคล รู้จักชุมชน 6) วิธีคิดแบบเห็นคุณ-โทษและทางออก คือ มองในเชิงคุณค่าว่า สิ่งนั้นๆ มีคุณในแง่ไหน มีโทษในแง่ไหน มองทั้งคุณและโทษ แล้วก็หาทางออกที่จะแก้ไข 7) คิดแบบคุณค่าแท้-คุณค่าเทียม รู้จักแยกแยะสิ่งดีชั่วได้อย่างมีเหตุผล สิ่งนั้นมีค่าจริงไหม เช่น นาฬิกาคุณค่าแท้คือบอกเวลา คุณค่าเทียมคือความโก้หรู 8) วิธีคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม คิดแบบปลูกเร้าคุณธรรมหรือชุดความดี หมายถึง การบำเพ็ญความดี ซึ่งจะต้องกระทำให้ถึงที่สุด 9) วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือ คิดอยู่ในปัจจุบัน คือ อยู่กับความเป็นจริงในปัจจุบันไม่ว่าจะทำงาน หรือ กริยาท่าทาง ยืน เดิน นั่ง นอน กิน ฯลฯ 10) วิธีคิดแบบวิภาษวาท (แบบจำแนก) คือ คิดแบบ รอบด้าน แยกแยะ มองสิ่งต่างๆ ในหลายๆ มุมอย่างละเอียดรอบคอบ การคิดทั้ง 10 ข้อที่กล่าวมาสามารถสรุปได้สั้นๆ 4 ข้อ คือ 1) คิดเป็นระเบียบ 2) คิดถูกวิธี 3) คิดเป็นเหตุเป็นผล 4) คิดให้เกิดการกระทำที่เป็นกุศล วิธีการคิดแบบโยนิโสมนสิการทั้ง 10 ประเภทนี้ถือว่า

เป็นความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยภายนอก หรือ ปรโตโฆสะ เป็นขั้นตอนสำคัญที่ทำให้เกิดการพัฒนาก้าวผ่านเข้าไปสู่องค์ประกอบภายใน ที่สามารถทำให้ดับทุกข์ได้ องค์ประกอบภายในคือ โยนิโสมนสิการ เป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิฐิ ที่สามารถทำให้ดับทุกข์ได้อย่างแท้จริง เป็นความคิดที่มีการเริ่มจากสภาพที่เป็นความจริงตามหลักปฏิจจสมุปบาท

กระบวนการรับรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ หรือ ผัสสายตนะ คือ การเห็นตามสิ่งทั้งหลายเป็นจริงมีกระบวนการรับรู้ที่อายตนะ มีการรับผัสสะอย่างไม่ถูกต้องแล้วนำไปสู่เวทนา จึงนำไปสู่ตัณหา เป็นต้นตอแห่งปัญหาทั้งปวงเป็นเหตุแห่งทุกข์ การรับรู้ จะเกิดขึ้นต่อเมื่อมีองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ อายตนะ อารมณ วิญญาณ เรียกว่า ผัสสะ คือการรับรู้ตนเอง ในการรับรู้ส่วนประกอบที่สำคัญคือเวทนา โดยทำหน้าที่เป็นเครื่องชี้บอกอะไรเป็นอันตรายแก่ชีวิตควรหลีกเลี่ยง อะไรเกื้อกูลแก่ชีวิตควรถือเอาประโยชน์ได้ เวทนาจึงช่วยให้กระบวนการรับรู้ที่ดำเนินต่อไป สามารถสร้างความรู้ ความเข้าใจ ที่ครบถ้วนบริบูรณ์เป็นประโยชน์ยิ่งขึ้น (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตโต), 2564) พุทธทาสภิกขุบรรยายเรื่องผัสสายตนะ โดยใช้คำว่า อายตนิกรรม (ธรรมที่เนื่องอยู่กับอายตนะ) สรุปได้ว่า ธรรมที่เนื่องอยู่กับอายตนะ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รู้ อายตนะแล้วก็จะรู้จักสิ่งที่มีเนื่องอยู่กับอายตนะ ปัญหาจริงๆ อยู่ที่เวทนา ทำอย่างไรจะหาวิธีที่เราจะหลุดออกมาเสียได้จากอิทธิพลของเวทนา คือ ให้มีสัมมาทิฐิ มีสติสัมปชัญญะเพียงพอที่จะควบคุมจิต ควบคุม ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2525)

สรุปความว่ากระบวนการรับรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ คือ เห็นตามความเป็นจริงของสิ่งทั้งหลาย การรับ ผัสสะในผัสสายตนะมีองค์ประกอบคือ อายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ ทำให้เกิดผัสสะ เรียกว่า ผัสสายตนะเป็นจุดหัวเลี้ยวหัวต่อทางจริยธรรม บุคคลต้องมีสติปัญญารู้เท่าทันผัสสะและเวทนา

วัตถุประสงค์ที่ 3 พบว่า กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร มาจากการมองเห็น ปัญหาทั้งหลายในชีวิตมนุษย์ที่มาจากการรับรู้ผัสสะที่ไม่ถูกต้อง เป็นมิจฉาทิฐิ การรับรู้อายตนะภายใน และอายตนะ ภายนอกที่เข้าใจตามได้ยาก มีการรับรู้ทางวิญญาณก่อนแล้วก็มีสัมผัส แล้วก็มีเวทนา ถ้าควบคุม สิ่งเหล่านี้ไว้ได้ เรียกว่าเป็นสัมมาทิฐิ จะไม่มีทุกข์หรือสุขใด ๆ กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในเบื้องต้นต้องมีศีล เพื่อเป็น พื้นฐานที่สำคัญในการปฏิบัติตน ศีลเป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม ดังปรากฏในพรหมชาลสูตร ซึ่งกล่าวถึงความสำคัญของศีล โดยที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าสิ่งที่คนทั่วไปจะกล่าวชม พระองค์ได้ถูกต้อง คือเรื่องศีลเท่านั้น

ธรรมที่เป็นหัวใจสำคัญของกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก คือ กัลยาณมิตร และในหลักธรรมสำคัญกล่าวถึงการเข้าหาผู้รู้ เป็นหลักสำคัญ คือ ความเป็นกัลยาณมิตรนั่นเอง ในประเด็น สุดท้าย ผู้วิจัยได้นำเอาสาระที่สำคัญในพรหมชาลสูตรมาเป็นพื้นฐาน คือ การรับผัสสะ ในองค์ 3 คืออายตนะ ภายนอก อายตนะภายใน และ การรับรู้ คือวิญญาณ คือผัสสายตนะที่เป็นต้นเหตุของทิฐิ 62 เป็น กระบวนการรับรู้ผัสสะในพรหมชาลสูตร ผู้วิจัยเลือกที่จะนำเอาผัสสายตนะที่เป็นคุณมาเป็นกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร

อภิปรายผลการวิจัย

1. พบว่า โครงสร้างและสาระสำคัญในพรหมชาลสูตรเกี่ยวข้องกับศีล และทิวฏฐิ 62 ปฏิจจนูปบาท กระบวนการรับรู้ผัสสะในพรหมชาลสูตร เหตุแห่งความยึดมั่นถือมั่น ในพรหมชาลสูตรกล่าวถึง ทิวฏฐิ 62 ประการ เพราะการรับรู้ผัสสะที่ไม่ถูกต้อง (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 14/420/470) เป็นเหตุให้มีเป็นความเห็นผิด สร้างกลุ่มแนวคิดทฤษฎี และวิธีการวางตัวที่ไม่ถูกต้อง เป็นมิจฉาทิวฏฐิเป็นปัญหาจากกระบวนการรับรู้ผัสสะที่ไม่ถูกต้อง เรียกว่าเป็นผัสสาชยตนะที่เป็นโทษ แต่พระพุทธเจ้าสอนให้วางจิตเป็นกลาง คือ “ไม่ยินดี ไม่โกรธ” เป็นหลักคำสอนมิให้โกรธเมื่อมีผู้ตีเตียน และไม่ให้นิเวศเมื่อมีผู้สรรเสริญ คือ ไม่บังคับให้ศรัทธาซึ่งสอดคล้องกับความในพรหมชาลสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/6/3) หากแต่มีเหตุและผลให้ไปพิจารณาเอง ส่วนพระพุทธเจ้านั้นเป็นผู้ถอนตัณหาอันจะทำให้ติดอยู่ในภพชาติได้และชี้ให้เห็นว่า มีความเป็นไปได้ที่บุคคลอื่นๆ จะหลุดพ้นจากข่ายแห่งทิวฏฐิ 62 คือความยึดมั่นถือมั่นดังกล่าวมานี้

2. พบว่า กระบวนการสร้างสัมมาทิวฏฐิที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เป็นความเห็นชอบที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักแห่งเหตุและผล เป็นส่วนแห่งบุญ ไปจนถึงการมีปัญญาที่ไถ่ถอนกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดาน ละอกุศล ละอวิชชาเสียได้ เมื่อใดที่รู้ชัดตณหา เหตุเกิดแห่งตณหา ความดับแห่งตณหาและข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งตณหา เมื่อนั้น ย่อมทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ชื่อว่าเป็นผู้มีสัมมาทิวฏฐิ ดังปรากฏในสัมมาทิวฏฐิสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 12/89/83) สัมมาทิวฏฐิมิ 2 ประการ คือ (1) โลภียสัมมาทิวฏฐิ ได้แก่ ความเห็น ความเชื่อ ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิตที่ถูกต้องตามหลักแห่งความดี สอดคล้องกับศีลธรรมโดยทั่วไป เช่น มีศรัทธาในทานที่ให้แล้ว ยัญที่ทำแล้ว การเช่นสรวงหรือการบูชา วิบากแห่งกรรมดีกรรมชั่วมีผลจริง โลกนี้มีจริง โลกหน้ามีจริง มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ที่ผุดเกิดขึ้นมีจริง พระอรหันต์ผู้สามารถรู้แจ้งโลกนี้โลกหน้ามีอยู่จริง สัมมาทิวฏฐิประเภทนี้เกิดจากปรโตโฆสะ คือปัจจัยฝ่ายภายนอก หรือ องค์ประกอบทางสังคม ด้วยอาศัยศรัทธาเป็นเครื่องเชื่อมโยงหรือชักนำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเกิดจากการหล่อหลอมกล่อมเกล้าของผู้อื่น (2) โลกุตตรสัมมาทิวฏฐิ ผู้วิจยศึกษาวิเคราะห์ความจากพระสูตรพบว่า โลกุตตรสัมมาทิวฏฐิ เป็นความเห็นชอบระดับเหนือโลก ไม่ขึ้นต่อโลก ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับโลกและชีวิต ถูกต้องตามความเป็นจริงหรือรู้เข้าใจตามสภาวะของธรรมชาติ เป็นผู้ขจัดกิเลสที่นอนเนื่อง คือ มานะ ทิว่า ‘เป็นเรา ละอวิชชา ทำวิชาให้เกิดขึ้นได้แล้วเป็นผู้ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับที่สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่าสัมมาทิวฏฐิเป็นองค์ประกอบสำคัญในการปฏิบัติเพื่อการดับทุกข์ในฐานะที่เป็นทั้งจุดเริ่มต้นแห่งมรรค (สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2564) ปัจจัยสำคัญที่เป็นเหตุให้เกิดโลกุตตรสัมมาทิวฏฐิ คือ โยนิโสมนสิการ

3. กระบวนการสร้างสัมมาทิวฏฐิในพรหมชาลสูตร ประกอบด้วยหลัก 3 ประการ คือ ศีล กัลยาณมิตร และผัสสาชยตนะ ทำอย่างไรจึงจะให้บุคคลเกิดมีสัมมาทิวฏฐิ ศีล ในงานวิจัยนี้ได้นำเสนอเรื่องศีล เพื่อเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการปฏิบัติตน ดังเช่นที่ปรากฏในพรหมชาลสูตรซึ่งกล่าวถึงความสำคัญของศีล โดยที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าสิ่งที่คนทั่วไปจะกล่าวชมพระองค์ ได้ถูกต้อง คือเรื่องศีลเท่านั้น (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 9/7/3) การมีศีลบริสุทธิ ในพรหมชาลสูตรกล่าวถึงเรื่องศีล ใน 3 ระดับ

พระพุทธรูปทรงแสดงเรื่องศีลไว้ในพระสูตรนี้ในช่วงต้นของสมัยพุทธกาลซึ่งเป็นศีลที่พระพุทธรูปทรงยอมรับว่า มีความงดงาม และสอดคล้องกับหลักมัชฌิมาปฏิปทา ศีลเป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจา ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาความปกติตามระเบียบวินัย ศีลเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากในสังคม เพราะศีลก็คือระเบียบวินัยที่คอยควบคุมไม่ให้สังคมเกิดความวุ่นวายเดือดร้อน การมีศีลทำให้สังคม อยู่กันเป็นปกติสุข รักษาสภาพปกติไว้ได้ เป็นความสุจริตทางกายและวาจา โดยสาระก็คือ การรู้จักสำรวม กาย วาจา เป็นการนำไปสู่สัมมาทิฐิ ส่วนกัลยาณมิตร กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิมีหัวใจสำคัญ คือ โปรโตโมสะ ซึ่งในงานวิจัยนี้หมายเอากัลยาณมิตรที่เป็นสิ่งแวดล้อมภายนอกที่สำคัญเรียกว่าผู้ชี้ทาง ดังเช่นพระพุทธเจ้าเองจะเป็นผู้ชี้ทางให้เห็นสัมมาทิฐิ กัลยาณมิตรเป็นสิ่งที่นำพามนุษย์ให้มีความสว่างแก่ชีวิตเฉกเช่นเดียวกับแสงพระอาทิตย์ในยามเช้าที่ให้ความสว่างแก่โลก การเดินทางในยามกลางคืน จำเป็นต้องมีผู้คอยชี้ทางสว่าง ให้เดินไปถึงจุดหมายปลายทางได้อย่างถูกต้องและปลอดภัย ดังปรากฏในกัลยาณมิตรสูตร (พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย: 19/56/44) ชีวิตของมนุษย์ที่กำลังเดินทางไกลในสังสารวัฏ เพื่อไปสู่จุดหมายปลายทางก็เช่นเดียวกัน จำเป็นต้องอาศัยผู้รู้หรือกัลยาณมิตรคอยชี้เส้นทาง และ ผัสสายตนะ กล่าวถึงกระบวนการรับรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ การรับรู้ที่เป็นสัมมาทิฐิ คือ การเห็นตามสิ่งที่ทั้งหลายเป็นจริง เป็นกระบวนการที่ผัสสะทั้ง 6 ของมนุษย์ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อมีกระบวนการรับรู้ ที่อายตนะ คือการรับผัสสะ ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รู้อายตนะแล้ว ปัญหาจริงๆ อยู่ที่ยการรับรู้ผัสสะอย่างไม่ถูกต้องจึงนำไปสู่เวทนา (อำพล บุคตาสาร, 2563) แล้วนำไปสู่ต้นตอแห่งปัญหาทั้งปวงเป็นเหตุแห่งทุกข์ ผัสสายตนะ มีองค์ประกอบ 3 อย่าง คือ อายตนะภายใน อายตนะภายนอก และวิญญาณ ทำให้เกิดการรับรู้ และเป็นกระบวนการในปัจจุสมุปบาท จากผัสสะ และเวทนา ผัสสะ และเวทนา ตรงจุดนี้ถือว่ามีความสำคัญมาก เพราะเป็นจุดพลิกผัน หรือหัวเลี้ยวหัวต่อทางจริยธรรม กระบวนการรับรู้ตรงนี้ เรียกว่า ผัสสายตนะ วิธีที่เราจะหลุดออกมาเสียได้จากอิทธิพลของเวทนา คือ ให้มีสัมมาทิฐิ มีสติเพียงพอที่จะรู้เท่าทัน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ

องค์ความรู้ใหม่

จากการที่ได้ศึกษาวิเคราะห์กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร ผู้วิจัยได้พบองค์ความรู้ใหม่ ที่เป็นกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิที่มีพรหมชาลสูตรเป็นแม่บท เพื่อให้เห็นองค์ความรู้ใหม่ชัดเจน จึงขอแสดงแผนภาพประกอบการอธิบาย ดังนี้

องค์ความรู้ใหม่ที่ได้เป็นหลักธรรม ที่เป็นตัวละคร หรือ ทำลายมิจฉาทิฐิได้ เป็นสัมมาทิฐิ ขั้นตอนในกระบวนการสร้างสัมมาทิฐิ มาจากแนวคิดที่ว่า เหล่าพราหมณ์อื่นๆ ที่ยึดมั่นในทิฐิ 62 ประการ เพราะเป็น

ผู้ไม่รู้ไม่เห็นความจริง เกิดปริเยสนา คือการแสวงหา ที่เป็นความตื่นนอนของคนมีตัณหา เพราะผัสสะเป็นปัจจัย ดังนั้นจึงขอเสนอองค์ความรู้ ที่กัลยาณชนพึงปฏิบัติ ฟังกระทำ หรือสร้างให้มีขึ้นในตน มี 3 ประการ คือ

1. กัลยาณมิตร เป็นผู้คอยให้คำแนะนำ เป็นที่พึ่ง ให้คำปรึกษามีความสำคัญ ดังที่พระพุทธเจ้า ตรัสว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ นอกจากหมายถึงบุคคลผู้มีน้ำใจดีงาม เอื้อเฟื้อเกื้อกูล เห็นแก่ประโยชน์ตน และผู้อื่นแล้ว กัลยาณมิตรยังรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ พัฒนา ยกระดับจิต มี 2 ประเภท คือ กัลยาณมิตรทางโลก มีลักษณะมิตรที่ดี เป็นผู้คอยให้คำแนะนำช่วยเหลือ เป็นที่พึ่ง และกัลยาณมิตรทางธรรม คือ พระสงฆ์เป็นกัลยาณมิตร เพราะพระสงฆ์เป็นผู้มีศีลและอาจารย์ ในการปฏิบัติภาวนาพระพุทธเจ้าแนะนำสิ่งแรกที่พึงกระทำคือการมีกัลยาณมิตร

2. ศีล ในงานวิจัยนี้พบว่าศีลเพื่อเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่ในการปฏิบัติตนของมนุษย์ การสำรวมกาย และวาจาให้ดีงาม ข้อคิดจากพรหมชาลสูตร ซึ่งกล่าวถึงความสำคัญของศีล โดยที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าสิ่งที่คนทั่วไปจะกล่าวชมพระองค์ได้ถูกต้อง คือเรื่องศีลเท่านั้น ซึ่งเป็นแม่บทของศีลในพระพุทธศาสนาที่จำแนกศีลไว้หลายระดับ คือ ศีล 227 สำหรับภิกษุ ศีล 311 สำหรับภิกษุณี ศีล 10 สำหรับสามเณร ศีล 8 สำหรับผู้ถือเนกขัมมะ และศีล 5 สำหรับบุรุษให้บำเพ็ญตนเป็นผู้ประกอบด้วยศีล ที่ไม่ถูกตัณหาและทิฐิครอบงำ รู้เท่าทันผัสสะ ศีลเป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกายและวาจา ให้ตั้งอยู่ในความดีงาม การรักษาความปกติตามระเบียบวินัย ศีลเป็นสิ่งที่มีความสำคัญมากในสังคม มีจุดหมายสูงสุดเพื่อขัดเกลาจิตใจ

3. ผัสสาายตนะ จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อมีองค์ประกอบ 3 ประการ คือ อายตนะภายใน 6 ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ อายตนะภายนอก 6 รูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์ และวิญญาณ มาประจวบกัน จึงเกิดผัสสาายตนะ การที่จะทำให้บุคคลรู้เท่าทันผัสสาายตนะ เริ่มจากการทำความเข้าใจผัสสะ และเวทนา ไม่หลงในรูป รส กลิ่น เสียง โผฏฐัพพะ นั่นก็คือ การมีสติในผัสสะจากอายตนะ 6 รู้กาย รู้ใจ ตามความเป็นจริง ผู้วิจัยเลือกที่จะเสนอหลักธรรมข้อนี้ เพราะเป็นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ ในการดำเนินชีวิตในความเป็นไปของตนเอง คือ การรู้เท่าทันผัสสะ และเวทนา เห็นเกิดดับ ไม่หลงในรูป รส กลิ่น เสียง มีจิตที่เป็นกลาง ไม่ดีใจ ไม่โกรธ รู้เท่าทันตามที่เป็นจริง

สรุป

กระบวนการสร้างสัมมาทิฐิในพรหมชาลสูตร มาจากการมองเห็นปัญหาของบุคคลที่เป็นมิจฉาทิฐิ ที่รับสัมผัส (ผัสสะ) ทางผัสสาายตนะ ๖ แล้วเกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน อันนำไปสู่ ภพชาติ และทุกข์ ในที่สุดจากปัญหาดังที่กล่าวมาทำให้เห็นวิธีการวางตัวที่ไม่ถูกต้องเป็นมิจฉาทิฐิ ที่จะทำให้อยึดติดอยู่ในภพชาติเปรี้ยบได้กับปลาในน้ำที่ติดอยู่ในตาข่าย ไม่สามารถไผ่พ้น จากน้ำได้ นอกจากนั้นยังทรงสอนให้ทำจิตให้เป็นกลาง คือ “ไมยินดี ไมโกรธ” และการมีศีลบริสุทธิ์ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ถอนตัณหาอันจะทำให้ติดอยู่ในภพชาติได้แล้ว และชี้ให้เห็นว่า ความเป็นไปได้ที่บุคคลจะหลุดพ้นจากข่ายแห่งความยึดมั่นถือมั่นนี้ ผู้วิจัยมองเห็นปัญหาจากการที่เหล่าพราหมณ์อื่นๆ ที่ยึดมั่นในทิฐิ 62 ประการ เพราะเป็นผู้ไม่รู้ไม่เห็นความจริง เป็นความตื่นนอนของคนมีตัณหา มีผัสสะที่เป็นโทษ ทำให้มีความเห็น ความคิดที่เป็นมิจฉาทิฐิ หลักธรรมที่เป็นตัวละหรือทำลาย

มิจฉาปฏิญญา ได้แก่ สัมมาปฏิญญา การแก้ปัญหาโดยการวิเคราะห์กระบวนการสร้างสัมมาปฏิญญาในพรหมชาลสูตร ซึ่งประกอบด้วย กัลยาณมิตร เป็นผู้คอยให้คำแนะนำ เป็นที่พึ่งให้คำปรึกษา เป็นผู้ชี้ทาง มีศีลเป็นข้อปฏิบัติ ควบคุมกาย และวาจาให้อยู่ในความดีงาม พระพุทธเจ้าสอนให้หยุดการเบียดเบียนผู้อื่นด้วย กาย วาจา ใจ ทรงชี้ให้เห็นว่า ปุถุชนที่กล่าวยกย่องพระองค์นั้น เพราะศีลเป็นสาเหตุทั้งสิ้น จะเห็นได้ว่าศีลเป็นพื้นฐานของมนุษยธรรม เป็นข้อปฏิบัติที่ถูกต้องที่ทำให้มีความปกติ ทางกาย วาจา เป็นแนวทางการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และด้วยการใช้ปัญญาพิจารณา บุคคลสามารถ จะหลุดพ้นจากอำนาจปรุงแต่งของจิตได้ด้วยปัญญา ด้วยกระบวนการคิดโดยแยกกาย เป็นการรู้เท่าทันผัสสาชยตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ เห็นปัญหาและความทุกข์ ตลอดจนเห็นการเกิด ดับ เป็นกระบวนการรับรู้ที่เป็นสัมมาปฏิญญา คือ มีความเห็นถูกและตรงตามจริง มีศีลเป็นพื้นฐานของชีวิต มีกัลยาณมิตร แนะนำแนวทางที่ถูกต้องรู้เท่าทันการทำงานของอายตนะภายใน อายตนะภายนอก และสัมผัส การที่จะเข้าใจความตรงจุดนี้ถือว่า มีความสำคัญมาก เพราะเป็นธรรมที่ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบประณีต ใช้เหตุผลคาดคะเนเอาไม่ได้ รู้ได้จากการฝึกฝน จากผู้รู้จริง พรหมชาลสูตรมีความเป็นมาเนื่องจาก สุปปิยพราหมณ์กล่าวติเตียน พระรัตนตรัย เพราะเป็นมิจฉาปฏิญญา ซึ่งสามารถแก้ได้ด้วยสัมมาปฏิญญาที่เป็นแนวคิดที่ถูกต้อง ความเห็นชอบ เช่น ความเห็นว่า ทานที่ให้ แล้วมีผล การบำเพ็ญทาน มีผลการบูชามีผล กรรมที่ทำไว้ดีและชั่ว มีผลมีวิบาก โลกนี้มี พรโลกมี มารดามี บิดามี สัตว์ที่เป็นนอปปาติกะมี สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติชอบปฏิบัติชอบประกาศโลกนี้และปรโลกให้แจ่มแจ้ง เพราะรู้อยู่ด้วยตนเองมีอยู่ เห็นว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่วที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักแห่งเหตุและผล เป็นส่วนแห่งบุญ ไปจนถึงการมีปัญญาที่ไถ่ถอนกิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในสันดานทำให้ขจัดอกุศล ละอวิชชา ละตัณหา ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้จึงจะได้ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีสัมมาปฏิญญา ปัจจัยแห่งการเกิดสัมมาปฏิญญา มี 2 ประการ คือ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ปรีตโฆสะ และปัจจัยภายใน ได้แก่ โยนิโสมนสิการ การที่สัมมาปฏิญญาจะเจริญขึ้นย่อมต้องอาศัยโยนิโสมนสิการ ช่วยให้สติที่เกิดขึ้นแล้วเกิดต่อเนื่องไปอีก กระบวนการสร้างสัมมาปฏิญญาในพรหมชาลสูตรสรุปได้ ใน 3 ประเด็น และเป็นองค์ความรู้ใหม่ คือ 1) การมีกัลยาณมิตร ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ 2) ศีล เป็นพื้นฐานที่สำคัญในการปฏิบัติตนของมนุษย์ 3) ผัสสาชยตนะ หมายถึงธรรมที่เป็นองค์ประกอบรวมในกระบวนการรับรู้ทางอายตนะ คือ อายตนะภายใน 6 และอายตนะภายนอก 6 และมีวิญญาณ และมีการคิดโดยแยกกายใช้ปัญญา ก็สามารถที่จะหลุดพ้นจากอำนาจปรุงแต่งของจิตได้ นำไปสู่สัมมาปฏิญญา

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย เพื่อนำไปใช้ประโยชน์แก่หน่วยงานต่างๆ เช่น องค์กรในพระพุทธศาสนาหรือสถาบันการศึกษา ผลจากการวิจัยพบว่า กระบวนการสร้างสัมมาปฏิญญาในพรหมชาลสูตรสรุปได้ ใน 3 ประเด็นและเป็นองค์ความรู้ใหม่ คือ กัลยาณมิตร ศีล ผัสสาชยตนะ ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่นองค์กรในพระพุทธศาสนาหรือสถาบันการศึกษาควรนำแนวคิดไปใช้ดำเนินการ ดังนี้ การศึกษาในแนวพระไตรปิฎกวิเคราะห์ต้องอาศัยหลักการ และเนื้อหาที่ถูกต้อง จากพระสูตรในพระไตรปิฎก ดังนั้นผู้วิจัยต้องเข้าใจแก่นแท้ของเนื้อหาสาระในพระสูตร ต้องศึกษาค้นคว้า อิงสาระในพระสูตรเป็นหลักพิจารณา สิ่งสำคัญ

คือต้องมีความแม่นยำในพระสูตร ถูกต้อง ไม่คลาดเคลื่อน และเทียบเคียงในการประยุกต์ใช้กับแนวคิดทฤษฎีอื่นๆ ในการวิจัยบางเรื่องจะมีเนื้อหาที่สำคัญที่ควรเผยแพร่แก่สังคม ดังนั้นจึงมีข้อเสนอแนะว่า ควรจัดรูปแบบที่สามารถจะเผยแพร่ในโซเชียลได้ ศักยภาพวิเคราะห์เรื่องแนวทางการส่งเสริมเผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับสัมมาทิฐิผ่านสังคมออนไลน์ (Online)

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำการวิจัยกรณีศึกษาในสถาบันการศึกษาจากการนำหลัก 3 ประการ คือ กัลยาณมิตร ศีล ฝัสดายตนะ ไปใช้เป็นหลักการเพื่อดำเนินการวิจัยตามกรอบแนวคิด

2.2 ควรทำการวิจัยการนำเสนอรูปแบบการสร้างจิตสำนึกต่อสังคมในแนวปฏิบัติภาวนา ประยุกต์วิธีนำไปใช้เพื่อแก้ไขปัญหาในสังคมไทย

2.3 ควรทำการศึกษาเรื่องบทบาทของสัมมาทิฐิกับองค์กรอื่นๆ เช่น สัมมาสมาธิ

บรรณานุกรม

นล นาคนาคา. (2555). ความพึงพอใจของนักเรียนตาดบอดในประเทศไทยต่อหนังสือเสียง หนังสือภาพนูน.

สืบค้น 4 มกราคม 2566 จาก <https://www.doi.nrct.go.th/ListDoi/listDetail?>

พุทธทาสภิกขุ. (2549). *ปฏิกิจสมุปปาทจากพระโอษฐ์*. กรุงเทพฯ: สุขภาพใจ.

พุทธทาสภิกขุ. (2519). *โมกขธรรมประยุกต์*. กรุงเทพฯ: ธรรมทานมูลนิธิ.

พระภิกษุวิมลญาณ (จันทน์ ชุตินธโร). (2556). *คำบรรยายพรหมชาลสูตร*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2525). *อายตนิยธรรม (ธรรมที่เนื่องอยู่กับอายตนะ)*. สืบค้น

29 เมษายน 2566 จาก <https://www.pagoda.or.th/buddhadasa/2525-5.html>.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสิริ). (2538). *คำบรรยายเรื่องวิปัสสนากรรมฐาน เล่ม 7-8-9* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สหธรรมิก.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพฯ: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ. ปยุตโต). (2564). *พุทธธรรมฉบับปรับขยาย*. พิมพ์ครั้งที่ 57. Printed in China.

อำพล บุคตาสาร. (2563). สัมมาทิฐิ: มัชฌิมศึกษาเพื่อพัฒนามนุษย์ที่สมบูรณ์. *วารสาร มจร บาลีศึกษาพุทธโฆสปริทรรศน์*. 6(1), 35-50.

Novabizz. (2565). *การรับรู้ (Perception) กระบวนการของการรับรู้ (Process)*. สืบค้น 29 เมษายน 2566 จาก <https://www.novabizz.com/NovaAce/Behavior/Perception.htm>.

Acupuncture Treatment/Dry Needling Technique Through Mindfulness Meditation with Dhamma Music

¹Parameth Ladpli and²Supaporn Tongsupachok

¹International Buddhist Studies College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

²Buddhamahametta Foundation.

²Corresponding Author's Email: tuktta44@hotmail.com

Received: July 28, 2023; **Revised:** August 18, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

Abstract

This study explores the potential benefits and synergies of combining traditional acupuncture treatment and dry needling techniques with mindfulness meditation and Dhamma music. Acupuncture and dry needling are both therapeutic practices involving the insertion of fine needles into specific points on the body to alleviate pain and promote healing. Mindfulness meditation is a practice that cultivates present-moment awareness and emotional regulation, while Dhamma music creates a calming atmosphere inspired by Buddhist principles. The holistic integration of these practices aims to offer a more comprehensive and relaxing approach to health and well-being. By combining acupuncture and dry needling with mindfulness meditation, patients may experience enhanced awareness during the treatment process, fostering a deeper mind-body connection and potentially magnifying the overall therapeutic effects. The incorporation of Dhamma music further complements this integrated approach, creating a serene environment that promotes relaxation and reduces anxiety during the treatment session.

Keywords: Acupuncture Treatment; Dry Needling Technique; Mindfulness Meditation; Dhamma Music

Introduction

Acupuncture is a traditional Chinese medicine practice that involves inserting thin needles into specific points on the body. It is commonly used to alleviate pain, treat various physical and mental conditions, and promote overall well-being. Acupuncture, when used in this context, helps regulate the flow of Qi (pronounced "chee"), which is believed to be the vital energy that flows through the body along specific pathways known as meridians. By stimulating specific acupuncture points, the balance of Qi can be restored, helping to alleviate symptoms and promote healing (Pan, 2008).

One of the techniques that we can use for acupuncture treatment is called dry needling. Dry needling is a technique used in physical therapy and other healthcare professions to treat neuromusculoskeletal pain and movement issues. It involves inserting thin needles into specific areas like trigger points, muscles, and connective tissues to stimulate them. The goal is to release tension, reduce pain, improve blood flow, and restore normal movement patterns. Dry needling is used alongside other therapies and should only be performed by trained healthcare professionals (Legge, 2014).

The holistic approach of combining acupuncture treatment and dry needling technique with mindfulness meditation and Dhamma music is an interesting and potentially beneficial way to address physical illnesses and promote healing. The physical illnesses often have emotional and

psychological components, and incorporating mindfulness meditation can help patients explore and understand these aspects, leading to a deeper level of healing. Mindfulness meditation has been extensively studied and has shown promising results in reducing stress, anxiety, and depression, improving overall mental well-being, and even influencing physical health positively. By practicing mindfulness during acupuncture treatment, patients can enhance their mind-body connection, potentially improving the overall effectiveness of the treatment (Legge, 2014).

Mindfulness meditation, on the other hand, is a practice that cultivates a state of present-moment awareness and non-judgmental acceptance. It has been shown to reduce stress, improve mental clarity, and enhance overall health. The Satipatthana Sutta, or the "Discourse on the Arousing of Mindfulness," is an important teaching in Theravada Buddhism. It outlines the practice of mindfulness meditation through four foundations: mindfulness of the body, feelings, mind, and mental objects. The sutta provides detailed instructions on observing and understanding these aspects with non-judgmental awareness. By diligently practicing mindfulness, one can develop insight, the seven factors of awakening, and ultimately achieve enlightenment and liberation from suffering. This sutta is highly regarded as a practical guide for Buddhist practitioners in their quest for spiritual development (Nyanasatta Thera, 1994).

Similarly, music therapy, including Dhamma music, has been widely used to induce relaxation, reduce pain perception, and improve mood. Music has a unique ability to affect emotions and facilitate a meditative state, making it a valuable addition to a holistic healing environment. However, it's important to keep in mind that while there is growing scientific evidence supporting the benefits of acupuncture treatment and dry needling technique, mindfulness meditation, and music therapy separately, there may be limited research on the specific combination of these practices for treating physical illnesses. The effectiveness of this combined approach may vary among individuals and specific conditions. As with any complementary or alternative therapy, it's essential for patients to work with qualified healthcare professionals or experienced practitioners who can tailor the approach to their individual needs and conditions. A personalized treatment plan that considers the patient's medical history, symptoms, and preferences is crucial to achieve the best possible outcomes.

Overall, the integration of acupuncture, mindfulness meditation, and Dhamma music represents a holistic and patient-centered approach to healing, and it's an area that may continue to be explored in both research and practice.

Acupuncture Treatment

Acupuncture Treatment and its relationship with Traditional Chinese Medicine (TCM) is accurate. Acupuncture is an ancient therapeutic practice that involves inserting thin needles into specific points on the skin to restore balance and promote health in the body. It originated in China and has been used for various health conditions and pain relief for thousands of years. Traditional Chinese Medicine views pain and diseases as imbalances in the body's energy flow, known as qi (pronounced "chee"), and blood along meridians, as well as imbalances in the opposing forces of Yin and Yang. Acupuncture aims to correct these imbalances by stimulating specific acupoints along the meridians, which are believed to be interconnected pathways for the flow of energy. While acupuncture has gained recognition and popularity in various parts of the world, the scientific understanding of its mechanisms and effectiveness has been a subject of ongoing research and debate. In Western medicine, there is a lack of consensus on how the concepts of qi, meridians, Yin and Yang, and other TCM principles align with established scientific knowledge (Pan, 2008).

Numerous studies have been conducted to investigate the anatomical and physiological basis of acupuncture, but definitive conclusions have not been reached. Some theories propose that acupuncture stimulates the release of endorphins and other neurotransmitters, leading to pain relief. It may also affect the autonomic nervous system, inflammation, and blood flow (Liu, 2006). Despite the lack of complete understanding within Western medicine, many studies have demonstrated positive outcomes for acupuncture in treating various conditions, including pain relief, nausea, and other ailments. As a result, acupuncture is often used as a complementary therapy in conjunction with conventional medical treatments. However, it is essential to approach acupuncture with caution and seek treatment from trained and qualified practitioners. Consulting with healthcare professionals is advisable, especially when considering acupuncture as part of an overall treatment plan (WHO, 1979).

Acupuncture treatment is a significant complementary and alternative medicine practice involving the insertion of needles into the body. It has a long history, and its effectiveness is supported by anecdotal evidence and scientific studies. The World Health Organization recognizes its therapeutic effects for various conditions. Acupuncture is widely used worldwide, especially for back pain. It gained approval from important federal health agencies in 1997, and its efficacy has been observed in treating specific conditions like nausea, pain, and addiction. Compared to conventional treatments, acupuncture has fewer side effects (Monzani et al., 2010). However, its mechanisms and effects on the nervous system remain complex and require further research. Traditional Chinese Medicine and modern biomedicine approach medical conditions differently, highlighting the importance of understanding the role of acupuncture in healthcare (Wong, 2022).

Acupuncture is gaining popularity as a potentially safe and effective therapy for various health concerns. Some of its possible benefits include relieving chronic pain, helping with allergic asthma, controlling nausea and vomiting during chemotherapy, improving sleep, easing headaches and migraines, providing relief for menstrual cramps, and aiding post-surgery recovery. However, individual responses may vary, and further research is needed to fully understand its effectiveness and mechanisms of action. It is essential to consult with a qualified healthcare professional before considering acupuncture as a treatment option (Bedosky, 2022).

Acupuncture is a popular and potentially effective therapy for various health concerns. Some benefits include relieving chronic pain, managing allergies and asthma, controlling nausea, improving sleep, and aiding recovery after surgery. The research suggested its effectiveness for conditions like low back pain, migraines, tension headaches, knee pain, and facial elasticity. While individual responses may vary, acupuncture is generally considered safe when performed by a licensed practitioner (Liu, 2016). However, further research is needed to fully understand its mechanisms and effectiveness for specific conditions. It's important to consult with a healthcare professional before trying acupuncture as a complementary treatment.

Dry Needling Technique

Trigger-point dry needling is a therapeutic procedure that involves inserting thin needles into the skin and muscles at myofascial trigger points. It aims to deactivate these points and relieve pain. The mechanism of action is thought to include eliciting localized twitch responses, interrupting motor end-plate noise, and influencing neurochemicals. Stretching exercises after dry needling help relax muscles. The gate control theory of pain and disrupted central nervous system circuits may also contribute to pain relief. It differs from acupuncture as it focuses on musculoskeletal issues rather than balancing energy flow (Zylstra et al. 2017). It is essential to consult a qualified healthcare professional for safe and effective treatment. The study conducted

by Lewit 1979 titled "The Needle Effect in the Relief of Myofascial Pain," explores the impact of needling tender points without injection to alleviate chronic pain. The study focuses on dry needling, a technique used in physical therapy to manage neuromusculoskeletal pain and movement impairments. It involves using thin needles to stimulate trigger points, muscles, and connective tissues. The effectiveness of dry needling depends on the tenderness intensity at the point and the accuracy of the needling process. Lewit used acupuncture needles for dry needling, which were deemed safer and resulted in less bleeding and bruising compared to hypodermic needles. The study expanded beyond myofascial trigger points to include tender points in scars, ligaments, and periosteal insertions. The relief of pain achieved through dry needling was referred to as "The needle effect" (Legge, 2014).

Dry needling is distinct from acupuncture, as it is based on Western medical philosophy and aims to manage pain and improve movement by targeting specific trigger points. Acupuncture, rooted in traditional Chinese medicine, seeks to restore the flow of qi along meridians. Despite some overlap between acupuncture points and trigger points, their foundations, assessments, applications, and goals differ significantly. In summary, "The Needle Effect" study has significantly contributed valuable insights to the field of dry needling as a therapeutic approach for chronic myofascial pain, and dry needling is a distinct technique from acupuncture, focusing on trigger points for pain management and movement improvement (Jan et al., 2006).

The benefits of dry needling are diverse and encompass various aspects of pain management and rehabilitation. Firstly, it effectively reduces pain in different areas of the body, including hip, neck, knee, shoulder, lower back, and myofascial pain. The technique's success in relieving pain is attributed to its ability to relax muscles, improve blood flow, reduce inflammation, and stimulate a healing response. By targeting trigger points, dry needling enhances communication of nerves and encourages the release of natural pain-relieving substances like endorphins, thereby reducing pain perception. Dry needling is particularly effective in providing relief from headaches and migraines by soothing tension and easing the pressure caused by migraines. Moreover, the therapy helps increase blood flow, which can loosen stiff muscles, alleviate joint pain, and enhance oxygen circulation throughout the body (Zylstra et al. 2017).

Physical Illnesses of Patients

Physical illness refers to a state of poor health that impacts the body's physical functioning and physiology. It can result from multiple factors and encompass acute conditions or chronic diseases. Symptoms vary but often include pain, fatigue, and irregular bodily functions. Diagnosis and treatment involve medical professionals using assessments and interventions. Managing physical illness typically requires medical treatments, lifestyle adjustments, and supportive care. Seeking appropriate medical advice is crucial for effective management (Boyd, 2023).

The symptoms of physical illness can be clarified as follows:- 1) Lower back pain can be caused by sprains and strains, where ligaments, tendons, or muscles are overstretched or torn due to activities like sports, lifting heavy objects improperly, or overuse. Symptoms include tenderness, swelling, and muscle spasms. Treatment involves self-care at home, such as resting, using ice packs, taking over-the-counter anti-inflammatory medications, gentle stretching, and low-impact activities like walking. However, severe or persistent pain, or pain with other concerning symptoms, should be evaluated by a healthcare professional. 2) Back injuries, such as vertebral fractures and herniated discs, can result from forceful impacts like falls or accidents. Symptoms include immediate pain and tingling, with possible numbness radiating down the legs.

Treatment depends on the type and severity of the injury. Minor cases can be managed at home with rest, ice therapy, pain relievers, and gentle exercises. Severe injuries may require medical intervention, including immobilization, physical therapy, medication, or surgery. Seeking medical attention is crucial, especially for severe pain or loss of sensation, to ensure an accurate diagnosis and appropriate treatment for healing and recovery. Preventive measures like proper posture, lifting techniques, and exercise can help avoid back injuries. 3) Cauda equina syndrome is a rare but serious condition caused by compression or damage to the cauda equina nerves in the lower spinal cord. It can result from a herniated disc, spinal stenosis, fractures, infections, tumors, or surgical complications. Symptoms include severe lower back pain, bowel and bladder problems, leg numbness or weakness, and difficulty of walking. Immediate surgery is necessary to relieve nerve pressure and prevent permanent paralysis and incontinence. Early diagnosis and treatment are crucial for a better chance of recovery. 4) spinal infections are quite accurate and comprehensive. Spinal infections can indeed occur due to harmful microorganisms like bacteria, viruses, or fungi infecting the spine and surrounding tissues. There are various causes for these infections, including the spread of other infections to the spine, spinal injuries, complications of underlying conditions like diabetes, cancer, or HIV, and even as a result of spinal surgery. 5) Degenerative disc disease is a condition characterized by the deterioration of spinal discs, leading to back pain when vertebrae rub against each other. Treatments include physical therapy, maintaining a healthy weight, pain medications, epidural steroid injections, lifestyle changes, chiropractic care, heat/cold therapy, TENS, low-impact exercises, and, in severe cases, surgery. A personalized treatment plan is essential, considering individual symptoms and severity. 6) Sciatica is a condition characterized by sharp back pain that radiates through the buttocks and down into the legs due to the compression of the sciatic nerve. Causes include herniated discs, spinal stenosis, or nerve pressure. Symptoms may include numbness, tingling, or burning sensations that worsen with movement. Treatment varies based on severity, with mild cases managed at home through rest, ice packs, and over-the-counter pain relievers. Physical therapy exercises and stretching are beneficial. Severe cases may require medical intervention or surgery. Prevention involves maintaining a healthy lifestyle and proper body mechanics. Early intervention can lead to a successful recovery (Nall, 2019).

In addition, Acupuncture is a proven technique for treating physical injuries caused by accidents, sports, or aging. It addresses various conditions, such as leg, ankle, foot, arm, wrist, hand, knee, hip, muscle, joint, back, shoulder, and neck pain, by releasing endorphins that fight pain. Acupuncture is also recommended for headaches and migraines. The scope of acupuncture treatment extends to muscle strains, neural paralytic disorders like carpal tunnel syndrome, repetitive strain injuries, TMJ, and sciatica. It benefits those with dental pain, arthritis, tendonitis, myofascial pain syndrome, and post-operative pain. Moreover, acupuncture can address allergies, respiratory disorders, hypertension, and similar discomforts. It helps boost T-cell levels, aiding in bacterial and viral defense. Additionally, it can control hunger, reduce stress, and balance adrenal functions, contributing to weight loss (Jain, 2018).

Music Therapy

Music therapy is a clinical and evidence-based practice that involves using music interventions to achieve healthcare and educational goals. Trained professionals utilize music and its elements to promote wellness, manage stress, improve communication, and address physical and emotional needs. By fostering a therapeutic relationship, music therapy seeks to enhance overall well-being, facilitate learning, and increase an individual's potential for a higher quality of

life. It can be applied in various settings and complements other healthcare interventions (American Music Therapy Association, 2005).

Music therapy has proven to be beneficial in treating mental health conditions and supporting rehabilitation. It can alleviate symptoms of depression, anxiety, psychotic disorders, and improve the well-being of individuals with dementias, addictions, and disabilities. This therapeutic approach promotes relaxation, emotional expression, and communication. It also enhances cognitive function, reduces agitation, and provides a healthy outlet for emotions. However, it is essential to use music therapy as a complementary method alongside conventional treatments and with the guidance of trained professionals (American Music Therapy Association, 2005).

Cabanac (2013) and colleagues conducted a study showing that listening to music can subconsciously enhance the brain's ability to focus, leading to sustained concentration and improved engagement with complex tasks. This suggests that music can positively impact cognitive processes. In another study by the same researchers, they found a link between listening to pleasant music and better academic performance among students. Those who had a music course in their curriculum had higher average grades than those who did not choose music as an optional course. While the study reveals a correlation between music and cognition, it doesn't establish a causal relationship. It's unclear if excelling academically leads students to choose music or if practicing music contributes to better grades. The findings are consistent with previous research, indicating that music helps students hold contradictory knowledge despite cognitive dissonance caused by such information. The study suggests that music may have a positive influence on academic performance, but further research is necessary to understand the underlying mechanisms and establish cause-and-effect relationships between music and academic achievement.

Music therapy is a beneficial approach for treating mental health conditions and supporting rehabilitation. It can alleviate symptoms of depression, anxiety, and psychotic disorders, while improving well-being in individuals with dementias, addictions, and disabilities. The therapy promotes relaxation, self-expression, and emotional communication, enhancing cognitive function, reducing agitation, and providing a healthy emotional outlet. However, it should be used as a complementary approach alongside conventional treatments and under the guidance of trained professionals (Thorsen et al, 2013).

Mindfulness Meditation

The Satipatthana Sutta, a crucial Buddhist text, explains mindfulness meditation. It outlines four foundations of mindfulness: Body, Feelings, Mind, and Mental Objects. Practitioners focus on bodily sensations, feelings, mental states, and phenomena to develop insight and attain enlightenment. Mindfulness helps understand the impermanent and non-self nature of reality, leading to liberation from suffering. This revered discourse serves as a comprehensive guide for mindfulness meditation practice, providing a framework for deepening understanding of the mind and body (Nyanasatta Thera, 1994).

Mindfulness is the practice of being present in the moment with openness and curiosity, free from judgment. It involves observing thoughts and emotions without labeling them. Mindfulness meditation can be done through focused attention (on the breath) or open monitoring (receptive awareness). Regular practice can lead to improved well-being and focus. Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) (Zinn, 1979) is a common program for clinical settings, and mindfulness can be learned in various community settings. Ongoing practice and teacher support are beneficial for optimal results. Mindfulness is accessible to everyone, and its costs can vary.

Once learned, it can be practiced anywhere, and informal practices can be integrated into daily life to deepen mindfulness skills (Wu, 2014).

Mindfulness meditation is a form of mental training that utilizes the brain's neuroplasticity to create structural and functional changes. It strengthens brain regions associated with attention, executive function, interoception, and mental flexibility while reducing activity in the amygdala, responsible for fear responses. Psychologically, it promotes emotional balance, reducing extreme emotional states and perceptions of threat and stress. This positively affects physiological processes, including sympathetic nervous system regulation, hypothalamic-pituitary-adrenal axis function, cardiovascular reactivity, stress hormone levels, inflammatory markers, and immune function. In summary, mindfulness meditation induces brain changes through neuroplasticity and offers various physiological benefits through emotional regulation (Wu, 2014).

The research-backed ways mindfulness meditation may improve health and well-being can be classified as follows:- 1) Anxiety and depression may decrease after meditation training. Mindfulness meditation shows promise in reducing anxiety and depression. Studies suggest it is effective in managing stress, comparable to antidepressant use, and reduces the risk of depression relapse. It benefits individuals with high initial depressive symptoms, regardless of demographics. Mindfulness meditation is a valuable long-term treatment for stress-related health issues. 2) Immune function may improve after meditation training. Mindfulness meditation has been linked to improved immune system responses and increased positive feelings. Studies show that meditators had higher flu antibodies after vaccination, and MBSR improved immune function even in HIV patients. Mindfulness meditation may have positive effects on overall well-being, but further research is needed. 3) Brain may be protected from declines due to aging and stress after meditation training. Mindfulness meditation has positive effects on the brain, protecting against gray matter atrophy, improving attention, and mitigating cognitive decline due to stress. It may help preserve brain health and cognitive abilities as individuals age. 4) Mental clarity and focus improve after meditation training. A recent meta-analysis of 18 studies on Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) and Mindfulness-Based Cognitive Therapy (MBCT) showed that mindfulness-based programs support various cognitive components. These include short-term and autobiographical memory, cognitive flexibility, and meta-awareness (self-awareness). Mindfulness meditation training has also been found to improve attentional regulation, leading to enhanced focus and reduced "attentional blink" in individuals (Mindful Staff, 2022).

The Recollection of Buddha

The Mahānāma Sutta is a discourse found in the Buddhist scriptures, where the Buddha imparts teachings to Mahānāma, a lay follower, on maintaining spiritual practice amidst worldly responsibilities. The Buddha emphasizes that spiritual progress depends on cultivating wholesome qualities of mind, including moral conduct, mental purification, and insight. The discourse provides practical advice on mindfulness, introspection, and wise reflection, guiding lay practitioners towards liberation (Thanissaro Bhikkhu, 1997).

The practice of recollection of the Buddha (buddhanussati) is a popular meditation subject in the Buddhist tradition, praised by the Buddha for leading to peace, higher knowledge, enlightenment, and liberation. This meditation involves reflecting on nine epithets of the Buddha, such as his purity, wisdom, and compassion, to deepen devotion and prepare for insight meditation. It is a common practice among laypeople and monks, serving as an antidote to doubt, mental sterility, and heedlessness. The practitioner may choose three meaningful epithets for their

recollection practice. The practice of recollection in Buddhism involves maintaining full awareness and attention on the present moment without attachment or aversion. It encourages a balanced and non-dualistic approach to experiencing the world, leading to a deeper understanding of the impermanent nature of reality. The practice of recollection of the Buddha involves contemplating his qualities of purity, wisdom, and compassion. It can be done through visualization and contemplation to cultivate joy, calmness, and enhanced concentration. (Bhikkhu Mangalo, 2016) To practice mindfulness, one can sit comfortably and focus on the breath, allowing it to flow naturally without interference. The attention should be on the physical sensation of the breath, and any distractions or wandering thoughts should be gently acknowledged. Walking meditation can also be done, with a focus on the movement of the feet and legs while maintaining present-moment awareness. Different traditions and individuals may have variations in their mindfulness practices, so it's beneficial to explore and find what works best for personal meditation practice (Bhikkhu Bodhi, 2010).

Weediyage (2017) presented the benefits of The practice of Recollection of Buddha in Buddhism offering several benefits, including:

1. Reduced Stress and Anxiety: Mindfulness meditation, a central aspect of Buddhism, promotes relaxation and reduces stress hormones, helping to manage stress and anxiety effectively. Scientific studies support the effectiveness of mindfulness in reducing stress, anxiety, and depression.

2. Improved Mental Health: Consistent meditation in Buddhism has been found to alleviate conditions like depression and anxiety. It improves attention and focus while cultivating compassion, reducing anger, and enhancing relationships. Mindfulness meditation has been shown to reduce symptoms of depression and anxiety and can be an effective treatment.

3. Greater Self-Awareness: Buddhism emphasizes self-awareness, helping individuals understand their thoughts, feelings, and behaviors, leading to positive changes and personal growth.

4. Increased Empathy: Buddhism's emphasis on compassion helps individuals develop empathy and understand the feelings of others, leading to improved relationships and better communication.

5. Spiritual Growth: Practicing Buddhism fosters mindfulness, interconnectedness, and a sense of purpose, promoting personal growth, positive behavior change, and a greater sense of collective well-being (Suranda Weediyage, 2017).

Overall, The teachings and practices of Buddhism provide valuable tools for managing stress, improving mental health, cultivating empathy and compassion, and fostering personal and spiritual growth. Scientific research supports the benefits of these practices, making Buddhism relevant and applicable in modern times.

The impact of Acupuncture Treatment and Dry Needling Technique Through Mindfulness Meditation with Dhamma Music

The impact of combining acupuncture treatment or dry needling technique with mindfulness meditation and Dhamma music can be significant and far-reaching, offering several potential benefits:

1. Enhanced Holistic Healing: By integrating these practices, patients may experience a more comprehensive and holistic approach to healing. The combination of physical therapies like acupuncture and dry needling with mindfulness meditation and soothing music can address

not only the physical symptoms but also the emotional and psychological aspects of their condition.

2. Stress Reduction: Mindfulness meditation and Dhamma music are known for their stress-reducing effects. When combined with acupuncture or dry needling, which may also help reduce stress by promoting relaxation and releasing endorphins, patients may experience a synergistic effect in managing stress and anxiety.

3. Improved Mind-Body Connection: Mindfulness meditation encourages individuals to be present in the moment and develop a deeper connection with their bodies and sensations. When practiced alongside acupuncture and dry needling, patients may become more attuned to their body's responses, enhancing the mind-body connection and potentially leading to better treatment outcomes.

4. Pain Management: Acupuncture and dry needling, and music therapy have all shown promise in managing pain. The combined approach may offer a more comprehensive pain management strategy by addressing physical discomfort and promoting relaxation, leading to reduced pain perception.

5. Emotional Regulation: Mindfulness meditation can help individuals regulate their emotions and explore any emotional components associated with physical illnesses. Integrating this practice with acupuncture and dry needling may facilitate emotional healing and coping with the challenges of the illness.

6. Improved Mood and Well-being: Dhamma music and mindfulness meditation have been linked to improved mood and overall well-being. By incorporating these elements into the treatment process, patients may experience a more positive outlook and increased feelings of well-being.

7. Patient Empowerment: The combination of these practices empowers patients to take an active role in their healing process. Mindfulness meditation encourages self-awareness and acceptance, while music therapy can provide a sense of comfort and control. This active participation can lead to greater patient satisfaction and engagement in their treatment journey.

8. Reduced Dependency on Medications: For some patients, this integrated approach may lead to reduced reliance on medications for pain management and stress-related conditions. By addressing the root causes of their health issues and promoting natural healing mechanisms, patients may experience decreased reliance on pharmaceutical interventions.

9. Supportive Care for Chronic Conditions: Patients with chronic illnesses often require long-term support and management. Integrating these practices into their care can offer a supportive and nurturing environment for coping with ongoing health challenges.

It's essential to recognize that the impact of this combined approach may vary among individuals and specific conditions. While there is growing scientific evidence supporting the benefits of each component separately, more research is needed to understand the specific effects and interactions when used together.

As the researcher study and set up the treatment process using acupuncture for patients experiencing physical ailments through the cultivation of mindfulness with Buddhist teachings consists of the following steps. 1) Watching VDO clip of patients who have received treatment. 2) Reading the apology speech. 3) Listen to Dhamma songs while waiting for treatment with the doctor. 4) Incorporate Dhamma songs (Buddha's songs) during the treatment session, allowing the doctor and the patients who have practiced Dhamma to pay homage and deeply feel gratitude towards the blessings of the Buddha (Buddhanusati or mindfulness of the Buddha). 5) Assess the

results immediately after the treatment by inquiring about the feelings and experiences of the patient after the acupuncture session. Determine whether the treatment outcomes align with the patient's needs and how their condition has changed compared to before the treatment. 6) Provide knowledge about caring for the body and mind, including teaching exercises for disease prevention and practicing mindfulness through listening to Dhamma songs. And 7) Conduct a follow-up evaluation after one week of treatment through interviews and discussions. This treatment process can set up at Buddhamahametta Foundation and will study further for the result and can be help the patients to feel better in the acupuncture treatment or dry needling technic with mindfulness meditation through Dhamma song.

Overall, the integration of acupuncture and dry needling with mindfulness meditation and Dhamma music represents a promising and patient-centered approach to promoting healing, managing pain, and enhancing overall well-being. For optimal results, it is crucial to work with qualified healthcare professionals or experienced practitioners who can tailor the approach to individual needs and conditions.

Conclusion

In conclusion, the integration of acupuncture treatment and dry needling technique with mindfulness meditation and Dhamma music represents a holistic and patient-centered approach to addressing physical illnesses and promoting healing. By combining these practices, patients can experience a more comprehensive and effective approach to their health and well-being.

The potential benefits of this integrated approach include enhanced mind-body connection, stress reduction, improved pain management, emotional regulation, and increased overall well-being. Patients may find relief not only from physical symptoms but also from emotional and psychological aspects of their conditions. However, it's important to acknowledge that while there is growing scientific evidence supporting the benefits of each component separately, more research is needed to understand the specific effects and interactions when used together. Additionally, individual responses to this combined approach may vary based on their unique health conditions and personal preferences. To ensure safe and effective implementation, it is crucial for patients to work with qualified healthcare professionals or experienced practitioners who can tailor the approach to their individual needs and conditions. A personalized treatment plan that considers the patient's medical history, symptoms, and preferences is essential for achieving the best possible outcomes.

As this integrated approach continues to be explored in both research and practice, it holds the potential to contribute to a more comprehensive and holistic understanding of healing and well-being. The combination of ancient healing practices like acupuncture and dry needling with mindfulness meditation and Dhamma music represents a harmonious convergence of traditional wisdom and contemporary approaches, fostering a deeper connection between body, mind, and spirit in the pursuit of better health and quality of life.

References

- American Music Therapy Association. (2005). *What is music therapy?*. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.musictherapy.org/about/musictherapy/>
- Bhikkhu Bodhi. (2010). Recollection of the Buddha. *Enlightenment Fall*. 27(1), 1-10. https://inquiringmind.com/article/2701_41_bodhi/
- Bhikkhu Mangalo. (2016). The Practice of Recollection. *Lion's Roar Buddhist Wisdom for our time*. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.lionsroar.com/the-practice-of-recollection/>

- Bhikkhu Nagasena (Tr.). (1980). *Buddhadasa Bhikkhu, Anapanasai (Mindfulness of Breathing)*. Retrieved 2 Aug 23 from <https://en.bia.or.th/dhamma-stream/s7rdIntg32zmfs6-cxabl-l8rbw-3lpma-7mt8s-4dlsa-mdf78-tntr4-b45ew-rben7-9tgrr-h2ec8-t8tpr-c5pzm-a7y85-2dypm-p54gf-bhaz9-zx9kr-ghb4x-afm66-hn9gc-kgg9h-r9hzz-a3sb5>
- Boyd, M. K.. (2023) "Disease, illness, sickness, health, healing and wholeness: exploring some elusive concepts". *Medical Humanities* 26(1), 1-15. <https://mh.bmj.com/content/26/1/9>
- Borud, E. (2009). *Acupuncture treatment for postmenopausal hot flashes*. The Doctor of Philosophiae. Faculty of Medicine: University Of Tromsø.
- Cabanac, A. et al. (2013). Music and academic performance. *Behavioural Brain Research*. 256(1), 257-260. https://www.researchgate.net/publication/2560997_72_Music_and_academic_performance
- Dicker, D. (2021). *The Effect of Acupuncture on the Stress Levels of Patients with Posttraumatic Stress Disorder in Ghana*. Doctor of Philosophy. Walden University. Retrieved 2 Aug 23 from <https://scholarworks.waldenu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=12058&context=dissertations>
- Dobrzynska, E., Kiejna, A, & Rymaszewska, J., (2006). Music Therpay – History, definitions and application. *Archives of Phychiatry and Psychotherapy*. 8(1), 47-52.
- Jan, D., Orlando M & Christian G. (2006). Trigger Point Dry Needling. *Journal of Manual & Manipulative Therapy*. 14(1), 70-87.
- Jain, R. (2018). *How Acupuncture Benefits Your Physical and Mental Health*. Don Valley Health and Wellness. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.dvhealthandwellness.com/blogs/acupuncture-benefits>
- Legge, D. (2014). A History of Dry Needling. *Journal Of Musculoskeletal Pain*. 19(1), 1-5.
- Lewit, K. (1979). *The needle effect in the relief of myofascial pain*. N.P.: National Library of Medicine.
- Liu, T. (2006). *Role of Acupuncturists in Acupuncture Treatment*. Advance Access Publication. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1810358/>
- Liu, L.. (2016). *Acupuncture for the management of low back pain*. Doctor of Philosophy. New Zealand: the University of Otago.
- Pan, J. (2008). *Inventigation into the Acupuncture and Meridian System*. Doctor of Philosophy in Electrical Engineering. New Jersey Institute of Technology.
- Francis, S. (1995). *(The Anagarika Sugatananda). Buddhist Meditation*. N.P.: Buddhist Publication Society.
- Payton, R. (2019). *Music Therapy Effects on Social-Communicative Response of Children with Autism Spectrum Disorder*. Doctor of Education, Walden University.
- Meditation and Mindfulness: What You Need To Know, National Center for complementary and Integrative Heath. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.nccih.nih.gov/health/meditation-and-mindfulness-what-you-need-to-know>
- Mindful Staff. (2022). *The Science of Mindfulness. Mindful healthy mind, healthy life*. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.mindful.org/>
- Nall, R. (2019). What can cause lower back pain?. *MedicalNewsToday*. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.medicalnewstoday.com/articles/325381>
- Nyanasatta Thera. (1994). *Satipatthana Sutta: The Foundations of Mindfulness*. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.accesstoinight.org/tipitaka/mn/mn.010.nysa.html>
- Novotney, A. (2013). Music as medicine. *Monitor on Psychology*. 44(10), 1-15.

- Phra Brahmagunabhorn (P. A. Payutto). (2016). *Dictionary of Buddhism*. The Foundation of Peace Education: Venerable Prayudh Payutto.
- Monzani, R. Crozzoli L. & De Ruvo, M. (2010). Acupuncture for Pain Treatment. *The Open Pain Journal*. 10(3), 60-65).
- Thanissaro Bhikkhu. (1997). *Mahanama Sutta: To Mahanama (2)*. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.accesstoinsight.org/tipitaka/an/an11/an11.013.than.html>
- Thorsen, S. et al. (2013). *The predictive value of mental health for long-term sickness absence: the Major Depression Inventory (MDI) and the Mental Health Inventory (MHI-5) compared*. *BMC Medical Research Methodology*. 13(5),110-115). www.biomedcentral.com/1471-2288/13/115
- Uggla, L. (2019). *Musictherapy -An Intervention Effecting Quality Of life And Health In Children Going Through Hematopoietic Stem Cell Transplantation*. Stockholm: Karolinska Institutet.
- Weediyage, S. (2017). *The Benefits of Recollecting the Special Qualities of the Buddha*. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.thebuddhadhamma.wordpress.com/2017/02/11/the-benefits-of-recollecting-the-special-qualities-of-the-buddha/>
- Wong, C. (2022). *The Benefits and Side Effects of Acupuncture, (presented by Verywellhealth)*. Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.verywellhealth.com/acupuncture-health-uses-88407>
- Wu, S. (2014). Mindfulness Meditation. *ONCOLOGY Nurse Edition*. 24(10), 36-37.
- World Health Organization. (1979). *Acupuncture, World Health Organization Magazine*. Retrieved 2 Aug 23 from <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/351993/WH-1979-Dec-eng.pdf?sequence=1>
- Zarate, R. (2012). *The Sounds of Anxiety: A Quantitative Study of Music Therapy and Anxiety*. Doctor of Philosophy, Lesley University.

Health Issues of Home-treatment Patients and Solutions

Phra Sukheesom Jiramahasuwan

International Buddhist Studies College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

Corresponding Author's Email: tuktta44@gmail.com

Received: May 26, 2023; **Revised:** August 22, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

Abstract

This study explores potential remedies for patients receiving home health care. It attempts to shed light on the psychological and physical problems that patients face and how these obstacles to care can be removed by using supportive therapies like music therapy and telemedicine. Additionally, it looks at various forms of supporting healthcare, where patients can receive treatment closer to medical experts who can help with home, physical, and psychological therapy. Home-treatment patients may not be actively seeking medical assistance, which is concerning and could be reduced. They may also be treated too frequently, insufficiently frequently, or incorrectly handle medication and equipment. Results show that adopting music therapy as a supporting dose and switching to telehealth during the COVID-19 Pandemic yield positive effects in many studies. To prevent or reduce specific health risks among patients receiving home therapy, there are, nevertheless, several implementation and execution-related restrictions and impediments that need to be looked into.

Keywords: Home-treatment Patient; Music Therapy; Telehealth

Introduction

Home-treatment patients refer to patients who presented to the emergency department or were just admitted to a clinical observation unit were eligible (Burns et al., 2001). The patients are advised to stay at home and are unable to help themselves to do daily activities such as eating, taking medicine, or cleaning themselves. They require someone to assist and care for them to do any activities. As a factor to consider, some home-treatment patients lack access to healthcare professionals and their inability to travel or visit a hospice unless under emergency circumstances where an ambulance or transport vehicle can receive them from their homes. As a result of the patient location and financial standing, the channel of care for such patients is frequently limited or challenging. On the other hand, every crisis or issue offers chances and fixes for raising patients' care and lowering costs for those receiving home therapy.

For a variety of reasons, patients need to be looked after at home while continuing their recovery. First, if a patient's illness is not life-threatening or is a persistent symptom requiring regular attention, they may find it more reasonable to continue their rehabilitation at home. Patients can be treated at home by a healthcare expert if their symptoms don't necessitate hospital facilities, which may also be financially advantageous for the patient. Second, there could not be enough rooms for a big number of patients. Even if the bedridden patient might need to be admitted to the hospital, there could not be enough rooms available (Simmon-Duffin, 2018). Third, because the illness is so easily contagious, patients must be cared for at home because the hospital cannot afford to treat them. The patient's preference comes last. For reasons of safety and comfort, he or she could feel more at ease staying at home. They must therefore remain at home.

This may lead to problems that affect both mental and physical health. Without the right information and treatment from the hospital, the patient may run the risk of having their mind affected. Patients may experience anxiety or depression. When their condition does not improve, they may experience high levels of anxiety. They may feel concerned because they have an illness that could kill them. Because they are forced to cut themselves apart from other people, they may experience depression. Additionally, if the patient receiving home treatment does not receive medical attention, it may harm their body. They may experience worsening symptoms as a result. Thus, the health concern of patients receiving home therapy as well as potential solutions will be covered in this essay.

The issues for home-treatment patients and potential solutions

In this paper, health issues for home-treatment patients and potential solutions to combat the issues will be explored. The changing environment of health issues of home-treatment patients has raised concerns associated with the rise of home care. As such, there are a variety of health issues regarding home-treatment patients. However, due to the extent of this paper, patient safety, music therapy, and telehealth are selected topics that will be explored. The paper will draw on research conducted by industry professionals and scholars to examine how patients that are advised to stay at home are being treated post-hospital care. The findings will provide background content to the health issues of home-treatment patients to further understand how stakeholders are engaging to provide regulation, improve health care for home care and mitigate the loss of life.

Vincent and Amalberti (2016) emphasized that the changing healthcare landscape has significant implications for patient safety. They argued for a patient-centric perspective and a bottom-up approach to address health issues. Patient safety cannot be approached with a one-size-fits-all mindset, and it requires comparing strategies from different industries. Traditionally, regulations focused on individuals or specific organizations, but Vincent and Amalberti proposed extending regulations across the patients' entire journey. This poses challenges due to varying levels of interest and involvement at different stages of care. Harmonizing regulations and standards is essential for ensuring patient safety universally. DePuccio et al. (2022) echoed these challenges and emphasized the need for collaboration among healthcare professionals, organizations, and policymakers to establish consistent standards throughout the patients' journey.

It is important to consider the benefits from various stakeholders' perspectives when implementing solutions for home-treatment patients. Thanakijssombat et al. (2022) conducted a study on Public Adoption of Telehealth in Thailand and identified key factors that contribute to successful implementation. These factors include training for all stakeholders, availability of sustainable resources, and regulations concerning data privacy. However, since the study focused only on Thailand, further research is necessary to determine the applicability of these findings in different geographical contents.

The research recommends that strong organizational and financial support, as well as infrastructure, are crucial to provide healthcare professionals with the necessary resources to deliver effective telehealth services. This ensures that the adoption of telehealth is widely accepted and beneficial. It is important to consider the interests of both the carer and the patient, as both parties should benefit from technological advancements, organizational changes, and regulatory measures. The goal is to provide better healthcare treatment to patients while ensuring their comfort and safety during home treatment.

Although research on solutions for home-treatment patients is limited, this paper aims to address possible strategies that can help improve the physical and mental well-being of home-

treatment patients. By exploring these solutions, it is possible to enhance the quality of care provided to individuals receiving treatment at home.

Health Issues

In home care, according to the study of Public Adoption of Telehealth Technology in Thailand (Thanakijssombat et al., 2022) indicate technological, organizational, and environmental factors that influence the adoption of telehealth or telemedicine. The findings show that the common theme was that the mutual understanding and expectations of benefits were not conveyed thus created a misperception of the implementation of telehealth. Adoption of telehealth was met with resistance over quality of pictures, videos, and connectivity issues.

The study found that overall, the perceived usefulness of telehealth was a key factor in the adoption of telehealth as a method of healthcare. It further mentions that the human readiness in understanding the technology from the patient and healthcare professional end is significant in the ease of use. Subsequently, amongst different health centers, there were disagreements between data privacy and sharing of information. As such, the technological factors combined with human perception, knowledge of telehealth adoption, and different information systems amongst health centers should be considered in implementing telehealth for home-treatment patients.

The main concern found was the long-term financial and technical support provided by the government in maintaining the infrastructure of telehealth. Both public and private sectors work separately in providing telehealth. Therefore, the study found that the sustainability and project budget per different hospital should be sufficient. Incentives for the healthcare professionals was referred to in the study as the caregivers needed motivation in forms of measuring performance, intellectual challenge in order to participate in the scheme beyond the time and cost savings of the scheme.

The study mentions the lack of acceptance of telehealth especially amongst the older population with a low literacy level may be a key challenge in the adoption of telehealth. Additionally, the personal beliefs of patients receiving a traditional appointment and the trust between patient and health professional is explored. The whole technology process from all stakeholders and regulatory environmental bodies should be considered to align with all parties' interest to mitigate any mistrust and remove any concerns the home-treatment may have with regards to the adoption of telehealth.

The study by Hosseini and Hosseini (2018) states information, details, and results that music therapy has a positive effect on the treatment of the diseases studied, including pain, sleep disorders, learning, memory, IQ, depression, anxiety, and special diseases such as schizophrenia and autism.

First of all, music has been an integral part of human's existence as there are beats and rhythms in our heart rates, our breaths and movements. Humans usually express feelings and emotions in music and melody. Also, human's different emotions can be expressed in different rhythms and harmonies, styles and musical terms, depending on our moods and feelings. Due to the affective and emotional loads, musical sounds have a profound effect on morale, personality, and the cultivation of human's emotions. The Australian Music Therapy Association has defined music therapy as "the creative and planned use of music for health and vitality and preservation". Besides, the American Music Therapy Association (1999) has stated that the attitude to music therapy comprises "the use of music in order to achieve the goals of therapy, that is to improve, maintain, and promote the health of the mind and body".

The paper further states that music is a valuable tool for stimulating excitement, and processing. In order to receive music sensations, it is not required to understand the melody because neural networks in the brain are sensitive to the perception of music. Thus, the alternation in each of the factors in a song can be associated with the reactions of each of the related brain centers. The research further reveals that listening to music affects arousal and moods in accordance with the arousal-mood hypothesis. Furthermore, the limbic system can be affected and influenced by melodic music resulting in changes in mood and arousal. An alternation in mode, the complexity of harmony and rhythm lead to the creation of the valence and the positive and negative emotions. On the other hand, a change in beat, accent, and rhythm affect stimulating arousal.

According to the study, the side effects of most synthetic medicines used in treatment of different diseases have led to alternative therapies, including music therapy in which no drug is used. At present, the use of pleasant audio stimuli and music therapy is an optional non-pharmacological method to relieve pain and anxiety, reduce the necessity for analgesic drugs, and eliminate the side effects on chemicals and medicines.

Music and Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD)

The research shows that music therapy is most likely to reduce aggression and the symptom in ADHD children through modification of brain function. This is because music increases dopamine in different areas of the brain which prevents aggressive behaviors. Apart from that, music also improves the function of pre-frontal cortex and other parts which have been implicated in planning complex cognitive behavior, personality expression, decision making, and moderating social behaviors. In addition, listening to music can also improve attention and memory performance. In summary, given that studies have shown interactions between the music centers of the brain at the temporal lobe and the brain segments involved in ADHD, music with modified operations can develop the ADHD.

Music and Pain Relief

As revealed by a study, gentle and mild music is likely to ease pain through opioid and dopamine system in the brain. A study on the impact of two non-pharmacological pain-relieving methods (music therapy and progressive muscle relaxation) indicates that both techniques are effective in minimizing pain. Moreover, music with the stimulation of opioidergic neurotransmissions and the increase of opioidergic substances, such as endorphins, reduces pain, heart rate, blood pressure, and the severity of depression. In summary, music therapy is involved in pain relief, lower the necessity for analgesic drugs and as a result, removes the side effects on analgesics.

Music, Memory and Learning (Alzheimer and Dementia)

According to the paper, music therapy which consists of rhythm and beat helps to increase mental abilities and memories. The findings of a research show that music therapy can improve the return of autobiographical memory in people with Alzheimer disorder. Besides, the treatment with pleasant music helps to cure Alzheimer diseases and the learning power can be increased up to 5 times using this kind of music. This is because the study shows that listening to music strengthens memory and stimulates dopaminergic neurons in the brain, resulting in positive attitude in the individual. In addition, it was stated in another research that group music therapy

can minimize the agitated behaviors of elderly women with Alzheimer. Lastly, a study shows that music therapy helps people with dementia to reduce behavioral disorders.

The aforementioned examples are merely a few case studies in the research that show positive effects of music therapy in helping patients with different disorders or diseases to heal and recover. As a result, over the past years, neurological researches have shown that music is a precious method for emotions stimulation and the effects of music have been widely studied. According to the research, music is deemed as a language in psychology. The study also shows that our brains have specific areas for understanding music, similar to language. In fact, music holds communicative functions as a language as certain areas of the brain are activated through musical sounds.

In a more specific view, according to the research, the melodic processing happens in the inner regions and around the auditory cortex and motor area, while the more complicated patterns are analyzed in the anterior temporal lobe and frontal regions. Many evidences also show that the right hemisphere is involved in melody processing, while the left is associated with rhythm processing. The forehead area is affiliated with the auditory cortex that interferes with shape and interpretation of memory.

In conclusion, it can be summarized that music therapy produces positive effects on assisting patients to cope with various disorders, including pain relief, sleep disorder, Alzheimer, Dementia, IQ, depression, anxiety, and special diseases such as Schizophrenia and Autism.

Solutions of Home-treatment Patients: Patient Safety

The definition of patient safety by the World Health Organization is “a health care discipline that emerged with the evolving complexity in health care systems and the resulting rise of patient harm in health care facilities. It aims to prevent and reduce risks, errors and harm that occur to patients during provision of health care. A cornerstone of the discipline is continuous improvement based on learning from errors and adverse events.” The WHO recognizes that patient safety is a global health priority and on a macro outlook, World Patient Safety day is an annual global campaign where healthcare professionals and stakeholders convene to raise awareness regarding policy formulations, safety strategies and increase public awareness to enhance patient safety through initiatives and education while reducing the opportunity for patient harm through malpractice or negligence. The solutions by WHO provides ‘strategic guidance and leadership to countries through the annual Global Ministerial Summits on Patient Safety.’ There are collaborative initiatives and platforms where countries and industry experts can obtain information regarding proper patient safety practices to educate and deliver information towards the lower levels of the workforce. Such initiatives include a ‘Multi-Professional Patient Safety Curriculum Guide, Safe Childbirth Checklist, the Surgical Safety Checklist, Patient Safety solutions, and 5 Moments for Medication Safety’ that are printable and available in app form, meaning that the distribution of the information and initiatives can be distributed through online platforms or individually too. Furthermore, the WHO also has a network program established called the ‘Global Patient Safety Network and the Global Patient Safety Collaborative’ program which aims to foster engagement between families and patients in the involvement of governance, policy and health system improvements so that the patients can provide feedback and recommendations to the healthcare professionals and improve the overall experience of patient safety.

On a smaller or individual scale, the publication by Vincent and Amalberti (2016) on Safer Healthcare proposes strategies for care in home. In Western countries there has been a 50% increase in ‘hospital at home’ in the past 10 years. Due to an aging population combined with the

growing demand for home care professionals, the adaptation of hospital experience to home should be replicated as best as possible in order to meet the goal of avoiding rehospitalization and maintain a good quality of life for patients with chronic diseases or are bed-ridden.

It should be mentioned that the quality of solutions vary hugely based on social-economic status. There are various solutions ranging from sterile procedures to advanced equipment such as ‘smart devices’. However, patient safety can be viewed from a holistic or individual approach. The holistic approach as mentioned by the WHO is that it reduces the mortality rate of unsafe procedures leading to deaths. Adversely, the individual approach means that the benefits of implementing additional safety measures in-house would create for a safer environment that allows the patients with the most comfortable and best opportunity to treat their symptoms or diseases, to reduce the pain and potentially a faster recovery.

The illustration below shows a safety diagram that healthcare professionals can implement to improve the health of home-treatment patients. The measures are a checklist to determine the household conditions and whether there are preventative measures for each hazard in place. A safety checklist and improved quality of care through initiatives, education and training ensures that caregivers provide an alternative to hospital admissions while reducing the rate of readmission and mortality, as the length of stay can be reduced appreciably by home treatment. This has been described as a reduction in the stay of up to 80%.

Fig 1: A Safety Diagram adapted from Gershon et al. (2012)

Music Therapy

The concept of using music as a supportive use in healthcare has significantly increased in the past decade. For several years, recorded music has been shown that it helped improve the positive outcome of psychological and hospitalized patients.

Music therapy has been used as a treatment for many illnesses. According to the study of Schmid and Ostermann (2010), it found that music therapy became a primary factor to heal patients in psychological issues, such as depression and pain to help improve the relationship between patients and caretakers. Similarly, Steinhardt et al. (2021), states that applying music therapy in the hospital-at-home could also help increase a positive relationship between family and music therapist. The music therapy is also applied in oncology patients by using the questionnaire of 'The Profile of Mood States-Short Form (POMS-SF)' to collect the mood level between pre-post sessions. This showed that it could significantly help improve the mood state scores Waldon (2001).

In collaboration with The University Medical Center, University of Gronigen, Netherlands and The Prince Clause Conservatoire, an innovative practice named Meaningful Music in Health Care (MiMiC) was designed to study the use of *live* music as a non-pharmacological intervention to improve postoperative patients. The new practice of live bedside music by professional musicians performed in hospital corridors and wards resulted in beneficial outcomes. According to the outcomes of the research, the primary outcome measure is a change of level of experienced pain. Pain is measured using a visual analogue scale (VAS). Additionally, anxiety, relaxation, and satisfaction levels were also measured using VAS. The application of 'MiMiC', may act as a medium to increase parasympathetic outflow and therefore inhibit sympathetic activity, improving the physiological state of the patients.

Based on the evidence, the initial reaction of most of the patients responded positively. MiMiC supported and adjusted based on the time available and procedures, motivated the patients to participate. This did not interfere with the medical treatment and did not have any negative side effects. Although the study does emphasize the importance of professionalism of the implementation of MiMiC, the important facilitating factor that increased engagement of patients' response was the flexibility to adapt and meet the desired needs of the patient in terms of music, volume, and interaction level. Positive experiences were recorded and encouraged patients and nurses to attune to a different type of supportive healthcare. 'It offered a pleasant break during the day and the whole atmosphere on the ward changed.' Conversely, the lack of standardization means that the data using MiMiC with live music has its deviations as the change of 'dosage' varied depending on the patient.

The evaluation of the effectiveness of music therapy in improving the quality of life of palliative care patients explains that music therapy is a complementary therapy provided in hospices. It is an emerging therapy and is more likely to be used in settings where alternative therapies are already in place. It is an additional supportive service rather than replacing existing services. The study further points out that music therapy aims to relieve physical and psychological symptoms through facilitating communication and alleviating spiritual or existential concerns.

Most palliative care for music therapy relates to pain and quality of life. Therefore, through music therapy, each 'dose' is tailored to the individual and cultivates an ambient that makes the patient more relaxed and ignites the mind to remember favorable or pleasant feelings to ease the pain. Especially implementation of music therapy in oncology, dementia or intensive care settings, music helps patients remember favorable thoughts and meanings in their lives, memories of family and friends which aim to support the improvement of the physical and psychological

well-being of the patients' feelings and emotions. Which can improve the quality of life and overall wellbeing of home treatment patients. Although further research is needed to consider the accessibility, availability, and cost effectiveness associated.

Telehealth

According to the study by Doctoring from home: Physicians' perspectives on the advantages of remote care delivery during the COVID-19 pandemic by DePuccio et al. (2022), found several benefits of remote care delivery for both physicians and patients. From the physicians' point of view, health professionals were able to be reimbursed for phone and video calls as well as have a better work-life balance. For patients, remote visits were convenient and timely, video visits enhanced family centered care during the COVID-19 Pandemic.

Furthermore, an adult person in need of home care including advanced care and technology, requiring around the clock care by one or more employed caregivers. The term caregiver is the direct carer employed in a municipality or private agency to deliver 24-hour home care assistance. Other titles are personal assistant, care assistant, carer, and nursing assistant.

The term home care is care provided in the home by employed caregivers, including support with ADL (Activities of Daily Living) and health care. Responsible authority is the municipality. In a general sense, the meaning of home care, as opposed to hospital care, is quite uncomplicated, meaning that care is delivered in the patients' own home. Home care may range from care for persons who only need help occasionally with domestic aid to persons with complex and continuous care needs. When 'mapping professional home care in Europe', a project funded by the EU, the definition used was: Professional care, provided at home to adult people with formally assessed needs, which includes rehabilitative, supportive and technical nursing care, domestic aid and personal care, as well as respite care provided to informal. However, home care systems appear to differ both between and within countries.

Therefore, to understand the consequences of home care, with regards to organization, responsibility and financing, a national definition must be sought. Home care is broadly defined in the term base of the Swedish National Board of Health and Welfare as care and social service delivered in a persons' own residence, or an equivalent housing. Within this broader definition of home care, a distinction is made between home assistance operated by the municipalities, and home health care, operated by the county councils. Home assistance is service with daily living, i.e. practical help with cleaning, shopping and cooking, and personal assistance, with the help to meet physical, psychosocial and social needs, i.e. help with personal hygiene, mobilization and socialization.

The significance of care at home could improve the quality of care and the patient experience by providing patients with care in the comfort of their homes and by potentially reducing preventable adverse health events. The benefit of care at home can be clarified as the potential benefits for patients such as reduction in preventable adverse health events, closure of care gaps from enhanced care, lower-cost site of care, and more convenient care.

The Role of the Caregiver

According to an empirical study by Swedberg et al., The caregivers are sometimes referred to as paraprofessionals in the literature and are characterized as caregivers with limited health care training, not belonging to a profession, and operating semi-autonomously while being directed by health care experts. It explains that the caregiver's situation is complicated due to various situational factors, resources, and experiences. Therefore, it is to be considered that the

treatment that patients and caregivers depends on the access and support training from professionals. Additionally, the empirical study expands on the knowledge of home care from the viewpoint of adult patients and the people who are directly responsible for them when advanced care and technology are involved. It focuses on how caregivers and patients view their working environments and experiences with in-home care. Taking care of people who require round the clock home care frequently have medical disorders that necessitate many daily medical treatments, which are typically carried out by healthcare experts. Examples include administering medication, providing parenteral feeding, caring for stomas, and managing technology. District nurses or other health care professionals may assign carers who work for the municipality (or a private business) who are not technically trained to carry out these duties as is customary and permitted by law. The task being delegated has many facets, so the health care professional needs to be certain that the caregivers are knowledgeable before delegating. In a study by Craftman et al., district nurses highlighted knowledge gaps that could improve patient safety and care standards. These nurses were irritated by the lack of time for crucial training of the caregivers prior to delegation of medication management. Self-care, or the ability of the patient to conduct medical chores on their own or with the help of family or carers, has been adopted in some countries as an alternative to delegates.

The Benefit of the Health Issues of Home-treatment Patients

Home therapy for individuals with bleeding disorders has several advantages. Firstly, it reduces the need for multiple infusions and pain medications, which helps minimize pain, stiffness, and joint/muscle damage that can result from untreated or inadequately treated bleeding episodes. Secondly, it promotes self-sufficiency, confidence, and a sense of normalcy by empowering individuals to actively participate in their own care. Administering treatment at home allows them to integrate it into their daily routine and maintain privacy.

Furthermore, home therapy minimizes disruptions in daily life, such as missed school or work, as individuals can manage their treatment without the need for frequent hospital visits. It also saves time by eliminating the need for travel and waiting for medical appointments. This is particularly beneficial for individuals living in remote areas or with limited access to specialized healthcare services.

In addition to these benefits, home therapy can lead to lower medical expenses. By receiving treatment at home, hospital stays can be shorter, and there is a reduced need for multiple infusions and pain medications, resulting in cost savings. Overall, home therapy enhances the effectiveness of treatment, improves the quality of life for individuals with bleeding disorders, and reduces the burden associated with their condition.

Home treatment is considered less effective when the home environment contributes to mental health disorders, as highlighted by findings from focus groups and local surveys. People have a preference for receiving care at home and highly value the Crisis Resolution and Home Treatment (CRHT) service for providing them with this opportunity. The home is perceived as a less stressful environment and is associated with feelings of safety, comfort, and overall well-being. Many individuals expressed the benefits of not being removed from the reality of their lives and avoiding the unfamiliar atmosphere of hospitals. In fact, one person compared a lifeline service to the confinement of a hospital room with other patients. These perspectives underscore the importance of the home as a context for care, emphasizing the preference for familiar surroundings and the psychological impact it can have on individuals receiving treatment for mental health disorders.

Benefits of Patient-centered Care also include: The primary goal and advantage of patient-centered treatment is to improve individual health outcomes rather than just population health outcomes, however population results may also improve. The benefits of improved patient and family satisfaction scores, enhanced provider reputation among healthcare consumers, improved clinician and support staff morale and productivity, improved resource allocation, decreased costs, and increased financial margins across the continuum of care accrue to providers and health care systems in addition to patients.

Conclusion

The health issues of home-treatment patients can be mental and physical health. In order to solve these issues, solutions were given in this paper. The home-treatment patients or caregivers can choose the solution that fits the problem that they obtain. The use of music therapy and telehealth as an alternative health treatment yield both benefits and drawbacks for both patients and health care professionals. The determinant in the successful implementation is widely dependent on the demographic of the patient, health care professional and literacy levels. In a country like Thailand, there was more resistance to the adoption of telehealth and technology as a supplementary form of healthcare due to financial restrictions, maintenance of technology and the accessibility across different age groups.

On the other hand, in the United States and Netherlands, a more developed country by GDP in comparison to Thailand, yielded more favorable results where both physicians and patients found the benefits of telehealth and music therapy more accommodating and were more open in adopting the use of music and telehealth as a 'dose'. Rather, the solutions discussed act as a supportive measure rather than a replacement of traditional healthcare methods or in-person visits, however the benefits of convenience and cost effectiveness should be observed closely, as technological advancements soon may increase the likelihood of adoption of these methods discussed in this study.

References

- American Music Therapy Association. *American Music Therapy Association | American Music Therapy Association (AMTA)*. (n.d.). Retrieved 2 Aug 23 from <https://www.musictherapy.org/>
- Burns, T. et al. (2001). Home treatment for Mental Health Problems: A systematic review. *Health Technology Assessment*, 5(15), 1-10. <https://doi.org/10.3310/hta5150>
- Craftman, A.G. et al. (2012). District nurses' perceptions of the concept of delegating administration of medication to home care aides working in the municipality: A discrepancy between legal regulations and Practice. *Journal of Clinical Nursing*, 22 (3–4), 569–578. <https://doi.org/10.1111/j.1365-2702.2012.04262.x>
- DePuccio, M.J. et al. (2022). Doctoring from home: Physicians' perspectives on the advantages of remote care delivery during the COVID-19 pandemic. *PLOS ONE*, 17(6), 1-10. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269264>
- Ellenbecker, C. H. et al. (2007). Chapter 13. Patient Safety and Quality in Home Health Care. *Patient Safety and Quality: An Evidence-Based Handbook for Nurses*. 1(3), 1–303.
- Erkkilä, J. et al. (2021). Music therapy for depression enhanced with listening homework and slow paced breathing: A randomised controlled trial. *Frontiers in Psychology*. 12(5), 1–10. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.613821>

- Gershon, A. S. et al. (2012). Chronic obstructive pulmonary disease and socioeconomic status: A systematic review. *COPD: Journal of Chronic Obstructive Pulmonary Disease*. 9(3), 216–226. <https://doi.org/10.3109/15412555.2011.648030>
- Hosseini, S.E. & Hosseini, S.A. (2018). Therapeutic effects of music. *A review Rep Health Care*. 4(4),1-13.
- Jha, A. K. et al. (2010). Patient safety research: An overview of the global evidence. *Quality and Safety in Health Care*. 19(1), 42–47. <https://doi.org/10.1136/qshc.2008.029165>
- Kubiak, C. & Sandberg, F. (2011). Paraprofessionals and caring practice: Negotiating the use of self. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*, 25(4), 653–660. <https://doi.org/10.1111/j.1471-6712.2011.00875.x>
- Mc Graw, C., Drennan, V. & Humphrey, C. (2008). *Understanding Risk and Safety in Home Health Care: The Limits of Generic Frameworks*. N.P.: n.p.
- Piatkowski, M., Abushousheh A., & Taylor, E. (2019). *Healthcare at Home: A White Paper Supporting The Center for Health Design Interactive Diagrams Concord*. CA: The Center for Health Design.
- Schmid, W. & Ostermann, T. (2010). Home-based music therapy - A systematic overview of settings and conditions for an innovative service in Healthcare. *BMC Health Services Research*. 10(1), 1-10. <https://doi.org/10.1186/1472-6963-10-291>
- Shahrestanaki, S. K. et al. (2023). Patient safety in home health care: A grounded theory study. *BMC Health Services Research*. 23(1), 1-10. <https://doi.org/10.1186/s12913-023-09458-9>
- Smyth, M. G. (2000). The home treatment Enigma home treatment---enigmas and fantasies. *BMJ*. 320(7230), 305–309. <https://doi.org/10.1136/bmj.320.7230.305>
- Steinhardt, T. L., Mortvedt, S. & Trondalen, G. (2021). Music therapy in the hospital-at-home: A practice for children in palliative care. *British Journal of Music Therapy*. 35(2), 53–62. <https://doi.org/10.1177/13594575211029109>
- Swedberg, L. et al. (2013). From risky to safer home care: Health Care Assistants striving to overcome a lack of training, supervision, and support. *International Journal of Qualitative Studies on Health and Well-Being*. 8(1), 20758. <https://doi.org/10.3402/qhw.v8i0.20758>
- Thanakijombat, T., Bhatiasavi, V. & Suwanposri, C. (2022). *PUBLIC ADOPTION OF TELEHEALTH TECHNOLOGY IN THAILAND*. *Journal of Global Business Review*. 24(1), 14–32.
- Van der Riet, P. et al. (2015). Piloting a stress management and mindfulness program for undergraduate nursing students: Student feedback and lessons learned. *Nurse Education Today*. 35(1), 44-49. doi:<https://doi.org/10.1016/j.nedt.2014.05.003>
- Van der Wal-Huisman, H., Heineman, E. & van Leeuwen, B. L. (2021). Live bedside music in daily clinical practice of a surgical hospital ward among older patients: A controlled study design of an innovative practice. *Journal of Geriatric Oncology*. 21(1), 7-14. <https://doi.org/10.1016/j.jgo.2021.01.007>
- Vincent, C., & Amalberti, R. (2016). *Safety Strategies for Care in the Home*. Springer Open.
- Waldon, E. G. (2001). The effects of group music therapy on mood states and cohesiveness in adult oncology patients. *Journal of Music Therapy*. 38(3), 212–238. <https://doi.org/10.1093/jmt/38.3.212>
- Wallach, V. A., & Mueller, C. W. (2006). Job characteristics and organizational predictors of psychological empowerment among paraprofessionals within Human Service

Organizations. *Administration in Social Work*. 30(1), 95–115. https://doi.org/10.1300/j147v30n01_06

Wenqin, L. (2022). Analysis of the effectiveness of music therapy on Mental Health of college students. *Journal of Healthcare Engineering*. 2022, 1–5. <https://doi.org/10.1155/2022/7288788>

World Health Organization. (n.d.). *Patient safety*. World Health Organization. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/patient-safety>

Music Intervention Therapy to Improve Healthy Mind

Phra Woraponte Tanpoonkiat and²Supaporn Tongsupachok

¹International Buddhist Studies College,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University.

²Buddhamahametta Foundation.

²Corresponding Author's Email: tuktta44@hotmail.com

Received: May 26, 2023; **Revised:** August 22, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

Abstract

In this paper, the focus is on the potential benefits of Music Intervention Therapy for improving mental health. The text begins by highlighting the prevalence of depression and its impact on individuals and society. It then moves on to discuss the potential of Music Intervention Therapy in treating depression and anxiety. Music therapy is cited as a subfield of contemporary science intervention that has demonstrated notable advantages. Listening to music has been shown to enhance the brain's capacity for maintaining focus on the subject matter, and it is employed to handle psychological issues. Meditation is another intervention that has been shown to increase bodily awareness and effectively treat people with severe depression.

Overall, the text emphasizes the importance of promoting mental well-being and the potential impact of Music Intervention Therapy in helping individuals manage their mental health and lead happier, more fulfilling lives.

Keywords: Modern Science; Healthy Mind; Stress; Music Therapy; Music Therapy Expert

Introduction

According to the World Health Organization's (2015) estimates, 322 million individuals, or 4.4 percent of the global population, experience depression every year. The Lancet study shows depression is a complex and far-reaching concept that goes beyond sadness, constituting a prevalent health condition causing significant suffering for individuals and families. This suffering affects social interactions and economic productivity and is linked to premature mortality due to suicide and physical illnesses. The diversity of depression is evident in its various manifestations, not conforming to a single pattern but spanning a range of signs, symptoms, and trajectories. Terms like "major depression" categorize its variations, including distressing and socially impairing symptoms, although depression within bipolar disorder is excluded. Historical and cultural perspectives highlight its enduring presence throughout time and diverse societies, debunking ideas of recent emergence or cultural confinement. In essence, understanding depression necessitates recognizing its multifaceted nature, encompassing its broad effects, varied expressions, and historical ubiquity (Helen et al., 2022).

The paper will explore into the music intervention therapy benefit for Mental Health Improvement. Firstly, the paper explores the music therapy from the research conducted by Arnaud.Cabanac et, al. (2013) that has found that the process of listening to music subconsciously enhances the brain's ability to focus, sustain concentration on the contents and more devoted to understanding complicated tasks. Additionally, music is reported to help with stress caused by cognitive dissonance and assist in knowledge accumulation for meditation wisdom. High levels of conscientiousness were shown to be associated with an 89% decreased risk of Alzheimer's disease, according to the research (Mercer et al., 2011). Being able to sustain concentration is the key component in practicing mindfulness (*Vipassana*) meditation. Thus, Music Therapy can have a high potential in assisting meditation practitioners for a better

mental health (Phra Somdet Buddhakosajarn, 2016). Desbordes (2012) a Harvard researcher, has undertaken the study shows that meditation may increase bodily awareness and effectively treat people with severe depression.

Therefore, the benefits and practices of Music Therapy Intervention will be the main focus of this research paper which will study the concept of a healthy mind and modern scientific knowledge that could improve a healthy mind.

Music Intervention Therapy to Improve Healthy Mind

Firstly, the concept of Healthy Mind based on modern scientific theory to provide the framework for the conceptual mindfulness meditation. Secondly, the Music Therapy will be studied based on modern scientific theory. And ultimately, the discussion will be implemented to consolidate the knowledge which will provide summary for information.

The Definition of Healthy Mind

Based on the American Music Therapy Association (2015) In the field of music therapy, a healthy mind is described as the mind that has the ability to express the physical emotional, cognitive and social needs of the individuals. This includes ability to manage stress, reduce discomfort, allow for the expression of emotions, increase memory and communication, and aid in physical recovery. The study has shown that an 89% lower risk of Alzheimer's disease was linked to high levels of conscientiousness (Maercker et al., 2011).

Whereas the unhealthy mind is the mind that are experiencing the mental disorders and depression. Depression can cause an unhealthy mind. According to International Classification of Diseases and Related Health Problems, 11th revision (ICD-11) (Helen et al 2022) ten criteria for depression are:

1. Depressed mood as stated by the person (such as being down or sad) or as seen by others for example tearful, defeated appearance. Irritability can be a sign of depression in kids and teenagers.
2. Much decreased interest or enjoyment in activities, especially ones that the person would typically find pleasurable, a reduction in sexual desire for instance
3. Reduced capacity for sustained attention to tasks or pronounced indecision.
4. Beliefs that may be clearly erroneous, such as low self-worth or excessive or inappropriate guilt.
5. Persistent death thoughts (not only a dread of death), suicidal ideas (whether or not there is a definite plan), or signs of suicide attempts.
6. Very interrupted sleep (late sleep start, more frequent nighttime awakenings, or early morning awakenings) or prolonged sleep.
7. Substantial weight change, or a significant change in appetite (increased or decreased) (gain or loss).
8. Psychomotor hyperactivity or slowness which others observe and tell, not merely subjective feelings of restlessness or being slowed down).
9. Reduced energy, fatigue, or severe exhaustion after expending little to no effort.
10. Future desperation

Thorsen et al., has studied into the comparison of the Major Depression Inventory (MDI) and the Mental Health Inventory which are two regularly used mental health evaluation instruments. (MHI-5). The purpose of Thorsen's (2013) study was to look at the predictive efficacy of these instruments in identifying persons who are at risk of mental health difficulties. According to the findings, the MDI and MHI-5 can be valuable tools for identifying persons at risk of mental health disorders. Furthermore, combining the MDI and MHI-5 scores may produce a more accurate outlook than either measure alone. Figure 2.2 represents the the

Mental Health Inventory (MHI-5) and Major Depression Inventory (MDI) as presented in the paper.

MHI-5		Response categories
	How much of the time during the last 4 weeks, have you....	
(1)	Been a very nervous person?	(a) All of the time
(2)	Felt so down in the dumps that nothing could cheer you up?	(b) Most of the time
(3)	Felt calm and peaceful?	(c) A good bit of the time
(4)	Felt downhearted and blue?	(d) Some of the time
(5)	Been a happy person?	(e) A little of the time
		(f) At no time
MDI		Response categories
	How much of the time in the last 2 weeks...	
(1)	Have you felt low in spirit or sad?	
(2)	Have you lost interest in your daily activities?	
(3)	Have you felt lacking in energy and strength?	
(4)	Have you felt less self-confident?	(a) All of the time
(5)	Have you had a bad conscience or feelings of guilt?	(b) Most of the time
(6)	Have you felt that life wasn't worth living?	(c) Slightly more than half of the time
(7)	Have you had difficulty in concentrating, e.g., when reading the newspaper or watching television?	(d) Slightly less than half of the time
(8a)*	Have you felt very restless?	(e) A little of the time
(8b)*	Have you felt subdued?	(f) At no time
(9)	have you had trouble sleeping at night?	
(10a)*	Have you suffered from reduced appetite?	
(10b)*	Have you suffered from increased appetite?	

Figure 2.2 shows the Mental Health Inventory (MHI-5) and Major Depression Inventory (MDI) (Thorsen et, al., 2013)

Mindfulness Meditation Benefit

A Harvard researcher, Desbordes (2012) has conducted a research, showing the beneficial effects of mindfulness meditation and mind management, especially when having to cope with dramatic and emotional events. The study's MRI scan shows there is less amygdala activation when the brain reacts to emotional contents. The research also reveals that meditation can boost body awareness and provide an effective improvement for clinically depressed patients.

Furthermore, Desbordes' research indicates that meditation can enhance body awareness and potentially offer improvements for individuals suffering from clinical depression. This suggests that mindfulness meditation may have potential as a complementary approach in the treatment of depression.

Moving on to music therapy, you mentioned that it will be studied based on modern science theories, exploring its history, application, practices, and benefits. Music therapy has been used since primitive times in curative rituals and has involved various elements such as percussion, vocalization, and musical instruments. It has been reported to have positive effects in treating chronic and psychosomatic diseases, as well as psychiatric disorders like psychogenic sterility, headaches, and bipolar disorder (Dobrzyńska et al., 2006).

Additionally, the Stanford neuroscience team discovered that even untrained individuals' brains are capable of appreciating complex symphonies. This ability to engage with intricate musical compositions can contribute to maintaining attention and updating working memory.

Overall, both mindfulness meditation and music therapy have shown potential benefits in various aspects of mental well-being and health. However, it's important to note that further research is ongoing in these fields to fully understand their mechanisms and potential applications.

Music Therapy in Modern Science

Music has been a major part in the history of humanity. Music has shown significant impacts on improving health as well as brain functioning in academics. Contemporary music therapy is used in the fields of medicine and mental therapy. In combination with pharmacotherapy, music can be a part of complex treatment with other forms of art-therapy, physiotherapy, and psychotherapy. This process requires physicians, psychologists, and therapists to effectively develop the treatment procedure (Maercker et al., 2011).

Music therapy will be studied based on the modern science theory for its history, application, practices and benefits. Music Therapy usage has been recorded since primitive times in curative rituals. Percussion, vocal and musical instruments have reported to be involved in treating chronic and psychosomatic diseases as well as psychiatric disorders such as psychogenic sterility, headaches and bipolar (Dobrzyńska et al., 2006). The Stanford neuroscience team found that even the untrained individual's brain can appreciate complex symphonies. This provides the ability to maintain attention and update working memory.

Arnaud.Cabanac et, al. (2013) study has shown that by listening to pleasant music students perform better with higher grades for the academic test. The average grades of students that had a music course in their curriculum were higher than students that had not chosen music as an optional course. The study shows high statistical significance. The results give confirmation that music has a link to cognition, but they do not assume causality i.e. the students may choose music because they are inherently better at school, or they have better grades because they practice music. This study's findings are consistent with prior findings, indicating that music can assist students keep conflicting knowledge despite the stress produced by cognitive dissonance generated by this contradictory information.

The study also shows that long term musical training musicians improves the working memory. Musically trained individuals has excelled in visual, phonological and executive memory comparing to those untrained individuals.

Hence, music for therapy has shown many potential scientific benefits in grasping knowledge including Buddhist meditation techniques. For the Conceptual model, Music Therapy could be assisting mindfulness and will have high potential in assisting meditation practices for better mental health.

History, Development and Theories of Music Therapy

Since the earliest time, music has been used for treatment purposes. In addition, music is deeply involved in primitive human beings. It is used in curative rituals in the treatment of chronic and psychosomatic diseases (e.g. headaches and psychogenic sterility) and psychiatric disorders (Dobrzyńska et al., 2006). (e.g. bipolar affective disorder).

In the bible (Samuel 116, KJV), King Sual recovered from depression by harp playing. In Ancient Greek literatures, music implements law and orders (Pythagoras) and influence body and soul, form personality (Plato), and help to release accumulated emotions (Aristoteles). Music was used to help cure depression (via listening to noisy and dulcimer sounds) which help to divert them from unpleasant and destructive thoughts. Calm songs were used to treat manic states. In the Renaissance, Zarlino stated many therapeutic effects from listening to music, including hearing restoration, madness and plague treatment, and pain relief. Depression was also treated using music during this era (Dobrzyńska et al., 2006).

In the 17th and 18th centuries, there was an increasing study in the vibration of music. Originally, music was thought to transmit vibrations through skin and trigger muscles and other anatomical structures. It is found that nerve fibers or fluids transfer vibrations through resonance passages. The quality and quantity of acoustic vibrations create changes in liquid circulation and nerve fiber tension. This is how music can help cure pathogenic factors e.g. tissue tension or circulation blockages (Dobrzyńska et al., 2006).

In 1780, J. Brown introduced the classification of stenic and astenic diseases, which is caused by underdosing or overdosing of stimuli. Soothing and calming music was used to treat stenic states. Energizing music was used to help cure astenic states. Back in that era, music was used as a sensory stimulus that helped to influence and regulate human affective states (Dobrzyńska et al., 2006).

In the 19th and 20th century (Dobrzyńska et al., 2006) the research studies were focused on music influence on the functions of physiological organisms. This includes blood pressure, breath rate, and pulse changes. The study showed that unusual acoustic stimuli e.g. discord lead to an increase in vegetative activity and tension. Pleasant acoustic stimulus leads to calming vegetative state. More research was carried out and showed that vegetative parameters only tell us about the intensity of the music experience, but not the quality. As a result, during a therapy, a person's reaction to music cannot be predicted. Similar to the perception of time, the perception of music is very difficult due to the complex nature of the experience.

It was only after World War that a scientific basis for music therapy emerged. Music was used in a broader application of psychotherapeutic methods in medical care, mainly for the increased number of war veterans. It was used especially in psychiatry. The standards of practical utilization and the procedures for setting therapeutic goals were developed (Blair, 1983).

In the 20th century (Dobrzyńska et al., 2006) two independent directions were developed i.e. the "American school" and the "Swedish school." The American School focused on empirical and clinical profile, especially in behavioral orientation and psycho-analytic. The Swedish school came ten years later and focused on theoretical direction.

Music therapy was conducted in 31 states in the United States during the 1940s. The National Association for Music Therapy (NAMT) was founded in the 1950s. NAMT specialized on music therapy organization, staff education, congress organization, and the publication of the "Journal of Music Therapy." The American School focuses primarily on the use of various music forms as a complement to psychotherapy.

The Swedish School was founded in 1945 by a psychiatrist A. Pontvik. Music was viewed as an intellectual and ordering influence thorough "psycho-resonance" phenomenon. This phenomenon helps the restoration of personal balance of a human being. The Swedish School used music in a more holistic way and used music as a central treatment tool (Dobrzyńska et al., 2006).

In summary, music therapy was described as "the method of using the multidisciplinary influence of music on psychosomatic human conditions in many ways," according to Poland T. Natanson. With time, the meanings changed. Incorporated in 1985, the WFMT stands for the World Federation of Music Therapy.

The latest American Music Therapy Association defines music therapy as "Music therapy is a recognized medical specialty that employs music to meet the needs of people of all ages in terms of their physical, emotional, cognitive, and social well-being. Music therapy meets the needs of children and adults with disabilities and illnesses while also enhancing the quality of life for those who are healthy. A music therapy intervention can be created to support mental and physical health, reduce stress, ease pain, express emotions, improve memory and communication, and support physical recovery" (AMTA, 2005).

The Benefits of Music Therapy

With changing relevance and purposes in several sectors, music therapy's use, application, and definition evolved over time. Included here are psychiatry, education, rehabilitation, and psychology. The dementias are further noted for treatment. There are additional reports that music therapy aids in the recovery of kids with physical and mental problems. There are also instances of autistic youngsters receiving rehabilitation. (Whipple, 2004) Music Therapy are commonly used in the field of medical science including the pediatrics, geriatrics, obstetrics and cardiology (Cevasco & Grant, 2005).

Cabanac et al. (2013) 's study indicates that listening to music might subconsciously enhance concentration, cognitive performance, and stress coping abilities. The study suggests a potential link between music and improved academic performance, highlighting that students with music courses tend to achieve higher grades, though causality is not established. The research also underlines music's role in aiding individuals in managing cognitive dissonance and contradictory information, aligning with the broader idea that music can positively impact cognitive processes and academic pursuits.

The potential benefits of music therapy for various health conditions. While these statements mention positive outcomes and findings from research studies, it's important to note that individual experiences may vary, and further research is needed to fully understand the effectiveness of music therapy in each specific context. Here's a summary of the potential benefits mentioned:

1. Reducing Blood Pressure: Research suggests that listening to relaxing music, such as classical, Celtic, or raga music, for 30 minutes a day may significantly reduce high blood pressure. However, additional studies are needed to confirm these findings and determine the specific mechanisms behind this effect.

2. Stroke Recovery: Melodic Intonation Therapy, a form of music therapy, has shown positive changes in stroke patients who have difficulty with speech. By utilizing the intact areas of the brain involved in music processing, these patients can learn to sing sentences, which may later help them in speaking those sentences. Music therapy can tap into the right side of the brain to compensate for damage to the left side responsible for speech.

3. Pain Management: Music therapy has demonstrated positive effects on pain management by reducing both the sensation and distress associated with pain. Research suggests that music therapy can be beneficial in managing pain for various conditions, including in dementia patients.

4. Autism: Music therapy has shown promise in helping autistic children improve communication skills and engage with others. Singing songs and participating in rhythm exercises can enhance focus, memory, and emotional expression in these children.

5. Mood Improvement and Decreased Depression: Music can serve as a stress reliever and has the potential to uplift mood. In specific cases, music therapy has been found to improve the mood of elderly individuals suffering from depression. Listening to inspiring and exhilarating music may be more beneficial in improving mood compared to sad songs.

6. Speeding Post-Stroke Recovery: Some research suggests that listening to one's favorite music genres, such as pop, classical, or jazz, may contribute to a speedier recovery from strokes. Music has been associated with decreased levels of the stress hormone cortisol, which, when elevated, can potentially hinder immune response.

While music therapy has shown promising results in these areas, it is important to consult with healthcare professionals or certified music therapists to determine the most appropriate approach for individual cases and to ensure the therapy is used as a complementary treatment alongside standard medical care.

Music and Stress Reduction

The stress system in human beings and the effects of music on stress reduction. Stress is defined as a general activation reaction to a stimulus that can be perceived as both a challenge and a threat. It involves physiological arousal and emotional responses, which interact with each other during stressful experiences. Physiologically, stress triggers the activation of the hypothalamic-pituitary adrenal (HPA) axis, leading to the release of cortisol and increased activity of the sympathetic nervous system. This results in heightened physiological arousal, including increased heart rate, blood pressure, and cardiac output. Emotionally, stress is characterized by subjective feelings of worry, restlessness, and nervousness. State anxiety, which refers to the emotional response to a perceived stressful experience, is often used as a measure of stress-related outcomes. Music has been found to have potential effects on stress reduction and well-being. Neuroscientific studies suggest that music interventions can decrease physiological arousal associated with stress. Music listening and music making/singing have been associated with reduced cortisol levels, as well as decreases in heart rate and blood pressure. Furthermore, music can modulate activity in brain structures involved in emotional processes, such as the amygdala.

The amygdala plays a crucial role in the regulation of emotional processes and the release of endorphins, which contribute to a sense of well-being. Music has been shown to influence the amygdala, potentially decreasing the intensity of stress-related emotional states and psychophysiological arousal. This can evoke feelings of pleasure and happiness. In addition to its effects on physiological and emotional responses, music can also serve as a distractor, diverting attention from stressful events and reducing stress levels. By focusing on something more pleasant, music can contribute to stress reduction. It's important to note that the terms "stress" and "state anxiety" are sometimes used interchangeably in the psychology literature, although different self-reporting questionnaires are used to measure them. Therefore, it's necessary to examine whether music has similar effects on stress and state anxiety.

Overall, the studies mentioned in the passage suggest that music interventions have the potential to decrease physiological arousal, modulate emotional states, and reduce stress-related outcomes such as state anxiety.

Music Therapy Experts and Non-Music Therapy Experts

The World Federation of Music Therapy (WFMT) is an international organization that was incorporated in 1985. Its primary goal is to promote the worldwide adoption of music therapy. WFMT provides a definition of music therapy as follows: "Music therapy is the use of music and/or musical elements (sound, rhythm, melody, and harmony) by a qualified music therapist, with a client or group, in a process designed to facilitate and promote communication, relationships, learning, mobilization, expression, organization, and other relevant therapeutic objectives in order to meet physical, emotional, mental, social, and cognitive needs. Music therapy aims to develop potentials and/or restore functions of an individual, so that he or she can achieve better intra and/or interpersonal integration and, consequently, a better quality of life through prevention, rehabilitation, or treatment."

According to this definition, music therapy is a therapeutic approach that utilizes music and its elements to address a wide range of needs and goals. It is carried out by trained music therapists who work with individuals or groups to enhance communication, relationships, learning, and overall well-being. The ultimate aim of music therapy is to improve the quality of life and promote better integration at both intra and interpersonal levels. It can be applied in various contexts, including prevention, rehabilitation, and treatment.

An accurate description of the American Music Therapy Association's definition of music therapy. Music therapy is indeed an established healthcare profession that utilizes music

to address various needs of individuals across different age groups. It can be applied to promote wellness, manage stress, alleviate pain, express emotions, enhance memory, improve communication, and facilitate physical rehabilitation. The field of music therapy recognizes the power of music and its therapeutic effects on individuals. Music therapists are trained professionals who assess the specific needs of their clients and design interventions using music as the primary tool. These interventions can involve listening to music, playing musical instruments, singing, songwriting, movement to music, and other music-based activities. Music therapy can be beneficial for individuals with disabilities or illnesses, as well as those who are in good health. It is a holistic approach that considers the physical, emotional, cognitive, and social aspects of a person's well-being. Through the use of music, therapists aim to enhance the quality of life and promote positive changes in individuals. It's important to note that the information I provided is based on my knowledge cutoff in September 2021. If there have been any updates or revisions to the definition of music therapy by the American Music Therapy Association since then, I may not be aware of them.

It's fascinating to hear that the Stanford neuroscience team has found that even untrained individuals' brains can appreciate complex symphonies. This suggests that the brain has inherent capabilities to process and derive enjoyment from intricate musical compositions. Additionally, the ability to appreciate such music may have positive effects on attention and working memory. If untrained individuals are provided with proper training, they can potentially adapt music therapy techniques into their daily lives. Music therapy involves using music and musical activities to promote healing, relaxation, and overall well-being. By incorporating music therapy into their routines, untrained individuals may be able to experience the benefits associated with it. Furthermore, the concept of meditation can be adopted by both trained and untrained individuals as part of health improvement programs and for those seeking Buddhist Liberation. Meditation is a practice that involves focusing one's attention and achieving a state of mental clarity and emotional calm. It has been shown to have numerous health benefits, including stress reduction, improved concentration, and increased self-awareness. By incorporating meditation into their lives, both trained and untrained individuals can potentially experience the positive effects it offers. It can be a valuable tool for promoting overall well-being and personal growth, whether as part of a health improvement program or for individuals seeking spiritual enlightenment in line with Buddhist principles. It's important to note that the specific details and methodologies of the Stanford neuroscience team's findings would need to be examined to gain a more comprehensive understanding of their research and its implications.

Discussion

The potential benefits of music therapy interventions in promoting a healthy mind and treating depression. The paper distilled into five key points:

1. Mental Health Concerns and Need for Solutions: Introduction establishes the global prevalence of depression and the pressing need for effective interventions to address mental health issues. Context is given for the exploration of music therapy as a potential solution for improving mental well-being.

2. Healthy Mind Definition and Components: A healthy mind, as per the American Music Therapy Association, encompasses emotional, cognitive, and social well-being. Key components include stress management, emotional expression, memory enhancement, and aiding physical recovery.

3. Depression's Complexity and Diagnostic Criteria: ICD-11 criteria for diagnosing depression outline its diverse manifestations, spanning mood changes to cognitive

impairments and physical symptoms. The multi-dimensional nature of depression is emphasized, highlighting its complexity and widespread impact.

4. Music Therapy's Versatility and Cognitive Benefits: Music therapy's historical evolution across cultures and its application in medical fields underscore its versatility. Study by Cabanac et al. (2013) suggests music's potential to enhance cognitive performance, including concentration and stress coping.

5. Integration of Music Therapy and Mindfulness: The paper introduces the concept of integrating music therapy with mindfulness meditation, potentially amplifying their combined benefits. Implications for the enhancement of mental well-being through this synergistic approach are discussed, inviting further research.

In summary, the paper delves into the landscape of mental health concerns, offering a comprehensive definition of a healthy mind and addressing the intricacies of depression. Through a historical perspective on music therapy and its contemporary applications, its versatility and potential cognitive benefits. The innovative idea of combining music therapy intervention with mindfulness meditation adds depth to the discussion, suggesting a holistic approach to mental health improvement.

Conclusion

Several advantages of supporting a healthy mind and the potential benefits of music therapy interventions in treating depression and promoting mental well-being:

1. Decreased risk of Alzheimer's disease: Scientific research has shown that maintaining a healthy mind through activities such as meditation and mindfulness can contribute to a decreased risk of developing Alzheimer's disease. These practices help to improve cognitive function and preserve brain health.

2. Assistance with severe depression: Meditation has been found to be helpful in managing severe depression. By practicing meditation, individuals can learn to cultivate a state of present-moment awareness, reduce stress, and develop better emotional regulation skills, which can aid in coping with depression.

3. Promotion of bodily awareness: Meditation practices, such as mindfulness meditation, can enhance bodily awareness. This means individuals become more attuned to their physical sensations, emotions, and thoughts, leading to a greater understanding of their overall well-being and potential early recognition of mental health issues.

4. Music therapy: Music therapy is a recognized subfield of contemporary science intervention that utilizes music to address psychological issues. It has been found to have several advantages, such as reducing anxiety, improving mood, enhancing self-expression, and providing a means of emotional release and connection.

5. Improved focus and learning: Listening to music can enhance the brain's ability to maintain focus and improve engagement with challenging tasks. This can be particularly beneficial in learning environments, where music has been shown to improve memory and cognitive performance. Additionally, music students tend to have superior visual, phonological, and executive memory abilities compared to those without music training.

In summary, modern scientific interventions, including meditation, mindfulness, and music therapy, offer potential benefits for mental health and cognitive functioning. These practices can support a healthy mind, aid in the treatment of depression, enhance bodily awareness, and improve learning abilities, especially in the context of music therapy.

References

- American Music Therapy Association. (2005). What is music therapy?. *Silver Spring, MD: American Music Therapy Association*. <http://www.musictherapy.org/about/quotes/>
- Cabanac, A. et al. (2013). Music and academic performance. *Behavioural Brain Research*. 256(1), 257-260
- Goya, A, Yadav, G. & Yadav, S. (2012). Music Therapy: A Useful Therapeutic Tool for Health. Physical and Mental Growth. *International Journal of Music Therapy*. 2(1), 1-2.
- Blair, D. (1983). The Basis of Music Therapy. *British Journal of Music Therapy*. 14(3), 1-15.
- Broton, M. Koger, S.M., & Pickett-Copper, P. (1997). Music and dementias: A review of literature. *J Music Ther.* 34(34), 204-245.
- Cassidy, MD. & Cassidy, JE. (1994). Psychiatric music therapy assessment and treatment in clinical training facilities with adults, adolescents and children. *Journal of Music Therapy*. 31(5), 2-30.
- Cevasco, AM., & Grant, RE. (2005). Effect of the Pacifier Activated Lullaby on weight gain of premature Infants. *Journal of Music Therapy*. 41(2), 123-129.
- Sridharan, D. et al. (2007). Neural Dynamics of Event Segmentation in Music: Converging Evidence for Dissociable Ventral and Dorsal Networks. *Neuron*. 55(3), 521-532.
- Dobrzyńska, E. et al. (2006). Music Therapy - History, definitions and application. *Archives of Psychiatry and Psychotherapy*. 8(1), 47-52.
- Desbordes, G., et al. (2012). *Effects of mindful-attention and compassion meditation training on amygdala response to emotional stimuli in an ordinary, non-meditative state*. Frontiers in human neuroscience. N.P.: n.p.
- Greenwood, S. et al. (2017). *Demographics of Social Media Users in 2016*. N.P.: n.p.
- Herman, H., Patel, V. & Kieling, C. (2022). Time for united action on depression: a Lancet-World Psychiatric Association Commission. *The Lancet Commissions*. 399(10328), 957-1022.
- Koehler, Nichole, S. & Parrell, Rose, B., (2020). *The impact of social media on mental health: A mixed methods research of service providers' awareness*. Master's thesis, Graduate School: California State University San Bernardino Scholar Works.
- Andreas, M. & Forstmeier, S. (2011). Healthy brain aging: The new concept of motivational reserve. *Psychiatrist*. 35(5), 175-177.
- Phra Somdet Buddhakosajarn (Phra Brahmaganabhorn P.A. Payutto). (2016). *Buddha Dhamma Extended Version*. Bangkok: Thailand.
- Witte, M. et al. (2020). Effects of music interventions on stress-related outcomes: a systematic review and two metaanalyses. *Health Psychology Review*. 14(2), 1-10.
- Thorsen, S. et al. (2013). The predictive value of mental health for long-term sickness absence: the Major Depression Inventory (MDI) and the Mental Health Inventory (MHI-5) compared. *BMC Medical Research Methodology*. 13(115), 1-7.
- Whipple, J. (2004). Music in Intervention for children and adolescents with Autism: A Meta-Analysis. *Journal of Music Therapy*. 41(2), 123-139.
- World Health Organization. (2015). *Depression and Other Common Mental Disorders: Global Health Estimates*. N.P.: n.p.

**การประเมินผลลัพธ์ทางสังคมและพัฒนาตัวชี้วัดเพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ค่าทาง
การเงินเบื้องต้นผ่านโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ด้วยกระบวนการ
อาสาประชารัฐบนหลักพุทธธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์**
**Social Impact Assessment and Indicators Development lead to preliminary
Financial Proxy Assessment through the Graduate's Quality Development
Project with Volunteer Participation according to the Identity of Uttaradit
Rajabhat University on the Buddhism principle**

สุพัตตรา ตันติจริยาพันธ์

Supattra Tantijariyapan

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

The Faculty of Humanities and Social Sciences, Uttaradit Rajabhat University.

Corresponding Author's Email: patt390@hotmail.com

Received: April 29, 2023; **Revised:** June 14, 2023; **Accepted:** June 18, 2023

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอฐานคิดของการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมบูรณาการ
กับหลักพุทธธรรม และเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดนำไปสู่การวิเคราะห์ค่าการเงินเบื้องต้นของโครงการยกระดับคุณภาพ
บัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐ ผลการศึกษาพบว่า ฐานคิดของการ
ประเมินผลลัพธ์บูรณาการกับหลักพุทธธรรม เป็นแนวคิดและกระบวนการก่อนและหลังการดำเนินโครงการ
เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการโครงการ ซึ่งคำนึงถึงความยั่งยืนของการพัฒนาและความเป็น
ธรรมแก่กลุ่มเป้าหมายของโครงการบนหลักพุทธธรรม คือ หลักพรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุติตา และ
อุเบกขา ผลการพัฒนาตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจของโครงการที่เป็นกรณีศึกษา ได้แก่ 1) ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจ
11.) ระดับบุคคล ประกอบด้วย รายได้ต่อคน (ครัวเรือน)/เดือน และ 1.2) ระดับชุมชน ประกอบด้วย รายได้
ต่อคน (ครัวเรือน)/เดือน และรายได้ต่อชุมชนที่ดำเนินในรูปแบบของกลุ่มร่วมกับประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ/
เดือน และ 2) ตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม 2.1) ระดับบุคคล ประกอบด้วย ต้นทุนที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น
(อปท.) ต้องลงทุนกับการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อกำจัดขยะ จำนวน 1 กิโลกรัม ต่อคน/ครัวเรือน และ
2.2) ระดับชุมชน ประกอบด้วย ต้นทุนที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องลงทุนกับการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อ
กำจัดขยะ จำนวน 1 กิโลกรัม ต่อคน /ครัวเรือน และผลลัพธ์ทางสังคม พบว่า สามารถบรรลุผลลัพธ์หลักด้าน
ขจัดเหตุปัจจัยของปัญหาที่เกิดขึ้นด้านสังคมมากที่สุด และผลการวิเคราะห์ค่าทางการเงินเบื้องต้นในด้าน

เศรษฐกิจ พบว่า ระดับชุมชนมีรายได้ 30,500 บาท/61 คน (ครัวเรือน)/เดือน และด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า สามารถลดต้นทุนการจัดขยะ 9,991.80 บาท/ปี การดำเนินโครงการนี้จึงทำให้ชุมชนได้รับผลลัพธ์ทางบวก และ นักศึกษาได้ประยุกต์ใช้องค์ความรู้การแก้ไขปัญหาพร้อมกับชุมชนในรูปแบบอาสาประชารัฐ จึงเกิดการพัฒนา บัณฑิตที่มีจิตสาธารณะต่อส่วนรวม

คำสำคัญ: การประเมินผลลัพธ์; ตัวชี้วัด; ค่าทางการเงิน; คุณภาพบัณฑิต; หลักพุทธธรรม

Abstract

This academic paper is entitled to present the fundamental concept of social impact assessment integrate with the Buddhism principles and develop indicators that lead to the analysis of the preliminary financial proxy through the Graduate's Quality Development Project with Volunteer Participation according to the Identity of Uttaradit Rajabhat University. The results found that the fundamental concept of social impact assessment was the process that analyzes before and after project implementation and social impact management. This concept was also focused on sustainability and fairness to the target group of the project based on the Buddhism principles, namely the four Brahma Vihara principles, Metta, Karuna, Mudita, and Upekkha. This concept was also focused on sustainability and fairness to the target group of the project based on the Buddhist principles, which namely the four Sanghavatthudhamma principles, Metta, Karuna, Mudita and Upekkha. The results of the development of economic indicators of the case study project were as follows: 1) Economic indicators 1.1) Individual level consisting of income per person (household) /month and 1.2) Community level consisting of income per person (household) /month and income per community that operates in the form of groups with the people who participated in the project/month and 2) Environmental indicators 2.1) Individual level, consists of the cost that the local government organization had to invest in waste management at the source to dispose of 1kg of waste per person/household and 2.2) Community level consists of the cost that the organization Local governments must invest in waste management at source to dispose of 1 kilogram of waste per person /household. Social Impact Assessment found that the main outcomes were achieved in eliminating the causes of social problems. The findings also revealed that the financial proxy assessment for developing the waste management innovation from plastic and foam an economic aspect found that the community level earned 30,500 Baht/61people (Household)/Month and the environmental aspect found that the waste disposal cost was reduced by 9,991.80 Baht/Year. The implementation of this project has shown positive

outcomes for the community and the students. Therefore, they have been developed to be graduates who have a public mind.

Keywords: Impact Assessment; Indicator; Financial Proxy; Graduates Quality; Buddhism Principles

บทนำ

บทความวิชาการนี้นำเสนอผลการวิเคราะห์ผลลัพธ์ทางสังคมของโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ โดยนำข้อมูลมาจากรายงานฉบับสมบูรณ์โครงการสังเคราะห์ “โครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐ (B10)” พ.ศ. 2564 เป็นโครงการภายใต้พันธกิจสัมพันธ์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นที่มีเป้าหมายในการส่งเสริมนักศึกษาในสาขาวิชาต่างๆ ได้บูรณาการศาสตร์ในการแก้ไขและพัฒนาชุมชนท้องถิ่นด้วยองค์ความรู้และนวัตกรรมที่เหมาะสมร่วมกับประชาชน และภาคีเครือข่ายภายใต้การให้คำปรึกษาของอาจารย์ที่ปรึกษา อันเป็นการทำงานในรูปแบบอาสาประชารัฐที่สามารถพัฒนานักศึกษาสู่บัณฑิตที่มีจิตสาธารณะต่อส่วนรวม โครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐกำหนดผลสัมฤทธิ์หลัก (Key Results: KR) ที่ประกอบด้วย KR1: จัดเหตุปัจจัยของปัญหาในด้านการเกษตร ด้านสังคม และด้านการท่องเที่ยวเกิดขึ้นในพื้นที่ KR2: เกิดนวัตกรรม (นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ นวัตกรรมบริการ หรือนวัตกรรมกระบวนการ) ร่วมกับชุมชน KR3: นักศึกษาสามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในการปฏิบัติงานจริง มีความสามารถในการค้นคว้า คิดวิเคราะห์ ประมวลผล สื่อสาร มีความคิดสร้างสรรค์ และมีทักษะที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 และ KR4: นักศึกษาสามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ทักษะจากห้องเรียนมาทำงานในพื้นที่โดยใช้หลักการขับเคลื่อนงานตามหลักพันธกิจสัมพันธ์ คือ การร่วมคิด ร่วมทำแบบหุ้นส่วน (Partnership) เกิดประโยชน์ ร่วมกันแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (Mutual benefits) มีการใช้ความรู้และเกิดการเรียนรู้ร่วมกัน (Scholarship) และเกิดผลดีแก่สังคมที่วัดได้ (Measurable social impact)

ทั้งนี้เห็นว่าโครงการดังกล่าวมุ่งบรรลุเป้าหมายที่สำคัญ คือ การพัฒนานักศึกษาให้มีคุณลักษณะสอดคล้องกับทักษะการเรียนรู้ในศตวรรษที่ 21 ซึ่ง ทักษะในศตวรรษที่ 21 เป็นทักษะที่ครอบคลุม ทักษะการคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรม, การคิดเชิงวิพากษ์ แก้ไขปัญหา และการตัดสินใจ, การเรียนรู้และการรู้คิด (Metacognition), การสื่อสาร, ความร่วมมือ (การทำงานเป็นทีม), การรู้สารสนเทศ, การรู้เท่าทันเทคโนโลยีสารสนเทศ, การเป็นพลเมือง (ระดับท้องถิ่นและระดับโลก), การเรียนรู้ชีวิตและอาชีพ, และความรับผิดชอบต่อตนเองและสังคม รวมถึงการตระหนักในวัฒนธรรมและสมรรถนะ (Binkley et al, 2012 cited in Global Partnership for Education, 2020) โดยนำปัญหาในพื้นที่เป็นโจทย์ในการคิดและแก้ไขปัญหาพร้อมกับอาจารย์ที่ปรึกษาและภาคีในพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับปัญหาดังกล่าว ซึ่งกระบวนการภายใต้โครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบนหลักพุทธธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ ที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาความรู้และทักษะแก่ผู้เรียน และสามารถแก้ไขปัญหาของ

ชุมชนในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรมที่สามารถวัดผลการดำเนินโครงการได้ แต่เนื่องด้วยการดำเนินโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ที่เริ่มต้นตั้งแต่ปี 2563 เป็นต้นมา มีการกำหนดผลผลิต และผลลัพธ์ ซึ่งการกำหนดผลลัพธ์ยังไม่ได้อยู่ภายใต้หลักการเชิงวิชาการที่โครงการจำเป็นต้องมีการประเมินผลลัพธ์ทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) และยังไม่ได้วิเคราะห์ค่าทางการเงิน (Financial proxy) อีกทั้งผู้เขียนเห็นว่าการดำเนินโครงการควรมีการบูรณาการกับหลักพุทธธรรมที่สำคัญประการหนึ่ง คือ พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วยหลักเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา เนื่องจากพรหมวิหาร 4 นี้มีนัยให้ผู้ปฏิบัติเกิดความเมตตาปรารถนาดีต่อผู้อื่น ประสงค์ช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ มีความยินดีเมื่อผู้อื่นประสบผลสำเร็จ และการวางตนเป็นกลางไม่ โอนเอียง พินิจปรากฏการณ์รอบด้านด้วยปัญญา จึงสอดคล้องกับเป้าหมายของโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐ ซึ่งมุ่งฝึกให้นักศึกษาก้าวสู่การเป็นบัณฑิตที่กระทำประโยชน์ต่อส่วนรวม นั้นหมายถึงเป็นบัณฑิตที่มีความเมตตา ปรารถนาให้ประชาชนในพื้นที่ดำเนินโครงการพ้นจากปัญหาที่ประสบ และพลอยยินดีเมื่อสามารถแก้ไขปัญหาสำเร็จ ย่อมแสดงให้เห็นว่าการนำพรหมวิหาร 4 มาเป็นฐานคิดร่วมกับเป้าหมายของโครงการย่อมขัดเกลาบัณฑิตให้มีคุณธรรมควบคู่กับมี ความรู้ที่จะนำไปสู่การพัฒนาบัณฑิตให้เป็นผู้มีจิตสาธารณะ

ผู้เขียนจึงประสงค์นำโครงการที่ดำเนินในปี 2564 มาวิเคราะห์ผลลัพธ์ทางสังคมและค่าทางการเงิน เพื่อนำผลการวิเคราะห์สู่การเป็นข้อเสนอเชิงบริหารและเชิงวิชาการเพื่อเป็นข้อมูลเชิงประจักษ์สำหรับขับเคลื่อนโครงการของมหาวิทยาลัย บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอผลการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมของโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบนหลักพุทธธรรม และเพื่อพัฒนาตัวชี้วัดนำไปสู่การวิเคราะห์ค่าการเงินเบื้องต้น ซึ่งเป็นการประเมินตามผลลัพธ์ทางสังคมและพัฒนาตัวชี้วัดของโครงการที่เดิมเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพสู่การวิเคราะห์เป็นข้อมูลเชิงปริมาณ โดยในบทความวิชาการนี้นำเสนอตัวอย่าง จำนวน 1 โครงการภายใต้โครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบนหลักพุทธธรรม ของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ประกอบกรวิเคราะห์ คือ โครงการพัฒนานวัตกรรมการจัดการขยะพลาสติกและโพลีเมอร์มีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบนหลักพุทธธรรม บ้านบึงวังจี้ ตำบลป่าเช่า อำเภอมือ จังหวัดอุดรดิตถ์ ผู้เขียนนำเสนอเนื้อหาตามลำดับ ดังนี้

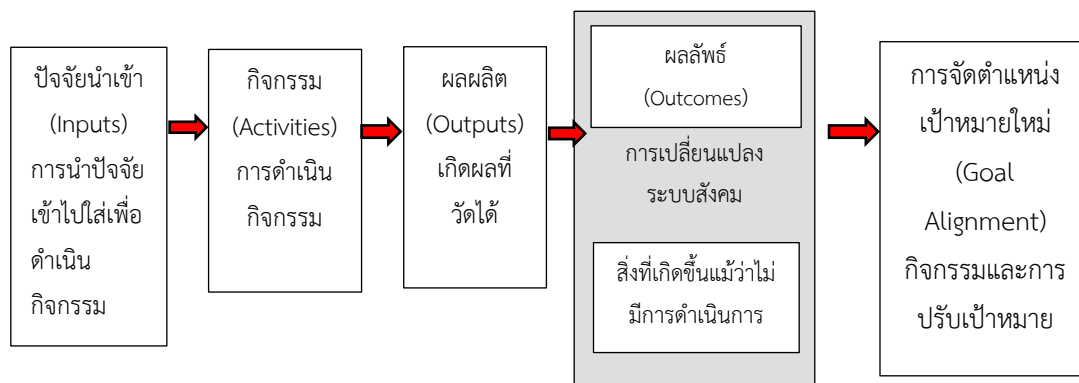
แนวคิดการประเมินผลลัพธ์ทางสังคม

การประเมินผลลัพธ์ทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) ซึ่งแนวคิด Frank Vanclay (2003) ได้อธิบายว่า SIA เป็นเสมือนร่มที่ครอบคลุมกรอบการทำงานที่รวบรวมการประเมินผลกระทบทั้งหมดที่มีต่อมนุษย์ และวิถีการดำรงชีพของมนุษย์ ตลอดจนชุมชนที่สัมพันธ์กับสังคมวัฒนธรรม สภาพแวดล้อมทางเศรษฐกิจและชีวฟิสิกส์ และชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับของพวกเขา SIA จึงมีการเชื่อมโยงกับการประเมินในทุกมิติ เช่น การวิเคราะห์ภูมิทัศน์ การวิเคราะห์ผลกระทบทางโบราณคดีและมรดกทางวัฒนธรรม ทั้งที่จับต้องได้และ

จับต้องไม่ได้ ผลกระทบต่อชุมชน ผลกระทบทางวัฒนธรรม ผลกระทบด้านประชากรศาสตร์ ผลกระทบต่อการพัฒนา ผลกระทบทางเศรษฐกิจและการคลัง ผลกระทบทางเพศ ผลกระทบทางสุขภาพกายและจิตใจ ผลกระทบต่อสิทธิของชนพื้นเมือง ผลกระทบด้านโครงสร้างพื้นฐาน ผลกระทบต่อสถาบัน เช่น ผลกระทบต่ออุตสาหกรรมการท่องเที่ยวและนันทนาการ ผลกระทบทางการเมือง (สิทธิมนุษยชน ธรรมาภิบาล ประชาธิปไตย ฯลฯ) ความยากจน ผลกระทบจิตวิทยา ปัญหาด้านทรัพยากร (การเข้าถึงและการเป็นเจ้าของทรัพยากร) ผลกระทบต่อทุนทางสังคมและมนุษย์ และผลกระทบอื่นๆ ต่อสังคม ดังนั้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับ SIA จึงไม่สามารถดำเนินการโดยคนเดียว แต่ต้องใช้วิธีการแบบทีมการในเรียนรู้เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติที่ถูกต้อง จากกรอบ SIA ดังกล่าวนั้นเห็นได้ว่าเป็นแนวคิดในการประเมินผลกระทบจากการพัฒนาที่ครอบคลุมผลกระทบต่อมนุษย์และทุกปัจจัยที่สัมพันธ์กับมนุษย์ทั้งมิติด้านกายภาพและด้านจิตใจ International Association for Impact Assessment (2015) อธิบายว่าเป้าหมายการพัฒนาสังคมนั้นจะถูกออกแบบให้เหมาะสมสอดคล้องตามบริบทเฉพาะของแต่ละพื้นที่ซึ่งมีความมุ่งหมายที่แตกต่างกันออกไป โดยการกำหนดเป้าหมายดังกล่าวควรเป็นกระบวนการมีส่วนร่วมที่นำโดยชุมชน และโดยทั่วไปแล้วองค์การสหประชาชาติได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals) เป็นประเด็นที่ควรค่าแก่การพิจารณา ซึ่งการกำหนดและประเมินความเป็นไปได้ของทางเลือกสำหรับการลงทุนทางสังคมยังต้องคำนึงถึงจุดแข็งและจุดอ่อนภายในชุมชนท้องถิ่น โดยกรอบที่ใช้กันทั่วไปในการช่วยเหลือประเมินทางเลือกในการลงทุนคือ “การประเมินทุนชุมชน” (Community capitals Approach) ซึ่งสนับสนุนแนวทางการประเมินการดำรงชีวิตอย่างยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Approach) ซึ่ง Vanday (2003) อ้างอิงจาก สุพัตตรา ตันติจริยาพันธ์ (2564) ได้อธิบายว่า การประเมินผลลัพธ์ทางสังคมว่าเป็นการวิเคราะห์ การตรวจสอบ และบริหารจัดการผลทางสังคมที่เกิดจากการพัฒนา อย่างไรก็ตามเขาเห็นว่าการทำความเข้าใจค่าการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมมีหลายมิติ กล่าวคือ มิติที่เป็นขอบเขตของการวิจัยและการดำเนินการ ซึ่งเป็นพาราไดม์ (Paradigm) หนึ่งขององค์ความรู้ทางวิชาการหรือเป็นเทคนิคในการวัดผลมีคุณค่าต่อสังคมก็ได้ ซึ่งก็ย่อมขึ้นอยู่กับแต่ละบุคคลต่างๆที่จะนำไปใช้ประโยชน์ ซึ่งสอดคล้องกับ Becker (2001) ที่ได้นิยามว่า การประเมินผลลัพธ์ทางสังคม คือ กระบวนการระบุผลที่จะเกิดขึ้นในอนาคตอันสืบเนื่องจากการดำเนินการในปัจจุบันที่เกิดจากปัจเจกบุคคล องค์กร และสังคมโดยรวม นัยนี้หมายถึง Becker ให้ความสำคัญด้านผลทางสังคมที่จะเกิดขึ้น

จากการพัฒนาจึงจำเป็นต้องวิเคราะห์และระบุผลที่จะเกิดขึ้นไว้ล่วงหน้าเพื่อประเมินคุณค่าที่สังคมจะได้รับเช่นเดียวกับ Vanclay นั้นเอง จะเห็นว่าการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมมีนิยามภายใต้ขอบเขตที่กว้างขวางแต่ก็มีทั้งองค์การและนักวิชาการที่กำหนดขอบเขตที่มีจุดร่วมคล้ายคลึงกัน เช่นเดียวกับ Frank Vanclay, Ana Maria Esteves, Ilse Aucamp and Daniel Franks (2015) ได้อธิบายว่าการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมหมายถึง กระบวนการที่ครอบคลุมการวิเคราะห์ การติดตาม และการบริหารจัดการผลที่เกิดขึ้นทางสังคมที่ตั้งใจและไม่ตั้งใจให้เกิดขึ้น ซึ่งอาจเป็นผลทางบวกหรือผลลบจากนโยบาย แผน แผนงาน หรือโครงการ และกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมใดๆที่เกิดขึ้นจากผลของปัจจัยแทรกแซงข้างต้น โดยวัตถุประสงค์หลักของการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมเพื่อให้การพัฒนาต่างๆมีความยั่งยืนและความเท่าเทียมกันทางชีวสังคมและ

สิ่งแวดล้อมมนุษย์ สำหรับ Department of Planning, Industry and Development (2021) ได้นิยามการประเมินผลกระทบทางสังคม เป็นกระบวนการในการระบุ คัดการณ์ ประเมิน และการพัฒนาโครงการ ซึ่งเป็นขั้นตอนสำคัญเพื่อประเมินผลกระทบทางสังคมของโครงการที่เสนอโดยรัฐ สรุปการประเมินผลลัพธ์ทางสังคม หรือ SIA เป็นกระบวนการทั้งก่อนและหลังการดำเนินโครงการเพื่อวิเคราะห์ การตรวจสอบ และบริหารจัดการผลกระทบทางสังคมที่เกิดจากการโครงการพัฒนา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อนำผลกระทบที่ได้รับจากการประเมินได้ไปตัดสินใจว่าจะดำเนินโครงการหรือไม่ หรือนำผลกระทบนั้นไปปรับปรุงการดำเนินโครงการให้บรรลุวัตถุประสงค์เพิ่มมากขึ้น โดยคำนึงถึงความยั่งยืนของการพัฒนาและเกิดความเป็นธรรมแก่กลุ่มเป้าหมายของโครงการอย่างเท่าเทียมกันตลอดจนคำนึงถึงความเป็นธรรมทางสังคมด้วย สำหรับวิธีประเมินผลลัพธ์ทางสังคมสามารถแบ่งได้หลากหลายวิธีการ ในที่นี้ นำ “ห่วงโซ่ผลลัพธ์” (Impact Value Chain) โดยการออกแบบเป็นแผนที่ผลลัพธ์ (Outcomes Mapping) มาวิเคราะห์ ซึ่ง Clark et al (2004) อ้างอิงใน สุพัตตรา ตันติจริยาพันธ์ (2564) ดังภาพที่ 1 ดังนี้

ภาพที่ 1: Impact Value Chain ประยุกต์จาก Clark et al. (2004)

หลักพุทธธรรมกับการยกระดับคุณภาพบัณฑิตด้วยกระบวนการอาสาพระราชัฐ

ในการพัฒนาคุณภาพนักศึกษาเพื่อไปสู่การเป็นบัณฑิตให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์พร้อมด้วยความรู้คู่คุณธรรม จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องส่งเสริมนักศึกษามีความรู้ในศาสตร์อย่างถ่องแท้และมีจิตสาธารณะต่อส่วนรวม การดำเนินการเช่นนี้ถือว่าเป็นกระบวนการอาสาพระราชัฐเพื่อให้นักศึกษาสามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในการปฏิบัติงานในชุมชนในรูปแบบร่วมทำแบบหุ้นส่วนแล้วเกิดประโยชน์แก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย ถือได้ว่าเป็นการเรียนรู้การสอนที่ทำให้ผู้เรียนรู้จักการเสียสละในรูปแบบจิตอาสาที่ ซึ่ง จิต หมายถึง ใจ สิ่งที่มีหน้าที่รู้คิด และนึก ธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพที่นึกคิด ความคิด อาสา หมายถึง ความหวัง ความต้องการ การรับทำ โดยเต็มใจ สมครใจ แสดงตัวขอรับทำการนั้น (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552) จิตสาธารณะสามารถสรุปครอบคลุมความหมาย 5 ประการ คือ 1) จิตสำนึก เพื่อส่วนรวม จิตสำนึกหรือภาวะที่จิตตื่นและรู้ตัวสามารถตอบสนองต่อสิ่งเร้าจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 2) จิตอาสาที่แสดงออกมาในรูปของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจเพื่อส่วนรวม 3) การสำนึกสาธารณะ หมายถึง การที่บุคคลตระหนักรู้และ คำนึงถึง

ประโยชน์สุขของส่วนรวม และสังคมมองเห็นคุณค่าของการเอาใจใส่ดูแลรักษาสิ่งต่างๆที่เป็นของส่วนรวม

4) จิตบริการที่เกี่ยวกับการคิดและการปฏิบัติในการให้ความช่วยเหลือผู้อื่น เป็นการประพฤติปฏิบัติที่มุ่งความสุขของผู้อื่น ที่ตั้งอยู่บนฐานของความตั้งใจดี และเจตนาดี 5) จิตสำนึกทางสังคมที่สำนึกงานและคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ได้อธิบายว่า เป็นการรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระ และเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติระเทศชาติ มีความสำนึก และยึดมั่นในระบบคุณธรรม และจริยธรรมที่ดีงาม (พระไพศาล วิสาโล, 2549)

เมื่อนำหลักพุทธบูรณาการมาประยุกต์ใช้ในการทำสาธารณประโยชน์ในรูปแบบจิตอาสาเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ที่ดีและสามารถวัดผลได้ ก็คือ หลักพรหมวิหาร 4 ซึ่งหมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ ธรรมที่ต้องมีไว้เป็นหัวใจ และกำกับความประพฤติ ประกอบด้วย 1) เมตตา คือ ความรัก ความมีใจปรารถนาดีอยากให้เขามีสุข มีจิตใจเพื่อแผ่ไมตรี และคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า 2) กรุณา คือ ความสงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ ใฝ่ใจในการจะปลดปล่อยบำบัดความทุกข์เดือดร้อนของปวงสัตว์ 3) มุทิตา คือ ความยินดี ในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตพองใสบันเทิง กอปรด้วยอาการ แ่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงอยู่ปกติสุข พลอยยินดีด้วยเมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้นไป 4) อุเบกขา คือ ความวางใจเป็นกลาง อันจะดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือ มีจิตที่เที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ พร้อมทั้งจะ วินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดู ในเมื่อไม่มีจิตที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2552) จะเห็นได้ว่าการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐจะต้องมีหลักพุทธธรรมบูรณาการนำมาประยุกต์ใช้กับหลักการประเมินผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินโครงการของมหาวิทยาลัยเพื่อให้นักศึกษาและประชาชนในชุมชนพื้นที่เป้าหมายของโครงการได้ร่วมกันดำเนินโครงการด้วยจิตอาสาโดยยึดหลักพรหมวิหาร 4 ที่ทุกฝ่ายต้องมีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา จึงจะดำเนินโครงการสำเร็จทั้งสามารถพัฒนาคนและแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างเหมาะสม

ผลการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมของโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของ

มหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์

การประเมินผลลัพธ์ทางสังคมในบทความวิชาการนี้ได้นำเสนอ “โครงการพัฒนานวัตกรรมจัดการขยะพลาสติกและโฟมแบบมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบนหลักพุทธธรรม บ้านบึงวังจี้ว ตำบลป่าเช่า อำเภอมือเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์” โดยประยุกต์ใช้เครื่องมือ “ห่วงโซ่ผลลัพธ์” (Impact Value Chain) ที่ออกแบบเป็นแผนที่ผลลัพธ์ (Outcomes Mapping) โดยข้อมูลในตารางปัจจัยนำเข้า กิจกรรม และผลผลิต ผู้เขียนประมวลจากรายงานความก้าวหน้า และรายงานฉบับสมบูรณ์ของญาณิ แก้วนก (2564) เพื่อนำฐานข้อมูลดังกล่าวมาวิเคราะห์ผลลัพธ์ตาม Key Result (KR) ประกอบด้วย KR1, KR2,

KR3 และ KR4 (รายละเอียดKR อยู่ในบทนำ) และนำผลการวิเคราะห์ไปพัฒนาตัวชี้วัดเชิงปริมาณ ตัวชี้วัดทางการเงิน และผลการวิเคราะห์ค่าทางการเงิน (Financial proxy) ซึ่งจะนำเสนอในเนื้อหาลำดับถัดไป

ผลการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมตาม Key Result (KR) ตามกรอบแผนที่ผลลัพธ์ (Outcomes Mapping) ของ Clark et al (2004) ของโครงการพัฒนานวัตกรรมจัดการขยะพลาสติกและโฟมแบบมีส่วนร่วมฯ พบว่า 1) ปัจจัยนำเข้า (Inputs) ประกอบด้วย 1.1) นักศึกษาจำนวน 11 คน, อาจารย์ที่ปรึกษาโครงการ 2 คน, ผู้นำชุมชน 2 คน, ประชาชนในบ้านบึงวังจี้ว 59 คน (สมาชิกกลุ่มขยะโหดและประชาชนที่เข้าร่วมโครงการบ้านบึงวังจี้ว) และเจ้าหน้าที่เทศบาลตำบลป่าเป้า จำนวน 1 คน รวมทั้งหมด 75 คน และ 1.2) งบประมาณ จำนวน 150,000 บาท 2) กิจกรรม (Activities) ประกอบด้วย 2.1) กิจกรรมการเตรียมความพร้อมแกนนำชุมชนและนักศึกษาก่อนการศึกษาดูงานต้นแบบการจัดการขยะและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากขยะพลาสติกและโฟม 2.2) กิจกรรมการสร้างความรู้เข้าใจและวางแผนการดำเนินกิจกรรม 2.3) กิจกรรมการศึกษาดูงานต้นแบบการจัดการขยะและการแปรรูป ผลิตภัณฑ์จากขยะ พลาสติกและโฟม และ 2.4) กิจกรรมถอดบทเรียนจากการศึกษาดูงานต้นแบบการจัดการขยะและการแปรรูปผลิตภัณฑ์จากขยะพลาสติกและโฟมร่วมกัน 3) ผลผลิต (Outputs) ประกอบด้วย 3.1) แกนนำชุมชนและนักศึกษาได้ข้อมูลบริบทชุมชนแหล่งที่มาของขยะพลาสติกและโฟม และได้แนวทางในการจัดการขยะร่วมกัน 3.2) ประชาชน 59 คน (สมาชิกกลุ่มขยะโหดบ้านบึงวังจี้ว) ผู้นำชุมชน 2 คน และนักศึกษา 11 คน รวมจำนวน 72 คน ร่วมกันจัดเวทีประชุม ชี้แจงให้กับคนในชุมชนเกิดความเข้าใจความเป็นมาและลักษณะของโครงการได้อย่างถูกต้อง 3.3) ผู้นำชุมชน 2 คน อาจารย์ 2 คน และนักศึกษา 11 คน รวมจำนวน 15 คน ศึกษาดูงานแนวทางการจัดการขยะการใช้ประโยชน์จากขยะมาทำเชื้อเพลิง ถนน บล็อกปูพื้นในจังหวัดเชียงใหม่ทำให้เกิดองค์ความรู้และแนวคิดในการนำมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับพื้นที่ และ 3.4) ประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ 59 คน (สมาชิกกลุ่มขยะโหดบ้านบึงวังจี้ว) ผู้นำชุมชน 2 คน และนักศึกษา 11 คน รวมจำนวน 72 คน ได้รับความรู้วิธีการทำบล็อกปูพื้นกระถางต้นไม้จากขยะพลาสติก และโฟมสามารถผลิตบล็อกปูพื้นได้ 4 แบบ จำนวน 10,000 ก้อน และต้นแบบกระถางต้นไม้ 1 แบบ

เมื่อนำปัจจัยนำเข้าสู่การดำเนินโครงการดังรายละเอียดกิจกรรมของโครงการแล้วจึงเกิดผลผลิตที่โครงการกำหนดไว้ ผู้เขียนจึงนำเสนอผลลัพธ์ที่เกิดขึ้น ดังนี้

ผลลัพธ์ (Outcomes) ที่เกิดขึ้นภายหลังการดำเนินโครงการมี 3 ด้าน คือ ด้านสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ในระดับบุคคล และชุมชน ดังนี้

1. ด้านสังคม ได้แก่ 4.1.1) ระดับบุคคล ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนในการขับเคลื่อนการจัดการขยะพลาสติกและโฟมในชุมชนสามารถพัฒนาต่อยอดนวัตกรรมจัดการขยะชุมชนได้อย่างยั่งยืน จึงทำให้บรรลุ KR 1 และ KR 4 และนักศึกษามีทักษะทางวิชาการใหม่จากผลของการประมวลทักษะทางวิชาการที่ศึกษามาประยุกต์ในการทำงานพื้นที่ที่มีบริบทเฉพาะโดยใช้หลักการขับเคลื่อนงานตามหลักพันธกิจสัมพันธ์ จึงทำให้บรรลุ KR1 KR3 และ KR 4 และ 4.1.2) ระดับชุมชน ประกอบด้วย ชุดข้อมูลเกี่ยวกับปัญหาขยะของชุมชน แนวทางการจัดการขยะ ต้นแบบชุมชนจัดการขยะ และรูปแบบผลิตภัณฑ์จากขยะพลาสติก และโฟมถูกนำไป

เป็นสารสนเทศในการวางแผนและดำเนินการตามแผนในการจัดการขยะชุมชนบ้านบึงวังจี้ที่สามารถลดปัญหาขยะได้อย่างมีประสิทธิภาพ จึงทำให้บรรลุ KR1 KR2 KR3 และ KR 4 และสามารถขยายเครือข่ายความร่วมมือการดำเนินโครงการในพื้นที่ในรูปแบบอาสาประชารัฐ โดยนักศึกษา ประชาชน และหน่วยงานในพื้นที่ได้มากขึ้นซึ่ง ช่วยให้เกิดการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงทำให้บรรลุ KR1 KR3 และ KR 4

2. ด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ 4.2.1) ระดับบุคคล ประกอบด้วย ครั้วเรือน (สมาชิกกลุ่มขยะโหดและประชาชนที่เข้าร่วมโครงการบ้านบึงวังจี้) ในบ้านบึงวังจี้สามารถประยุกต์ทักษะจากการเข้าร่วมโครงการไปพัฒนาผลิตภัณฑ์จากขยะพลาสติก และโพนที่สามารถจำหน่ายสร้างรายได้แก่ครอบครัวได้ จึงทำให้บรรลุ KR1 และKR2 และ 4.2.2) ระดับชุมชน ประกอบด้วย ประชาชน (สมาชิกกลุ่มขยะโหดและประชาชนที่เข้าร่วมโครงการบ้านบึงวังจี้) สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์จากขยะพลาสติก และโพนเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้สู่กลุ่มที่สามารถนำรายได้เป็นทุนหมุนเวียนสำหรับการผลิตเพื่อจำหน่าย จึงทำให้บรรลุ KR1 และKR2 และชุมชนบ้านบึงวังจี้เกิดการพัฒนาฐานรายได้ใหม่จากขยะพลาสติกและโพนก่อให้เกิดเงินหมุนเวียนภายในชุมชน จึงทำให้บรรลุ KR1 และ KR2

3. ด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ 4.3.1) ระดับบุคคล ประกอบด้วย ครั้วเรือน (สมาชิกกลุ่มขยะโหดและประชาชนที่เข้าร่วมโครงการบ้านบึงวังจี้) และสามารถจัดการขยะพลาสติกและโพนได้อย่างถูกต้องที่ช่วยลดปัญหาสิ่งแวดล้อมแก่ครั้วเรือนได้ จึงทำให้บรรลุ KR1 และKR4 และ 4.3.2) ระดับชุมชน ประกอบด้วย ลดปัญหาขยะชุมชนบ้านบึงวังจี้ได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยการคัดแยกขยะที่เป็นพลาสติกและโพนสำหรับการนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ จึงทำให้บรรลุ KR1 และKR4 และคุณภาพสิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านบึงวังจี้ดีขึ้นจากการ นำขยะพลาสติกและโพนไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ จึงทำให้บรรลุ KR1 และKR4

ผลการพัฒนาตัวชี้วัดเชิงปริมาณ ตัวชี้วัดทางการเงิน และผลการวิเคราะห์ค่าทางการเงิน

โครงการพัฒนานวัตกรรมจัดการขยะพลาสติกและโพนแบบมีส่วนร่วมฯ

เมื่อประเมินผลลัพธ์ทางสังคมตาม Key Result และกรอบแผนที่ผลลัพธ์ (Outcomes Mapping) แล้วผู้เขียนนำข้อมูลดังกล่าวมาพัฒนาตัวชี้วัดเชิงปริมาณด้านเศรษฐกิจและตัวชี้วัดทางการเงินและนำเสนอ ผลการประเมินค่าทางการเงิน ดังนี้

1. ตัวชี้วัดด้านเศรษฐกิจ ได้แก่ 1.1) ระดับบุคคล ประกอบด้วย รายได้ต่อคน (ครั้วเรือน)/เดือน และ1.2) ระดับชุมชน ประกอบด้วย รายได้ต่อคน (ครั้วเรือน)/เดือน และรายได้ต่อชุมชนที่ดำเนินในรูปแบบของกลุ่มโหดร่วมกับประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ/เดือน

2. ตัวชี้วัดด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ 2.1) ระดับบุคคล ประกอบด้วย ต้นทุนที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ต้องลงทุนกับการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อกำจัดขยะ จำนวน 1 กิโลกรัม ต่อคน/ครั้วเรือน และ

2.2) ระดับชุมชน ประกอบด้วย ต้นทุนที่ อปท.ต้องลงทุนกับการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อกำจัดขยะ จำนวน 1 กิโลกรัม ต่อคน /ครัวเรือน

เมื่อประเมินผลลัพธ์ทางสังคมและพัฒนาตัวชี้วัดตามลำดับข้างต้นผู้เขียนนำมาวิเคราะห์ค่าการเงินโครงการพัฒนานวัตกรรมจัดการขยะพลาสติกและโพนแบบมีส่วนร่วมฯ ดังแสดงในตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงผลการวิเคราะห์ค่าทางการเงินโครงการฯ ด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ไม่พัฒนาตัวชี้วัดด้านสังคมเนื่องจากมีข้อจำกัดในการวัดเชิงปริมาณ

ผลลัพธ์ทางสังคม	การพัฒนาตัวชี้วัดเชิงปริมาณ	การพัฒนาตัวชี้วัดทางการเงิน	ผลการประเมินค่าทางการเงิน
1. ด้านเศรษฐกิจ 1.1. ระดับบุคคล 1.1.1 ครัวเรือน(สมาชิกกลุ่มขยะไทยดบ้านบึงวังจี้ว) ในบ้านบึงวังจี้วสามารถประยุกต์ทักษะจากการเข้าร่วมโครงการไปพัฒนาผลิตภัณฑ์ขยะ พลาสติก และโพนที่สามารถจำหน่ายสร้างรายได้แก่ครอบครัวได้	1. รายได้ ต่อ คน (ครัวเรือน) / เดือน	1. 1 คน (ครัวเรือน) $\times 10^1$ กระจ่าง $\times 50^2$ บาท	1. 500 บาท / คน (ครัวเรือน) / เดือน
1.2. ระดับชุมชน 1.2.1 ครัวเรือน (สมาชิกกลุ่มขยะไทยดและประชาชนที่เข้าร่วมโครงการบ้านบึงวังจี้ว) สามารถพัฒนาผลิตภัณฑ์จากขยะพลาสติก และโพนเพื่อจำหน่ายนำรายได้สู่กลุ่มที่สามารถนารายได้ไปต่อยอดพัฒนานวัตกรรมจัดการขยะในรูปแบบใหม่ได้	2. รายได้ ต่อ คน (ครัวเรือน)/ เดือน 3. รายได้ต่อชุมชนที่ดำเนินในรูปแบบของกลุ่มขยะไทยดร่วมกับประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ/ เดือน	2. 1 คน (ครัวเรือน) $\times 10$ กระจ่าง $\times 50$ บาท $\times 61$ คน (ผู้นำชุมชน 2 คน และประชาชนจำนวน 59 คน) 3. รายได้จากสมาชิก 61 คน = 30,500 บาท /เดือน - 20% ³	2. 30,500 บาท / 61 คน (ครัวเรือน) / เดือน

¹ ประมาณการจำนวนกระจ่างต้นไม้ออกจากขยะพลาสติกและโพนที่แต่ละคน (ครัวเรือน) ผลิตได้ขั้นต่ำ/วัน

² ข้อมูลราคาจำหน่ายที่กลุ่มขยะไทยดกำหนดและจำหน่ายในวันเปิดตลาดต้นไม้อ

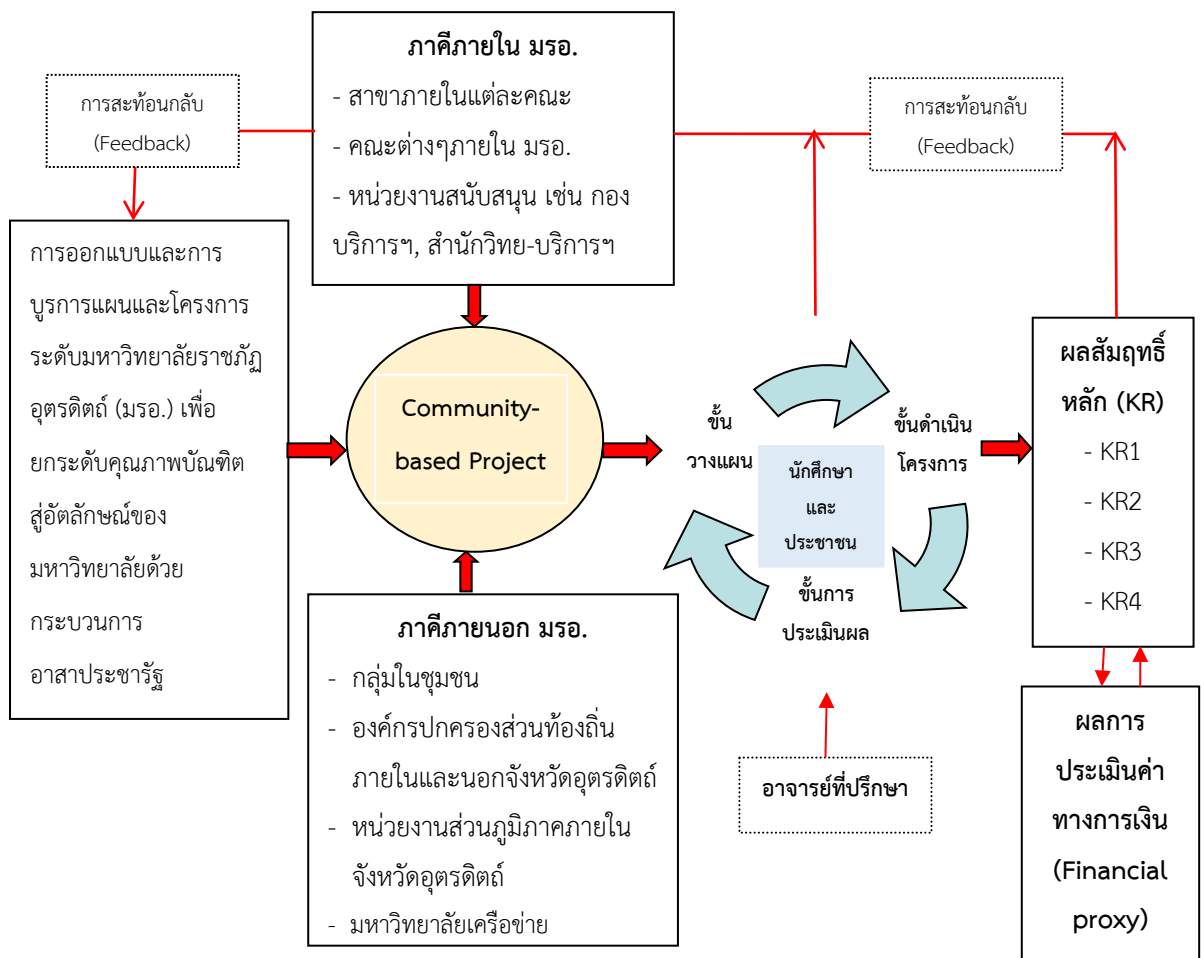
³ ข้อมูลจากผู้บริหารคนหนึ่งของกลุ่มขยะไทยด (ผู้ให้สัมภาษณ์) เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน 2565

ผลลัพธ์ทางสังคม	การพัฒนาตัวชี้วัดเชิงปริมาณ	การพัฒนาตัวชี้วัดทางการเงิน	ผลการประเมินค่าทางการเงิน
2. ด้านสิ่งแวดล้อม 2.1 ระดับบุคคล ครัวเรือนครัวเรือน (สมาชิกกลุ่มขยะไทยดและประชาชนที่เข้าร่วมโครงการบ้านบึงวังจี้ว) สามารถจัดการขยะพลาสติกและโพนได้ อย่างถูกต้องที่ช่วยลดปัญหาสิ่งแวดล้อมแก่ครัวเรือนได้ ในที่นี้วิเคราะห์ต้นทุนที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ต้องลงทุนกับการจัดการขยะที่ต้นทางสำหรับการจัดการขยะเพื่อลดปัญหาสิ่งแวดล้อมของครัวเรือน)	4. ต้นทุนที่อปท.ต้องลงทุนกับการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อกำจัดขยะ จำนวน 1 กิโลกรัม ต่อคน /ครัวเรือน	4. ต้นทุนการจัดการขยะที่ต้นทางมีต้นทุนเฉลี่ย 0.91 บาท ⁴ / 1 กิโลกรัม $\times 61$ คน (ผู้นำชุมชน 2 คนและประชาชนจำนวน 59 คน)	4. 55.51 บาท / 1 กิโลกรัม /61คน (ครัวเรือน) / เดือน
2.2 ระดับชุมชน 2.2.1 ลดปัญหาขยะชุมชนบ้านบึงวังจี้ว ได้อย่างมีประสิทธิภาพโดยการคัดแยกขยะที่เป็นพลาสติก	5. ต้นทุนที่ อปท.ต้องลงทุนกับการจัดการ	5. ต้นทุนการจัดการขยะที่ต้นทางมีต้นทุน	5. 832.65 บาท /15 กิโลกรัม /61

และโพนสำหรับการนำมาพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ ซึ่งช่วย เพิ่มคุณภาพสิ่งแวดล้อมชุมชนบ้านป่งวังจืดขึ้น	ระยะที่ต้นทางเพื่อกำจัด ขยะ จำนวน 15 กิโลกรัม ต่อคน/ ครัวเรือน (ระดับชุมชน นับเฉพาะ 61 คน/ ครัวเรือน)	เฉลี่ย 0.91 บาท/15 กิโลกรัม x 61 คน (ผู้นำชุมชน 2 คน และ ประชาชน จำนวน 59 คน)	คน (ครัวเรือน) / เดือน แ ล ะ 9,991.80 บาท/ ปี
--	--	---	--

⁴ ประยุกต์จาก รายงานการทบทวนต้นทุนการจัดการขยะ ของปณต มโนชัยวิบูลย์ และพรรณนิภา ดอกไม้งาม (2561)

จากการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมไปสู่การวิเคราะห์ค่าทางการเงินผ่านโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบนหลักพุทธธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ ผู้เขียนจึงสรุปโดยนำเสนอเป็นตัวแทนเชิงวิชาการ (Academic Model) ดังแสดงในภาพที่ 2 ดังนี้

ภาพที่ 2: แสดงตัวแบบเชิงวิชาการโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐ มรอ.

สรุป

สรุปการประเมินผลลัพธ์ทางสังคม การพัฒนาตัวชี้วัด และการวิเคราะห์ค่าทางการเงิน โครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบนหลักพุทธธรรมของมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ พ.ศ. 2564 โดยนำฐานคิด SIA เป็นกรอบในการวิเคราะห์ ซึ่งในบทความนี้นำวิธีประเมินผลลัพธ์ทางสังคมด้วย “ห่วงโซ่ผลลัพธ์” โดยการออกแบบเป็นแผนที่ผลลัพธ์มาประเมินโครงการพัฒนานวัตกรรมจัดการขยะพลาสติกและโพลีเมอร์แบบมีส่วนร่วมฯ สรุปการประเมินผลลัพธ์ทางสังคมที่สามารถบรรลุ KR1 จำนวน 10 ผลลัพธ์ KR2 จำนวน 4 ผลลัพธ์ KR3 จำนวน 3 ผลลัพธ์ และ KR4 จำนวน 7 ผลลัพธ์ รวมทั้งหมด 24 ผลลัพธ์ จากผลลัพธ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่าโครงการสามารถบรรลุ KR1 จำนวนสูงสุดรองลงมา คือ KR4 ที่โครงการนี้ส่งผลให้เกิดการประยุกต์ใช้องค์ความรู้เชิงวิชาการโดยกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนโดยมีนักศึกษาเป็นเป็นผู้ร่วมคิด ร่วมทำกับภาคประชาสังคมในพื้นที่ จึงเกิดกระบวนการ การเรียนรู้แบบ Problem based Learning และช่วยพัฒนานักศึกษาของมหาวิทยาลัยให้มีจิตสาธารณะตามหลักสังคหวัตถุธรรม 4 ซึ่งเป็นหลักที่เสริมสร้างคุณธรรมฐานรากที่สำคัญแก่นุชนิยมในการอยู่ร่วมกันอย่างเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา นำไปสู่การได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน คือ การที่ชุมชนมีรายได้จากนำขยะไปพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์และแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมของชุมชนได้ สำหรับผลการพัฒนาตัวชี้วัดเชิงปริมาณ ตัวชี้วัดทางการเงิน และการวิเคราะห์ค่าทางการเงิน ได้นำมาวิเคราะห์ 2 ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ และด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งในระดับบุคคลและระดับชุมชน ด้านเศรษฐกิจ ได้นำเสนอตัวชี้วัดเชิงปริมาณ คือ รายได้ที่เพิ่มขึ้นต่อคน(ครัวเรือน)/เดือน ซึ่งหากครัวเรือนสามารถผลิตกระถางต้นไม้จากพลาสติกและโพลีเมอร์ได้ชิ้นต่ำ 10 กระถาง ที่สามารถจำหน่ายได้ประมาณ 50 บาท ผลการประเมินค่าทางการเงิน คือ 500 บาท คน (ครัวเรือน)/เดือน และระดับชุมชนเป็นการประมวลรายได้ต่อชุมชนที่ดำเนินในรูปแบบของกลุ่มช่วยเหลือร่วมกับประชาชนที่เข้าร่วมโครงการ/เดือน รวมจำนวน 61 คน มีรายได้ต่อเดือน 30,500 บาท/เดือน และหักรายได้จำนวน 20 % จึงสามารถประเมินค่าทางการเงินสู่กลุ่ม 6,100 บาท/เดือน ด้านสิ่งแวดล้อมระดับบุคคล คือ ต้นทุนที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ต้องลงทุนกับขยะที่ต้นทางเพื่อกำจัดขยะ ต้นทุนเฉลี่ย 0.91 บาท/1 กิโลกรัม ซึ่งผลการประเมินค่าทางการเงินคือ 55.51 บาท/1 กิโลกรัม/61 คน (ครัวเรือน)/เดือน และระดับชุมชน ผลการประเมินค่าทางการเงิน คือ 832.65 บาท/15 กิโลกรัม/61คน (ครัวเรือน)/เดือน และ 9,991.80 บาท/ปี เห็นได้ว่า การดำเนินโครงการนี้สามารถเพิ่มรายได้ต่อครัวเรือนและชุมชนในภาพรวมเฉพาะผู้เข้าร่วมโครงการครั้งนี้ 61 คน จำนวน 30,500 บาทต่อเดือน ซึ่งหากพิจารณาขยายโครงการนี้ไปยังประชาชนในวงกว้างจะช่วยนำขยะเหลือใช้ที่เป็นพลาสติกและโพลีเมอร์มาเพิ่มมูลค่าเชิงเศรษฐกิจและประชาชนในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม และสามารถลดต้นทุนการกำจัดขยะขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นได้อีกทั้งโครงการลักษณะดังกล่าวนี้ช่วยยกระดับจิตใจของนักศึกษาที่จะก้าวสู่การเป็นบัณฑิตที่มีจิตสาธารณะโดยยึดหลักธรรมนำทางที่จะนำไปสู่การเป็นบุคลากรที่ดีขององค์กรและพลเมืองดีของชุมชนและสังคมต่อไป

ข้อเสนอแนะ

สำหรับข้อเสนอแนะมี 3 ประการ โดยเป็นข้อเสนอแนะต่อการโครงการ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ และมหาวิทยาลัยทั่วไป ดังนี้

ข้อเสนอแนะต่อไป

1. กรณีโครงการพัฒนานวัตกรรมจัดการขยะพลาสติกและโฟมแบบมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย ด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบ้านบึงวังจี้ว ตำบลป่าเช่า อำเภอเมือง จังหวัดอุดรดิตถ์ ควรส่งเสริมการดำเนินโครงการเพื่อให้สามารถบรรลุ KR2 คือ เกิดนวัตกรรม ในหลากหลายรูปแบบเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้ เนื่องจากปัญหาขยะพลาสติกและโฟมเป็นปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมที่สำคัญและมีแนวโน้มรุนแรง ซึ่งนวัตกรรมอาจเป็นด้านผลิตภัณฑ์ เช่น วัสดุก่อสร้างจากพลาสติก จะช่วยสนับสนุนขยะจากพลาสติกของชุมชนสู่การเพิ่มมูลค่าที่ช่วยลดปัญหาขยะและช่วยพัฒนานวัตกรรมที่นำไปสู่ชุมชนและสังคมที่ยั่งยืนได้ ทั้งนี้ โครงการอาจนำภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารและดำเนินโครงการด้านการพัฒนานวัตกรรมต่างๆร่วมด้วย และควรสนับสนุนการดำเนินโครงการที่สามารถบรรลุ KR3 เพิ่มมากขึ้น คือ เพื่อให้นักศึกษาสามารถประยุกต์ใช้องค์ความรู้ในการปฏิบัติงานจริง และมีทักษะที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 โดยเฉพาะทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม โดยส่งเสริมให้นักศึกษาเป็นผู้วิเคราะห์และนำเสนอแนวทางเชิงนวัตกรรมในการแก้ไขปัญหาขยะ และอาจารย์ที่ปรึกษาประเมินทางเลือกร่วม แต่การตัดสินใจเลือกจะพัฒนานวัตกรรมเปิดโอกาสให้นักศึกษาเป็นผู้ตัดสินใจร่วมกับประชาชนและภาคีในพื้นที่

2. ข้อเสนอแนะต่อมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตถ์ต่อการดำเนินโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตมหาวิทยาลัยควรกำหนดแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาทักษะวิชาชีพนักศึกษาแบบบูรณาการสาขาโดยใช้โครงการเป็นฐานในการเรียนรู้ที่สามารถสะสมหน่วยกิตได้ทั้งในวิชาพื้นฐานและเลือกเสรี เช่น นักศึกษาสาขาวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมดำเนินโครงการด้านสิ่งแวดล้อมแต่ต้องเชื่อมโยงองค์ความรู้ด้านเฉพาะด้านการตลาดหรือออกแบบผลิตภัณฑ์ นักศึกษาที่ดำเนินโครงการดังกล่าวสามารถเรียนรู้องค์ความรู้ต่างศาสตร์ผ่านกระบวนการดำเนินโครงการรูปแบบอาสาประชารัฐในพื้นที่โดยมีอาจารย์ประจำแต่ละสาขาเป็นที่ปรึกษา ฉะนั้น จึงเสนอจัดทำโครงการรองรับภายใต้แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาทักษะวิชาชีพนักศึกษาแบบบูรณาการสาขาโดยใช้โครงการเป็นฐานและนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้อย่างเป็นระบบ และมหาวิทยาลัยควรวางแผนสนับสนุนงบประมาณแก่โครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐ โดยเฉพาะโครงการที่มีผลกระทบต่อชุมชนที่สามารถวัดผลเชิงปริมาณด้านเศรษฐกิจได้เป็นลำดับแรก ถือว่าเป็นการพัฒนาชุมชนบนฐานองค์ความรู้จากภาควิชาการซึ่งเป็นการแสดงบทบาทของมหาวิทยาลัยที่รับผิดชอบต่อสังคมได้เป็นอย่างดี (University Social Responsibility)

3. ข้อเสนอแนะต่อมหาวิทยาลัยทั่วไป ในการจัดทำโครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐเพื่อให้เกิดผลลัพธ์ทางสังคมต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียอย่างเป็นรูปธรรม โดยมหาวิทยาลัยควรจัดทำหลักสูตรพันธกิจสัมพันธ์ที่เป็นหลักสูตรรับรองคุณวุฒิด้าน ความรับผิดชอบต่อสังคมหรือด้านอาสาสมัครเพื่อสังคมแก่นักศึกษา และประชาชนในชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการนี้ ซึ่งจะเป็นการส่งเสริม

กระบวนการจิตอาสาในการร่วมคิดร่วมทำแบบหุ้นส่วน และเกิดประโยชน์ร่วมกันแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย โดยการดำเนินการในลักษณะดังกล่าวเป็นการส่งเสริมการพัฒนาการศึกษาสู่การเป็นบัณฑิตที่มีคุณลักษณะตามหลักพรหมวิหาร 4 ที่ฝึกให้นักศึกษาปรารถนาที่จะนำความรู้ไปแก้ไขปัญหาในด้านต่างๆแก่ประชาชนจึงเป็นการขัดเกลาให้นักศึกษามีความเมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา ขณะเดียวกันการมีหลักสูตรดังกล่าวจะทำให้ นักศึกษาและประชาชนสามารถนำคุณวุฒิไปใช้ประโยชน์ในวิชาชีพเมื่อสำเร็จการศึกษา หรือประโยชน์อื่นๆ ที่เหมาะสม กรณีที่เป็นประชาชนในการใช้ประโยชน์เพื่อรับรองการเป็นผู้ที่ทำประโยชน์แก่ชุมชน โดยอาจ ออกแบบหลักสูตรพันธสัมพันธ์ในรูปแบบการเรียนรู้ตามอัธยาศัย (Informal Education: IE) หรือการเรียนรู้แบบการศึกษานอกระบบ (Non-formal Education: NFE) โดยได้รับหน่วยกิต (Credit) จากมหาวิทยาลัยที่ ดำเนินโครงการ

บรรณานุกรม

- ญาณิ แก้วนก. (2564). *โครงการพัฒนานวัตกรรมการจัดการขยะพลาสติกและโพลีแบบมีส่วนร่วมของภาคี เครือข่ายด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐบ้านบึงวังจี้ ตำบลป่าเช่า อำเภอมะนัง จังหวัดอุดรธานี* (รายงานวิจัย). อุดรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.
- ปเนต มโนมัยวิบูลย์ และพรรณนิภา ดอกไม้งาม. (2561). *การทบทวนต้นทุนการจัดการขยะและการประเมิน ตลอดจนวัฏจักรชีวิตของระบบการจัดการขยะมูลฝอย: หลักการและการดัดแปลงมาใช้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในประเทศไทย ภายใต้ชุดโครงการประสิทธิภาพและธรรมาภิบาลของนโยบาย สาธารณะไทย การวิจัยเพื่อเสริมสร้างนัยนโยบายสาธารณะที่ดี (Efficiency and Government of Thai Public Policies)*. (รายงานวิจัย). เชียงใหม่: มูลนิธิสถาบันศึกษานโยบายสาธารณะ.
- ผู้บริหารคนหนึ่งของกลุ่มขโหด. (2565). *ผู้บริหารกลุ่มขโหด ตำบลป่าเช่า อำเภอมะนัง จังหวัดอุดรธานี*. สัมภาษณ์. 23 มิถุนายน.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2552). *เครื่องวัดความเจริญของชาวพุทธ (อารยวัฑฒ)*. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พระไพศาล วิสาโล. (2549). *เครือข่ายจิตอาสา ใน คู่มือจิตอาสาโครงการอาสาเพื่อในหลวง*. กรุงเทพฯ: ศูนย์ ประสานงานเครือข่ายจิตอาสา.
- สุพัตตรา ตันติจริยาพันธ์. (2564). *การนำแนวคิดการประเมินผลลัพธ์ทางสังคม (Social Impact Assessment: SIA) เพื่อวัดผลสำเร็จของโครงการสาธารณะเชิงพื้นที่. ใน การประชุมระดับชาติ ครั้งที่ 13 การวิจัย สร้างดุลยภาพชีวิตเพื่อรองรับ New Normal, 1906-1916*. นครปฐม: มหาวิทยาลัย ราชภัฏนครปฐม.
- สุพัตตรา ตันติจริยาพันธ์ และคณะ. (2564). *โครงการสังเคราะห์ โครงการยกระดับคุณภาพบัณฑิตสู่อัตลักษณ์ ของมหาวิทยาลัยด้วยกระบวนการอาสาประชารัฐ (B10)* (รายงานฉบับสมบูรณ์). อุดรธานี: มหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรธานี.

- Becker, H.A. (2001). Social impact assessment, *European Journal of Operational Research*, 128(2), 311-321.
- Department of Planning, Industry and Development. (2021). *Social Impact Assessment*. Retrieved 25 June 2021 from <https://www.planning.nsw.gov.au/Policy-and-Legislation/Under-review-and-new-Policy-and-Legislation/Social-Impact-Assessment>.
- Global Partnership for Education. (2020). *21st Century Skills: What potential role for the Global Partnership for Education? A Landscape Review*. Retrieved 25 June 2021 from <https://www.globalpartnership.org/sites/default/files/document/file/2020-01-GPE-21-century-skills-report.pdf>.
- International Association for Impact Assessment. (2021). *SOCIAL IMPACT ASSESSMENT: Guidance for assessing and managing the social impacts of projects*. Retrieved 25 June 2021 from https://www.iaia.org/uploads/pdf/SIA_Guidance_Document_IAIA.pdf.
- Kay, K. (2010). 21st Century Skills: Why the Matter, What They are, and How We Get There. In Bellanca, J. & Brandt, R. (Eds.), *21st Century Skills: Rethinking How Students Learn*. Bloomington, In: Solution Tree Press.
- Vanclay, F. (2003). International Principles For Social Impact Assessment. *Impact Assessment and Project Appraisal*. 21(1), 5-12.
- Vanclay, F., Esteves, A. M., Aucamp, I., & Franks, D. (2015). *Social Impact Assessment: Guidance for assessing and managing the social impacts of projects*. Fargo ND: International Association for Impact Assessment.

แรงจูงใจกับมนุษยสัมพันธ์ในการจัดการองค์กรเชิงพุทธ

Motivation and Human Relations in Buddhist Organizational Management

พระมหาสำราญ ฐานุตโตโม

Phramaha Samran Thanuttamo

วิทยาลัยสงฆ์กำแพงเพชร มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Kamphaeng Phet Buddhist College Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Corresponding Author's Email: joybenyapajoy@gmail.com

Received: July 6, 2023; **Revised:** August 22, 2023; **Accepted:** August 25, 2023

บทคัดย่อ

บุคลากรจะต้องมีแรงจูงใจในการทำงานมีทัศนคติที่ดีต่อองค์กร ด้วยเหตุนี้ทุกองค์กรจึงต้องการให้บุคลากรของตนเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพ และมีจิตสำนึกในการปฏิบัติงานในหน้าที่ของตนอย่างเต็มที่และสิ่งที่จะทำให้บุคลากรในองค์กรปฏิบัติงานด้วยความเต็มใจและทุ่มเทให้กับงานอย่างเต็มที่นั้นก็คือ แรงจูงใจในการทำงาน การสร้างแรงจูงใจนี้จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการบริหารงานขององค์กรหรือหน่วยงาน จึงต้องให้ความสำคัญต่อบุคลากรในองค์กรด้วยการสร้างแรงจูงใจในด้านต่าง ๆ เพื่อจะช่วยยังประโยชน์ต่อบุคลากรที่จะปฏิบัติงานในองค์กร เพื่อช่วยให้บุคลากรสามารถสนองต่อวัตถุประสงค์ขององค์กรและสนองความต้องการของตนเองไปพร้อม ๆ กันไปด้วย เพื่อให้ได้รับความยุติธรรมจากองค์กรและฝ่ายบริหารในด้านต่าง ๆ และ เพื่อให้มีขวัญกำลังใจในการปฏิบัติงาน รวมถึงจำเป็นต้องสร้างมนุษยสัมพันธ์เป็นสะพานเชื่อมความสัมพันธ์อันดีต่อกันระหว่างบุคลากรในองค์กร กระบวนการในความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่แสดงออกมาในรูปของการจูงใจหรือสร้างความพึงพอใจตามหลักมนุษยสัมพันธ์ นั้นมีความสำคัญต่อการบริหารงานทุกขั้นตอนองค์กร แรงจูงใจกับมนุษยสัมพันธ์ในการจัดการองค์กรเชิงพุทธ เป็นแนวทางในการจัดการองค์กรที่มีประโยชน์ต่อมนุษยสัมพันธ์ในองค์กรเป็นอย่างยิ่งด้วยหลักพรหมวิหาร 4 ที่ทุกคนในองค์กรต้องกระทำมีต่อกันด้วยหลักเมตตา มีความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงาน กรุณา มีความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ มีความตั้งใจจริงที่จะช่วยเหลือ มุทิตา มีความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี ประสบความสำเร็จในหน้าที่การงานและอุเบกขา มีการรู้จักวางเฉย วางตัวเป็นกลาง ไม่เข้าข้างใครให้ความยุติธรรมกับทุกคน

คำสำคัญ: แรงจูงใจ; มนุษยสัมพันธ์; การจัดการองค์กร

Abstract

Personnel must be motivated to work, have a good attitude towards the organization, for this reason, every organization wants their personnel to be quality personnel. and have the consciousness of performing their duties fully and what will make the personnel in the

organization work with willingness and full dedication to the work that is motivation to work. Motivation is therefore an important factor in the management of an organization or unit. Therefore, it is important to pay attention to the personnel in the organization by creating incentives in various fields to help benefit the personnel who will work for the organization. In order to receive justice from the organization and management in various fields and to have morale in work. Including the need to build human relations as a bridge to connect good relationships with each other. Between people in the organization, the processes in human relations expressed in the form of motivation or satisfaction according to the principle of human relations are important for the management of all processes in the organization. Motivation and human relations in Buddhist organizational management is an organizational management approach that is extremely beneficial to human relations in the organization based on the Four Brahma Vihara principles that everyone in the organization must act towards one another with compassion and desire for others. be happy success in work Please have a wish for others to be free from suffering. genuinely willing to help Mudita is pleased when others do well. success in work and equanimity, known to be indifferent neutralize not taking sides, being fair to everyone

Keywords: Motivation; Human Relations; Organizational Management

บทนำ

การจัดการองค์กรมีความจำเป็นต้องใช้ศาสตร์ในการบริหารและสร้างมนุษย์สัมพันธ์ในองค์กร อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เนื่องจากโลกในยุคปัจจุบันเป็นระบบทุนนิยมหรือบริโภคนิยมที่มีการแข่งขันเพื่อให้เหนือกว่าคู่แข่ง ทั้งในเชิงบริหารงานและการพัฒนาองค์กรให้บรรลุผลตามเป้าหมาย จึงมีหลักการบริหารและสร้างมนุษย์สัมพันธ์สมัยใหม่เข้ามา เป็นกลยุทธ์หรือหลักการในการจัดการองค์กร ในขณะเดียวกันก็มีนักวิชาการทางตะวันตกกำลังสนใจหลักการในทางพระพุทธศาสนาผสมผสาน และประยุกต์ใช้กับหลักการจัดการองค์กร เพราะเขาถือว่าการใช้หลักการ วิธีการ หรือเทคนิคของนักวิชาการชาวตะวันตก ซึ่งเป็นหลักการที่ยึดติดกับวัตถุ รวมทั้งมีผู้แพ้ผู้ชนะ เป็นการจัดการองค์กรที่มุ่งหวังกำไรและการแข่งขัน

การที่องค์กรจะผลักดันและกระตุ้นให้พนักงานในองค์กรทำงานกันอย่างขยันขันแข็ง รวมถึงทุ่มเทแรงกาย แรงใจให้กับองค์กรอย่างเต็มที่เพื่อจะมีส่วนผลักดันให้องค์กรเจริญก้าวหน้า จะต้องทำให้พนักงานรู้สึกว่าเขาเป็นผู้มีคุณค่าและองค์กรจะต้องอาศัยการสร้างแรงจูงใจ (พวงเพชร วัชรอยู่, 2537) ได้กล่าวว่า “ถ้ายังมีแรงจูงใจมากเพียงใดคนก็ยิ่งจะมีผลงานที่เกิดจากการกระทำที่มีแต่การสร้างสรรคสิ่งที่ดีงามให้เกิดขึ้นต่อตนเองและสังคม” ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการสร้างแรงจูงใจในการทำงานเป็นสิ่งที่ควรทำให้เกิดขึ้นในองค์กรและจากการดำเนินธุรกิจที่มีการแข่งขันกันมากขึ้นทำให้เกิดปัญหาด้านมนุษยธรรมเช่น ผลผลิตและคุณภาพของงานลดลงโดยไม่คำนึงถึงความรู้สึกทางด้านจิตใจตลอดจนการคิดหาวิธีการในการสร้างแรงจูงใจในการทำงานให้กับพนักงาน เสถียรภาพหรือความเป็นปึกแผ่นของหน่วยงานจะเกิดขึ้นไม่ได้ ฉะนั้น องค์กรจึงต้องสร้างแรงจูงใจเพื่อทำให้พนักงานมีความตั้งใจในการปฏิบัติงาน ทำงานให้ สำเร็จลุล่วง โดยไม่รู้สึกว่าตนเองถูกบีบบังคับให้ทำงานและพร้อมที่จะทำงานด้วยความเต็มใจจึงทำให้งานที่ออกมามีคุณภาพและสำเร็จลุล่วงไปด้วยดีและรวดเร็ว (สมยศ นาวิการ, 2542) การสร้างหลักมนุษยสัมพันธ์เป็นหลักประสานความร่วมมือกับคนทั้งสิ้น เช่นเดียวกับความสัมพันธ์ในองค์กรหากนำหลักการทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการในการพัฒนาตน หมั่น

อบรมจิตของตนอยู่เสมอ โดยเฉพาะการดำรงตนให้ถูกต้องตามทำนองครองธรรมมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องนำทาง เห็นอกเห็นใจกัน ยอมรับ นับถือให้เกียรติกันและกัน มีความศรัทธาต่อกัน ยกย่องกัน เมื่อจิตใจ ดีปราศจากอคติ ก็สามารถที่จะสร้างมนุษยสัมพันธ์กับบุคคลอื่นได้ดี

ดังนั้น แรงจูงใจจึงเป็นสิ่งสำคัญมากอย่างหนึ่งต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของบุคลากรในองค์กร (อุทัย หิรัญโต, 2543) ถ้าองค์กรใดบุคลากรมีแรงจูงใจอยู่ในระดับสูงเสมอ ก็จะมีความเต็มใจในการปฏิบัติงานอย่างจริงจัง มีความอดทนมีปัญหาขัดแย้งกับเพื่อนร่วมงานน้อยมากและไม่คิดหนีงาน ดังนั้น การบริหารบุคลากรจะต้องพิจารณาและคำนึงถึงความบริสุทธิ์ ยุติธรรม ความเสมอภาค เพื่อให้เกิดแรงจูงใจที่ดีในการปฏิบัติงาน จะทำให้บุคลากรในองค์กรตั้งใจและต้องเชื่อมโยงกันระหว่างมนุษยสัมพันธ์ของคนในองค์กร ซึ่งต้องอยู่ร่วมกันและดำเนินชีวิตร่วมกัน องค์กรจะเจริญก้าวหน้าต้องมีการจัดการและดำเนินการไปได้สำเร็จตามวัตถุประสงค์ ส่วนหนึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถของนักบริหาร หรือหัวหน้างานในการวางแผนวิสัยหรือการจัดการที่เป็นดังนี้ เนื่องจากมนุษยสัมพันธ์เป็นเครื่องมือในการสร้างน้ำใจและผลงาน งานจะดำเนินไปได้ด้วยความราบรื่นเพียงใดขึ้นอยู่กับการใช้หลักมนุษยสัมพันธ์ได้ดีและถูกต้อง ทั้งนี้เพราะความมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีย่อมจะช่วยส่งเสริมการปฏิบัติงานร่วมกับหมู่คณะและผู้นำเองจะต้องเป็นผู้มีความเมตตา มีความเป็นธรรมกับผู้ที่บังคับบัญชาทุกคนอย่างเป็นธรรม

ความหมายของแรงจูงใจ

คำว่า "แรงจูงใจ" หรือ "Motivation" มีรากศัพท์มาจากภาษาละตินว่า "Movere" แปลว่า การเคลื่อนไหว (To Move) นักจิตวิทยาที่ศึกษาเรื่องแรงจูงใจจะให้ความสำคัญกับสิ่งเร้าภายนอกและสิ่งเร้าภายในที่เป็นพลังผลักดันให้มนุษย์มีการเคลื่อนไหวเพื่อไปสู่เป้าหมายที่แต่ละคนต้องการ ถ้าขาดแรงจูงใจมนุษย์อาจเปรียบได้กับหุ่นยนต์ตัวหนึ่งที่เคลื่อนไหวได้ตามคำสั่งหรือความต้องการผู้อื่นและพฤติกรรมหลาย ๆ อย่างมนุษย์จะไม่เกิดขึ้นถ้าปราศจากแรงจูงใจ (ธร สุนทรายุทธ, 2551) ซึ่งสอดคล้องกับภารตี อนันต์นาวี (2551) ที่ได้กล่าวไว้ว่า สิ่งที่จะกระตุ้นให้อิทธิพลกระทำกิจกรรมหนึ่งอย่างมีจุดหมายปลายทาง ซึ่ง อาจเกิดจากสิ่งเร้าภายในหรือภายนอกก็ได้ คือ แรงดันที่ทำให้บุคคลกระทำอย่างใดอย่างหนึ่งจนสำเร็จหรือพูดว่าเป็นแรงชักนำจากสิ่งหนึ่งที่ทำให้เราเกิดความต้องการ (Needs) เกิดแรงขับ (Drive) ความปรารถนา (Desire) ขึ้นมาทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมไปในแนวทางใดทางหนึ่งแรงจูงใจเป็นกำลังก่อให้เกิดพฤติกรรม โดยการเร้าภายในตัวบุคคล เพื่อให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งผู้นำที่มีประสิทธิภาพจะแสดงลักษณะเด่นด้านแรงจูงใจ บีช (Beah, 1965) ได้ให้ความหมายว่าแรงจูงใจ หมายถึง ความเต็มใจที่จะใช้พลังเพื่อให้ประสบความสำเร็จตาม เป้าหมาย (Goal) หรือ รางวัล (Reward) แรงจูงใจเป็นสิ่งสำคัญสำหรับการกระทำของมนุษย์ และสิ่ง ที่ล่อใจให้คนไปถึงซึ่งวัตถุประสงค์สัญญาณเกี่ยวกับรางวัลที่ได้รับ แต่แซนฟอร์ด และแซมม (Sanford and Sman, 1970) ได้ให้ความหมายว่า แรงจูงใจเป็นความรู้สึกซึ่งไม่อาจหยุดนิ่งได้ เป็นพลังอะไรก็ตามที่ทำให้ มนุษย์อยู่ภายใต้การชักจูงของบางสิ่งและทำให้มนุษย์กระทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งลงไปในเพื่อลบล้าง สภาพการขาดหรือเพื่อทดแทนพลังบางสิ่งบางอย่าง สเตียร์และพอร์ตเตอร์ (Steere & Porter) ได้อธิบายว่าแรงจูงใจมีองค์ประกอบอย่างน้อย

3 ประการ คือ 1) ทำให้พฤติกรรมตอบสนอง (Activate) กล่าวคือ การที่บุคคลมีแรงจูงใจในสิ่งใดสิ่งหนึ่งจะมีแรงขับกายทำให้บุคคลนั้นแสดงปฏิกิริยาตอบสนองแรงขับของตน 2) กำหนดทิศทางของพฤติกรรม (Direct) เมื่อมีปฏิกิริยามาตอบสนองแล้ว แรงจูงใจยังกำหนดทิศทางของการตอบสนองด้วยอาจเป็นไปในทางบวกหรือลบ มีความเข้มหรือแผ่วเบา 3) คงสภาพพฤติกรรมการปฏิบัติของบุคคล (Sustain) แรงจูงใจซึ่งเกิดจากแรงขับภายในยังส่ง อิทธิพลต่อระยะเวลาของการตอบสนองดังกล่าวด้วย การตอบสนองอาจเกิดขึ้นอยู่นานหรืออาจจบใน ระยะเวลาอันสั้น ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับแรงขับภายในของบุคคล (Steers and Porter, 2012)

การจูงใจมีอิทธิพลต่อผลของงาน ผลของการศึกษาเล่าเรียน รวมถึงผลของการทำกิจกรรมทุกสิ่งทุกอย่าง แรงจูงใจจะส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพและปริมาณของงาน ซึ่งผู้บังคับบัญชา หรือ ครู ผู้ปกครอง จำเป็นต้องรู้ว่า อะไรคือแรงจูงใจ ที่จะผลักดันหรือทำให้พนักงาน นักเรียน หรือผู้ที่ถูกจูงใจ สามารถปฏิบัติสิ่งเหล่านั้นได้อย่างเต็มความสามารถ การจูงใจไม่ใช่เรื่องง่าย เพราะคนแต่ละคน ก็มีการตอบสนองต่องานและวิธีการที่แตกต่างกันไป การจูงใจจึงถือเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งเราสามารถสรุปความสำคัญของการจูงใจ ได้ดังนี้ (Santrock, 2003)

1. พลัง (Energy) เป็นแรงขับเคลื่อนที่สำคัญต่อการกระทำ หรือ พฤติกรรมของมนุษย์ ในการทำงานใด ๆ ถ้าบุคคลมีแรงจูงใจในการทำงานสูง ย่อมทำให้ขยันขันแข็ง กระตือรือร้น ทำให้สำเร็จ ซึ่งตรงข้ามกับบุคคลที่ทำงานประเภท “เข้าขาม เย็นขาม” ที่ทำงานเพียงเพื่อให้ผ่านไปวัน ๆ

2. ความพยายาม (Persistence) ทำให้บุคคลมีความมานะ อดทน บากบั่น คิดหาวิธีการนำความรู้ความสามารถ และ ประสบการณ์ของตน มาใช้ให้เป็นประโยชน์ต่องานให้มากที่สุด ไม่ท้อถอยหรือลดความพยายามง่าย ๆ แม้งานจะมีอุปสรรคขัดขวาง และเมื่องานได้รับผลสำเร็จด้วยดีก็มักคิดหาวิธีการปรับปรุงพัฒนาให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ

3. การเปลี่ยนแปลง (Variability) รูปแบบการทำงานหรือวิธีทำงานในบางครั้ง ก่อให้เกิดการค้นพบช่องทางดำเนินงานที่ดีกว่า หรือประสบผลสำเร็จมากกว่า นักจิตวิทยาบางคนเชื่อว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นเครื่องหมายของความเจริญก้าวหน้าของบุคคล แสดงให้เห็นว่า บุคคลกำลังแสวงหาการเรียนรู้สิ่งใหม่ ๆ ให้ชีวิต บุคคลที่มีแรงจูงใจในการทำงานสูง เมื่อดีขึ้นเพื่อจะบรรลุ วัตถุประสงค์ใด ๆ หากไม่สำเร็จ บุคคลนั้นก็มักจะพยายามค้นหาสิ่งผิดพลาดและพยายามแก้ไขให้ดีขึ้นในทุกวิถีทาง ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการทำงาน จนในที่สุดทำให้ค้นพบแนวทางที่เหมาะสมซึ่งอาจจะต่างไปจากแนวเดิม

4. บุคคลที่มีแรงจูงใจในการทำงาน จะเป็นบุคคลที่มุ่งมั่นทำงานให้เกิดความเจริญก้าวหน้า การที่มุ่งมั่นทำงานที่ตนรับผิดชอบให้เจริญก้าวหน้า ถือได้ว่าเป็นผู้ที่มีจริยบรรณในการทำงาน (Work Ethics) ผู้ที่มีจริยบรรณในการทำงาน จะเป็นบุคคลที่มีความรับผิดชอบ มั่นคงในหน้าที่และมีวินัยในการทำงาน ซึ่งลักษณะดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ โดยผู้ที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ มักไม่มีเวลาเหลือพอที่จะคิดและทำในสิ่งที่ไม่ดี

ประเภทของแรงจูงใจ

การตี อนันต์นาวิ (2551) ได้มีการจำแนกประเภทของแรงจูงใจแตกต่างกันไป โดยยึดเกณฑ์ต่าง ๆ ในการแบ่งดังนี้ เช่น การแบ่งประเภทของแรงจูงใจตามลักษณะที่แท้จริง ได้แก่

1. แรงจูงใจทางร่างกายหรือแรงจูงใจทางสรีระ (Physiological Motives) หรืออาจเรียกว่า แรงจูงใจเพื่อการมีชีวิตอยู่ (Survival Motives)

2. แรงจูงใจทางสังคม (Social Motives) เป็นแรงจูงใจที่มาจากความต้องการทางด้านสังคม (Social need) ที่เกิดจากการที่บุคคลมีการเรียนรู้ หรือ การได้รับประสบการณ์มาก่อน เช่น การต้องการความรัก การยอมรับความรู้สึกอบอุ่น ปลอดภัย ความต้องการความสำเร็จ ความต้องการมีชื่อเสียง ความต้องการมีมิตรกับผู้อื่น ความก้าวร้าว และการรุกราน ต้องการตำแหน่งและสถานะทางสังคม ฯลฯ

3. แรงจูงใจที่เกี่ยวกับความรู้สึกของการมีคุณค่าในตนเอง (The Ego -Integrative Motive) เป็นแรงจูงใจที่บุคคลมีความต้องการที่จะเห็นคุณค่าในตนเอง เช่น ความต้องการความสำเร็จ ความต้องการความรู้สึกล้นเกินตนเอง ความต้องการการสร้างสรรค์ การประดิษฐ์คิดค้นสิ่งต่าง ๆ ความต้องการที่จะมีชื่อเสียงเกียรติยศ

4. แรงจูงใจที่เกี่ยวกับจิตใต้สำนึก เป็นแรงจูงใจที่ผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ซึ่งบางครั้งบุคคลจะแสดงพฤติกรรมโดยไม่รู้ตัว ทั้งนี้เพราะเป็นกลไกทางจิตที่บุคคลเก็บกดสิ่งต่าง ๆ ไว้ในส่วนของลึกของจิตหรือในระดับจิตไร้สำนึก

วิเชียร วิทย์อุดม (2549) การแบ่งประเภทของแรงจูงใจตามลักษณะการเกิดสามารถแบ่งชนิดของแรงจูงใจออกเป็น 2 ชนิดได้แก่

1. แรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) เป็นแรงจูงใจภายในตัวบุคคลที่มีความต้องการและอยากแสดงพฤติกรรมด้วยเหตุผลที่มาจากความชอบของตนเอง ที่มีผลให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ ด้วยความพึงพอใจ ทำเพราะอยากจะทำ ยินดีที่จะทำ และเป้าหมายคือการได้ทำกิจกรรมนั้น ๆ เพื่อตอบสนองความต้องการของตนเอง อยากทำด้วยตนเองโดยไม่มีใครมาบังคับ ไม่มีใครเอะอะอะไรมาหลอกล่อ แรงจูงใจภายในของบุคคลเป็นแรงผลักดันที่เกิดมาจากจิตใจมีความสนใจ มีเจตคติที่ดีต่อสิ่งนั้น ๆ มีความอยากรู้อยากเห็น มีความตั้งใจ ความพึงพอใจการมองเห็นคุณค่า ความอยากทำ ความรู้สึกสนุก การตั้งเป้าหมาย ฯลฯ สิ่งเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เป็นแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรม ต่าง ๆ ที่เป็นพฤติกรรมที่เกิดขึ้นอย่างถาวร

2. แรงจูงใจภายนอก (Extrinsic Motivation) เป็นสภาวะที่บุคคลได้รับการกระตุ้นจากสิ่งเร้าภายนอกทำให้บุคคลมองเห็นเป้าหมายซึ่งจะนำไปสู่การแสดงพฤติกรรมต่าง ๆ และเป็นความต้องการที่จะกระทำสิ่งนั้น ๆ โดยหวังผลตอบแทนในรูปแบบต่าง ๆ ซึ่งเป็นสิ่งจูงใจที่อยู่ภายนอกบุคคล มีผลทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อสนองตอบความต้องการนั้นไม่ได้ทำด้วยความพึงพอใจแต่จะทำเพราะเป้าหมายซึ่งอาจเป็นสิ่งล่อใจ (Incentives) ในรูปแบบของการให้รางวัล คำชมเชย วัตถุสิ่งของ เงิน รางวัล โบนัส เงินเดือน ความสุข ความสำเร็จ ฯลฯ

Jean and David (1907) นอกจากนั้นยังอาจแยกออกไปได้อีกเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ

1. แรงจูงใจทางด้านร่างกาย (Physiological Motives) คือ พลังที่ทำให้คนแสดงพฤติกรรมในการรักษาสภาพชีวิตให้อยู่รอด อยู่ในภาวะสมดุลมีปกติสุข ไม่ตาย เช่น แรงจูงใจในการบำบัดความหิว ความกระหาย ความต้องการพักผ่อน การขับถ่าย และแรงจูงใจทางเพศ เป็นต้น แรงจูงใจทางกายนี้ว่าเป็นแรงจูงใจปฐมภูมิ (Primary Motives) ของคนเราทีเดียว

2. แรงจูงใจในทางสังคม (Social Motive) เป็นแรงจูงใจที่เกิดจากการเรียนรู้ (Acquired, Learned, Secondary Motive) เช่น ความอยากมีเพื่อน ต้องการมีหน้ามีตา อยากรวย อยากสุขสำราญใจ แรงจูงใจทางสังคม เป็นผลมาจากความต้องการทางจิตใจของคนเราด้วยพร้อมๆ กัน เพื่อสนองจิตใจให้เบิกบานในการดำเนินชีวิตร่วมกันในสังคม

3. แรงจูงใจส่วนบุคคล (Personal Motive) ได้แก่ แรงจูงใจที่คนเราอยากทำอะไรเป็น หรืออยากได้ตามที่ตนเองต้องการเป็นส่วนตัวโดยเฉพาะ เป็นลักษณะพิเศษ

ความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์

มนุษยสัมพันธ์ เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับมนุษย์ทุกคนในสังคมไม่ว่าจะอยู่ในฐานะหรือสถานภาพใดก็ตาม เพราะผู้ที่มียุทธศาสตร์สัมพันธ์ย่อมเป็นที่ชื่นชอบของผู้ที่มีความคล่องตัว ในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่นที่จะทำให้อาศัยได้รับความร่วมมือช่วยเหลือทำงานร่วมกัน เพื่อความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ แต่ถ้าผู้ที่ไม่มียุทธศาสตร์สัมพันธ์ก็จะอยู่ในสภาวะที่เข้ากับคนอื่นได้ยากขาดการยอมรับนับถือ จะทำให้ขาดความมั่นใจในตนเองอันจะเป็นผลทำให้เกิดความเบื่อหน่ายต่อหน้าที่การงาน อันจะเป็นผลต่อการปฏิบัติตามมาด้วยได้มีผู้กล่าวถึงความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์ไว้หลายท่าน ดังนี้

วิจิตร วรุตบางกุล (2540) ได้อธิบายความสำคัญของมนุษยสัมพันธ์ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน เกิดความสามัคคีในหมู่คณะทำให้เกิดบรรยากาศในการทำงานที่ราบรื่น และบังเกิดผลดี เกิดความร่วมมือในการทำงานและขจัดความขัดแย้งในกลุ่ม สอดคล้องกับวิจิตร อาวะกุล (2542) มนุษยสัมพันธ์เป็นการสร้างมิตร ทำให้การคบหาสมาคมใน หน่วยงานเป็นไปด้วยความราบรื่น คือเป็นกิจการงานส่วนตัวของบุคคลที่ต้องการสร้างมนุษยสัมพันธ์ขึ้นและต้องปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ เหตุนี้ผู้บริหารจึงจำเป็นต้องศึกษาพฤติกรรมของบุคคลในองค์การอย่างจริงจัง ซึ่งทำให้เข้าใจสภาพของบุคคลได้อย่างชัดเจน เพราะสิ่งเหล่านี้ เป็นแนวทางในการพัฒนามอบหมายหน้าที่การงานที่เหมาะสมกับอุปนิสัยใจคอ ความรู้ ความสามารถของแต่ละบุคคล ซึ่งจะไม่ก่อให้เกิดปัญหาในการบริหารงาน สำหรับการสร้างมนุษยสัมพันธ์ของมนุษย์ให้ดีขึ้น โดยพยายามรวบรวมกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องขึ้นมาเป็นหลักวิชาและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับ มนุษย์ด้วยกัน เปรียบประดุจสายใยเชื่อมโยงสังคมให้เป็นปึกแผ่นร่วมมือประสานงานจัดซื้อ จัดจ้าง และช่วยแก้ไขข้อขัดแย้งต่าง ๆ ในการทำงาน โดยเฉพาะนักบริหารจำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับบุคคลต่าง ๆ เช่น ผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน ผู้ใต้บังคับบัญชา และบุคคล โดยทั่วไป จำเป็นต้องใช้หลักมนุษยสัมพันธ์มากเป็นพิเศษในการที่จะกระตุ้นให้บุคคลในหน่วยงานอย่างเต็มความสามารถและจูงใจในการทำงานอันจะเป็นแนวทางที่จะชนะใจคนครองใจคน

ให้นิยมนับถืออันจะสามารถแก้ปัญหาให้สำเร็จลุล่วงไปได้เพราะปัญหาส่วนใหญ่อยู่ที่บุคคล (พิมพิใจ โอภาณุรักษ์ธรรม, 2542) นอกจากนี้ ผู้บริหารที่มีมนุษยสัมพันธ์จะทำให้เกิดการยอมรับนับถือเกียรตินิยม คุณค่าและความผาสุกของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับองค์กรหรือหน่วยงานผู้บริหารที่มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีจะเป็นคนที่พูดจาดี ให้กำลังใจกับทุกคน แสดงความยินดีแก่ทุกคน แสดงความยินดีเมื่อมีใครได้ดีทุกคน มีความมั่นใจในความคิดของผู้อื่น เห็นอกเห็นใจพยายาม สร้างภาพการทำงานให้ดีที่สุด น่ายุติที่สุด และมีความสุขที่สุดสำหรับทุกคน ทำให้ทุกคนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน จัดความขัดแย้งและความตึงเครียดในองค์กรหรือหน่วยงานได้เสมอ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ใจกว้าง ควบคุมอารมณ์ของตนเองไม่ให้มีใจอ่อนไหวต่อเหตุการณ์

กระบวนการทางสังคมหรือปฏิกริยาทางสังคมที่มนุษย์ได้ใช้ทั้งศาสตร์และศิลป์ในการดำเนินชีวิต และอยู่ร่วมกันในสังคม โดยปราศจากความขัดแย้ง ทุกฝ่ายได้รับความพึงพอใจ อันจะนำไปสู่ความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติงานและการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้และเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

ลักษณะของมนุษยสัมพันธ์

พรหมทิพย์ ศิริวรรณบุษย์ (2549) สรุปว่า มนุษยสัมพันธ์เป็นเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของคนในสังคมที่เป็นอยู่ร่วมกัน และการทำงานร่วมกันเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย จึงอาจสรุปลักษณะของมนุษยสัมพันธ์ได้ดังนี้

1. มนุษยสัมพันธ์ เน้นตัวบุคคลมากกว่าเครื่องจักรกลหรือเศรษฐศาสตร์
2. บุคคลดังกล่าวรวมกันเป็นกลุ่มสังคมที่มีระบบ และแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อกันเป็นความสัมพันธ์ที่มีระบบระเบียบ
3. กิจกรรมสำคัญของมนุษยสัมพันธ์ คือ การจูงใจให้บุคคลเกิดพลังในการติดต่อสัมพันธ์และแสดงพฤติกรรมตอบสนองให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้
4. การจูงใจนั้นเกิดจากการผสมผสานระหว่างวิทยาการต่าง ๆ กับความสามารถเฉพาะตัวแล้วประยุกต์ใช้ในการติดต่อสัมพันธ์เพื่อให้ครองใจคนและเอาชนะใจคนได้
5. การจูงใจก่อให้เกิดการทำงานเป็นหมู่คณะซึ่งต้องอาศัยการประสานงานความร่วมมือร่วมใจของบุคคล
6. การจูงใจมีประสิทธิภาพคือการจูงใจที่สนองความต้องการของผู้อื่น
7. มนุษยสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในหมู่คณะย่อมก่อให้เกิดผล 2 ประการ คือ ตอบสนองความต้องการของบุคคล และตอบสนองความต้องการขององค์การด้วย
8. มนุษยสัมพันธ์ก่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงาน ถ้าเปรียบเทียบกับการลงทุนก็นับได้ว่าน้อยที่สุด แต่ได้ผลดีที่สุด

วิจิตร อวาทกุล (2541) ได้สรุปลักษณะของมนุษยสัมพันธ์ไว้ ดังนี้

1. มีลักษณะของการติดต่อสื่อสารสัมพันธ์กัน ในสังคมการอยู่ร่วมกันของมนุษย์หลายรูปแบบ โดยมีจริยธรรมเป็นสิ่งควบคุมการปฏิบัติต่อกันให้ไปในทางที่ดีที่ถูกต้อง
2. ต่อมาได้กลายเป็นวิชาเป็นศาสตร์ที่ศึกษาถึงลักษณะความสัมพันธ์ของมนุษย์ศึกษาถึงพฤติกรรมของมนุษย์อันเกิดจากสิ่งแวดล้อม กรรมพันธุ์ รวมทั้งการอยู่ร่วมกันในสังคม
3. ในแง่ของการประกอบอาชีพ ยังได้มีการศึกษาที่จะใช้มนุษย์สัมพันธ์ในการนำการบริหารของผู้นำองค์กร หน่วยงาน เพื่อจูงใจให้พนักงานร่วมกันเกิดความพึงพอใจ มีความสงบสุข
4. ในยุคความเจริญก้าวหน้าทางเครื่องจักร ได้มีการการสร้างมนุษย์สัมพันธ์ในการทำงานเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพบรรลุเป้าหมายที่วางไว้
5. เพื่อลดความขัดแย้งในการทำงาน จึงหันมาใช้วิธีมนุษย์สัมพันธ์ปรับให้ได้สมดุลในการประพฤติปฏิบัติ และการดำเนินงาน

กฤษฎา ศักดิ์ศรี (2543) ได้กล่าวถึงลักษณะทั่วไปของมนุษย์สัมพันธ์ ไว้ดังนี้

1. มนุษย์สัมพันธ์มุ่งที่ตัวบุคคล
2. เป็นความสัมพันธ์ที่จัดเป็นระเบียบ
3. กิจกรรมหลักของมนุษย์สัมพันธ์ คือ การจูงใจคน คนมีความคิดสร้างสรรค์ถ้าได้รับการจูงใจ
4. แสดงความสัมพันธ์อย่างบริสุทธิ์จริงใจ ด้วยอุปนิสัยอันแท้จริง เป็นเสน่ห์เชิญชวนให้มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน

ลักษณะของมนุษย์สัมพันธ์นั้น มุ่งที่ตัวบุคคลคือมนุษย์ที่มีจิตใจ สามารถที่จะพัฒนาทางด้านความคิดริเริ่มได้มีใช้เครื่องจักรกลต่างๆ ซึ่งมีเครื่องมือประสานความสัมพันธ์ที่จัดเป็นระเบียบอย่างลงตัว มีกิจกรรมหลัก คือ การจูงใจคน คนเรานั้นถ้าได้รับการจูงใจทำให้พู่ก็จะมีความคิดสร้างสรรค์ แล้วจะแสดงความสัมพันธ์อย่างบริสุทธิ์จากจริงใจ ด้วยอุปนิสัยอันแท้จริง เป็นเสน่ห์เชิญชวนให้มีความรู้สึกที่ดีต่อกัน อันเป็นเหตุให้สร้างสรรค์งานที่มีคุณภาพต่อองค์การ

การจัดการองค์การตามหลักพรหมวิหาร 4

การสร้างมนุษย์สัมพันธ์ในการจัดองค์กรเชิงพุทธ ควรเริ่มต้น จากการสร้างมิตรภาพด้วยความรัก ความปรารถนาดีต่อทุกคน เพราะความรักย่อมดึงดูดความรักเข้าไว้ด้วยกัน เมื่อเรารักเขา ปรารถนาดีต่อเขา ย่อมได้รับ ความรักความปรารถนาดีตอบซึ่งสอดคล้องกับหลักพรหมวิหาร 4 ในการจัดองค์กรดังนี้

พรหมวิหารธรรมหรือธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ 4 ประการ หรือธรรมประจำใจของผู้ประเสริฐ หรือธรรมของผู้บริหาร 4 ประการ เป็นหลักธรรมเพื่อให้เกิดความรัก ความหวังดีปรารถนา ให้ผู้อื่นมีความสุข และพ้นทุกข์ แล้วแสดงความยินดีในความก้าวหน้าของผู้อื่นและมีความยุติธรรมในการให้รางวัลและลงโทษ ผู้บริหารที่ใช้หลักพรหมวิหารธรรม มาเป็นแนวทางการบริหาร ย่อมเป็นศูนย์กลางรวมใจ ร่วมงานและสามารถจัดการให้งานการปฏิบัติหน้าที่ลุล่วงไปด้วยดี ผู้บริหารต้องเพียบพร้อมด้วยคุณสมบัติหลายประการคือมีความรู้ ความเข้าใจ มีทักษะมีคุณธรรม และลักษณะดีซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้จะบ่งบอกถึงสมรรถภาพของผู้บริหารในการ

จัดองค์กรนั่นเอง การสร้างคุณธรรมเพื่อใช้ในการบริหารเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งของผู้บริหารที่จะทำให้สามารถดำเนินงานไปด้วยความราบรื่นและบรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพได้ ดังนั้นผู้บริหารในฐานะผู้นำทางการบริหารจึงควรมีแนวปฏิบัติที่อยู่ในกรอบของคุณธรรม เพราะคุณธรรมเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งจิตใจบุคคลให้ประพฤติในทางที่ถูกที่ควรเป็นเครื่องมือช่วยส่งเสริมให้บุคคลนั้นเป็นที่ยอมรับนับถือแก่ผู้ร่วมงาน ทำให้ผู้ร่วมงานเกิดขวัญและกำลังใจ รู้สึกมีความมั่นคงในการปฏิบัติงานซึ่งจะส่งผลให้การปฏิบัติงานดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

พรหมวิหาร 4 คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา พรหมวิหาร คือธรรมเครื่องอยู่ อย่างประเสริฐ เป็นธรรมประจำใจและปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์โดยชอบ 1) เมตตา ความรักปรารถนาดีอยากให้เขามีสุข มีจิตอันแผ่ไมตรีและคิดทำประโยชน์แก่มนุษย์สัตว์ทั่วหน้า 2) กรุณา ความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของปวงสัตว์ 3) มุทิตา ความยินดีในเมื่อผู้อื่นอยู่ดีมีสุข มีจิตผ่องใสบันเทิง กอปร ด้วยอาการแช่มชื่นเบิกบานอยู่เสมอ ต่อสัตว์ทั้งหลายผู้ดำรงในปกติสุข พลอยยินดีด้วย เมื่อเขาได้ดีมีสุข เจริญงอกงามยิ่งขึ้น 4) อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง อันจะให้ดำรงอยู่ในธรรม ตามที่พิจารณาเห็นด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่ลำเอียงด้วยรักและ ชัง พิจารณาเห็นกรรมที่สัตว์ทั้งหลายกระทำแล้ว อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอัน ตนประกอบ พร้อมทั้งจะวินิจฉัยและปฏิบัติไปตามธรรม รวมทั้งรู้จักวางเฉยสงบใจมองดูใน เมื่อไม่มีกิจที่ควรทำ เพราะเขารับผิดชอบตนได้ดีแล้ว เขาสมควรรับผิดชอบตนเองหรือเขา ควรได้รับผลอันสมกับความรับผิดชอบของตน (พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2545)

1. เมตตา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุข ความสุขเกิดขึ้นได้ทั้งทางกายและทางใจ ได้แก่ ความสุขจากการมีทรัพย์ ความสุขจากการใช้จ่ายทรัพย์ ความสุขจากการไม่เป็นหนี้ และความสุขจากการทำงานที่ปราศจากโทษหรือปราศจากอันตราย

2. กรุณา คือ ความปรารถนาให้ผู้อื่นพ้นทุกข์ ความทุกข์ คือ สิ่งที่เข้ามาเบียดเบียนให้เกิดความไม่สบายกายและความไม่สบายใจ และเกิดขึ้นจากปัจจัยหลายประการด้วยกัน พระพุทธองค์ทรงสรุปไว้ว่าความทุกข์มี 2 กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

2.1 ทุกข์ประจำหรือทุกข์โดยสภาวะที่สิ่งที่มีชีวิตจะต้องประสบ ซึ่งเกิดจากเปลี่ยนแปลงตามธรรมชาติ คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย สิ่งมีชีวิตทั้งหลายที่เกิดมาในโลกจะต้องประสบกับการเปลี่ยนแปลงทางร่างกายอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เรียกว่า กายิกทุกข์

2.2 ทุกข์จรหรือทุกข์ทางใจ เป็นความทุกข์ที่เกิดจากสาเหตุภายนอก เมื่อปรารถนาแล้วไม่สมหวังก็เป็นทุกข์ การประสบกับสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ การพลัดพรากจากสิ่งที่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์เรียกว่า เจตสิกทุกข์

3. มุทิตา คือ ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดี คำว่า "ดี" หมายถึง การมีความสุขหรือมีความเจริญก้าวหน้า ความยินดีเมื่อผู้อื่นได้ดีจึงหมายถึงความปรารถนาให้ผู้อื่นมีความสุขความเจริญก้าวหน้ายิ่งขึ้น โดยที่ไม่มีความจิตใจอิจฉาริษยา

4. อุเบกขา คือ การรู้จักวางเฉย หมายถึง การวางใจเป็นกลางเพราะพิจารณาเห็นว่า ใครทำดีย่อมได้ดีตามกฎแห่งกรรม ใครทำสิ่งใดไว้สิ่งนั้นย่อมตอบสนองคืนบุคคลผู้กระทำ เมื่อเห็นใครได้รับผลกระทบในทางที่เป็นโทษก็ไม่ควรดีใจหรือคิดซ้ำเติมในเรื่องที่เกิดขึ้น ควรมีความปรารถนาดี คือ พยายามช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากความทุกข์ในลักษณะที่ถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

ดังนั้นการปรับใช้หลักพรหมวิหาร 4 ในการจัดการองค์กรโดยผู้บริหารซึ่งต้องดูแลทุกข์และสุขของบุคลากรในองค์กรจึงต้องมีพรหมวิหาร 4 เป็นธรรมะประจำใจในการบริหารงานในองค์กร ดังตัวอย่างเช่น

เมื่อผู้บริหารมีจิตใจที่มีเมตตาและกรุณาต่อบุคลากรภายในองค์กร คือ มีความปรารถนาให้บุคลากรในองค์กรมีความสุขและพ้นจากความทุกข์ คือ ปรารถนาให้บุคลากรภายในองค์กรได้ทำงานในสภาพสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัย ไม่เป็นอันตรายต่อชีวิต จะให้ความสำคัญกับการนำระบบการจัดการด้านอาชีวอนามัยและความปลอดภัย และการจัดการด้านสิ่งแวดล้อมมาใช้ในองค์กรอย่างจริงจัง โดยไม่เห็นว่าเป็นค่าใช้จ่ายที่เป็นภาระของการประกอบกิจการ การที่ “ผู้บริหาร” มีมุทิตาจิตก็ย่อมยินดีกับชีวิตความเป็นอยู่ในสถานประกอบการที่ดีขึ้นของบุคลากรในองค์กร โดยไม่มีความรู้สึกที่ไม่ยินดีกับสิ่งดี ๆ ที่บุคลากรในองค์กรจะได้รับ หรือไม่มีความรู้สึกที่ไม่ต้องการที่จะทำให้บุคลากรในองค์กรมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หรือไม่มีอคติจิตใจเมื่อพบบุคลากรในองค์กรมีเวลาว่างจากการทำงานคือการไม่ทำงาน

การมีอุเบกขาของ “ผู้บริหาร” คือ หากพบว่าบุคลากรในองค์กรไม่ปฏิบัติตามมาตรการความปลอดภัยก็จะพิจารณาได้ว่าบุคลากรในองค์กรจะต้องได้รับอันตรายจากการฝ่าฝืนมาตรการความปลอดภัย แต่ก็ปล่อยให้ได้รับอันตรายจากการกระทำนั้น ยังมีความปรารถนาดี คือ พยายามที่จะทำทุกวิถีทางให้บุคลากรในองค์กรพ้นจากโอกาสของการได้รับอันตรายนั้น และหาวิธีให้บุคลากรในองค์กรปฏิบัติตามมาตรการความปลอดภัยให้ได้ในที่สุด ไม่ใช่ไม่ใส่ใจโดยเห็นว่ามีมาตรการความปลอดภัยแล้วแต่ไม่ปฏิบัติตามเองจึงเป็นสิ่งที่ช่วยไม่ได้

ผู้ซึ่งเป็น “หัวหน้า” ก็ต้องดูแลทุกข์และสุขของ “ลูกน้อง” จึงต้องมีพรหมวิหาร 4 เป็นธรรมะประจำใจด้วยเช่นกัน เพราะคำว่า “หัวหน้า” มาจากคำว่า “หัว” และ คำว่า “หน้า” ใน “หัว” มี “สมอง” จึงได้คิดสร้างสรรค์งานที่ดี คิดแก้ไขปัญหาที่เกิดจากการทำงาน ให้คำแนะนำและคำปรึกษาแก่ลูกน้อง สามารถเป็นที่พึ่งของ “ลูกน้อง” ได้ “หน้า” ไว้ทั้งรับผิด และรับชอบจากงานที่ดูแล ไม่ใช่รับแต่ความชอบที่เกิดขึ้นจากงานเพียงผู้เดียว แต่ความผิดพลาดจากงานกลับผลักให้ลูกน้องเป็นผู้รับผิดแต่เพียงผู้เดียว

ดังนั้น “หัวหน้า” จึงต้องมีความเมตตาและความกรุณาต่อลูกน้องด้วยการใส่ใจในการดูแล “ลูกน้อง” เสมือนหนึ่งสมาชิกในครอบครัว เพราะคำว่า “ลูกน้อง” มาจากคำว่า “ลูก” และ คำว่า “น้อง” จึงต้องมีเมตตาต่อ “ลูกน้อง” ไม่ใช่ใช้แรงงานเท่านั้น เพื่อให้ “ลูกน้อง” มีความสุขกับการทำงาน และทำงานอย่างเต็มความสามารถ เพราะการทำงานที่ดีจะต้องประกอบด้วย

มีความกรุณาต่อ “ลูกน้อง” ด้วยการไม่ทำให้ “ลูกน้อง” ต้องทุกข์ใจกับการที่ต้องทำงานกับ “หัวหน้า” ที่ไม่มีความกรุณา เช่น เป็นคนเกรี้ยวกราด มีอารมณ์ฉุนเฉียว ดุด่าว่ากล่าวโดยไม่รับฟังเหตุผล พุดจาตู่ถูกเหยียดหยาม ทำให้ได้รับความอับอายต่อหน้าธารกำนัล ใช้อำนาจข่มขู่ ใช้อำนาจกตัญญู ข่มขู่ ใช้

อำนาจเข้มแข็งจิตใจ มีวิจิพิฆาตเป็นอาวุธประจำกาย รับประทานใด ๆ กับผู้อื่นว่าจะทำงานแล้วเสร็จได้ในเวลาจำกัด โดยที่ “ลูกน้อง” เป็นผู้รับผิดชอบแต่ “หัวหน้า” ไม่ใช่ผู้รับผิดชอบ ฯลฯ

มีมูทิตาจิตกับ “ลูกน้อง” ด้วยการยินดีกับความสำเร็จของลูกน้อง และส่งเสริม “ลูกน้อง” ให้ก้าวหน้าโดยไม่อคติ และไม่โอ้อวดโดยเกรงว่า “ลูกน้อง” จะได้ดีกว่าตนเอง ซึ่งเป็นความคิดที่ผิด เพราะหาก “ลูกน้อง” ไม่สามารถทำงานได้ดีอย่างผู้ที่ “หัวหน้า” ผู้ที่เป็น “หัวหน้า” ก็ไม่อาจจะก้าวหน้าไปกว่าที่เป็นอยู่ เพราะ “ลูกน้อง” ไม่สามารถที่จะก้าวขึ้นมาแทนที่ “หัวหน้า” เพื่อให้ “หัวหน้า” ได้ก้าวต่อไป

มีอุเบกขา กับ “ลูกน้อง” เมื่อลูกน้องประสบกับอุปสรรคในการทำงานใด ๆ จะให้ความช่วยเหลือให้ผ่านพ้นอุปสรรคไปได้ ไม่ซ้ำเติมด้วยการลงโทษอย่างไม่เป็นธรรม ลงโทษโดยไร้เหตุผล หรือลงโทษเพราะมีอำนาจอยู่ในมือ

ผู้ที่เป็น “หัวหน้า” จึงต้องไม่หลงคิดว่าตนเองเป็น “เจ้านาย” เพื่อที่จะได้ไม่ทำให้หลงตัวเองคิดว่าตนเองเป็น “เจ้าชีวิต” ของ “ลูกน้อง” และเข้าใจผิดคิดว่า “ลูกน้อง” คือ “ทาสรับใช้” จะเรียกใช้งานอย่างไร เวลาใดก็ได้โดยไม่ต้องคำนึงถึงเวลาที่เป็นส่วนตัวของ “ลูกน้อง” และไม่หลงคิดว่าตนเองเป็น “ผู้บังคับบัญชา” เพื่อที่จะได้ไม่ทำตัวเป็นผู้ที่คอยบังคับและสั่งให้ “ลูกน้อง” ต้องทำตามคำสั่งทุกอย่างไม่ว่าสิ่งนั้นจะถูกต้องตามทำนองคลองธรรมหรือไม่ เพราะเห็นว่า “ลูกน้อง” คือ “ผู้ใต้บังคับบัญชา” ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ภายใต้คำสั่งจะสั่งให้ทำอะไรก็ได้ตามใจชอบไม่ว่าสิ่งนั้นจะชอบธรรมหรือไม่เพื่อที่จะได้ชื่อว่า “หัวหน้า” ที่มีธรรมะในหัวใจ

การจัดการการองค์กรตามหลักพรหมวิหาร 4 อันเป็นธรรมเครื่องอยู่ อย่างประเสริฐ เป็นธรรมประจำใจและปฏิบัติตนต่อเพื่อนมนุษย์โดยชอบยึดเหนี่ยวน้ำใจคน ประสานคนให้เกิดความ สามัคคีมีน้ำใจต่อกัน ก่อให้เกิดความสุข ความร่วมมือต่อกันในการทำงานในองค์กร

สรุป

แรงจูงใจเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการทำงานให้สำเร็จเป็นความรู้สึกที่ดีโดยส่วนรวมของคนต่องาน คนที่มีแรงจูงใจในการทำงานสูงโดยทั่วไปจะหมายความว่าคนชอบหรือให้คุณค่ากับงานสูง มีความรู้สึกที่ดีต่อ งานการที่บุคลากรในองค์กรจะเกิดแรงจูงใจในการปฏิบัติงานมากหรือน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของ สิ่งจูงใจที่องค์กรนั้นซึ่งการแรงจูงมีความเชื่อมโยงกับมนุษย์สัมพันธ์มีความหมายลึกซึ้งกว่าความสัมพันธ์ ธรรมดา ต้องเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นแล้ว ดำรงอยู่อย่างถาวร ไม่ได้สร้างขึ้นอย่างผิวเผินเพื่อผลประโยชน์ช่วงสั้นๆ แต่ ต้องมีรากฐานจากความเข้าใจในเรื่องของมนุษย์ทุกแง่ ทุกมุม การมีมนุษย์สัมพันธ์ทำให้คนสามารถเข้ากันได้ดี สามารถร่วมกันทำงานได้ด้วยสามัคคี และองค์การจะทำงานสำเร็จ ตามเป้าหมาย ซึ่งผู้บริหารงานใน องค์กรควรตระหนักความสำคัญของความสัมพันธ์ของคนกลุ่มต่าง ๆ ในองค์กร ได้แก่ กลุ่มคนงาน กลุ่ม ผู้บริหาร ชุมชน และความสัมพันธ์ของคนระหว่างกลุ่มต่าง ๆ และเมื่อเกิดปัญหาหรือความขัดแย้งขึ้นในองค์กร ผู้บริหารควรตัดสินใจโดยอาศัยข้อมูลต่าง ๆ ให้มากพอ อย่าตัดสินใจตามที่ตนเองคิดว่าควรจะเป็นแต่ควร ตัดสินใจตามสถานการณ์ และเหตุผลที่เป็นจริง ควรฝึกโดยการแก้ไขปัญหามาจากกรณีศึกษาและการใช้บทบาท

สมมติ เพื่อให้เราสามารถเข้าใจสถานการณ์จริง เข้าใจวัฒนธรรมขององค์กร และมีความไวต่อความรู้สึกของคนที่เราสัมผัสด้วย มนุษยสัมพันธ์เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตมนุษย์ เพราะทำให้คนมีเพื่อนไม่เหงา เกิดความรู้สึกปลอดภัย ทำงานได้สำเร็จ คนเกิดความรักในตนเองและเพื่อน ก่อให้เกิดความสำเร็จในการทำงานซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้จากการที่ผู้ศึกษาควรได้เข้าใจในตนเอง เข้าใจผู้อื่น เข้าใจสังคมเข้าใจลักษณะโครงสร้างขององค์กรที่ตนอยู่ แลเข้าใจหลักการผูกไมตรีกับผู้อื่น นอกจากนี้การจัดการองค์กรตามหลักพรหมวิหาร 4 การจัดการองค์กร การบริหารบุคลากร ผู้บริหารต้องมี คุณธรรมเป็นแนวปฏิบัติหน้าที่ของตนเป็นตัวอย่างของผู้ใต้บังคับบัญชาสร้างขวัญและกำลังใจ ในการทำงาน ผู้บริหารที่มีอำนาจมากมายในการให้คุณให้โทษแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา หากขาด ซึ่งคุณธรรมแล้วย่อมจะสั่งการลงโทษหรือให้คุณประโยชน์ต่อบุคคลหนึ่งบุคคลใดเป็นพิเศษไม่ ควรทำเพราะเป็นสิ่งที่ทำลายขวัญและกำลังใจลูกน้องที่ทุ่มเททำงาน คุณธรรมในการเป็น ภาวะผู้นำของผู้บริหารประกอบด้วยพรหมวิหาร 4 มีความยุติธรรมต้องไม่ลำเอียงมีความ เทียงตรงต่อผู้ใต้บังคับบัญชาทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน เช่น แบ่งงาน มอบหมายให้อย่าง เหมาะสมมิใช่ให้งานเฉพาะคนที่ประจบสอพลอหรือเอาอกเอาใจ ปราศจาก อคติหรือความ ลำเอียง เช่น ลำเอียงเพราะความรัก ความกลัว หรือความไม่รู้จักมีปวงจา สร้างความรู้สึกดี ๆ แก่ลูกน้องรู้จักสร้างพระเดชและพระคุณอันจะเป็นสิ่งที่สร้างความรักและสร้างความศรัทธา แก่ลูกน้อง เอาใจเขามาใส่ใจเรา ต้องเข้าใจเขากำลังคิดอะไรรู้สึกอย่างไร ให้เกียรติและให้การ ยอมรับ ให้ความเป็นธรรมรับฟังอย่างเข้าใจให้ความจริงใจ

บรรณานุกรม

- กฤษณา ศักดิ์ศรี. (2534). *มนุษยสัมพันธ์ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: อักษรวิทยา.
- ธ สุนทรายุทธ. (2551). *การบริหารจัดการเชิงปฏิรูป ทฤษฎี วิจัยและปฏิบัติทางการศึกษา*. กรุงเทพฯ: เนติกุลการพิมพ์.
- ธีรรัตน์ กิจจารักษ์. (2538). *การบริหารการศึกษา*. เพชรบูรณ์: คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์.
- พรณทิพย์ ศิริวรรณบุศย์. (2549). *มนุษยสัมพันธ์*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์ 2549
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). (2545). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: บริษัท สหธรรมิก จำกัด.
- พิมพ์ใจ โอภาณรักษ์ธรรม. (2542). *มนุษยสัมพันธ์ของผู้บริหาร*. กรุงเทพฯ: คณะครุศาสตร์ สถาบันราชภัฏสวนสุนันทา.
- ภารดี อนันต์นาวี. (2551). *หลักการ แนวคิด ทฤษฎี ทางการบริหารการศึกษา*. ชลบุรี: มนตรี.
- เรียม ศรีทอง. (2540). *มนุษยสัมพันธ์*. กรุงเทพฯ: สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.
- วิจิตร อาวะกุล (2542). *เทคนิคมนุษยสัมพันธ์*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- วิจิตร อาวะกุล. (2541). *มนุษยสัมพันธ์*. กรุงเทพฯ: O.S.Printing House Co.Ltd.
- วิเชียร วิทย์อุดม. (2549). *พฤติกรรมองค์กร*. กรุงเทพฯ: อีระฟิล์มและไซเท็กซ์.
- สมยศ นาวิการ. (2542). *การพัฒนาองค์กรและการจูงใจ*. กรุงเทพฯ: ดวงกมล.

อุทัย หิรัญโต. (2543). *การบริหารประยุกต์*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส.พริ้นติ้งเฮาส์.

Beach, D.S. (1965). *The management of people at work*. New York: The Macmillan.

Sanfords, F.H. and Sman, L.W. (1970). *Psychology*. 3rd ed. Belmont: Brooks/Cole.

Steers, R.W. and Porter, L.W. (2015). *Motivation and work behavior*. 3rd ed. New York: McGraw Hill.

Jean, G. and David, E.G. (1970). *Motivation and Modern Management*. Massachusetts: Addison Wesley Publishers.

วารสาร มจร

พุทธศาสตร์ปริทรรศน์

JMBR : Journal of MCU Buddhist Review